Edukacja obywatelska

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

2

ZAKRES PODSTAWOWY

OPERON
Edukacja jest podróżą

2026

Projekt okładki: Stanisław Ciechanowski
Redaktor prowadzący: Manuela Jankowska
Redakcja językowa: Marlena Dobrowolska
Redakcja graficzna i skład: Maciej Laska
Korekta: Katarzyna Kupracz

Zdjęcia i rysunki: Shutterstock, Wikipedia/Josh Carolina/Panek/Lukas Plewnia/Darwinek/Adrian Grycuk/Stanislaw Loba, PAP/Radek Pietruszka/D. Kwiatkowski/Paweł Supernak/Zbigniew Trybek, Gov.pl, Unia Europejska, FORUM/Piotr Mecik/Chris Niedenthal, Instytut Pamięci Narodowej, BE&W, UN Photo/Gernot Payer, Iustitia.pl, IPN, Sejm.gov.pl, KPRP/Przemysław Keler, Facebook, trybunal.gov.pl, Bartek Brosz, Agencja Wyborcza.pl/Dawid Żuchowicz, Wojciech Grzedzinski

W publikacji wykorzystano fragmenty podręczników autorstwa Zbigniewa Smutka, Beaty Surmacz i Jana Maleski *Wiedza o społeczeństwie 1. Zakres podstawowy, Wiedza o społeczeństwie 2. Zakres podstawowy, Edukacja obywatelska 1.*

Wydawnictwo Pedagogiczne Operon Sp. z o.o. oświadcza, że z należytą starannością podjęło wszelkie działania zmierzające do powiadomienia podmiotów majątkowych praw autorskich do utworów słownych i fotograficznych wykorzystanych w podręczniku o zamiarze ich publikacji celem uzyskania od twórców lub ich następców prawnych wymaganej zgody za przysługującym wynagrodzeniem w stosownej wysokości. Osoby, których prawa w sposób niezawiniony przez wydawnictwo zostały naruszone, prosimy o bezpośredni kontakt z wydawcą.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: szkoła ponadpodstawowa
Zakres kształcenia: podstawowy
Materiał edukacyjny

© Copyright by Wydawnictwo Pedagogiczne Operon Sp. z o.o. & Maciej Batorski, Justyna Zając
Gdynia 2026

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.
J0007-PDR-PRN

Wydawca:
Wydawnictwo Pedagogiczne Operon Sp. z o.o.
81-451 Gdynia, Al. Zwycięstwa 96/98
tel. centrali 58 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-8197-731-9

08/26/IV/US70

Spis treści

I. Polska – władza i świat polityki

1. Władza ustawodawcza 10
2. Funkcje władzy ustawodawczej 20
3. Proces legislacyjny w Polsce 23
4. Odpowiedzialne przywództwo we wspólnocie (temat fakultatywny) 34
5. Władza wykonawcza – Prezydent RP 39
6. Władza wykonawcza – Rada Ministrów 47
7. Władza sądownicza RP – sądy 55
8. Władza sądownicza RP – trybunały 63
9. Znaczenie podziału i równowagi władz 68
10. Wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w Polsce XX i XXI w. (temat fakultatywny) 76

II. Polska – sfera publiczna

1. System partyjny w Polsce 84
2. Analiza przebiegu kampanii wyborczej (temat fakultatywny) 90
3. Polityka publiczna w Polsce 97
4. Pojęcie i rola społeczeństwa obywatelskiego 102
5. Rola mediów we współczesnym świecie 109
6. Analiza mediów w Polsce (temat fakultatywny) 115
7. Rola Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce 121

III. Polska w Europie

1. Geneza Unii Europejskiej 128
2. Instytucje Unii Europejskiej 135
3. Polityka Unii Europejskiej (temat fakultatywny) 145
4. Polska w Unii Europejskiej 154
5. Przyszłość integracji europejskiej 161
6. Możliwości indywidualnego rozwoju w Unii Europejskiej 170
7. Rola obywateli w Unii Europejskiej (temat fakultatywny) 176

IV. Świat globalnych zależności

1. Miejsce Polski we współczesnym świecie 184
2. Zadania placówek zagranicznych RP (temat fakultatywny) 192
3. Zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego 199
4. Organizacja Narodów Zjednoczonych 209
5. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego 222
6. Problemy współczesnego świata 228
7. Wyzwania migracji we współczesnym świecie (temat fakultatywny) 235
8. Spory i konflikty międzynarodowe – sposoby ich rozwiązywania i zapobiegania 242
9. Globalizacja we współczesnym świecie 250
10. Odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy 258
11. Kryzys klimatyczny: przyczyny, konsekwencje i działania na rzecz ograniczenia jego skutków 265

Indeks osobowy 271
Indeks pojęć 273

Drogie Uczennice! Drodzy Uczniowie!

Celem tego przedmiotu jest przygotowanie Was do aktywnego i świadomego zaangażowania obywatelskiego, które opiera się na poczuciu odpowiedzialności za dobro wspólne i kraj. Edukacja obywatelska zakłada zarówno zdobywanie wiedzy, jak i doświadczanie, działanie oraz refleksję. Dlatego znajdziecie w podręczniku treści, zadania i projekty wymagające:

- poszukiwania i weryfikowania informacji,
- podjęcia dialogu i dyskusji, by wyrazić własne zdanie i je uzasadnić,
- wykonania działań na rzecz różnych problemów społecznych,
- zaangażowania władz publicznych czy załatwienia podstawowych spraw urzędowych.

Oprócz tego podręcznik uwzględnia przewidziane w podstawie programowej edukacji obywatelskiej tematy fakultatywne. To zagadnienia dodatkowe, z których nauczyciel wybierze po jednym temacie z każdego działu do realizacji na lekcjach.

Zachęcamy Was do aktywności na zajęciach edukacji obywatelskiej i życzymy owocnej pracy z podręcznikiem!

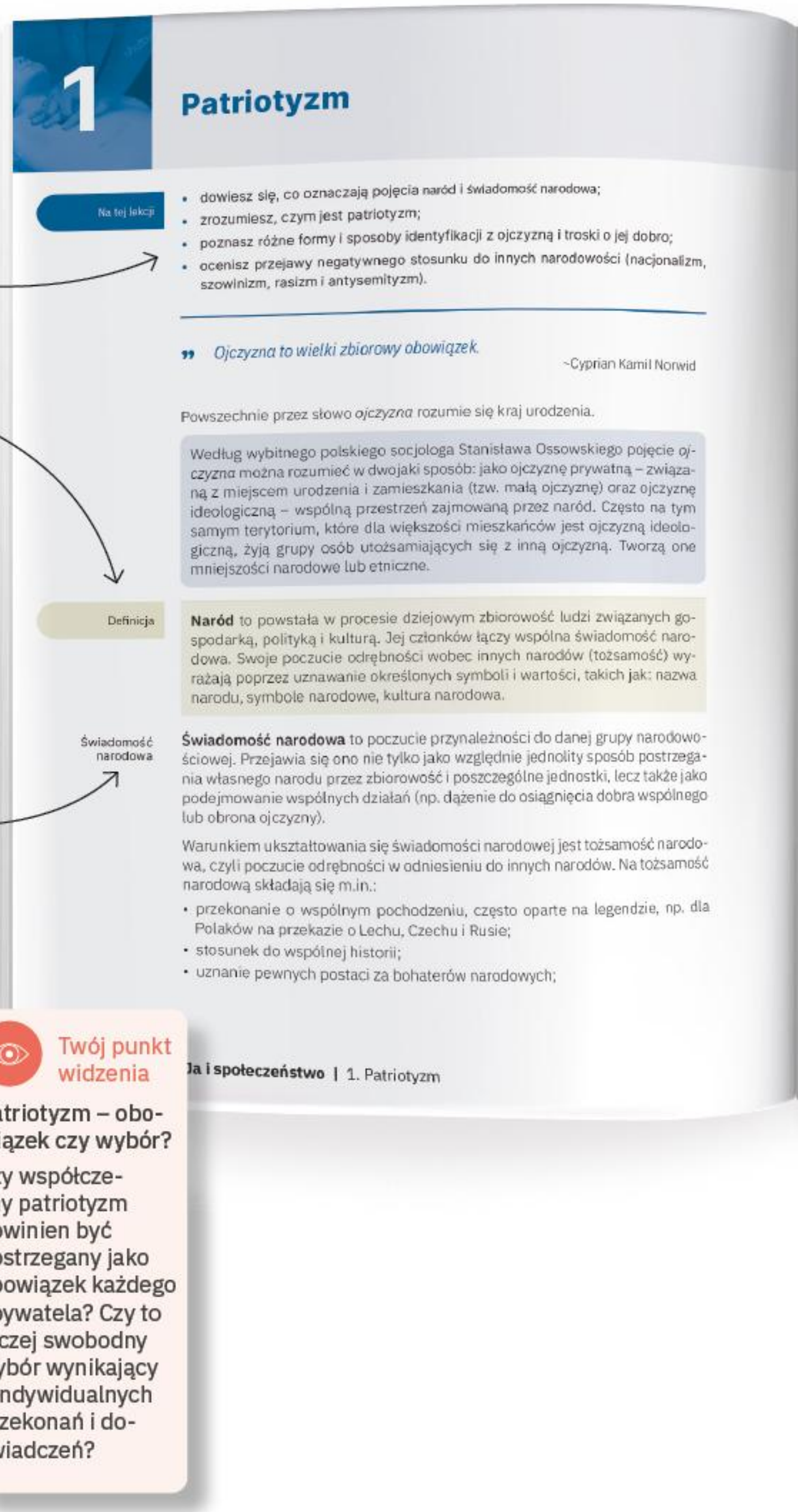
Elementy podręcznika

Cele podane na początku każdej lekcji pomagają uczniowi zrozumieć sens podejmowanych tematów i motywują go do aktywnego uczestnictwa w zajęciach.

Czytelnie wyróżnione **definicje** kluczowych pojęć pozwalają uczniom na szybkie uchwycenie istoty tematu oraz ułatwiają zapamiętywanie i późniejsze wykorzystanie wiedzy w praktyce.

Hasła na marginesach ułatwiają uczniowi nawigację po treści. Wskazują nadrzędne zagadnienia poruszane w danym akapicie i umożliwiają szybkie odnalezienie informacji. Takie uporządkowanie wiedzy wspiera samodzielność i planowanie nauki. Te same hasła są przywoływane w podsumowaniu lekcji, wraz z numerami stron.

Element **„Twój punkt widzenia”** prowokuje do dyskusji i rozwija u uczniów umiejętność formułowania własnego zdania, argumentowania oraz prowadzenia dialogu z poszanowaniem poglądów rozmówcy.



1

Patriotyzm

Na tej lekcji

- dowiesz się, co oznaczają pojęcia naród i świadomość narodowa;
- zrozumiesz, czym jest patriotyzm;
- poznasz różne formy i sposoby identyfikacji z ojczyzną i troski o jej dobro;
- ocenisz przejawy negatywnego stosunku do innych narodowości (nacjonalizm, szowinizm, rasizm i antysemityzm).

„ Ojczyzna to wielki zbiorowy obowiązek.

~Cyprian Kamil Norwid

Powszechnie przez słowo *ojczyzna* rozumie się kraj urodzenia.

Według wybitnego polskiego socjologa Stanisława Ossowskiego pojęcie *ojczyzna* można rozumieć w dwojaki sposób: jako ojczyznę prywatną – związaną z miejscem urodzenia i zamieszkania (tzw. małą ojczyznę) oraz ojczyznę ideologiczną – wspólną przestrzeń zajmowaną przez naród. Często na tym samym terytorium, które dla większości mieszkańców jest ojczyzną ideologiczną, żyją grupy osób utożsamiających się z inną ojczyzną. Tworzą one mniejszości narodowe lub etniczne.

Definicja

Naród to powstała w procesie dziejowym zbiorowość ludzi związanych gospodarką, polityką i kulturą. Jej członków łączy wspólna świadomość narodowa. Swoje poczucie odrębności wobec innych narodów (tożsamość) wyrażają poprzez uznawanie określonych symboli i wartości, takich jak: nazwa narodu, symbole narodowe, kultura narodowa.

Świadomość narodowa

Świadomość narodowa to poczucie przynależności do danej grupy narodowościowej. Przejawia się ono nie tylko jako względnie jednolity sposób postrzegania własnego narodu przez zbiorowość i poszczególne jednostki, lecz także jako podejmowanie wspólnych działań (np. dążenie do osiągnięcia dobra wspólnego lub obrona ojczyzny).

Warunkiem ukształtowania się świadomości narodowej jest tożsamość narodowa, czyli poczucie odrębności w odniesieniu do innych narodów. Na tożsamość narodową składają się m.in.:

- przekonanie o wspólnym pochodzeniu, często oparte na legendzie, np. dla Polaków na przekazie o Lechu, Czechu i Rusie;
- stosunek do wspólnej historii;
- uznanie pewnych postaci za bohaterów narodowych;

Twój punkt widzenia

Patriotyzm – obowiązek czy wybór?

Czy współczesny patriotyzm powinien być postrzegany jako obowiązek każdego obywatela? Czy to raczej swobodny wybór wynikający z indywidualnych przekonań i doświadczeń?

- posługiwanie się symbolami narodowymi,
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- przestrzeganie tradycji i obyczajów.

Identyfikacja narodowa (etniczna) stanowi jeden z ważnych, a często najważniejszych, elementów tożsamości jednostki. Tę tożsamość tworzy zestawienie identyfikacji jednostki z różnymi kategoriami społecznymi, grupami społecznymi lub zbiorowościami społecznymi, w tym z grupą etniczną, narodem i Europą.

Definicja

Coraz częściej za naród uważa się wszystkich obywateli danego państwa. W takim znaczeniu pojęcie to ujęto w preambule do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.: [...] *my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej* [...]. To koncepcja polityczna narodu, uwzględniająca wspólną organizację polityczną państwa, ekonomiczną i gospodarczą.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/vr
Konstytucja RP

Symbole narodowe

Kwestie dotyczące symboli narodowych określono w Konstytucji RP i ustawach.

Zajrzyj do źródła

Art. 28

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest Mazurek Dąbrowskiego.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.





Symbole narodowe (flaga i godło)

Szczegółowe przepisy dotyczące polskich symboli zawiera Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych. Ustawa reguluje kto, w jakich okolicznościach i w jaki sposób ma prawo posługiwania się symbolami narodowymi. Ustawowo jest chroniony również Znak Polski Walczącej. Po zmianie ustawy z 2004 r. wprowadzono święto: 2 maja to Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej.



Odpowiedz, na jaki problem cywilizacyjny zwraca uwagę autor rysunku satyrycznego.

Twój ruch

Element **„Świadomy obywatel”** prowadzi ucznia do sprawdzonych i wartościowych materiałów publikowanych przez instytucje i organizacje, do których nawiązuje tematyka lekcji. Dzięki temu uczeń samodzielnie poszerza wiedzę. To także praktyczna realizacja postulatu „wyjścia do świata”.

„Zajrzyj do źródła” pozwala uczniom pracować z tekstami źródłowymi, co rozwija umiejętność krytycznej analizy i interpretacji faktów oraz korzystania z wiarygodnych materiałów i źródeł informacji.

Element **„Twój ruch”** daje uczniowi możliwość wykorzystania zdobytej wiedzy i umiejętności w praktyce. Zachęca do podejmowania działań i przejęcia inicjatywy.

Polska – władza i świat polityki



Na lekcjach historii będziecie omawiać systemy ustrojowe Polski na przestrzeni wieków, m.in. rozwój monarchii Bolesława Chrobrego, cechy monarchii stanowej czy demokracji szlacheckiej. Scharakteryzujecie system demokratyczny Konstytucji marcowej oraz autorytaryzm w ramach Konstytucji kwietniowej. Poznacie również system polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, oparty na zasadzie jednolitości władzy państwowej i partii hegemonicznej. Dowiecie się także, jakie reformy ustrojowe wprowadzono po 1989 r. Ich efektem jest obecny ustrój, którego podstawowe zasady znajdują się w Konstytucji RP.

Tematy w dziale:

- Władza ustawodawcza
- Funkcje władzy ustawodawczej
- Proces legislacyjny w Polsce
- Odpowiedzialne przywództwo we wspólnocie (temat fakultatywny)
- Władza wykonawcza – Prezydent RP
- Władza wykonawcza – Rada Ministrów
- Władza sądownicza RP – sądy
- Władza sądownicza RP – trybunały
- Znaczenie podziału i równowagi władz
- Wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w Polsce XX i XXI w. (temat fakultatywny)



1 Władza ustawodawcza

Na tej lekcji

- zrozumiesz, co stanowi władzę ustawodawczą w Polsce;
- poznasz rodzaje większości wymaganych podczas głosowań;
- dowiesz się, co to jest kworum;
- przedstawisz strukturę i organizację prac Sejmu i Senatu RP;
- wyjaśnisz, na czym polega mandat wolny i co oznacza posiadanie immunitetu;
- omówisz pozycję ustrojową Zgromadzenia Narodowego.

Parlamenty we współczesnych państwach mogą mieć postać jedno- lub dwuizbową. Występowanie jednoizbowego parlamentu w ustroju danego państwa nazywamy **unikameralizmem**, a dwuizbowość to inaczej **bikameralizm**.

Władza ustawodawcza

Parlament w Polsce ma formę bikameralną i składa się z dwóch izb: Sejmu i Senatu. Stanowią one **władzę ustawodawczą**. Z wyjątkiem lat 1919–1922 i 1944–1989 Polska miała zawsze parlament dwuizbowy. Posłowie i senatorowie są traktowani jako przedstawiciele narodu. Sejm i Senat mają identyczną kadencję, wybory posłów i senatorów odbywają się jednego dnia, a skrócenie kadencji Sejmu oznacza zarazem skrócenie kadencji Senatu. Mimo tych zbieżności izby różnią się znaczeniem i rolą.

Organizacja prac Sejmu i Senatu RP

Sejm składa się z **460 posłów**, a Senat – ze **100 senatorów**. Posłowie i senatorowie są wybierani na **czteroletnie kadencje**. Kadencja rozpoczyna się z dniem pierwszego po wyborach posiedzenia nowo wybranego Sejmu i trwa do dnia poprzedzającego posiedzenie kolejnego sejmu. Obowiązuje **zasada permanencji**, która oznacza, że Sejm może zbierać się w dowolnym momencie trwania kadencji.



Siedziba parlamentu (Sejmu i Senatu RP) przy ulicy Wiejskiej w Warszawie



Sejm i Senat obradują na **posiedzeniach**. Jedynie pierwsze ich posiedzenia zwołuje Prezydent RP, a kolejne wyznaczają **Marszałkowie Sejmu i Senatu**. Parlament może więc stale podejmować działania, gdyż okres odbywania posiedzeń nie jest ściśle określony (zasada permanencji). Obrady parlamentu są jawne, a tylko wtedy, gdy wymaga tego dobro państwa, mogą być utajnione.

Głosowanie i rodzaje większości

Zasada większości głosów

W parlamencie decyzje są podejmowane zazwyczaj zgodnie z wolą większości za pomocą **głosowania – większością głosów**. Każdy poseł w Sejmie i senator w Senacie możne oddać swój głos „za" lub „przeciw" albo wstrzymać się od głosu.

Istnieją różne rodzaje większości wymagane w głosowaniach: **zwykła, bezwzględna, kwalifikowana**. Uwzględnienie danego rodzaju większości zależy od rodzaju postanowienia poddanego pod głosowanie. Do podjęcia niektórych postanowień konieczna jest obecność co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub senatorów, czyli tzw. **kworum**.

Kworum



Poseł oddaje głos poprzez podniesienie ręki i jednoczesne przyciśnięcie przycisku aparatury elektronicznej do liczenia głosów. Istnieje możliwość głosowania imiennego, jeśli tak zadecyduje Sejm. Wówczas posłowie, w porządku alfabetycznym, wrzucają imienne kartki do specjalnej urny.

Rodzaje większości stosowane podczas głosowania w Sejmie, Senacie i Zgromadzeniu Narodowym

Rodzaj większości	Charakterystyka większości	Przykłady zastosowania
zwykła większość głosów	liczba głosów „za" jest większa niż „przeciw", głosy wstrzymujące nie są brane pod uwagę, kworum nie jest wymagane	• niektóre wnioski formalne, np. wniosek dotyczący ogłoszenia przerwy
zwykła większość w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów (kworum)	liczba głosów „za" jest większa niż „przeciw", głosy wstrzymujące nie są brane pod uwagę	• uchwalanie ustaw • uchwały Prezydium Sejmu • udzielenie wotum zaufania na wniosek Prezesa Rady Ministrów
większość ustawowej liczby posłów	co najmniej 231 głosów	• wotum nieufności dla Rady Ministrów • wotum nieufności dla ministra • uchylenie immunitetu posła lub senatora

Rodzaje większości stosowane podczas głosowania w Sejmie, Senacie i Zgromadzeniu Narodowym		
Rodzaj większości	**Charakterystyka większości**	**Przykłady zastosowania**
bezwzględna większość głosów (absolutna)	liczba głosów „za" co najmniej o jeden większa od sumy pozostałych ważnie oddanych głosów („przeciw" i wstrzymujących się) w obecności co najmniej połowy posłów	• wybór Marszałka Sejmu • powołanie prezesa Narodowego Banku Polskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Generalnego Inspektora Danych Osobowych, prezesa Instytutu Pamięci Narodowej • przyjęcie uchwały dotyczącej zmiany konstytucji w Senacie • przyjęcie uchwały Sejmu i Senatu w sprawie przeprowadzenia referendum ogólnokrajowego • odrzucenie przez Sejm poprawek Senatu do ustaw • wotum zaufania dla Rady Ministrów • utajnienie obrad Sejmu
kwalifikowana większość – w obecności co najmniej połowy posłów	liczba głosów „za" musi przekroczyć określony próg wyrażony za pomocą ułamka 2/3 lub 3/5	• przyjęcie uchwały dotyczącej zmiany konstytucji w Sejmie (2/3) • ponowne uchwalenie ustawy (odrzucenie weta prezydenta) (3/5) • zgoda Sejmu i Senatu na ratyfikowanie umowy międzynarodowej (w myśl art. 90 Konstytucji RP) (2/3)
kwalifikowana większość – ustawowej liczby posłów/senatorów/członków Zgromadzenia Narodowego	liczba głosów „za" musi przekroczyć określony próg wyrażony za pomocą ułamka 2/3 lub 3/5	• skrócenie kadencji Sejmu (2/3) • uznanie przez Zgromadzenie Narodowe niezdolności prezydenta do pełnienia funkcji (2/3) • postawienie przez Zgromadzenie Narodowe prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu (2/3) • postawienie członka Rady Ministrów w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu (3/5)

Twój ruch

Na podstawie tabeli wskaż, jaka minimalna większość jest niezbędna dla:
- postawienia prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu,
- skrócenia kadencji Sejmu,
- ponownego uchwalenia ustawy zawetowanej przez prezydenta.

Organy Sejmu

Organy Sejmu i Senatu

Do organów Sejmu należą:

- **Marszałek Sejmu RP** – jest wybierany z grona posłów na pierwszym posiedzeniu; najczęściej to przedstawiciel najliczniejszego klubu poselskiego; zastępuje prezydenta w razie niemożności sprawowania przez niego urzędu, organizuje obrady Sejmu i kieruje nimi, nadaje bieg inicjatywom ustawodawczym, utrzymuje kontakty z parlamentami innych państw, zarządza także wybory prezydenckie;
- **Prezydium Sejmu RP** – tworzą je marszałek i wicemarszałkowie; liczba wicemarszałków Sejmu nie jest określona w regulaminie, a w praktyce – zgodnie z zasadą parytetu – zależy od liczby klubów; do najważniejszych zadań Prezydium należą: ustalanie planu pracy Sejmu, organizowanie współpracy z komisjami sejmowymi, rozpatrywanie spraw związanych z sytuacją prawną posłów;



- **Konwent Seniorów** – obejmuje członków Prezydium Sejmu, a także przewodniczących klubów parlamentarnych i niektórych kół poselskich; jest on formalnie organem opiniodawczym i doradczym wobec marszałka i Prezydium; opiniuje między innymi projekty planu prac Sejmu czy projekty porządku dziennego posiedzeń; w Konwencie zasiadają zwykle liderzy poszczególnych partii, co czyni go dosyć znaczącym organem;
- **komisje sejmowe** – stałe (np. Komisja Obrony Narodowej, Komisja Finansów Publicznych), nadzwyczajne oraz śledcze.

Rodzaje komisji sejmowych:

- **stałe**

Warunki powołania: na całą kadencję Sejmu.

Przykłady: w Sejmie IX kadencji (2019–2023) było 29 komisji, w Sejmie X kadencji jest 30 komisji.

Szczególne zasady:

– Komisja do spraw Służb Specjalnych, Komisja do spraw Unii Europejskiej oraz Komisja Etyki Poselskiej działają na podstawie specjalnych procedur regulaminowych dotyczących ich składu osobowego (liczby członków, parytetu przy ich obsadzaniu czy sposobu podejmowania uchwał).

– W skład Komisji Etyki Poselskiej wchodzą posłowie reprezentujący wszystkie kluby poselskie.

– Skład Komisji do spraw Służb Specjalnych może liczyć nie więcej niż 7 posłów, a podejmowane przez nią uchwały zapadają bezwzględną większością głosów.

- **nadzwyczajne**

Warunki powołania: do rozpatrzenia konkretnej sprawy i po zakończeniu prac ulegają rozwiązaniu.

Przykłady: w X kadencji Sejmu są cztery komisje (np. Komisja Nadzwyczajna do spraw ochrony zwierząt).

- **śledcze**

Warunki powołania: zgodnie z ustawą z dnia 21 stycznia 1999 r. do zbadania określonej sprawy.

Szczególne zasady:

– Konstytucja i ustawa nie określają zakresu spraw, które mogą stanowić przedmiot ich badania.

– Według Trybunału Konstytucyjnego mogą one analizować wyłącznie działalność organów i instytucji publicznych wyraźnie objętych kontrolą Sejmu przez Konstytucję RP oraz ustawy. Komisja nie będzie zatem weryfikowała pracy wszelkich podmiotów nieobjętych zakresem kontroli sejmowej, a w szczególności podmiotów prywatnych, które nie wykonują żadnych zadań z zakresu administracji publicznej ani nie korzystają z pomocy państwa.

– W skład komisji może wchodzić do 11 członków, którzy powinni odzwierciedlać reprezentację klubów parlamentarnych i kół poselskich w Sejmie.

– Efektem jej prac jest sprawozdanie, które może być podstawą postawienia wskazanych osób przed Trybunałem Stanu.



W Sejmie X kadencji powstały trzy komisje śledcze, w tym Komisja Śledcza do zbadania legalności, prawidłowości oraz celowości czynności operacyjno-rozpoznawczych podejmowanych m.in. z wykorzystaniem oprogramowania Pegasus przez członków Rady Ministrów, służby specjalne, Policję, organy kontroli skarbowej oraz celno-skarbowej, organy powołane do ścigania przestępstw i prokuraturę w okresie od dnia 16 listopada 2015 r. do dnia 20 listopada 2023 r.

Podobną **organizację wewnętrzną ma Senat**. **Do jego organów należą:**

Organy Senatu

- **Marszałek Senatu,**
- **Prezydium Senatu,**
- **Konwent Seniorów,**
- **komisje** (w Senacie nie ma jedynie komisji śledczych).

Posłowie i senatorowie zasiadający w parlamencie z ramienia określonej partii politycznej grupują się w **kluby parlamentarne**. **Klub poselski** może zostać utworzony przez 15 posłów, a **koło poselskie** – przez 3 posłów. W Senacie **klub senatorski** może zostać utworzony przez co najmniej 7 senatorów, a **koło** – przez 3 senatorów. Poseł może należeć tylko do jednego klubu, przy czym przynależność nie jest obowiązkowa. Kluby uchwalają swoje regulaminy dotyczące zachowania się członków klubu. Na przykład mogą nakazać swoim członkom przestrzeganie dyscypliny klubowej, czyli zarządzić głosowanie zgodne z postanowieniami klubu.

Twój punkt widzenia

Czy twoim zdaniem immunitet chroniący posłów i senatorów przed odpowiedzialnością karną powinien być zniesiony? Przedstaw argumenty na poparcie swojego stanowiska w trakcie dyskusji na lekcji.

Posłowie i senatorowie

Posłowie i senatorowie są przedstawicielami całego narodu. Otrzymują od wyborców **uprawnienie do sprawowania władzy, czyli mandat przedstawicielski**. Konstytucja RP przyjęła koncepcję **mandatu wolnego**, w której decyzje posła czy senatora nie są zależne od instrukcji wyborców. Jego przeciwieństwem jest obowiązujący obecnie w jednej z izb parlamentu niemieckiego (Bundesratu) **mandat imperatywny** – deputowanego wiążą instrukcje wyborców i może być on przez nich odwołany.

Zajrzyj do źródła

> **Art. 104**
>
> Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.
>
> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

immunitet

Parlamentarzyści cieszą się szczególnymi przywilejami, dzięki którym mogą właściwie i swobodnie wypełniać swoje funkcje. Takim przywilejem jest **immunitet parlamentarny**. Poseł i senator za swoją działalność związaną z wykonywaniem mandatu (np. wystąpienia w parlamencie, głosowania, praca w komisjach) odpowiadają wyłącznie przed Sejmem lub Senatem **(immunitet materialny)**. Parlamentarzysta nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem schwyta-



nia go na gorącym uczynku. Nie może być również bez zgody Sejmu lub Senatu pociągnięty do odpowiedzialności karnej, chyba że sam zrzeknie się immunitetu lub gdy Sejm (Senat) zezwoli na prowadzenie postępowania w danej sprawie **(immunitet formalny)**.

> **Art. 105**
>
> Poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w wypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu.

Zajrzyj do źródła

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Wniosek o wyrażenie przez Sejm (Senat) zgody na pociągnięcie posła (senatora) do odpowiedzialności za przestępstwa lub wykroczenia albo aresztowanie bądź zatrzymanie jest kierowany do marszałka Sejmu (Senatu). Następnie zajmuje się nim Komisja Regulaminowa, Spraw Poselskich i Immunitetowych, a w przypadku Senatu – Komisja Regulaminowa, Etyki i Spraw Senatorskich. Jeżeli parlamentarzysta sam nie zrzeknie się immunitetu, Sejm (Senat) rozpatruje sprawozdanie Komisji.

Nie można łączyć mandatu:

- z funkcją między innymi: prezesa Najwyższej Izby Kontroli czy Narodowego Banku Polskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich, członka Rady Polityki Pieniężnej, ambasadora
- z zatrudnieniem w administracji rządowej (ale można być członkiem Rady Ministrów lub sekretarzem stanu)
- ze stanowiskiem sędziego, prokuratora, żołnierza w służbie czynnej i policjanta

Konstytucja dopuszcza możliwość wprowadzenia na mocy ustawy innych przypadków zakazu łączenia mandatu poselskiego z funkcjami publicznymi. Posłom i senatorom nie wolno prowadzić działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści majątkowej ze Skarbu Państwa i z samorządu terytorialnego.

Posłowie w swoim postępowaniu powinni przestrzegać **zasad etyki poselskiej**. Za naruszenie jej zasad ponoszą odpowiedzialność. Sprawami łamania zasad etyki zajmuje się Komisja Etyki Poselskiej, która może udzielić posłowi nagany lub upomnienia. Najczęstszym przykładem łamania etyki poselskiej jest godzenie w dobre imię Sejmu.

> Poseł powinien zachowywać się w sposób odpowiadający godności posła, kierując się w szczególności zasadami:
>
> 1) bezinteresowności,
>
> 2) jawności,
>
> 3) rzetelności,
>
> 4) dbałości o dobre imię Sejmu,
>
> 5) odpowiedzialności.

Zajrzyj do źródła

Uchwała Sejmy Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 lipca 1998 r.: Zasady etyki poselskiej.



Zgromadzenie Narodowe

Zgromadzenie Narodowe

Zgromadzenie Narodowe jest formą znaną w ustroju Polski od 1921 r. jako organ uprawniony do wyboru prezydenta. W II Rzeczypospolitej wybrało ono trzech prezydentów: Gabriela Narutowicza, Stanisława Wojciechowskiego i Ignacego Mościckiego. Instytucja ta została zniesiona na mocy Konstytucji kwietniowej (1935 r.) i wprowadzona ponownie w 1989 r. W lipcu 1989 r. Zgromadzenie Narodowe wybrało jedynego prezydenta PRL – Wojciecha Jaruzelskiego.

W ustroju politycznym III Rzeczypospolitej organ ten nadal funkcjonuje, choć Prezydent RP jest dziś wybierany w wyborach powszechnych. Konstytucja RP stanowi, że **Zgromadzenie Narodowe zwołuje się w czterech przypadkach, aby**:

- odebrać przysięgę od nowo wybranego prezydenta,
- uznać prezydenta za niezdolnego do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia (głosami 2/3 ustawowej liczby parlamentarzystów),
- postawić Prezydenta RP w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu (wniosek 140 członków Zgromadzenia, podjęcie uchwały głosami 2/3 ustawowej liczby parlamentarzystów),
- wysłuchać orędzia Prezydenta RP skierowanego do Zgromadzenia.

Zajrzyj do źródła

Art. 114

W przypadkach określonych w Konstytucji Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu lub w jego zastępstwie Marszałka Senatu, działają jako Zgromadzenie Narodowe.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.



Nie każde wspólne posiedzenie Sejmu i Senatu RP jest Zgromadzeniem Narodowym. Nie miało takiego charakteru posiedzenie w czerwcu 1999 r. z udziałem papieża Jana Pawła II.

Podsumowanie lekcji

s. 10

- **Władzę ustawodawczą** w Polsce sprawują **Sejm i Senat**.

s. 11

- W parlamencie decyzje są podejmowane zazwyczaj zgodnie z wolą większości za pomocą głosowania, czyli **większością głosów**. W zależności od rodzaju



postanowień poddanych głosowaniu są wymagane różne rodzaje większości: **zwykła, bezwzględna, kwalifikowana**.

- Do podjęcia niektórych postanowień jest konieczna podczas głosowania obecność co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub senatorów, czyli tzw. **kworum**. s. 11
- Organami Sejmu są: **Marszałek Sejmu RP, Prezydium Sejmu RP, Konwent Seniorów** oraz **komisje sejmowe**. s. 12
- Organami Senatu są: **Marszałek Senatu RP, Prezydium Senatu RP, Konwent Seniorów** oraz **komisje senackie**. s. 14
- Posłów i senatorów chroni **immunitet parlamentarny** (materialny i formalny). s. 14
- **Zgromadzenie Narodowe** jest konstytucyjnym organem składającym się z posłów i senatorów. Zbiera się w czterech przypadkach związanych z osobą Prezydenta RP. s. 16

Pytania i polecenia

1. Określ sytuacje, w jakich może dojść do skrócenia kadencji Sejmu.
2. Na podstawie różnych źródeł informacji ustal zasady wynagradzania posłów, utrzymywania ich biur oraz innych przywilejów materialnych, takich jak: bezpłatne przejazdy, zwrot kosztów paliwa czy sprzęt komputerowy.
3. Scharakteryzuj pozycję ustrojową Zgromadzenia Narodowego.
4. Obejrzyjcie pracę parlamentu od środka. W tym celu wybierzcie się na wycieczkę do budynku Sejmu przy ul. Wiejskiej w Warszawie lub skorzystajcie z możliwości odbycia wirtualnej wycieczki (http://sejmrp.wkraj.pl/ oraz http://wycieczka.senat.edu.pl/). Obejrzyjcie również transmisję z obrad Sejmu i Senatu. Ustalcie, w których salach odbywają się obrady i dyskusje, gdzie pracują komisje parlamentarne, w których pomieszczeniach znajdują się biura poszczególnych ugrupowań politycznych. W sali posiedzeń Sejmu ustalcie, gdzie znajdują się miejsca: Marszałka Sejmu RP, Prezydenta RP, a także miejsca dla mediów i widzów. Wyjaśnijcie, co to są kuluary sejmowe i jaką rolę odgrywają.
5. Przedstaw kompetencje i strukturę władzy ustawodawczej w RP.

Propozycja projektu

Przygotujcie w klasie symulację obrad Sejmu. Podzielcie się na kluby poselskie (wzorowane na aktualnych), wybierzcie Marszałka Sejmu, a na podstawie regulaminu Sejmu opracujcie własny regulamin obrad. Pod obrady wybierzcie problem, który jest przewidziany na najbliższym Sejmie Dzieci i Młodzieży lub inny – dyskutowany w Sejmie RP.

Metoda projektu

Metoda projektu jest jedną z najbardziej atrakcyjnych i efektywnych metod nauczania. Pogłębia wiedzę i zainteresowania oraz kształtuje i doskonali kompetencje, takie jak: współpraca w grupie, planowanie i organizacja działań, korzystanie z różnych źródeł wiedzy. Doskonali również umiejętność myślenia pragmatycznego oraz kształtuje postawę odpowiedzialności i zdyscyplinowania. Metoda projektu umożliwia także łączenie wiedzy i umiejętności z różnych przedmiotów oraz współpracę ze środowiskiem lokalnym. Praca nad projektem integruje członków zespołu oraz daje poczucie sprawczości i satysfakcji z efektów wspólnego działania.

Rodzaje projektów



Projekt badawczy polega na zebraniu i usystematyzowaniu informacji o pewnych zagadnieniach. Może dotyczyć np.: problemów społecznych, edukacji, problemów zdrowotnych, historii i funkcjonowania społeczności lokalnej.

Formami projektu badawczego mogą być referat, esej, portfolio, prezentacja multimedialna, film itp.

Projekt działania lokalnego (przedsięwzięcie) polega na przygotowaniu i przeprowadzeniu jakiegoś działania na terenie klasy, szkoły lub środowiska lokalnego.

Najciekawsze formy to sesja popularnonaukowa, konkurs, spotkania z lokalnymi politykami, działaczami społecznymi czy przedsiębiorcami, a także wycieczka edukacyjna, debata, prawybory, działania prospołeczne (akcje charytatywne oraz inne dotyczące np. rozwiązywania problemów społecznych, jak uzależnienia, konflikty społeczne).





Etapy realizacji projektu



Wybór tematu i określenie celów projektu
Obejmuje poszukiwanie pomysłów przez wszystkich uczestników, np. poprzez burzę mózgów. Po selekcji pomysłów następuje sformułowanie tematu i ustalenie celów projektu, w tym: opracowanie założeń projektu, zawierających uzasadnienie wybranego tematu, ocena ryzyka projektu, czyli potencjalnych zagrożeń w jego realizacji, np. związanych z finansami, ograniczonymi możliwościami zespołu, przeszkodami formalno-prawnymi, brakiem skutecznych środków do realizacji lub dostatecznej wiedzy i umiejętności oraz słabym współdziałaniem w zespole projektowym, oraz ocena potencjalnych korzyści.



Przygotowanie konspektu projektu
Polega na stworzeniu zespołu projektowego, w tym na wyborze lidera oraz członków zespołu, przygotowaniu harmonogramu działań, przydziale zadań i sporządzeniu kosztorysu.



Realizacja projektu
W jej ramach uczestnicy zbierają informacje i je opracowują, poszukują sojuszników, np. członków lokalnych władz, przedsiębiorców, a także rodziców. Ponadto przygotowują projekt od strony technicznej lub go wykonują. W przypadku projektu badawczego będą to m.in. monografie, albumy, filmy, a w przypadku przedsięwzięcia – zaproszenia, foldery, plakaty, dekoracje itp. Na tym etapie odbywa się też kontrola realizacji projektu (powinna być realizowana na wszystkich etapach projektu), która obejmuje m.in.: sprawy dotyczące finansowania projektu, skuteczność zastosowanych metod i środków przy jego realizacji, pracę zespołu projektowego oraz terminowość realizowanych zadań; kontrolę przeprowadza sam zespół projektowy oraz organ nadzorczy, np. wychowawca klasy czy dyrekcja szkoły.



Prezentacja projektu
Uczniowie prezentują swoje projekty i współuczestniczą w ich ocenie. W przypadku przedsięwzięcia prezentację zastępuje realizacja projektu.



Zakończenie projektu
To rozliczenie projektu i ewentualnie sporządzenie raportu wzbogaconego np. o galerię zdjęć dokumentujących pracę nad projektem. Odbywa się też ocena realizacji zaplanowanych celów.

Przedstawione etapy realizacji projektów edukacyjnych mają charakter uniwersalny. W zależności od specyfiki tematu i celów działań projekty różnią się stopniem trudności i czasem wykonania. Zachęcamy do korzystania z tych wskazówek przy realizacji kolejnych przedsięwzięć.



2 Funkcje władzy ustawodawczej

Na tej lekcji

- poznasz kompetencje Sejmu i Senatu;
- dowiesz się, na czym polega funkcja kontrolna i kreacyjna parlamentu.

Kompetencje parlamentu określa przyjęta w Konstytucji RP **zasada trójpodziału władz.** Parlament w Polsce ma następujące funkcje: **ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną.**

Należy zauważyć, że bikameralizm (dwuizbowość) w Polsce ma formę asymetryczną. Oznacza to, że Sejm (izba pierwsza, zwykle zwana „niższą") posiada liczniejsze kompetencje niż Senat (izba druga, zwana „wyższą"). Senat nie ma niektórych uprawnień, na przykład w zakresie funkcji kontrolnej.

Funkcje ustrojodawcza i ustawodawcza

Funkcja ustrojodawcza

Funkcja ustrojodawcza parlamentu wiąże się z jego możliwością ustalania bądź zmiany ustroju politycznego, społecznego lub ekonomicznego państwa i wprowadzania zmian w Konstytucji RP.

Funkcja ustawodawcza

Funkcja ustawodawcza polega na przygotowywaniu, w drodze **procesu legislacyjnego**, aktów prawnych – **ustaw** decydujących o zasadach funkcjonowania podstawowych dziedzin życia obywateli. Proces legislacyjny zostanie omówiony w temacie 3 działu I.

Funkcja kontrolna

Funkcja kontrolna

Funkcja kontrolna przysługuje tylko Sejmowi, który ma prawo kontrolowania rządu i administracji rządowej. Może to czynić, korzystając z różnych sposobów działania:

Formy wypełniania funkcji kontrolnej

- **Wotum zaufania**

To uchwała Sejmu wyrażająca poparcie dla polityki lub programu działania rządu, podejmowana po dyskusji w Sejmie i *exposé* premiera (przemówienie programowe w Sejmie). Uchwalenie wotum zaufania kończy procedurę powołania nowego rządu. Ponadto Prezes Rady Ministrów może w każdym momencie zwrócić się do Sejmu o udzielenie wotum zaufania. Sejm udziela wotum zaufania zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy posłów.

- **Wotum nieufności**

Oznacza odmowę poparcia dla dotychczasowego rządu prowadzącą do jego dymisji lub wyrażenie braku zaufania wobec konkretnego ministra. Sejm wyraża rządowi wotum nieufności większością głosów ustawowej liczby posłów (231) na wniosek zgłoszony przez co najmniej 46 posłów, wskazujący imiennie kandydata na prezesa Rady Ministrów (**konstruktywne wotum nieufności**). Wotum

Twój punkt widzenia

Czy uważasz, że wotum nieufności przyczynia się do wzmocnienia demokracji? Czy jednak może prowadzić do destabilizacji politycznej?



nieufności wobec konkretnego ministra Sejm uchwala większością ustawowej liczby posłów na wniosek zgłoszony przez co najmniej 69 posłów. Konsekwencją uchwalenia takiego wniosku jest obowiązek prezydenta do odwołania ministra.

Wyszukaj w różnych źródłach przykład sytuacji, w której Sejm uchwalił wotum nieufności wobec rządu lub ministra. Co było przyczyną tej decyzji? Jakie konsekwencje wyciągnięto wobec polityków objętych wotum nieufności?

Twój ruch

- **Absolutorium**

To zatwierdzenie działalności finansowej rządu w określonym czasie i uznanie jej za prawidłową. Udzielenie absolutorium oznacza, że w ocenie Sejmu rząd nie naruszył ustawy budżetowej. Brak absolutorium jest stwierdzeniem naruszenia tej ustawy i może co najwyżej być powodem wystąpienia z wnioskiem o wotum nieufności. Nie skutkuje jednak prawnym obowiązkiem pociągnięcia winnych ministrów do odpowiedzialności konstytucyjnej.

- **Zapytania i interpelacje poselskie**

Posłowie zwracają się w tej formie do członków Rady Ministrów o udzielenie informacji w określonej sprawie. Osoby, do których trafia zapytanie, mają obowiązek odpowiedzi.

- **Informacja bieżąca i pytania w sprawach bieżących**

To także forma zwracania się klubu lub posła do rządu, ale bezpośrednio na posiedzeniu, po uprzedniej akceptacji pytania przez Konwent Seniorów i marszałka.

- **Komisja śledcza**

Służy zbadaniu określonej sprawy – najczęściej poważnych nieprawidłowości związanych z funkcjonowaniem organów władzy publicznej, które wymagają analizy i wyjaśnienia. Przedmiot sprawy, jaki zostanie poddany pod kontrolę komisji, musi zostać ściśle określony w uchwale podjętej przez Sejm i musi dotyczyć zakresu kontroli, jaka przysługuje Sejmowi.

Elementy funkcji kontrolnej występują także w procesie ratyfikacji umów międzynarodowych. Najważniejsze z tych umów przed ratyfikowaniem ich przez prezydenta wymagają uprzedniej zgody Sejmu.

Sejm rozpatruje też sprawozdania **Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych** oraz wysłuchuje corocznej informacji **Rzecznika Praw Obywatelskich** w sprawie stanu przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela.

NAJWAŻNIEJSZE UPRAWNIENIA KREACYJNE SEJMU RP

- udział w tworzeniu rządu przez udzielanie mu wotum zaufania
- wybór członków Trybunału Stanu
- wybór sędziów Trybunału Konstytucyjnego
- powołanie na wniosek prezydenta prezesa Narodowego Banku Polskiego

Funkcja kreacyjna

Funkcja kreacyjna oznacza, że Sejm i Senat mają możliwość bezpośredniego powoływania i odwoływania organów konstytucyjnych państwa oraz osób, które wchodzą w skład tych organów. Przede wszystkim Sejm uczestniczy w tworzeniu rządu – udziela wotum zaufania powołanej przez Prezydenta Radzie Ministrów lub samodzielnie wybiera Prezesa Rady Ministrów i proponowany przez niego skład rządu.



Część uprawnień Sejm realizuje samodzielne (zob. schemat). Inne wymagają współdziałania obu izb: wybór członków Krajowej Rady Sądownictwa, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (Sejm – 2, Senat – 1), Rady Polityki Pieniężnej (po 3 Sejm i Senat). Ponadto Sejm, za zgodą Senatu, powołuje prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka.

Funkcja europejska

Zdaniem wielu ekspertów przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało, podobnie jak w parlamentach innych państw członkowskich, wyodrębnienie się **funkcji europejskiej**. Polega ona przede wszystkim na tworzeniu aktów prawa krajowego potrzebnych do wykonania aktów prawa europejskiego (w szczególności dyrektyw). Parlament sprawuje kontrolę nad Radą Ministrów w odniesieniu do działań podejmowanych na forum UE, przebiegu procedur stanowienia prawa UE oraz stanowisk Rzeczypospolitej Polskiej zajmowanych w trakcie tych procedur. Ponadto parlament opiniuje projekty aktów prawodawczych UE pod kątem zgodności z zasadą pomocniczości.

Podsumowanie lekcji

s. 20
- Do podstawowych funkcji Sejmu i Senatu należą: **funkcja ustrojodawcza, ustawodawcza i kreacyjna**.

s. 20
- **Funkcja kontrolna** przysługuje wyłącznie Sejmowi.

s. 20
- Formy wypełniania funkcji kontrolnej przez Sejm to: **wotum zaufania, wotum nieufności, absolutorium, zapytania i interpelacje poselskie, informacja bieżąca i pytania w sprawach bieżących, komisje śledcze**.

s. 22
- Z członkostwa Polski w Unii Europejskiej wynika również **funkcja europejska Sejmu i Senatu**.

Pytania i polecenia

1. Wymień funkcje władzy ustawodawczej.
2. Odszukaj na stronie internetowej Sejmu RP porządek obrad na najbliższe posiedzenie. Pogrupuj poszczególne punkty według funkcji pełnionych przez Sejm.
3. Wyszukaj informacje o wybranym parlamentarzyście z twojego okręgu i aktywności politycznej tej osoby.

Propozycja projektu

Wraz z uczennicami i uczniami w klasie przygotuj spotkanie z posłem lub senatorem.





3

Proces legislacyjny w Polsce

Na tej lekcji

- scharakteryzujesz przebieg procesu ustawodawczego;
- wskażesz konwencjonalne i niekonwencjonalne formy zaangażowania obywatela w proces stanowienia prawa.

Legislacja to proces tworzenia prawa. Natomiast **proces legislacyjny** oznacza ogół czynności podejmowanych w celu przyjęcia ustawy.

Legislacja

Procedura uchwalania ustaw

Procedura uchwalania ustaw jest złożona i wieloetapowa. Jej początek stanowi **inicjatywa ustawodawcza**, czyli wniesienie projektu ustawy przez uprawniony do tego podmiot.

Inicjatywa ustawodawcza przysługuje:

Inicjatywa ustawodawcza

- posłom (co najmniej 15) oraz komisjom sejmowym (z wyjątkiem komisji śledczych),
- Senatowi RP (jako całej izbie),
- Prezydentowi RP,
- Radzie Ministrów,
- grupie co najmniej 100 tysięcy obywateli posiadających prawa wyborcze.

W zależności od tego, kto wystąpił z inicjatywą ustawodawczą, projekt ustawy określamy jako projekt prezydencki, rządowy, senacki, poselski bądź obywatelski.

Projekt ustawy trafia na ręce Marszałka Sejmu, który może go zwrócić wnioskodawcy z powodów proceduralnych (np. brak podpisów 15 posłów) lub przekazać pod obrady Sejmu. Projekty ustaw Sejm uchwala w **trzech czytaniach:**

Rozpatrywanie projektu w trzech czytaniach

- **Pierwsze czytanie** odbywa się na posiedzeniu właściwej komisji. Przedstawiciel wnioskodawców prezentuje projekt, który następnie podlega dyskusji, często z udziałem ekspertów. Głównym celem jest opracowanie poprawek oraz opinii na temat projektu. Komisje mogą poprawiać bądź całkowicie zmieniać poszczególne artykuły ustawy. Efekt prac komisji – sprawozdanie – zostaje przedstawiony na posiedzeniu plenarnym, w którym komisja rekomenduje odrzucenie projektu albo przyjęcie go z poprawkami lub bez.
- **Drugie czytanie** obejmuje możliwość zgłaszania przez posłów, Radę Ministrów lub wnioskodawców dodatkowych poprawek do przedstawionego sprawozdania.
- **Trzecie czytanie** oznacza głosowanie nad każdym zgłoszonym wnioskiem – odrzucenie go bądź przyjęcie.



Sejm uchwala ustawę zwykłą większością głosów. Następnie ustawa trafia do Senatu, a ten w ciągu 30 dni może:

- **przyjąć ustawę bez zmian,**
- **uchwalić poprawki do ustawy,**
- **odrzucić ustawę w całości**.

W pierwszym przypadku ustawa jest przekazywana do podpisu prezydentowi. W drugim lub trzecim przypadku wraca do Sejmu. Wniosek Senatu o odrzucenie ustawy lub wprowadzenie do niej poprawek Sejm odrzuca bezwzględną większością głosów. Brak większości bezwzględnej skutkuje przyjęciem wniosku Senatu.

Po zakończeniu postępowania w parlamencie prezydent otrzymuje od Marszałka uchwaloną ustawę do podpisu (ma na to 21 dni). Może jednak skierować ją do Trybunału Konstytucyjnego, aby zbadać jej zgodność z Konstytucją RP. Jeżeli Trybunał uzna ustawę za zgodną z Konstytucją, prezydent ma obowiązek ją podpisać, a jeśli za niezgodną, to ustawa upada.

Weto ustawodawcze

Prezydent może również zastosować **weto ustawodawcze,** to znaczy przekazać ustawę do ponownego rozpatrzenia przez Sejm. Po kolejnym jej uchwaleniu przez Sejm – większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów – prezydent musi ją podpisać w ciągu 7 dni. Zakończeniem procesu ustawodawczego jest zarządzenie przez prezydenta ogłoszenia ustawy w „Dzienniku Ustaw" – czyli **promulgacja ustawy**.

Definicja

Promulgacja to ogłoszenie aktu prawnego, będące zazwyczaj warunkiem wejścia w życie tego aktu (nabrania mocy obowiązującej).

Co do zasady ustawa wchodzi w życie 14 dni po jej ogłoszeniu. Okres między opublikowaniem ustawy a jej wejściem w życie określa się jako ***vacatio legis***.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/x7
Dziennik Ustaw



DZIENNIK USTAW
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
Warszawa, dnia 6 października 2006 r. Nr 181

TREŚĆ:
Poz.:

ROZPORZĄDZENIA RADY MINISTRÓW:

1320 — z dnia 19 września 2006 r. w sprawie szczególnych uprawnień żołnierzy w czynnej służbie wojskowej do przejazdów na koszt wojska 3320

1321 — z dnia 19 września 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz sposobu postępowania w tym zakresie 3327

ROZPORZĄDZENIE PREZESA RADY MINISTRÓW

1328 — z dnia 28 września 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadania Inspektorom Inspekcji Ochrony Środowiska uprawnień do nakładania grzywien w drodze mandatu karnego 3327

ROZPORZĄDZENIA:

1329 — Ministra Finansów z dnia 22 września 2006 r. w sprawie norm szacunkowych dochodu z działów specjalnych produkcji rolnej 3329

1330 — Ministra Finansów z dnia 27 września 2006 r. w sprawie przekazywania i zwrotu środków na prefinansowanie projektów wspieranych przez Fundusz Spójności 3330

1331 — Ministra Gospodarki z dnia 15 września 2006 r. w sprawie wymagań, którym powinny odpowiadać beczki, oraz szczegółowego zakresu badań i sprawdzeń wykonywanych podczas prawnej kontroli metrologicznej beczek 3332

1332 — Ministra Sportu z dnia 22 września 2006 r. w sprawie wyróżnień i nagród dla zawodników 3336

1333 — Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 sierpnia 2006 r. w sprawie szczegółowego zakresu informacji dotyczących osoby skazanego, przesyłanych przez sąd dyrektorowi zakładu karnego lub aresztu śledczego 3338

1334 — Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 września 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie stanowisk i szczegółowych zasad wynagradzania urzędników i innych pracowników sądów i prokuratury oraz odbywania stażu urzędniczego 3341

1335 — Ministra Transportu z dnia 20 września 2006 r. w sprawie warunków technicznych dozoru technicznego, jakim powinny odpowiadać urządzenia do napełniania i opróżniania zbiorników transportowych 3343

1336 — Ministra Zdrowia z dnia 27 września 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie metod pobierania próbek określonych środków spożywczych do celów urzędowej kontroli poziomów zanieczyszczeń oraz przygotowywania próbek i wytycznych dla metod analitycznych stosowanych do oznaczania zawartości tych zanieczyszczeń 3355

WYROK TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

1337 — z dnia 28 września 2006 r. sygn. akt K 1/06 3359

Strona tytułowa „Dziennika Ustaw"

I. Polska – władza i świat polityki

PROCEDURA USTAWODAWCZA

INICJATYWA USTAWODAWCZA
posłowie (15) lub komisje sejmowe, Senat RP, Prezydent, Rada Ministrów, grupa 100 tys. obywateli

MARSZAŁEK

- zwrócenie projektu wnioskodawcy z przyczyn formalnych
- ewentualne skierowanie projektu (po zasięgnięciu opinii Prezydium Sejmu) do Komisji Ustawodawczej, aby ta wyraziła opinię o zgodności z prawem

PIERWSZE CZYTANIE

- NA POSIEDZENIU SEJMU RP
- LUB
- NA POSIEDZENIU KOMISJI

NA POSIEDZENIU SEJMU RP → ODRZUCENIE PROJEKTU W CAŁOŚCI

SKIEROWANIE PROJEKTU DO ROZPATRZENIA WŁAŚCIWYM KOMISJOM

PRACA W KOMISJACH możliwość powołania PODKOMISJI, sprawozdanie

DRUGIE CZYTANIE
NA POSIEDZENIU SEJMU RP PRZEDSTAWIENIE SPRAWOZDANIA KOMISJI, DEBATA I ZGŁASZANIE POPRAWEK

- do zakończenia drugiego czytania – prawo wnioskodawcy do wycofania projektu

- **NIE ZGŁASZA POPRAWEK**
- **ZGŁOSZONO POPRAWKI**

PONOWNE SKIEROWANIE DO KOMISJI, CHYBA ŻE SEJM RP POSTANOWI INACZEJ

DODATKOWE SPRAWOZDANIE KOMISJI

TRZECIE CZYTANIE
NA POSIEDZENIU SEJMU RP PRZEDSTAWIENIE DODATKOWEGO SPRAWOZDANIA KOMISJI, GŁOSOWANIE

SENAT RP

- NIE ZGŁOSZONO POPRAWEK → MARSZAŁEK SEJMU RP
- ZGŁASZA POPRAWKI LUB WNIOSEK O ODRZUCENIE USTAWY → **SEJM RP**

KOMISJE SEJMOWE, SPRAWOZDANIE KOMISJI

wniosek Senatu o odrzucenie ustawy lub wprowadzenie do niej poprawek
Sejm może odrzucić bezwzględną większością głosów

PREZYDENT

- PODPISUJE USTAWĘ I ZARZĄDZA JEJ OGŁOSZENIE
- WNIOSKUJE O PONOWNE ROZPATRZENIE
- ALBO → WYSTĘPUJE DO TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO Z WNIOSKIEM O ZBADANIE ZGODNOŚCI USTAWY Z KONSTYTUCJĄ RP LUB WNIOSKIEM O ODRZUCENIE USTAWY

WNIOSKUJE O PONOWNE ROZPATRZENIE → **SEJM RP**

KOMISJE SEJMOWE SPRAWOZDANIE KOMISJI

GŁOSOWANIE NA POSIEDZENIU SEJMU RP
ponowne uchwalenie ustawy bez zmian większością 3/5 głosów

- TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY STWIERDZA ZGODNOŚĆ Z KONSTYTUCJĄ RP
- TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY STWIERDZA NIEZGODNOŚĆ – USTAWA UPADA
- TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY STWIERDZA CZĘŚCIOWĄ NIEKONSTYTUCYJNOŚĆ USTAWY
- JEŻELI USTAWA NIE ZOSTANIE PONOWNIE UCHWALONA – UPADA

PREZYDENT PODPISUJE USTAWĘ I ZARZĄDZA JEJ OGŁOSZENIE (w wypadku częściowej niekonstytucyjności podpisuje tylko część niezakwestionowaną przez TK lub przekazuje ustawę do ponownego rozpatrzenia)

PUBLIKACJA W DZIENNIKU USTAW RP

Postępowanie ustawodawcze może przebiegać w innym trybie. Porównaj informacje zawarte w poniższym schemacie.

USTAWY STANOWIONE W INNYM TRYBIE

- Ustawa o wyrażaniu zgody na ratyfikację szczególnej umowy międzynarodowej, tzn. takiej, która przekazuje organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach – uchwalenie wymaga większości 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz senatorów (art. 90 Konstytucji RP)
- Ustawa, której projekt Rada Ministrów uznała za pilny (z wyjątkiem projektów dotyczących ordynacji wyborczej, ustroju władz publicznych i kodeksów) – następuje skrócenie czasu rozpatrzenia ustawy przez Senat (14 dni) i podpisania przez prezydenta w ciągu 7 dni (art. 123 Konstytucji RP)
- Ustawa budżetowa – projekt ustawy może być przedstawiony jedynie przez Radę Ministrów najpóźniej do 30 września danego roku; Senat w ciągu 20 dni musi ustawę rozpatrzeć (nie ma prawa odrzucić jej w całości); prezydent podpisuje ustawę w ciągu 7 dni, nie przysługuje mu prawo weta ustawodawczego wobec ustawy budżetowej, może jedynie skierować ją do Trybunału Konstytucyjnego (art. 222–224 Konstytucji RP)

Procedura zmiany Konstytucji RP

Zarówno uchwalenie ustawy zasadniczej, jak i jej zmiana wymagają szczególnego trybu postępowania oraz spełnienia określonych warunków, niewymaganych przy uchwalaniu ustaw zwykłych. Jest to konieczne z uwagi na miejsce zajmowane przez Konstytucję RP w systemie źródeł prawa oraz ze względu na potrzebę zapewnienia trwałości jej rozwiązań.

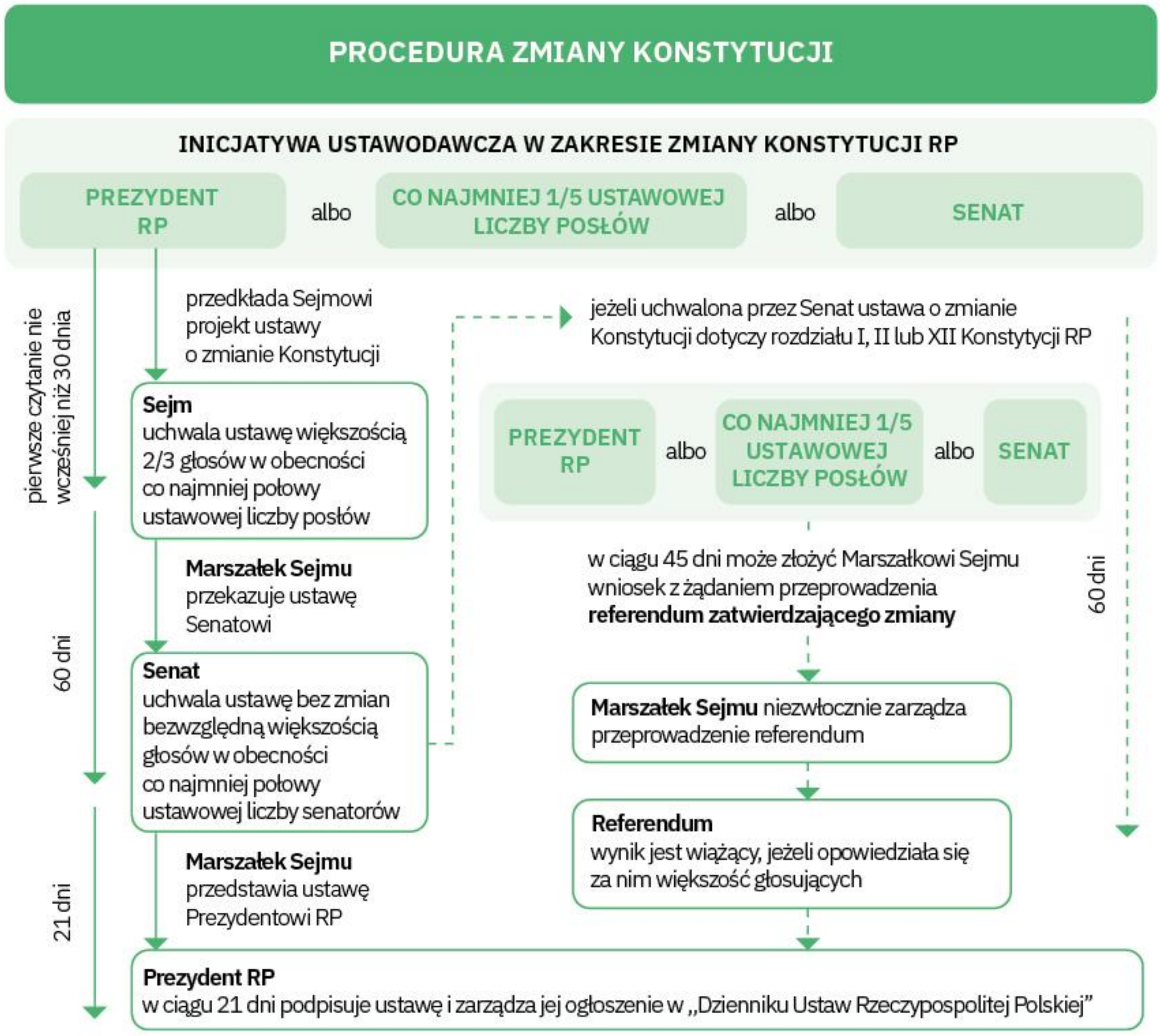
Ustawy o zmianie Konstytucji

Konstytucja RP wymaga dla swojej zmiany ustawy o ściśle określonej nazwie: **Ustawy o zmianie Konstytucji.** Ponadto inaczej są określone podmioty inicjujące proces zmiany i sposób jej uchwalenia, a także terminy ustawodawcze. Wydaje się, że takie środki są konieczne dla zapewnienia stabilności ustroju. Mają one zagwarantować solidną i przemyślaną debatę przed zmianą Konstytucji RP. Procedurę jej zmiany przedstawia schemat na kolejnej stronie.

Dotychczas wprowadzono jedynie dwie zmiany w Konstytucji RP:

- w 2006 r., aby dostosować polskie prawo do przepisów Unii Europejskiej, związanych z europejskim nakazem aresztowania, wprowadzono możliwość ekstradycji obywatela polskiego, jeżeli dopuszcza ją ratyfikowana przez Polskę umowa międzynarodowa (art. 55);
- w 2009 r. zmieniono art. 99 – wprowadzono ograniczenia biernego prawa wyborczego do Sejmu i Senatu osobom skazanym prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwa umyślne z oskarżenia publicznego.





Formy zaangażowania obywatela w proces stanowienia prawa

Udział obywateli w tworzeniu prawa

Udział obywateli w tworzeniu prawa to podstawowy element demokratycznego państwa prawnego. W polskim prawodawstwie istnieje wiele form i możliwości angażowania się obywateli w proces stanowienia prawa. Na poziomie samorządu dają one możliwość uzyskania wpływu na decyzje władz lokalnych pojedynczym osobom (zob. informacje w temacie o samorządzie lokalnym omówione w tomie 1 podręcznika). Na poziomie centralnym wpływ pojedynczego obywatela, poza **referendum ogólnokrajowym**, jest ograniczony.

Najbardziej podstawowe i powszechne formy udziału obywateli w tworzeniu prawa to:

- **Obywatelska inicjatywa ustawodawcza**

Obywatele mogą zgłosić w Sejmie propozycję ustawy, która zostanie poddana pracy Parlamentu po spełnieniu określonych warunków, między innymi:

– zostanie poparta przez 100 tys. obywateli (w formie osobistego podpisu);
– wnioskodawcy przedstawią skutki finansowe jej wykonania;

– powstanie komitet inicjatywy ustawodawczej składający się z co najmniej 15 osób;
– projekt ustawy nie może dotyczyć spraw, dla których w Konstytucji RP przewidziano inne postępowanie, na przykład ustawy budżetowej albo projektu ustawy o zmianie Konstytucji.

Co istotne, projekty obywatelskie nie podlegają zasadzie dyskontynuacji. To znaczy, że projekty zgłoszone w poprzedniej kadencji są rozpatrywane przez nowy Sejm bez konieczności ponownego wnoszenia.

Zajrzyj do źródła

> Posłowie X kadencji Sejmu w 2023 r. otrzymali „w spadku" po IX kadencji 10 obywatelskich projektów ustaw. Wszystkie projekty Marszałek Sejmu skierował do I czytania na posiedzeniu Sejmu. Trzy z nich zostały finalnie uchwalone przez Sejm X kadencji. W czerwcu, wrześniu i październiku 2024 r. wpłynęły do Sejmu kolejne obywatelskie projekty ustaw, które Marszałek Sejmu niezwłocznie skierował do dalszych prac parlamentarnych. Dotyczą one ważnych społecznych problemów – cen energii, budowy Centralnego Portu Komunikacyjnego i ochrony praw zwierząt.
>
> *Pierwszy rok X kadencji Sejmu RP. Raport*, https://sejmotwarty.sejm.gov.pl (dostęp: 24.06.2025).

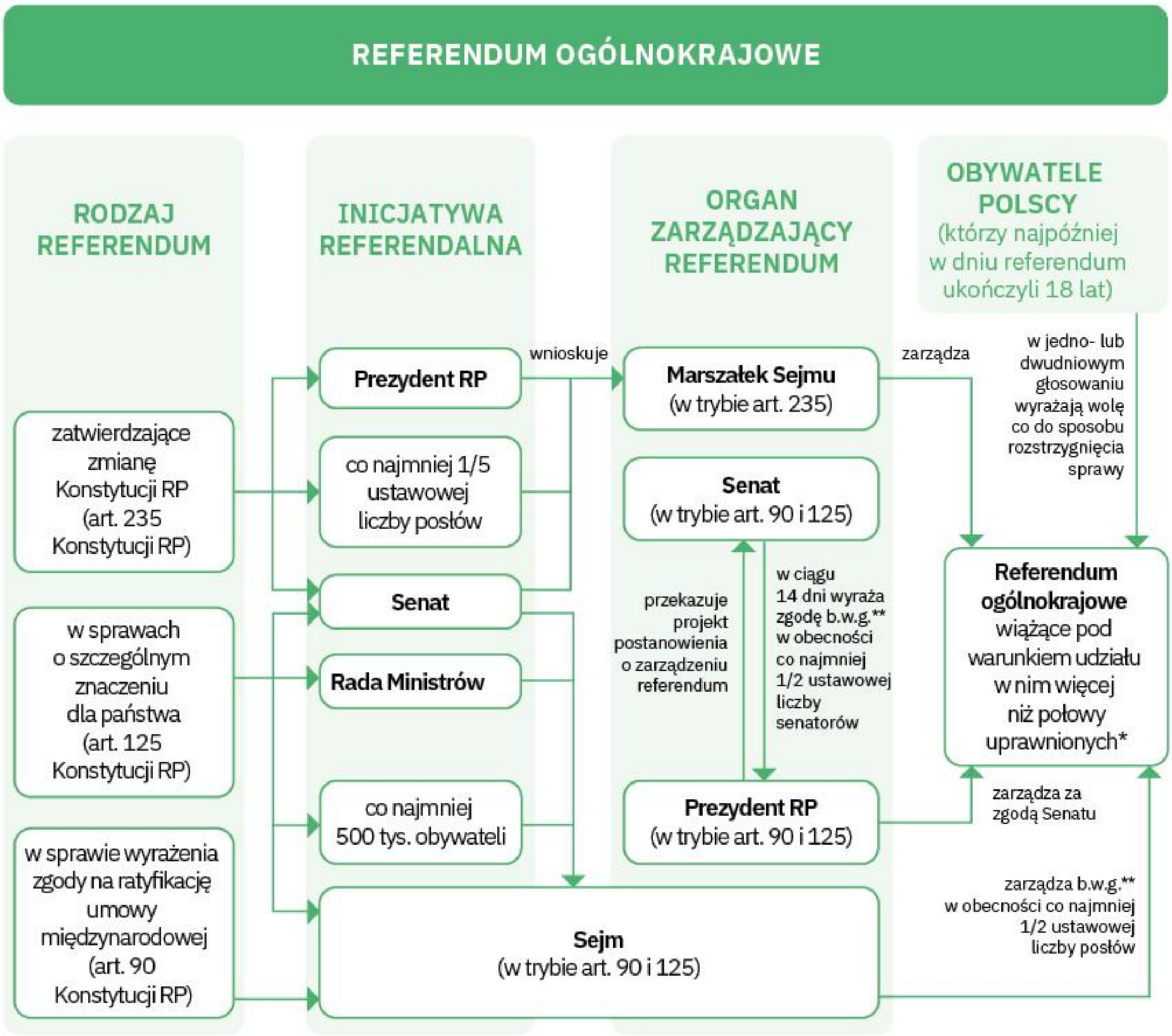
- **Referendum**

To klasyczna forma demokracji bezpośredniej. Daje wyborcom okazję do wypowiedzenia się na tematy dotyczące całego państwa bądź jego określonej części. Następuje to przez głosowanie zgodnie z zasadami prawa wyborczego, takimi jak: równość, powszechność, tajność głosowania i bezpośredniość, oraz określenie alternatywy („tak" lub „nie") albo opcji, którą głosujący wybierze w głosowaniu.

Konstytucja RP przewiduje możliwość przeprowadzenia referendum ogólnokrajowego i lokalnego. **Referendum ogólnokrajowe** może być zorganizowane:

– w sprawach szczególnie ważnych dla państwa – zarządza je Sejm (z własnej inicjatywy, na wniosek Senatu, Rady Ministrów lub grupy 500 tys. obywateli uprawnionych do udziału w referendum) lub Prezydent RP za zgodą Senatu;
– w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikowanie przez Prezydenta RP umowy międzynarodowej przekazującej organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu niektóre kompetencje organów władzy państwowej; zgody może udzielić Sejm RP lub naród w drodze referendum; decyzję o wyborze trybu udzielenia takiej zgody podejmuje Sejm RP, on też zarządza przeprowadzenie referendum, lub Prezydent RP za zgodą Senatu RP; przykładem jest referendum z 2003 r. dotyczące przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, a w konsekwencji przekazanie jej części kompetencji państwa;
– w sprawie zmiany przepisów rozdziału I, II lub XII Konstytucji RP – zarządza Marszałek Sejmu (na wniosek co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senatu, Prezydenta RP).





* W przypadku referendum konstytucyjnego nie ma określonego progu frekwencyjnego.
** b.w.g. – bezwzględna większość głosów.

Na podstawie wykresu opisz procedurę przygotowania i przeprowadzenia referendum zatwierdzającego zmianę Konstytucji RP.

Twój ruch

Polskie referenda po II wojnie światowej			
Data	**Przedmiot referendum**	**Pytania**	**Uwagi**
30.06.1946	referendum ludowe	Czy jesteś za zniesieniem Senatu? Czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego, zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej? Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?	Według historyków wyniki zostały sfałszowane.

Polskie referenda po II wojnie światowej			
Data	**Przedmiot referendum**	**Pytania**	**Uwagi**
29.11.1987	referendum w sprawie reform politycznych i gospodarczych	Czy jesteś za pełną realizacją przedstawionego Sejmowi programu radykalnego uzdrowienia gospodarki, zmierzającego do wyraźnego poprawienia warunków życia, wiedząc, że wymaga to przejścia przez trudny dwu-trzyletni okres szybkich zmian? Czy opowiadasz się za polskim modelem głębokiej demokratyzacji życia politycznego, której celem jest umocnienie samorządności, rozszerzenie praw obywateli, zwiększenie ich uczestnictwa w rządzeniu krajem?	Wynik referendum był nieważny. Za reformami opowiedziało się mniej niż wymagane 50% uprawnionych do głosowania.
18.02.1996	referendum uwłaszczeniowe i prywatyzacyjne	Czy jesteś za tym, aby zobowiązania wobec emerytów i rencistów oraz pracowników sfery budżetowej, wynikające z orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, były zaspokojone z prywatyzowanego majątku państwowego? Czy jesteś za tym, aby część prywatyzowanego majątku państwowego zasiliła powszechne fundusze emerytalne? Czy jesteś za tym, aby zwiększyć wartość świadectw udziałowych Narodowych Funduszy Inwestycyjnych przez objęcie tym programem dalszych przedsiębiorstw? Czy jesteś za uwzględnieniem w programie uwłaszczeniowym bonów prywatyzacyjnych?	Wynik referendum był nieważny. W głosowaniu wzięło udział zaledwie 32% uprawnionych.
25.05.1997	referendum konstytucyjne	Czy jesteś za przyjęciem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r.?	W głosowaniu wzięło udział niecałe 43% uprawnionych, za było 52,7%, przeciw – 45,9%. Zgodnie z ustawą o trybie uchwalenia Konstytucji przyjmuje się ją niezależnie od wysokości frekwencji.
7–8.06.2003	referendum akcesyjne	Czy wyraża Pan/Pani zgodę na przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej?	W głosowaniu wzięło udział prawie 59% uprawnionych, za opowiedziało się 77,5% głosujących. Referendum było ważne.



Polskie referenda po II wojnie światowej			
Data	**Przedmiot referendum**	**Pytania**	**Uwagi**
6.09.2015	referendum ogólnokrajowe na wniosek prezydenta Bronisława Komorowskiego	Czy jest Pani/Pan za wprowadzeniem jednomandatowych okręgów wyborczych (JOW) w wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej? Czy jest Pani/Pan za utrzymaniem dotychczasowego sposobu finansowania partii politycznych z budżetu państwa? Czy jest Pani/Pan za wprowadzeniem zasady ogólnej rozstrzygania wątpliwości co do wykładni przepisów prawa podatkowego na korzyść podatnika?	Frekwencja wyniosła 7,8%, referendum było ważne, wynik nie był wiążący.
15.10.2023	referendum ogólnokrajowe przeprowadzone razem z wyborami parlamentarnymi	Czy popierasz wyprzedaż majątku państwowego podmiotom zagranicznym, prowadzącą do utraty kontroli Polek i Polaków nad strategicznymi sektorami gospodarki? Czy popierasz podniesienie wieku emerytalnego, w tym przywrócenie podwyższonego do 67 lat wieku emerytalnego dla kobiet i mężczyzn? Czy popierasz likwidację bariery na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi? Czy popierasz przyjęcie tysięcy nielegalnych imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki, zgodnie z przymusowym mechanizmem relokacji narzucanym przez biurokrację europejską?	Głosowanie było ważne, ale niewiążące z powodu frekwencji poniżej 50%.

- **Petycje**

Każdy obywatel może wystąpić z określonymi wnioskami w formie petycji do organów władzy publicznej oraz organizacji i instytucji społecznych. Wnioski mogą dotyczyć między innymi zmiany przepisów prawa.

- **Konsultacje społeczne (publiczne)**

W tym procesie organy administracji państwowej prezentują projekty aktów normatywnych określonym podmiotom oraz obywatelom, którzy mogą zgłaszać uwagi do projektu ustawy. Wszelkie dokumenty dotyczące prac nad projektami ustaw rządowych są udostępniane w Biuletynie Informacji Publicznej Rządowego Centrum Legislacji (zakładka Rządowy Proces Legislacyjny RPL).

Każdy obywatel może zapoznać się z projektami aktów prawnych i zgłosić do nich uwagi. Od niedawna również Marszałek Sejmu ma obowiązek kierowania do konsultacji społecznych poselskich i obywatelskich projektów ustaw. Każdy zainteresowany może skorzystać z Systemu Informacyjnego Sejmu, po uwierzytelnieniu się profilem zaufanym, aby wyrazić swoją opinię o projekcie ustawy.

- **Wysłuchanie publiczne**

Polega na zorganizowaniu wypowiedzi zainteresowanych osób podczas specjalnego posiedzenia komisji sejmowej. W jego czasie zainteresowani – przedstawi-

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Er
Rządowy Proces Legislacyjny RCL

ciele instytucji, takich jak organizacje pozarządowe, czy też obywatele – prezentują swoje stanowisko, zwłaszcza w istotnych systemowo sprawach. Każdy może uczestniczyć w wysłuchaniu publicznym – jako zarówno widz, jak i mówca.

Legalne formy protestu obywateli

Poza formami określonymi w ustawach istnieją też inne, **niekonwencjonalne formy wpływu obywateli na proces stanowienia prawa**. Mogą oni wyrażać swoje niezadowolenie z obecnych regulacji lub z planowanych zmian w prawie (projekty ustaw bądź ich nowelizacji).



Uczestniczka Strajku Kobiet trzyma plakat z symbolem protestu.

- **Protest**

To najpopularniejsza forma wyrażenia dezaprobaty ogółu. Może przyjąć różne formy, np. masowe **demonstracje**, gromadzące tysiące, a nawet dziesiątki tysięcy ludzi. Uczestnicy domagają się zmiany prawa poprzez skandowanie haseł czy niesione transparenty. Spotykają się przed siedzibami instytucji mających znaczenie w procesie stanowienia prawa (np. budynek Sejmu, pałac prezydencki).

Przykładami protestów są tzw. czarny protest wyrażający sprzeciw społeczny przeciwko zaostrzeniu ustawy antyaborcyjnej czy protesty przeciwko zmianom w sądownictwie.



1 grudnia 1955 r. w Montgomery w stanie Alabama, USA, Afroamerykanka Rosa Parks została aresztowana za odmowę ustąpienia miejsca w autobusie białemu mężczyźnie. Incydent przerodził się w wielomiesięczny bojkot autobusów miejskich i zapoczątkował walkę z segregacją rasową.

- **Nieposłuszeństwo obywatelskie**

Jest szczególną, ale też kontrowersyjną, formą protestu. Polega na świadomym i celowym niestosowaniu się do konkretnych przepisów prawa. Tę formę stosują obywatele przekonani, że obowiązujące prawo rażąco narusza normy sprawiedliwości oraz ogranicza wolność i równość obywateli. Jednak nie wykorzystują do wyrażenia protestu przemocy i są świadome, że poniosą za swoje czyny przewidzianą prawem karę.

Obywatele mogą również wpływać na proces tworzenia prawa poprzez **narzędzia informatyczne**, w szczególności za pośrednictwem stron internetowych czy mediów społecznościowych. Część konsultacji społecznych odbywa się na portalach internetowych, do których dostęp jest łatwy, powszechny i szybki.

Środowisko internetowe może być również wykorzystane jako narzędzie i miejsce protestu. Internet wspiera mobilizację i zaangażowanie w tradycyjne formy protestu, ale też tworzy jego nowe formy, jak **petycje online**. Ten rodzaj aktywności pozwala angażować młode osoby, które w świecie wirtualnym czują się swobodnie i naturalnie, pobudza debatę polityczną i pozwala wyrażać własne poglądy. Podpisywanie petycji, a nawet udostępnianie informacji o obywatelskich akcjach tworzenia czy zmiany prawa, zwiększa skalę zaangażowania obywateli w życie społeczne i ich świadomość na temat danej akcji.



Podsumowanie lekcji

- **Legislacja** to proces tworzenia prawa. s. 23
- Początek procesu legislacyjnego stanowi **inicjatywa ustawodawcza**. s. 23
- Projekty ustaw Sejm uchwala w **trzech czytaniach**. s. 23
- Prezydent może **ustawę podpisać**, **skierować do Trybunału Konstytucyjnego** lub **zastosować weto ustawodawcze**. s. 24
- Uchwalenie Konstytucji RP i jej zmiana wymagają **szczególnego trybu postępowania**. s. 26
- Uregulowanymi ustawowo formami udziału obywateli w tworzeniu prawa są: **obywatelska inicjatywa ustawodawcza, referendum, petycja, konsultacje publiczne i wysłuchanie publiczne.** s. 27
- Niekonwencjonalne formy wpływu obywateli na proces stanowienia prawa to np.: **protesty, nieposłuszeństwo obywatelskie czy petycje online.** s. 32

Pytania i polecenia

1. Na przykładzie wybranej ustawy, przedstaw przebieg procesu legislacyjnego w Polsce.

2. Wyjaśnij możliwe konwencjonalne i niekonwencjonalne formy zaangażowania obywatela w proces stanowienia prawa.



4 Odpowiedzialne przywództwo we wspólnocie (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym jest przywództwo i jakie cechy ma przywództwo odpowiedzialne;
- rozpoznasz wpływ odpowiedzialnego przywództwa na funkcjonowanie różnych wspólnot;
- na wybranych przykładach historycznych i współczesnych wskażesz cechy liderów, którzy budowali zaufanie i brali odpowiedzialność za innych;
- zastanowisz się, gdzie w swoim otoczeniu można dostrzec osoby praktykujące przywództwo.

Przywództwo oparte na odpowiedzialności

Wspólnoty – rodzinne, szkolne, lokalne, narodowe czy międzynarodowe – nie funkcjonują dobrze wyłącznie dzięki przepisom i instytucjom. Potrzebują także ludzi, którzy potrafią wyznaczać kierunek działania, brać odpowiedzialność za decyzje i budować zaufanie.

Przywództwo

Przywództwo nie polega tylko na zajmowaniu wysokiego stanowiska. Liderem może być polityk, dyrektor szkoły, społecznik, trener, przewodnicząca samorządu uczniowskiego albo osoba, która w trudnej sytuacji potrafi zorganizować pomoc i zmobilizować innych do działania. Przywództwo nie sprowadza się jedynie do wydawania poleceń. Obejmuje także:

- umiejętność przekonywania i organizowania,
- podejmowania decyzji,
- rozwiązywania konfliktów,
- budowania poczucia sensu wspólnych działań.

Przywództwo może opierać się na **funkcji formalnej**, na przykład gdy ktoś zostaje wybrany na przewodniczącego klasy, wójta albo prezydenta państwa. Może jednak wynikać także z **autorytetu nieformalnego**. Wówczas inni słuchają danej osoby dlatego, że ufają jej wiedzy, doświadczeniu i postawie.

W praktyce najlepiej działa takie przywództwo, które **łączy sprawność działania z odpowiedzialnością moralną**. Sama skuteczność nie wystarcza, jeśli jest osiągana kosztem godności ludzi, praw człowieka albo dobra wspólnego.

Odpowiedzialne przywództwo

Odpowiedzialne przywództwo obejmuje jednocześnie:

- kompetencje praktyczne,
- zdolność komunikacji,
- wrażliwość etyczną,
- umiejętność przewidywania skutków decyzji.



Dobry lider nie tylko dba o to, co można zrobić szybko i skutecznie, lecz także zastanawia się, czy dane rozwiązanie jest uczciwe, potrzebne i trwałe.

O odpowiedzialnym przywództwie można mówić wtedy, gdy osoba przewodząca wspólnocie:

- dostrzega więcej niż własny interes i bierze pod uwagę dobro wspólne;
- potrafi wyjaśnić, po co wspólnota podejmuje określone działania;
- bierze odpowiedzialność za skutki decyzji, także wtedy, gdy są one trudne lub niepopularne;
- szanuje godność innych osób i nie buduje posłuszeństwa na strachu;
- umie słuchać oraz dopuszcza do głosu ludzi o innych poglądach;
- w sytuacji kryzysu zachowuje spokój i szuka rozwiązań, zamiast podsycać chaos;
- jest wiarygodna – to znaczy jej słowa są zgodne z czynami.

Znaczenie odpowiedzialnego przywództwa szczególnie ujawnia się wtedy, gdy wspólnota doświadcza napięcia, konfliktu albo kryzysu. Wówczas liczy się nie tylko treść decyzji, lecz także sposób ich podejmowania.

Odpowiedzialny przywódca nie robi wszystkiego sam, ale rozdziela zadania. Ponadto wzmacnia innych ludzi, rozwija zaufanie i sprawia, że wspólnota staje się bardziej samodzielna.

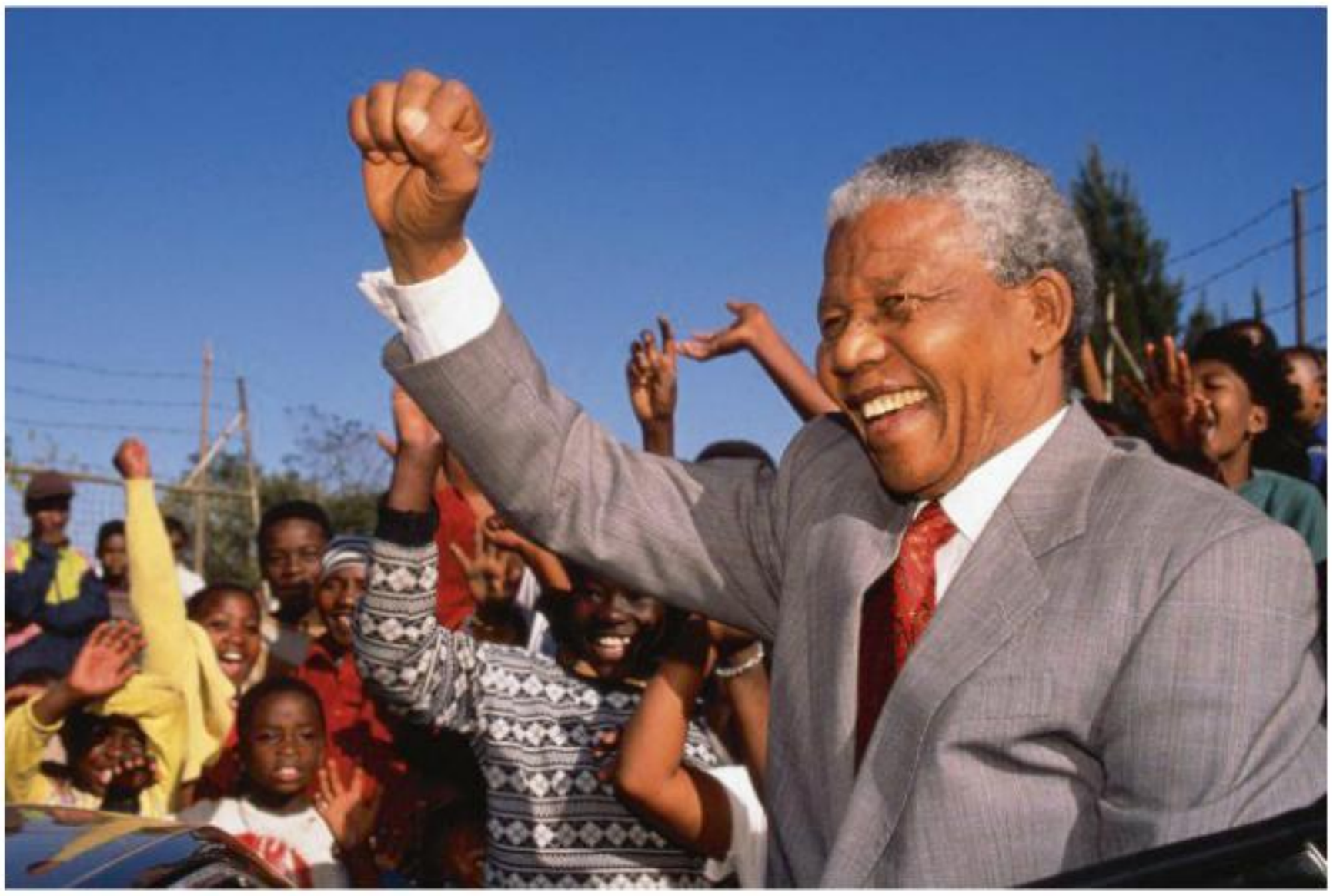
Różnice między przywództwem odpowiedzialnym a nieodpowiedzialnym		
Obszar	**Przywództwo odpowiedzialne**	**Przywództwo nieodpowiedzialne**
Cel działania	dobro wspólne i trwały rozwój wspólnoty	własna korzyść albo doraźny sukces
Stosunek do ludzi	szacunek, dialog, współpraca	lekceważenie, manipulacja, zastraszanie
Podejmowanie decyzji	namysł nad skutkami i gotowość do odpowiedzialności	działanie impulsywne albo bez liczenia się z konsekwencjami
Styl komunikacji	jasne wyjaśnianie decyzji i słuchanie innych	propaganda, ukrywanie informacji, obrażanie przeciwników
Skutek dla wspólnoty	wzrost zaufania i poczucia sprawstwa	podziały, chaos i osłabienie więzi

Rola lidera we wspólnocie

Odpowiedzialne przywództwo nie zawsze przekłada się na spektakularne zwycięstwa. Czasem polega ono na umiejętności zachowania zasad w trudnej sytuacji, na obronie słabszych, na szukaniu porozumienia mimo silnych podziałów albo na gotowości do przyznania się do błędu.



W państwie demokratycznym odpowiedzialne przywództwo nie polega na zastępowaniu instytucji ani na skupianiu całej władzy w jednych rękach. Dobry przywódca potrafi działać w granicach prawa, szanuje reguły życia publicznego i wzmacnia instytucje, które służą wspólnocie. Dzięki temu wspólnota staje się bardziej trwała i mniej zależna od jednej osoby.



Nelson Mandela (1918–2013) był południowoafrykańskim działaczem antyaparteidowym, politykiem i symbolem walki o prawa człowieka. Sprzeciwiał się systemowi segregacji rasowej w Republice Południowej Afryki, za co został skazany na wieloletnie więzienie. Po uwolnieniu odegrał kluczową rolę w pokojowych przemianach politycznych w swoim kraju. W 1994 r. został pierwszym czarnoskórym prezydentem Republiki Południowej Afryki. W 1993 r. otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla.

W polskich realiach za ważny przykład odpowiedzialnego przywództwa uznaje się ludzi zaangażowanych w pokojowe przemiany demokratyczne końca XX w. W tym doświadczeniu szczególnie istotne były: gotowość do dialogu, unikanie przemocy oraz myślenie o przyszłości wspólnoty politycznej.

Twój punkt widzenia

Czy skuteczny lider musi być przede wszystkim silny i zdecydowany? Czy raczej powinien umieć słuchać, tłumaczyć i brać odpowiedzialność za innych? Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do przykładów z historii, życia publicznego albo własnego otoczenia.

Zajrzyj do źródła

Fragment preambuły

Ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Twój ruch

Wskaż wartości zapisane we fragmencie i wyjaśnij, które z nich są szczególnie ważne dla odpowiedzialnego przywództwa. Zastanów się, czy lider, który nie szanuje dialogu i współdziałania, może dobrze służyć wspólnocie.

Brak odpowiedzialnego przywództwa w państwie demokratycznym może mieć poważne skutki dla życia publicznego i funkcjonowania całej wspólnoty politycznej. Gdy osoby sprawujące władzę nie kierują się dobrem wspólnym,



nie biorą odpowiedzialności za swoje decyzje i nie szanują zasad demokracji, słabnie zaufanie obywateli do państwa oraz jego instytucji. Ludzie zaczynają odczuwać, że władza działa niesprawiedliwie, nieprzejrzyście albo wyłącznie we własnym interesie.

Brak odpowiedzialnego przywództwa w państwie demokratycznym może prowadzić do:

- osłabienia zaufania obywateli do władzy i instytucji państwa,
- pogłębiania konfliktów społecznych i politycznych,
- chaosu decyzyjnego i nieskutecznego działania państwa,
- nadużywania władzy lub podejmowania decyzji dla własnych korzyści,
- lekceważenia prawa i zasad demokracji,
- ograniczania dialogu i udziału obywateli w życiu publicznym,
- osłabienia dobra wspólnego,
- ponieważ interes wspólnoty schodzi na dalszy plan.

Twój ruch

1. Porównaj odpowiedzialne przywództwo z przywództwem opartym na strachu. Które z nich daje trwalsze efekty dla wspólnoty? Uzasadnij odpowiedź.
2. Wyjaśnij, dlaczego w demokracji ważne jest, aby lider wzmacniał instytucje i współpracę, a nie tylko własną pozycję.

Przywództwo w codziennym życiu

Przywództwo w codziennym życiu

Przywództwo nie jest zarezerwowane wyłącznie dla polityki. W codziennym życiu spotykamy je częściej, niż się wydaje. Obejmuje ono:

- dotrzymywanie słowa,
- branie odpowiedzialności za wspólne zadania,
- umiejętność organizowania pracy grupy,
- reagowanie na niesprawiedliwość i wspieranie słabszych.

Osoby praktykujące odpowiedzialne przywództwo można dostrzec na przykład wśród:

- przewodniczących i opiekunów samorządu uczniowskiego,
- koordynatorów szkolnych akcji charytatywnych lub wolontariackich,
- trenerów i kapitanów drużyn sportowych,
- liderów harcerskich, młodzieżowych rad i organizacji społecznych,
- lokalnych społeczników inicjujących działania sąsiedzkie albo obywatelskie,
- osób, które w klasie albo grupie potrafią łagodzić konflikty i organizować współpracę.

Twój ruch

Wybierz jedną postać historyczną albo współczesną, którą uznajesz za przykład odpowiedzialnego przywództwa. Podaj trzy cechy tej osoby i krótko uzasadnij swój wybór.

Podsumowanie lekcji

s. 34
- **Przywództwo** jest ważnym elementem funkcjonowania każdej wspólnoty. Nie polega ono jedynie na zajmowaniu stanowiska, ale na realnym wpływaniu na innych i organizowaniu wspólnego działania.

s. 34
- **Odpowiedzialne przywództwo** służy dobru wspólnemu oraz opiera się na szacunku, odpowiedzialności, dialogu i wiarygodności. Wzmacnia wspólnotę, buduje zaufanie i pomaga ludziom działać razem nawet w trudnych sytuacjach.

s. 37
- **Przywództwo w codziennym życiu** to m.in. umiejętność brania odpowiedzialności za grupę w zwykłych, codziennych sytuacjach.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym różni się przywództwo od sprawowania władzy.

2. Wymień najważniejsze cechy odpowiedzialnego przywództwa.

3. Podaj przykład historyczny i współczesny odpowiedzialnego przywództwa.

4. Jaki wpływ na wspólnotę ma lider, który potrafi budować zaufanie?

5. Wskaż osobę z własnego otoczenia, którą można uznać za przykład odpowiedzialnego przywództwa. Uzasadnij swój wybór.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach projekt „Liderzy w naszej społeczności". Zbierzcie przykłady osób z waszej szkoły, osiedla albo gminy, które podejmują działania na rzecz innych. Opracujcie mapę takich osób lub instytucji i wskażcie, jakie cechy odpowiedzialnego przywództwa można u nich zauważyć.



Władza wykonawcza – Prezydent RP



Na tej lekcji

- poznasz pozycję ustrojową Prezydenta RP;
- wyjaśnisz przebieg oraz znaczenie wyboru Prezydenta RP;
- scharakteryzujesz kompetencje Prezydenta RP;
- dowiesz się, jaką odpowiedzialność ponosi Prezydent RP.

Konstytucja RP w artykule 10 ustępie 2 określa, że „władzę wykonawczą sprawują Prezydent Rzeczypospolitej i Rada Ministrów". To oznacza, że w Polsce istnieje dualistyczny model ustrojowy **władzy wykonawczej (egzekutywy)**. Stwarza on różne możliwości kształtowania stosunków między Prezydentem a rządem.

W Polsce przyjęto, że Rada Ministrów prowadzi politykę państwa i odpowiada za nią przed Sejmem. Natomiast rola Prezydenta nie polega na bieżącym kierowaniu państwem. Prezydent jako gwarant ciągłości władzy państwowej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji RP, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Pozycję ustrojową Prezydenta wyznaczają w dużej mierze: **sposób wyboru, przyznane funkcje ustrojowe i kompetencje oraz zakres i rodzaj ponoszonej odpowiedzialności.**

Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej

Stanowisko prezydenta istniało w Polsce w okresie międzywojennym. Po 1939 r. jego depozytariuszami (osobami przechowującymi depozyt, tajemnicę, tradycję lub ideę) byli prezydenci Polski na emigracji w Londynie. W 1990 r. Ryszard Kaczorowski, ostatni polski prezydent na emigracji, przekazał insygnia prezydenckie Lechowi Wałęsie.

W Polsce Ludowej urząd prezydenta istniał w okresie 1947–1952. Konstytucja z 1952 r. zniosła instytucję prezydenta, a wprowadziła Radę Państwa z przewodniczącym na czele. Był to organ pełniący obowiązki kolegialnej głowy państwa. W wyniku obrad Okrągłego Stołu urząd prezydenta został przywrócony i wprowadzony do ustroju nowelizacją konstytucji z 7 kwietnia 1989 r.

Prezydenci Polski	
II RP	Gabriel Narutowicz (9–16 grudnia 1922) Stanisław Wojciechowski (1922–1926) Ignacy Mościcki (1926–1939)
Rzeczpospolita Polska 1945–1952	Bolesław Bierut (1947–1952)
PRL i RP	Wojciech Jaruzelski (1989–1990)

Prezydenci Polski	
III RP	Lech Wałęsa (1990–1995) Aleksander Kwaśniewski (1995–2005) Lech Kaczyński (2005–2010) Bronisław Komorowski (2010–2015) Andrzej Duda (2015–2025) Karol Nawrocki (od 2025)
na emigracji	Władysław Raczkiewicz (1939–1947) August Zaleski (1947–1972) Stanisław Ostrowski (1972–1979) Edward Raczyński (1979–1986) Kazimierz Sabbat (1986–1989) Ryszard Kaczorowski (1989–1990)

Zajrzyj do źródła

Art. 126

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.
2. Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej od 1989 r.			
			
Wojciech Jaruzelski (1923–2014) – Prezydent PRL i RP w latach 1989–1990, wybrany przez Zgromadzenie Narodowe	**Lech Wałęsa** (ur. 1943) – Prezydent RP w latach 1990–1995, wybrany w wyborach powszechnych	**Aleksander Kwaśniewski** (ur. 1954) – Prezydent RP w latach 1995–2005, dwukrotnie wybrany w wyborach powszechnych	**Lech Kaczyński** (1949–2010) – Prezydent RP w latach 2005–2010, wybrany w wyborach powszechnych
			
Bronisław Komorowski (ur. 1952) – Prezydent RP w latach 2010–2015, wybrany w wyborach powszechnych	**Andrzej Duda** (ur. 1972) – Prezydent RP w latach 2015–2025, dwukrotnie wybrany w wyborach powszechnych	**Karol Nawrocki** (ur. 1983) – Prezydent RP od 2025 r., wybrany w wyborach powszechnych	

Wybory i kadencja Prezydenta RP

Wybór prezydenta

Prezydent jest wybierany na **pięcioletnią kadencję** w wyborach **powszechnych**, **równych**, **bezpośrednich**, **większościowych** i w głosowaniu **tajnym**. Ta sama osoba może być wybrana na urząd prezydenta dwukrotnie. Głosowanie powszechne daje prezydentowi silny mandat społeczny do sprawowania władzy. W wyborach w 2025 r. Karol Nawrocki w II turze uzyskał 10,6 mln głosów.

Wybory prezydenckie zarządza Marszałek Sejmu, a ważność wyboru stwierdza Sąd Najwyższy. Na Prezydenta RP może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów ukończył 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu. Kandydata zgłasza co najmniej 100 tysięcy obywateli. O wyborze decyduje **bezwzględna większość** ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska takiej większości, przeprowadza się drugą turę wyborów. Przechodzi do niej dwóch kandydatów, którzy uzyskali największą liczbę głosów w pierwszej turze.

Kadencja Prezydenta RP rozpoczyna się w dniu złożenia przez niego przysięgi wobec Zgromadzenia Narodowego, a kończy wraz z upływem 5 lat od dnia objęcia prezydentury. Powody wcześniejszego zakończenia urzędowania mogą być następujące:

- śmierć prezydenta,
- zrzeczenie się prezydentury,
- uznanie przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności prezydenta do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia,
- złożenie z urzędu orzeczeniem Trybunału Stanu.

W każdym z tych przypadków obowiązki prezydenta do czasu wyboru nowego przejmuje Marszałek Sejmu RP. Wówczas dysponuje takim samym zakresem kompetencji, jak Prezydent RP, z wyjątkiem prawa do skrócenia kadencji Sejmu. Ma jednak dosyć ograniczony zakres sprawowania władzy, więc powinien podejmować jedynie niezbędne decyzje. Do takiej sytuacji doszło w kwietniu 2010 r., gdy po śmierci prezydenta Lecha Kaczyńskiego w katastrofie samolotu pod Smoleńskiem jego obowiązki przejął Marszałek Sejmu Bronisław Komorowski.

Jeżeli prezydent nie może tylko przejściowo pełnić obowiązków, to zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który je tymczasowo od niego przejmuje.



Nowo wybrany Prezydent RP składa przysięgę o treści: „Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”. Na fotografii zaprzysiężenie Karola Nawrockiego.

Odpowiedzialność Prezydenta RP

Odpowiedzialność Prezydenta RP

Prezydent za swoją działalność **nie ponosi odpowiedzialności politycznej (parlamentarnej)**, a za naruszenie Konstytucji RP lub ustawy **odpowiada konstytucyjnie** przed Trybunałem Stanu. Za popełnienie przestępstwa może być także pociągnięty do **odpowiedzialności karnej** wyłącznie przed Trybunałem Stanu, a nie przed sądem powszechnym.

Decyzję o postawieniu głowy państwa w stan oskarżenia podejmuje Zgromadzenie Narodowe większością 2/3 głosów ustawowej liczby członków na wniosek co najmniej 140 posłów. W chwili podjęcia takiej uchwały sprawowanie urzędu przez Prezydenta RP **zawiesza się** do momentu rozstrzygnięcia sprawy przez Trybunał.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E5
Kancelaria Prezydenta

Funkcje i kompetencje Prezydenta RP

Konstytucja określa **trzy zasadnicze funkcje prezydenta**:

- **funkcja reprezentacyjna i symboliczna** – stanowi symbol jedności i trwałości państwa;
- **funkcja arbitra** – odgrywa rolę władzy „neutralnej", interweniuje w sytuacjach kryzysowych lub konfliktowych;
- **funkcja wykonawcza** – uczestniczy w pewnym zakresie w prowadzeniu polityki państwa oraz wykonywaniu ustaw.

Kompetencje prezydenta można podzielić na sześć głównych grup:

- **uprawnienia wobec Rady Ministrów:**
  - powoływanie rządu,
  - wprowadzanie na wniosek premiera zmian w składzie rządu,
  - występowanie z wnioskiem do Sejmu o pociągnięcie członka rządu do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu,
  - zwoływanie Rady Gabinetowej (Rada Ministrów pod przewodnictwem Prezydenta RP);
- **uprawnienia wobec władzy sądowniczej i prokuratury:**
  - powoływanie sędziów na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa,
  - powoływanie prezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego, Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego oraz jednego członka Krajowej Rady Sądownictwa;
- **uprawnienia w zakresie stosunków zagranicznych:**
  - reprezentowanie państwa w stosunkach międzynarodowych,
  - ratyfikowanie i wypowiadanie umów międzynarodowych,
  - mianowanie i odwoływanie polskich ambasadorów,
  - przyjmowanie listów uwierzytelniających i odwołujących przedstawicieli dyplomatycznych innych państw;



Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego





Listy uwierzytelniające to uroczysty dokument, na mocy którego mianowany jest szef misji dyplomatycznej. Na zdjęciu Valdemaras Sarapinas, Ambasador Republiki Litewskiej, składa w 2024 r. listy uwierzytelniające na ręce Prezydenta RP Andrzeja Dudy.

- **uprawnienia w stosunkach z parlamentem:**
  - zarządzanie wyborów,
  - zwoływanie pierwszego posiedzenia,
  - prawo inicjatywy ustawodawczej,
  - prawo weta ustawodawczego,
  - podpisywanie ustaw i zarządzanie ich ogłoszenia w „Dzienniku Ustaw RP”,
  - skracanie kadencji Sejmu (w przypadkach określonych w Konstytucji RP),
  - występowanie z wnioskiem do Sejmu o powołanie prezesa Narodowego Banku Polskiego;
- **tradycyjne uprawnienia głowy państwa:**
  - nadawanie obywatelstwa polskiego, orderów i odznaczeń, tytułów naukowych profesora,
  - korzystanie z prawa łaski;



Najstarszy i najwyższy order RP to Order Orła Białego. Jest nadawany za znamienite zasługi cywilne i wojskowe dla Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. Otrzymują go najwybitniejsi Polacy oraz najwyżsi rangą przedstawiciele państw obcych.

- **uprawnienia w zakresie bezpieczeństwa i obronności:**
  - sprawowanie najwyższego zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi,
  - zarządzanie powszechnej lub częściowej mobilizacji i wydawanie decyzji o użyciu sił zbrojnych dla obrony kraju,
  - zarządzanie wprowadzenia stanu wojny, stanu wojennego lub stanu wyjątkowego, gdy nie może zebrać się Sejm RP.



Żołnierze wojsk pancernych

Zakres uprawnień Prezydenta RP

Z zakresem kompetencji głowy państwa wiąże się **wydawanie aktów urzędowych**. Niektóre z nich musi podpisać również premier, aby nabrały ważności. Takie uzależnienie ważności aktów prezydenta od akceptacji premiera nazywamy **kontrasygnatą**.

Konstytucja określa też **30 prerogatyw** (szczególnych uprawnień związanych z pełnioną funkcją), czyli aktów niewymagających podpisu premiera. Należą do nich między innymi:

- zarządzenie wyborów do Sejmu i Senatu,
- skracanie kadencji Sejmu,
- inicjatywy ustawodawcze,
- zarządzenie referendum ustawodawczego,
- podpisywanie ustaw albo odmowa ich podpisania,
- powoływanie sędziów i stosowanie prawa łaski.

Pozycja ustrojowa Prezydenta RP jest więc – z jednej strony – wzmacniana przez powszechne wybory na ten urząd, szeroki zakres przyznanych mu prerogatyw czy szczególną pozycję w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa państwa. Z drugiej strony – ze względu na zasadę dualistycznej egzekutywy, nieodpowiedzialności politycznej Prezydenta i wynikającej stąd instytucji kontrasygnaty jego aktów urzędowych przez premiera – Prezydent nie ma wielu instrumentów wpływania na politykę rządu czy jej kontrolowania. Wpływa na powołanie rządu, lecz jego rola – gdy istnieje stabilna większość sejmowa – zostaje ograniczona do przedstawienia lub zatwierdzenia kandydatury na stanowisko premiera narzuconej mu przez Sejm. Dopiero w sytuacji braku takiej większości rola Prezydenta zostaje wyraźnie wzmocniona.

Twój punkt widzenia

Prezydent w systemie politycznym ma silną czy ograniczoną rolę?

Czy uważasz, że Prezydent RP ma wystarczającą rolę w kształtowaniu polityki państwa? Czy powinien mieć większy wpływ na działalność rządu, szczególnie w kontekście sytuacji politycznej, gdy Sejm ma silną większość?

Najważniejszą prawną formą oddziaływania Prezydenta na pracę rządu jest możliwość zwoływania w sprawach szczególnej wagi Rady Gabinetowej. W zakresie polityki zagranicznej Prezydent współdziała z premierem i ministrem spraw zagranicznych. Ponadto prawie wszystkie uprawnienia Prezydenta w dziedzinie spraw zagranicznych objęto kontrasygnatą. Rząd musi uwzględniać w polityce zagranicznej stanowisko Prezydenta, jeżeli nie chce się narazić na przykład na odmowę ratyfikacji umowy międzynarodowej czy odmowę powołania ambasadora.

Rzeczywista pozycja Prezydenta zależy, oprócz rozwiązań konstytucyjno-prawnych, także od innych czynników. Są to między innymi: jego stosunki z ugrupowaniami politycznymi, zwłaszcza dominującymi w Sejmie, sposób sprawowania urzędu, osobowość czy posiadany autorytet. Polityczna pozycja Prezydenta zależy również od oceny jego działalności przez opinię publiczną.

Podsumowanie lekcji

- Prezydenta RP wybiera się **na 5 lat**, z możliwością ponownego wyboru tylko raz, w wyborach: **powszechnych, równych, bezpośrednich, większościowych i w głosowaniu tajnym**. s. 41
- Głowa państwa za swoją działalność **nie ponosi odpowiedzialności politycznej**. Za naruszenie konstytucji, ustawy lub popełnienie przestępstwa Prezydent może być pociągnięty **do odpowiedzialności konstytucyjnej przed Trybunałem Stanu**. s. 42
- Prezydent ma pewien **zakres uprawnień wobec Rady Ministrów, władzy ustawodawczej** i **sądowniczej**, a także **w zakresie stosunków zagranicznych, bezpieczeństwa** i **obronności**. Do tradycyjnych uprawnień głowy państwa należą m.in.: **nadawanie obywatelstwa polskiego, orderów i odznaczeń, tytułów naukowych oraz korzystanie z prawa łaski**. s. 44

Pytania i polecenia

1. Przejrzyj stronę internetową Prezydenta RP. Ustal aktywność głowy państwa w ostatnim tygodniu. Pogrupuj te zadania według kompetencji.
2. Czy forma wyborów (ich powszechność) ma znaczenie dla pozycji ustrojowej Prezydenta RP? Uzasadnij swoją odpowiedź.
3. Wyjaśnij różnice w przepisach regulujących wybory do Sejmu, Senatu i na urząd Prezydenta RP.
4. Wybierz się na wirtualny spacer po Pałacu Prezydenckim. W tym celu wejdź na stronę Prezydenta RP. Które miejsce w pałacu jest ważne ze względu na historyczne wydarzenia z 1989 r.? W której sali odbywają się nominacje sędziowskie, wręczane są tytuły profesorskie, stopnie generalskie czy medale? W której sali Prezydent przyjmuje przywódców innych państw?
5. Wyjaśnij, w jakich okolicznościach Prezydent może być zawieszony lub usunięty z urzędu.

6. Na podstawie zamieszczonego niżej artykułu 134 Konstytucji RP:

a) określ zakres kompetencji Prezydenta dotyczących sił zbrojnych;

b) wytłumacz, na czym polegają relacje między Prezydentem a Radą Ministrów w zakresie zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi;

c) podaj inne przepisy konstytucyjne dotyczące kompetencji Prezydenta w zakresie obronności kraju.

> **Art. 134**
>
> 1. Prezydent Rzeczypospolitej jest najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.
> 2. W czasie pokoju Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.
> 3. Prezydent Rzeczypospolitej mianuje Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Czas trwania kadencji, tryb i warunki odwołania przed jej upływem określa ustawa.
> 4. Na czas wojny Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych. W tym samym trybie może on Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych odwołać. Kompetencje Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasady jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej określa ustawa.
> 5. Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Ministra Obrony Narodowej, nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.
> 6. Kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej, związane ze zwierzchnictwem nad Siłami Zbrojnymi, szczegółowo określa ustawa.
>
> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.



Władza wykonawcza – Rada Ministrów

6

Na tej lekcji

- dowiesz się, kto wchodzi w skład Rady Ministrów;
- prześledzisz procedury powoływania i odwoływania rządu;
- omówisz kompetencje Rady Ministrów;
- scharakteryzujesz rolę służby cywilnej;
- poznasz organy terenowej administracji rządowej.

Rada Ministrów jako organ kolegialny

Rada Ministrów

Drugim członem władzy wykonawczej jest **Rada Ministrów** (rząd). To organ kolegialny (oparty na współpracy grupy osób), w którego skład wchodzą: prezes Rady Ministrów, wiceprezesi, ministrowie oraz przewodniczący określonych w ustawie komitetów.

Prezes Rady Ministrów

Prezes Rady Ministrów, nazywany premierem, jest nie tylko przewodniczącym rządu. Reprezentuje Radę Ministrów, organizuje jej prace i kieruje nimi, w tym koordynuje i kontroluje wykonywanie obowiązków przez członków rządu. Sprawuje również zwierzchnictwo nad korpusem służby cywilnej, nadzór nad działalnością samorządu terytorialnego z punktu widzenia legalności jego działania oraz stanowi prawo w formie rozporządzeń. Ponadto kieruje pracą terenowej administracji rządowej.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E6
Kancelaria Prezesa Rady Ministrów



Posiedzenia Rady Ministrów mają charakter niejawny. Podczas tych spotkań rozpatruje się sprawy wchodzące w zakres kompetencji rządu. Decyzje najczęściej zapadają w drodze uzgodnień zawartych między ministrami. Jeśli nie da się wypracować wspólnego stanowiska, ustalenia zapadają większością głosów.

Prezesi Rady Ministrów po 1989 r.	
Tadeusz Mazowiecki (1989–1991)	Leszek Miller (2001–2004)
Jan Krzysztof Bielecki (1991)	Marek Belka (2004–2005)
Jan Olszewski (1991–1992)	Kazimierz Marcinkiewicz (2005–2006)
Waldemar Pawlak (1992)	Jarosław Kaczyński (2006–2007)
Hanna Suchocka (1992–1993)	Donald Tusk (2007–2014)
Waldemar Pawlak (1993–1995)	Ewa Kopacz (2014–2015)
Józef Oleksy (1995–1996)	Beata Szydło (2015–2017)
Włodzimierz Cimoszewicz (1996–1997)	Mateusz Morawiecki (2017–2023)
Jerzy Buzek (1997–2001)	Donald Tusk (od 2023 r.)

Minister jest naczelnym organem administracji rządowej oraz członkiem Rady Ministrów. O powołaniu na to stanowisko decydują głównie względy polityczne, aczkolwiek powinny być brane pod uwagę także kwalifikacje merytoryczne. Ministrowie dzielą się na ministrów kierujących określonymi działami administracji rządowej (np. w zakresie edukacji, zdrowia, pracy, spraw zagranicznych) oraz na ministrów wypełniających zadania powierzone im przez premiera (to tzw. ministrowie bez teki). Każdy z ministrów resortowych organizuje prace swojego ministerstwa i nimi kieruje.

Ministerstwa RP (lipiec 2026 r.)	
1. Ministerstwo Aktywów Państwowych	11. Ministerstwo Przemysłu
2. Ministerstwo Cyfryzacji	12. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
3. Ministerstwo Edukacji Narodowej	13. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
4. Ministerstwo Finansów	14. Ministerstwo Rozwoju i Technologii
5. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej	15. Ministerstwo Sportu i Turystyki
6. Ministerstwo Infrastruktury	16. Ministerstwo Sprawiedliwości
7. Ministerstwo Klimatu i Środowiska	17. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
8. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	18. Ministerstwo Spraw Zagranicznych
9. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	19. Ministerstwo Zdrowia
10. Ministerstwo Obrony Narodowej	

Powołanie i ustępowanie Rady Ministrów

Główna rola w procesie powoływania rządu przypada **Prezydentowi i Sejmowi RP**. Prawo powołania rządu należy do Prezydenta, który najpierw desygnuje Prezesa Rady Ministrów, a następnie na jego wniosek powołuje członków Rady Ministrów w ciągu 14 dni od pierwszego posiedzenia Sejmu. Tak powołana Rada Ministrów musi zdobyć w ciągu 14 dni **wotum zaufania** Sejmu. Premier przedstawia ***exposé***, w którym prezentuje program działania rządu i zwraca się o udzielenie mu wotum zaufania. Jeśli go nie uzyska, Sejm przystępuje do wyłonienia rządu bezwzględną większością głosów. Ma na to 14 dni. Do Prezydenta należy wówczas tylko wręczenie nominacji członkom rządu i odebranie od nich przysięgi.

Może się jednak zdarzyć, że Sejm nie zdoła wyłonić nowego rządu. Wtedy powołuje go Prezydent w ciągu kolejnych 14 dni. W takim wypadku wystarczy już



zwykła większość w Sejmie, aby uzyskał on wotum zaufania. W ten sposób Konstytucja RP daje szansę utworzenia rządu mniejszościowego.



Premier Donald Tusk podczas wygłaszania *exposé* w Sejmie w 2023 r.

Rząd mniejszościowy to rząd utworzony przez partie, które mają w parlamencie mniej niż połowę mandatów. Taki rząd często nie może działać skutecznie, ponieważ większość parlamentarna może blokować jego decyzje. W Polsce rządami mniejszościowymi były gabinety Marka Belki (2004–2005), Kazimierza Marcinkiewicza (2005–2006) czy Jarosława Kaczyńskiego (od 2007 r. do końca kadencji). Natomiast **rząd większościowy** to rząd utworzony przez partie mające w parlamencie ponad połowę mandatów. Gdy jednak próba utworzenia rządu mniejszościowego się nie powiedzie, Prezydent skraca kadencję Sejmu i zarządza nowe wybory.

Rada Ministrów ustępuje w całości w następujących wypadkach:



Dymisję rządu składa prezes Rady Ministrów na ręce Prezydenta. W przypadku dymisji związanej z rezygnacją premiera Prezydent może odmówić jej przyjęcia. Konstytucja RP przewiduje również możliwość zmian w składzie Rady Ministrów, co popularnie określa się jako **rekonstrukcję rządu**. Jej powodem może być rezygnacja ministra, decyzja premiera o odwołaniu ministra lub złożenie ministrowi wotum nieufności przez Sejm. Ministra odwołuje Prezydent.

Rodzaje odpowiedzialności i zadania Rady Ministrów

Odpowiedzialność Rady Ministrów

Rada Ministrów ponosi **odpowiedzialność parlamentarną** (polityczną) przed Sejmem, który negatywną ocenę jej działalności wyraża w uchwale **o wotum nieufności**. Odpowiedzialność polityczna może przybrać formę odpowiedzialności indywidualnej poszczególnych członków rządu (z wyjątkiem premiera) bądź odpowiedzialności solidarnej całego rządu. Odpowiedzialność solidarna ma charakter **konstruktywny**, a więc wymaga jednoczesnego z odwołaniem rządu powołania nowego premiera. Wniosek o odwołanie Rady Ministrów musi zawierać imienne wskazanie kandydata na szefa rządu – **konstruktywne wotum nieufności**. Zapobiega to kształtowaniu się w Sejmie „większości negatywnej", zdolnej jedynie do działań destrukcyjnych. Przyjęcie przez Sejm wniosku skutkuje solidarną dymisją całego gabinetu i powołaniem nowego premiera.

Wotum nieufności

Odpowiedzialność konstytucyjna

Członkowie rządu ponoszą **odpowiedzialność konstytucyjną** przed Trybunałem Stanu za naruszenie Konstytucji RP lub ustawy, a także za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem. Wniosek o pociągnięcie członka rządu do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu może zgłosić Prezydent lub co najmniej 115 posłów. Uchwałę o pociągnięciu do takiej odpowiedzialności podejmuje Sejm większością 3/5 ustawowej liczby posłów.

Zadania Rady Ministrów

Rada Ministrów:

- zapewnia wykonywanie ustaw,
- wydaje rozporządzenia,
- kieruje działalnością administracji rządowej, koordynuje ją i kontroluje,
- uchwala projekt budżetu i kieruje jego wykonaniem,
- chroni interesy skarbu państwa,
- zapewnia wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo państwa,
- sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności,
- sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie stosunków międzynarodowych.

Twój ruch

Jaki problem w relacji władza – obywatele przedstawił autor rysunku satyrycznego? Podaj przyczyny i skutki tego zjawiska.



Działy administracji rządowej

Wyodrębnienie poszczególnych działów administracji rządowej umożliwia Prezesowi Rady Ministrów odpowiednie kształtowanie składu rządu i ustalanie kompetencji poszczególnych ministrów. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej wymienia **36 działów administracji rządowej** (art. 5). Do najważniejszych należą: administracja publiczna, budownictwo, budżet i finanse publiczne, gospodarka, informatyzacja, członkostwo Polski w UE, kultura, nauka, obrona narodowa, oświata i wychowanie, szkolnictwo wyższe, praca, rolnictwo, sprawiedliwość, turystyka, środowisko, rodzina, sprawy wewnętrzne, sprawy zagraniczne, zdrowie.

Organy administracji rządowej

Administracja rządowa dzieli się na **administrację rządową centralną** (Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów, ministrowie oraz centralne organy administracji rządowej) oraz **terenową administrację rządową**. Administracja centralna obejmuje swoim zasięgiem terytorium całego kraju. Do centralnych organów administracji (urzędów) zalicza się:

Centralne organy administracji (urzędy)

- **INSPEKCJE** – kontrolują przestrzeganie ustanowionych standardów w określonej dziedzinie działalności, np. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego, Główny Inspektor Sanitarny czy Główny Inspektor Ochrony Środowiska
- **URZĘDY REGULACYJNE** – regulują funkcjonowanie ważnych gospodarczo i społecznie obszarów w interesie konsumentów, np. Urząd Komunikacji Elektronicznej czy Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
- **URZĘDY STANDARYZACYJNE I CERTYFIKACYJNE**, np. Główny Urząd Miar czy Polski Komitet Normalizacyjny
- **URZĘDY WYKONUJĄCE SPECJALNE ZADANIA PUBLICZNE**, np. Biuro Ochrony Rządu czy Służba Więzienna
- **URZĘDY NADZORCZE NAD PEWNYMI SFERAMI DZIAŁALNOŚCI**, np. Komisja Nadzoru Finansowego
- **URZĘDY ŚWIADCZĄCE USŁUGI PUBLICZNE**, np. Państwowa Straż Pożarna

Administracja terenowa funkcjonuje na określonym terytorium (w województwach). Możemy ją podzielić na zespoloną i niezespoloną.

- **Administracja zespolona**

Administracja zespolona

Tworzą ją kierownicy zespolonych służb, inspekcji i straży, na przykład komendant wojewódzki straży pożarnej, wojewódzki lekarz weterynarii, kurator oświaty czy komendant wojewódzki policji. Wszyscy oni działają pod zwierzchnictwem **wojewody** – przedstawiciela Rady Ministrów w województwie.

Wojewodę powołuje Prezes Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw administracji publicznej. Wojewoda kieruje administracją rządową (ze-

spoloną) w województwie (koordynuje jej działania i ponosi odpowiedzialność za wyniki jej pracy), sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym oraz reprezentuje interesy skarbu państwa.

- **Administracja niezespolona**

Administracja niezespolona

Jest podporządkowana bezpośrednio właściwemu ministrowi lub centralnemu organowi administracji rządowej (który wykonuje zadania na terenie województwa). Organami administracji niezespolonej są na przykład: dowódcy okręgów wojskowych, dyrektorzy izb celnych, naczelnicy urzędów celnych, dyrektorzy izb skarbowych, naczelnicy urzędów skarbowych czy dyrektorzy urzędów statystycznych.

Służba cywilna

Służba cywilna

Zgodnie z art. 153 Konstytucji RP „w celu zapewnienia **zawodowego, rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego** wykonywania zadań państwa [...] działa **korpus służby cywilnej**". Jest to zespół urzędniczek i urzędników, którzy pracują w administracji rządowej w całej Polsce. Aby te jednostki – niezależnie od wyników wyborów – funkcjonowały w sposób ciągły i profesjonalny, członkowie korpusu służby cywilnej mają stosunkowo mocną gwarancję zatrudnienia (np. w porównaniu z pracownikami sektora prywatnego).

Zawodowe wykonywanie zadań oznacza, że członkowie korpusu służby cywilnej powinni być odpowiednio przygotowani merytorycznie oraz posiadać niezbędne kwalifikacje. **Rzetelność** jest rozumiana jako obowiązek sprawnego, terminowego i ekonomicznego działania przy wykonywaniu powierzonych funkcji oraz racjonalnego gospodarowania środkami publicznymi. **Bezstronność** to obowiązek obiektywnego postępowania przy wykonywaniu funkcji. **Neutralność polityczna** oznacza niezależność od poglądów politycznych, religijnych czy ideologicznych, interesów partyjnych czy grupowych.

Istotną cechą służby cywilnej jest służba, rozumiana nie tylko jako wykonywanie poleceń aktualnie rządzących polityków. Służba to także służenie interesom państwa i postępowanie zgodnie z wartościami w demokratycznym społeczeństwie.

W **skład korpusu służby cywilnej** wchodzą osoby zatrudnione między innymi w:

- Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (KPRM),
- ministerstwach i urzędach centralnych,
- urzędach wojewódzkich,
- instytucjach rządowej administracji terenowej (zespolonej i niezespolonej), takich jak: inspektoraty nadzoru budowlanego, inspektoraty weterynarii czy urzędy statystyczne,
- komendach Policji, komendach Państwowej Straży Pożarnej czy komendach Straży Granicznej (pracownicy cywilni tych jednostek).

Korpus służby cywilnej obejmuje:

- pracowników służby cywilnej (zatrudnionych na podstawie umowy o pracę),
- urzędników służby cywilnej (zatrudnionych na podstawie mianowania, którzy przejdą postępowanie kwalifikacyjne albo ukończą Krajową Szkołę Administracji Publicznej im. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego),
- osoby zatrudnione na wyższych stanowiskach w służbie cywilnej.



W korpusie służby cywilnej nie są uwzględniani pracownicy z urzędów jednostek samorządu terytorialnego oraz urzędów administracji państwowej (np. Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta RP).

Logo służby cywilnej. W 2024 r. korpus służby cywilnej tworzyło prawie 120 tys. osób, z czego ponad 7,5 tys. stanowili urzędnicy służby cywilnej.

Zakres zadań służby cywilnej jest bardzo szeroki i różnorodny. Dotyczy niemal wszystkich dziedzin życia społecznego. Osoby, które pracują w administracji rządowej między innymi:

- tworzą prawo,
- wdrażają cyfrowe usługi publiczne,
- zapewniają obsługę i wsparcie w prawidłowym wykonywaniu obowiązków podatkowych i celnych,
- dbają o standardy handlowe, budowlane, weterynaryjne czy drogowe,
- pielęgnują pamięć o polskiej historii,
- działają na rzecz bezpieczeństwa,
- zbierają i udostępniają dane statystyczne,
- wspierają nowoczesne technologie przyjazne środowisku.

W korpusie służby cywilnej mogą być zatrudnieni obywatele polscy (w wyjątkowych sytuacjach obcokrajowcy), którzy korzystają z pełni praw publicznych, nie byli skazani prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne lub umyślne przestępstwo skarbowe, cieszą się nieposzlakowaną opinią oraz posiadają kwalifikacje wymagane na danym stanowisku pracy (m.in. w zakresie wykształcenia, doświadczenia zawodowego czy znajomości języków obcych).

Zwierzchnikiem służby cywilnej jest Prezes Rady Ministrów. Powołuje on i odwołuje Szefa Służby Cywilnej, który stanowi centralny organ administracji rządowej w sprawach dotyczących służby cywilnej.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E0
serwis
Służby Cywilnej

Art. 76

1. Członek korpusu służby cywilnej jest obowiązany w szczególności:

1) przestrzegać Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych przepisów prawa;

2) chronić interesy państwa oraz prawa człowieka i obywatela;

3) racjonalnie gospodarować środkami publicznymi;

4) rzetelnie i bezstronnie, sprawnie i terminowo wykonywać powierzone zadania;

5) dochowywać tajemnicy ustawowo chronionej;

6) rozwijać wiedzę zawodową;

7) godnie zachowywać się w służbie oraz poza nią.

Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r o służbie cywilnej.

Zajrzyj do źródła

Podsumowanie lekcji

s. 47
- **Rada Ministrów jest organem kolegialnym**, w skład którego wchodzą: **Prezes Rady Ministrów, wiceprezesi, ministrowie oraz przewodniczący komitetów**.

s. 47
- **Prezydent desygnuje Prezesa Rady Ministrów** oraz **powołuje na jego wniosek ministrów**. Następnie w ciągu 14 dni premier **wygłasza *exposé*** w Sejmie i prosi o udzielenie **wotum zaufania rządowi**.

s. 50
- Członkowie Rady Ministrów ponoszą **odpowiedzialność polityczną przed Sejmem** oraz **odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu**.

s. 50
- Odpowiedzialność polityczna (parlamentarna) jest realizowana w formie **wotum nieufności**. Sejm, przyjmując taką uchwałę, może **odwołać członka Rady Ministrów**. Odwołanie całego rządu wymaga **konstruktywnego wotum nieufności**.

s. 50
- **Do najważniejszych zadań Rady Ministrów** należy: zapewnienie wykonywania ustaw, wydawanie rozporządzeń, kierowanie działalnością administracji rządowej, jej koordynowanie i kontrolowanie, uchwalanie projektu budżetu i kierowanie jego wykonaniem, ochrona interesów skarbu państwa, zapewnienie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa, sprawowanie ogólnego kierownictwa w dziedzinie obronności, sprawowanie ogólnego kierownictwa w dziedzinie stosunków międzynarodowych.

s. 51
- **Administracja rządowa terenowa** dzieli się na **zespoloną** (podległą wojewodzie) i **niezespoloną** (podległą właściwemu ministrowi lub centralnemu organowi administracji rządowej).

s. 52
- **Służba cywilna** to zespół profesjonalnych urzędników zatrudnionych w administracji publicznej, mających zapewnić sprawne jej funkcjonowanie niezależnie od sytuacji politycznej i zmian rządów. Swoje obowiązki urzędnicy powinni wykonywać **profesjonalnie, rzetelnie, bezstronnie i apolitycznie.**

Pytania i polecenia

1. Opisz zadania Rady Ministrów.

2. Przeanalizuj bieżące działania wybranego resortu i je oceń. Swoją opinię zaprezentuj podczas dyskusji w klasie.





7

Władza sądownicza RP – sądy

Na tej lekcji

- poznasz konstytucyjne zasady funkcjonowania sądów;
- przedstawisz strukturę wymiaru sprawiedliwości w Polsce;
- scharakteryzujesz kompetencje Sądu Najwyższego;

Władza sądownicza (judykatywa) zgodnie z zasadą trójpodziału władzy jest jednym z filarów władzy państwowej w Polsce – obok władzy ustawodawczej (Sejm, Senat) i władzy wykonawczej (Prezydent, Rada Ministrów). Pełnią ją sądy i trybunały.

> **Art. 173**
>
> Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Zajrzyj do źródła

Najważniejszą funkcją władzy sądowniczej jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. **Wymiar sprawiedliwości** to system sądów. Do ich zadań należą: interpretacja, obrona i stosowanie prawa danego kraju oraz rozstrzyganie sporów prawnych. Na wymiar sprawiedliwości składa się więc aspekt instytucjonalny – sądy – i aspekt funkcjonalny – orzekanie.

Jednym z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego jest zasada dostępu obywateli do sądu w celu umożliwienia im obrony ich interesów przed niezawisłym organem kierującym się wyłącznie obowiązującym w państwie prawem. Zatem jedno z zadań wymiaru sprawiedliwości to również zapewnienie równego traktowania i ochrony prawnej wszystkim, bez względu na płeć, wyznanie, kolor skóry czy status majątkowy.

> **Art. 45**
>
> Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Zajrzyj do źródła

Konstytucyjne zasady funkcjonowania sądów

Zasady funkcjonowania sądów

Do **konstytucyjnych zasad funkcjonowania sądów** należą: niezawisłość, instancyjność, udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz jednolitość.

- **Zasada niezawisłości (odrębności i niezależności sądów i trybunałów)**

To podstawowa zasada funkcjonowania sądownictwa w państwie demokratycznym. Wynika ona z trójpodziału władzy i nieograniczonego prawa każdego obywatela do sprawiedliwego sądu. Zgodnie z nią orzecznictwo sądów nie

podlega kontroli władzy ustawodawczej i wykonawczej. Gwarancją odrębności i niezależności sądów jest również niezawisłość sędziów, na którą składają się: sposób powołania (przez prezydenta), nieusuwalność, niedopuszczalność przeniesienia, immunitet sędziowski, status materialny, niepołączalność oraz apolityczność.

- **Zasada instancyjności**

Zakłada ona, że postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne. Zapewnia możliwość zmiany decyzji sądu pierwszej instancji przez sąd drugiej instancji, jeśli dane postanowienie zostało orzeczone z naruszeniem prawa.

- **Zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości**

Wynika ona z tradycji polskiego sądownictwa. Oprócz sędziego zawodowego w rozprawach biorą udział także ławnicy.

- **Zasada jednolitości**

Zgodnie z nią struktura organizacji sądów na terenie całego kraju jest jednolita. Również przepisy regulujące funkcjonowanie sądów są takie same w całym państwie. Wszystkie wyroki zapadają w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Zajrzyj do źródła

> **Art. 175**
>
> Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
>
> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Strukturę wymiaru sprawiedliwości, zgodną z artykułem 175 Konstytucji RP, prezentuje poniższy schemat.



Sąd Najwyższy

Sąd Najwyższy (SN) jest naczelnym organem władzy sądowniczej w Polsce i sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych oraz wojskowych w zakresie orzekania. Organami Sądu Najwyższego są: **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezesi Sądu Najwyższego, kierujący pracami izb, Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego, zgromadzenie sędziów izby Sądu Najwyższego oraz Kolegium Sądu Najwyższego**.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/D-Sąd Najwyższy

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego jest powoływany przez Prezydenta RP na sześcioletnią kadencję spośród pięciu kandydatów wybranych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego. Może on zostać ponownie powołany tylko raz. Głowa państwa powołuje również pozostałych sędziów Sądu Najwyższego – na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa.



Siedziba Sądu Najwyższego przy Placu Krasińskich w Warszawie

Sąd Najwyższy dzieli się na pięć izb: **Izbę Cywilną, Izbę Karną, Izbę Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, Izbę Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych** oraz **Izbę Odpowiedzialności Zawodowej**. Każda z nich nadzoruje orzecznictwo sądowe w sprawach należących do jej kompetencji.

Ustawa o Sądzie Najwyższym z 2017 r. wprowadziła również instytucję ławników. **Ławnicy** uczestniczą w rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych oraz w ramach niektórych spraw dyscyplinarnych. Wybiera ich Senat na czteroletnią kadencję. W toku postępowania przed Sądem Najwyższym ławnicy w składach orzekających stanowią mniejszość (2 sędziów i 1 ławnik).

Ustawa wprowadziła również **skargę nadzwyczajną**. Jej celem jest poddanie prawomocnego orzeczenia kontroli Sądu Najwyższego z punktu widzenia praworządności i sprawiedliwości społecznej. Skargę nadzwyczajną może wnieść przede wszystkim Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich.

Sąd Najwyższy wypełnia różne funkcje, między innymi:

- zapewnia zgodność z prawem i jednolitości orzecznictwa sądów poprzez rozpoznawanie (rozpatrywanie) kasacji (postępowanie karne) i skarg kasacyjnych (postępowanie cywilne) wnoszonych od prawomocnych orzeczeń sądów odwoławczych (zamykających postępowanie sądowe);
- podejmuje uchwały mające na celu wyjaśnienie przepisów prawa budzących wątpliwości w praktyce;
- przeprowadza kontrolę nadzwyczajną prawomocnych orzeczeń sądowych w celu zapewnienia ich zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej przez rozpoznawanie skarg nadzwyczajnych;
- rozpoznaje protesty wyborcze oraz stwierdza ważności wyborów: do Sejmu i Senatu, Parlamentu Europejskiego, prezydenckich, a także ważności referendum ogólnokrajowego i konstytucyjnego;
- opiniuje projekty ustaw i innych aktów normatywnych, na podstawie których orzekają sądy.

Sądy powszechne

Sądy powszechne

Sądami powszechnymi są sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne. Rozstrzygają one wszelkie sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, które nie są zastrzeżone dla innych sądów.

Sędziów sądów powszechnych mianuje Prezydent RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Sędziów na stanowisko prezesa sądu powołuje minister sprawiedliwości.

Postępowanie sądowe toczy się według zasady instancyjności. Dzięki temu jest możliwe naprawienie wszelkich uchybień sądów pierwszej instancji. Najniższą instancją są **sądy rejonowe** rozpatrujące wszystkie sprawy z wyjątkiem tych, które są przypisane **sądom okręgowym** (sąd okręgowy jest sądem pierwszej instancji w sprawach o zbrodnię, rozwód i naruszenie dóbr osobistych). Poza tym sądy okręgowe zajmują się odwołaniami (apelacjami) od orzeczeń sądów rejonowych. Z kolei odwołania od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez sądy okręgowe są rozpatrywane przez **sądy apelacyjne**.

Postępowanie przed sądami toczy się na **zasadzie równości stron**, z zapewnieniem **prawa do obrony**, a także **odwołania się** (apelacji) do sądu wyższej instancji. Sędziowie są w sprawowaniu swojego urzędu niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji RP oraz ustawom. Niezawisłość oznacza stworzenie sędziemu pozycji umożliwiającej orzekanie w sposób zgodny z własnym sumieniem, w oraz wolny od jakichkolwiek możliwości bezpośrednich i pośrednich nacisków zewnętrznych.



SPOSÓB POWOŁANIA
sędziów mianuje Prezydent na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa

NIEUSUWALNOŚĆ
sędzia może być pozbawiony urzędu lub zawieszony jedynie na podstawie orzeczenia sądu; może być przeniesiony w stan spoczynku ze względu na stan zdrowia lub osiągnięcie wieku emerytalnego

NIEDOPUSZCZALNOŚĆ PRZENIESIENIA
sędzia może być przeniesiony na inne stanowisko w wyniku zmian organizacji sądów lub na mocy orzeczenia sądu

Gwarancje formalne niezawisłości sędziowskiej:

IMMUNITET SĘDZIOWSKI
sędzia nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności bez zgody sądu dyscyplinarnego, nie może być również zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku

STATUS MATERIALNY
Konstytucja zapewnia sędziom warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności sądu

NIEPOŁĄCZALNOŚĆ
sędzia nie może łączyć swojej funkcji z innymi w życiu publicznym, na przykład posła lub senatora

APOLITYCZNOŚĆ
sędziowie nie mogą należeć do partii politycznych, związków zawodowych oraz prowadzić działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadą niezawisłości

Oprócz gwarancji formalnych zapisanych w Konstytucji RP **na niezawisłość sędziowską** wpływają również **czynniki materialne**, takie jak **osobowość sędziego** (uczciwość, sprawiedliwość, sumienność) oraz **kultura polityczna i prawna społeczeństwa** (szacunek dla prawa i instytucji wymiaru sprawiedliwości).

Sądy administracyjne

Sądy administracyjne

Sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości poprzez **sądową kontrolę działalności administracji publicznej**. Kontrola ta obejmuje orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej. Do zadań sądów administracyjnych należy też rozstrzyganie spraw spornych między obywatelem a organem administracji, który podjął decyzję odmawiającą mu pewnego uprawnienia lub nakładającą na niego określony obowiązek prawny. Sądy administracyjne rozpatrują również spory kompetencyjne między organami administracji samorządowej i administracji rządowej.

Każda **decyzja administracyjna** może być zaskarżona do sądu administracyjnego ze względu na jej niezgodność z prawem. Sądy administracyjne kontrolują decyzje administracyjne wyłącznie pod względem zgodności z prawem, a nie ich celowości czy słuszności.

Sądownictwo administracyjne w Polsce od 2004 r. jest dwuinstancyjne. Sądami pierwszej instancji są **wojewódzkie sądy administracyjne**. **Naczelny Sąd Administracyjny** (NSA) jako sąd drugiej instancji rozpatruje środki odwoławcze od ich orzeczeń. Rozpoznaje także inne sprawy przewidziane w ustawach, w tym

skargi na przewlekłość postępowania przed wojewódzkim sądem administracyjnym lub NSA (w tym przypadku NSA przysługują kompetencje sądu pierwszej instancji). NSA jest także sądem dyscyplinarnym w stosunku do sędziów sądów administracyjnych. Na czele Naczelnego Sądu Administracyjnego stoi **prezes** powoływany przez Prezydenta RP.



Siedziba Naczelnego Sądu Administracyjnego przy ulicy Boduena w Warszawie

Sądy wojskowe

Wymiar sprawiedliwości w siłach zbrojnych sprawują **sądy wojskowe**, które organizacyjnie wchodzą w skład armii. Zgodnie z zasadą instancyjności sądy wojskowe pierwszej instancji to wojskowe **sądy garnizonowe**, a drugiej – **wojskowe sądy okręgowe**.

Krajowa Rada Sądownictwa

Krajowa Rada Sądownictwa

Krajowa Rada Sądownictwa (KRS) jest konstytucyjnym organem państwa stojącym **na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów**. Zgodnie z artykułem 187 Konstytucji RP Krajową Radę Sądownictwa tworzy 25 członków w składzie:

CZŁONKOWIE KRAJOWEJ RADY SĄDOWNICTWA

- osoby wchodzące w skład Rady z urzędu: Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, minister sprawiedliwości, prezes NSA oraz osoba powołana przez Prezydenta
- piętnastoosobowa reprezentacja środowiska sędziowskiego wybrana spośród sędziów SN, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych
- czterech posłów i dwóch senatorów, wybranych przez obydwie izby parlamentu



Pomysł powołania **rady sądownictwa** zrodził się już w latach 80. XX w., w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wówczas działania sądów i praca sędziów często zależały od decyzji partyjnych władz.

Niedługo potem podczas obrad Okrągłego Stołu, w 1989 r., podjęto temat przywrócenia zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Ustalono powołanie Krajowej Rady Sądownictwa, składającej się z przedstawicieli trzech władz (ustawodawczej, wykonawczej oraz sądowniczej) – tak jak w innych europejskich państwach demokratycznych.



Obrady Okrągłego Stołu

Krajowa Rada Sądownictwa przede wszystkim:

- rozpatruje i ocenia kandydatów na sędziów na wszystkich szczeblach;
- przedstawia Prezydentowi wnioski o powołanie osób na stanowisko sędziego;
- opiniuje projekty aktów prawnych dotyczących sądownictwa i sędziów;
- kieruje wnioski do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją RP aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów;
- uchwala zasady etyki zawodowej sędziów.

Najważniejsze kompetencje KRS

Zmiany w KRS budzące wątpliwości

W ostatnich latach wokół Krajowej Rady Sądownictwa pojawiło się wiele kontrowersji. Do 2017 r. sędziowie – członkowie KRS byli wybierani przez środowisko sędziowskie. Natomiast na mocy ustawy z 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa 15 sędziów na czteroletnią kadencję wybiera Sejm większością 3/5 głosów. Podmiotami uprawnionymi do zgłoszenia propozycji kandydatów są grupy 25 sędziów oraz grupy co najmniej 2 tysięcy obywateli.

Zmiana ta spotkała się z krytyką wielu przedstawicieli środowisk prawniczych, a ukonstytuowaną w ten sposób KRS postrzegają oni jako gremium powołane niezgodnie z Konstytucją RP. Głównym zarzutem jest to, że nowa

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E1
Krajowa Rada Sądownictwa

KRS w zbyt dużym stopniu zależy od polityków. Aż 21 z 25 członków wybiera Sejm (15 sędziów, 2 posłów i 4 senatorów). To podważa pełną niezależność i niezawisłość KRS, a ponadto stanowi zaburzenie równowagi władz.

Konsekwencją takiego stanowiska stało się przekonanie, że sędziowie powołani na podstawie opinii tak ukonstytuowanej KRS (tzw. neosędziowie) są powołani wadliwie i nie mają prawa orzekać.

Podsumowanie lekcji

s. 55
- Konstytucyjne zasady funkcjonowania sądów to: **zasada odrębności i niezależności sądów i sędziów, zasada instancyjności, zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, zasada jednolitości**.

s. 56
- Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują: **Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe**.

s. 57
- **Sąd Najwyższy jest naczelnym organem władzy sądowniczej** w Polsce i sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.

s. 58
- Sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne to **sądy powszechne**.

s. 59
- Gwarancjami niezawisłości sędziów są: **sposób powołania sędziów, nieusuwalność, niedopuszczalność przeniesienia, immunitet sędziowski, status materialny, niepołączalność, apolityczność sędziów**.

s. 60
- Organem stojącym na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów jest **Krajowa Rada Sądownictwa**.

Pytania i polecenia

1. Opisz strukturę władzy sądowniczej, w tym wymiaru sprawiedliwości (sądy powszechne, administracyjne, Sąd Najwyższy).
2. Wyjaśnij funkcje i znaczenie dla obywatela konstytucyjnych zasad funkcjonowania sądów.
3. Wyjaśnij funkcje Krajowej Rady Sądownictwa. Oceń znaczenie zasad dotyczących sposobu jej powoływania.



Władza sądownicza RP – trybunały



Na tej lekcji

- przedstawisz kompetencje Trybunału Konstytucyjnego;
- poznasz rolę Trybunał Stanu.

Organami władzy sądowniczej są również trybunały. Obecnie w Polsce funkcjonują dwa trybunały: **Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu**. Pierwszy jest organem konstytucyjnego sądownictwa, drugi natomiast nadzoruje sprawy związane z odpowiedzialnością konstytucyjną. Dokładną organizację ich działania określają specjalne ustawy.

Trybunał Konstytucyjny

Trybunał Konstytucyjny (TK) w Polsce funkcjonuje od 1985 r. Według Konstytucji RP w jego skład wchodzi 15 sędziów. Są oni wybierani indywidualnie przez Sejm na dziewięcioletnią kadencję spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Przy wyborze sędziów do Trybunału Konstytucyjnego obowiązuje zakaz reelekcji. Prezesa i wiceprezesa powołuje Prezydent RP. Sędziowie Trybunału są niezawiśli.

Trybunał Konstytucyjny

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E2
Trybunał Konstytucyjny



Gmach Trybunału Konstytucyjnego przy Alei Szucha w Warszawie

Podstawową funkcją Trybunału Konstytucyjnego jest **orzekanie o konstytucyjności i legalności** aktów normatywnych. Istota kontroli norm polega na orzekaniu o hierarchicznej (pionowej) zgodności aktów normatywnych (norm prawnych) niższego rzędu z aktami normatywnymi (normami prawnymi) wyższego rzędu i na eliminowaniu tych pierwszych z systemu obowiązującego prawa w razie stwierdzenia braku zgodności.

Zasada hierarchiczności aktów prawnych to jeden z warunków prawidłowego funkcjonowania systemu prawa. Zgodnie z nią najważniejszym aktem prawnym jest Konstytucja RP. Pozostałe normy muszą być zgodne z ustawą zasadniczą.



Z zasady hierarchiczności wynika również, że są **akty niższego** i **wyższego rzędu**. W przypadku sprzeczności między normami daje się pierwszeństwo tej, która znajduje się wyżej w hierarchii.

Zajrzyj do źródła

Art. 188

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5) skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Konstytucja RP przewiduje również inne kompetencje Trybunału.



Każdy (obywatel, bezpaństwowiec, cudzoziemiec), kto uznał, że zostały naruszone jego prawa konstytucyjne, ma prawo wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego, czyli **skargę konstytucyjną**. Skarga konstytucyjna to zatem gwarancja ochrony praw i wolności zawartych w Konstytucji RP.

Skarga wymaga rozstrzygnięcia przez Trybunał zgodności z Konstytucją RP ustawy, na podstawie której orzeczono w sprawie pokrzywdzonego. Ze skargą można wystąpić do Trybunału dopiero po wyczerpaniu zwyczajnych środków odwoławczych we wszystkich instancjach – w ciągu trzech miesięcy od doręczenia prawomocnego rozstrzygnięcia (np. wyroku, decyzji). Skargę może sporządzić i złożyć jedynie adwokat lub radca prawny. Jej wniesienie nie wymaga żadnej opłaty sądowej.



Z wnioskiem o kontrolę zgodności kwestionowanych aktów prawnych z aktami wyższego rzędu mogą też występować: Prezydent RP, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, minimum 50 posłów bądź 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, prokurator generalny, prezes Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznik Praw Obywatelskich.

Wyłącznie Prezydent RP ma prawo do złożenia wniosku do Trybunału Konstytucyjnego o przeprowadzenie tzw. **prewencyjnej kontroli ustawy (kontroli przed podpisaniem ustawy)**. Dotyczy to tylko ustaw już uchwalonych i przekazanych głowie państwa do podpisu oraz umów międzynarodowych przekazanych do ratyfikacji.

Krajowa Rada Sądownictwa może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności z Konstytucją aktów prawnych dotyczących niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Wnioski mogą składać również organy stanowiące samorządu terytorialnego, ogólnokrajowe organy związków zawodowych, organizacji pracodawców i organizacji zawodowych oraz Kościoły i inne związki wyznaniowe, jeżeli akt normatywny dotyczy spraw ich działalności.

Od 2015 r. skład Trybunału budzi kontrowersje ponieważ Prezydent nie przyjął ślubowania od sędziów wybranych przez sejm poprzedniej kadencji. Ich miejsce zajęły osoby wybrane przez nowy Sejm.



Toga sędziego Trybunału Konstytucyjnego

Z wnioskiem w sprawach dotyczących sporów kompetencyjnych do Trybunału Konstytucyjnego mogą wystąpić: Prezydent RP, Marszałek Sejmu RP, Marszałek Senatu RP, premier, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego i prezes Najwyższej Izby Kontroli.

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego są ostateczne. Jeżeli Trybunał orzeknie o wadliwości zakwestionowanego aktu prawnego, to **akt ten przestaje obowiązywać**.



W najważniejszych sprawach, np. dotyczących zgodności ustawy (jeszcze niepodpisanej) z Konstytucją RP czy w sprawach sporów kompetencyjnych, Trybunał Konstytucyjny orzeka w pełnym składzie co najmniej 11 sędziów (na zdjęciu). Orzeczenia zapadają większością głosów. W innych sprawach orzeka w składzie 5, 3, a nawet 1 sędziego.

Trybunał Stanu

Trybunał Stanu

Trybunał Stanu jest instytucją sądowniczą powołaną do orzekania o odpowiedzialności osób zajmujących najważniejsze stanowiska państwowe.

Jako oskarżony przed Trybunałem Stanu może stanąć:

Prezydent za czyn naruszający Konstytucję i ustawy oraz za przestępstwo pospolite	Prezes Rady Ministrów oraz jej członkowie, którym Prezes powierzył kierowanie ministerstwem, za naruszenie Konstytucji, ustaw oraz za przestępstwo, ale popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem	prezes Narodowego Banku Polskiego, prezes Najwyższej Izby Kontroli oraz członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych wyłącznie za naruszenie Konstytucji RP i ustaw	posłowie i senatorowie za naruszenie zakazu prowadzenia działalności gospodarczej związanej z czerpaniem korzyści z majątku skarbu państwa

Zasadniczą formą odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu jest **odpowiedzialność konstytucyjna** dotycząca naruszenia Konstytucji RP lub ustawy w związku z zajmowanym stanowiskiem. Ten rodzaj czynu jest nazywany **deliktem konstytucyjnym** (łac. *delictum* – przestępstwo). Za popełnienie deliktu konstytucyjnego Trybunał Stanu może orzec: utratę czynnego i biernego prawa wyborczego na okres do 10 lat, zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk w organach państwowych i społecznych oraz utratę orderów i odznaczeń. Odpowiedzialność karną przed Trybunałem (nie przed sądem powszechnym) za czyny kryminalne niezwiązane z pełnionym urzędem ponosi jedynie Prezydent RP.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E3
Trybunał Stanu

Trybunał Stanu został wprowadzony do Konstytucji marcowej z 1921 r. Jedyne postępowanie przed Trybunałem w okresie II Rzeczypospolitej dotyczyło ministra skarbu Gabriela Czechowicza oskarżonego o nieprawidłowe rozdysponowanie nadwyżki budżetowej. Sprawa nie zakończyła się wydaniem wyroku.

W okresie PRL instytucji Trybunału Stanu nie uwzględniono w przyjętym modelu ustrojowym państwa, przywrócono ją dopiero w 1982 r. Od tego czasu **jedynie w przypadku dwóch osób** sprawy prowadzone przez Trybunał zakończyły się wyrokami skazującymi. Na 5 lat utraty biernego prawa wyborczego i tyleż lat zakazu zajmowania stanowisk kierowniczych zostali skazani w 1997 r.: były minister współpracy gospodarczej z zagranicą Dominik Jastrzębski oraz były prezes Głównego Urzędu Ceł Jerzy Ćwiek. Urzędnicy zostali postawieni przed Trybunałem Stanu w wyniku ujawnienia tzw. afery alkoholowej za zniesienie barier celnych dla importu alkoholu dla własnych celów bez ograniczeń ilościowych.



Trybunał Stanu składa się z **przewodniczącego**, **dwóch zastępców** i **16 członków** wybieranych przez Sejm na czas swojej kadencji spoza grona posłów i senatorów. Co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinna mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego. Przewodniczącym Trybunału Stanu jest **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego**.

W większości państw europejskich odpowiedzialność konstytucyjna nie jest realizowana przez specjalne sądy, ale przez trybunały konstytucyjne. W USA instytucje te zastępuje procedura *impeachmentu* (czytaj: impiczmentu) sprawowanego przez parlament (Izba Reprezentantów stawia w stan oskarżenia, a Senat sądzi).

Podsumowanie lekcji

- Do zadań Trybunału Konstytucyjnego należą: **orzekanie o zgodności stanowionego prawa z aktami wyższej rangi, rozstrzyganie sporów kompetencyjnych centralnych organów państwowych, orzekanie o zgodności z konstytucją celów i działalności partii politycznych, orzekanie o czasowej przeszkodzie w pełnieniu urzędu Prezydenta RP, orzekanie w sprawach skargi konstytucyjnej**. ▸ s. 63
- Trybunał Stanu **orzeka o odpowiedzialności konstytucyjnej** osób zajmujących **najwyższe stanowiska państwowe**. ▸ s. 66

Pytania i polecenia

1. Przedstaw, czym zajmuje się:

a) Trybunał Konstytucyjny,

b) Trybunał Stanu.

2. Wyjaśnij funkcje i znaczenie trybunałów dla obywatela.



9 Znaczenie podziału i równowagi władz

Na tej lekcji

- dowiesz się, co oznacza zasada podziału i równowagi władz;
- scharakteryzujesz jej znaczenie dla demokracji i dla obywatela.

Zasada jednolitości władzy jest typowa dla systemów niedemokratycznych. Całość władzy sprawuje w nich jeden organ państwowy. W systemie autorytarnym zazwyczaj to głowa państwa. W Polsce Ludowej, zgodnie z Konstytucją lipcową z 1952 r., niepodzielną władzę sprawował Sejm PRL (w rzeczywistości głównym ośrodkiem decyzyjnym była partia komunistyczna – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR). W państwie demokratycznym obowiązuje **zasada podziału władzy**, która jest fundamentem demokratycznego państwa prawa.

Koncepcja podziału władzy

Trójpodział władzy

Koncepcja **podziału władzy** wywodzi się z myśli politycznej XVII i XVIII w., przede wszystkim z postulatów ograniczenia kompetencji monarchy i przeciwstawienia mu władzy wybieralnego parlamentu. Najbardziej popularna jest **koncepcja trójpodziału władzy** zapoczątkowana przez Johna Locke'a (czytaj: dżona loka), a rozwinięta przez Monteskiusza w jego dziele *O duchu praw*.

Według tej koncepcji władza w państwie dzieli się na **prawodawczą** (parlament), **wykonawczą** (głowa państwa, rząd) oraz **sądowniczą** (sądy). Te trzy rodzaje władzy powinny być od siebie niezależne. Monteskiusz podkreślał, że połączenie władzy prawodawczej i wykonawczej może prowadzić do tyranii zarówno w stanowieniu prawa, jak i w jego egzekwowaniu. Również sędzia sprawujący równocześnie władzę wykonawczą stawałby się bezwzględnym tyranem.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/E4
Monteskiusz,
O duchu praw,
tłum. T. Boy-Żeleński

Zajrzyj do źródła

Księga jedenasta: O prawach tworzących wolność polityczną w jej związku z ustrojem państwa

Rozdział VI. O ustroju angielskim

W każdym państwie istnieją trzy rodzaje władzy: władza prawodawcza, władza wykonawcza rzeczy należących do praw narodów i władza wykonawcza rzeczy należących prawa cywilnego.

Mocą pierwszej książę albo prawodawca stanowi prawa na jakiś czas albo na zawsze i poprawia albo usuwa te, które istnieją. Mocą drugiej wydaje wojny lub zawiera pokój, wysyła lub przyjmuje poselstwa, umacnia bezpieczeństwo, uprzedza najazdy. Mocą trzeciej karze zbrodnie lub sądzi spory poddanych. Tę ostatnią władzę można nazwać władzą sądzenia; drugą zaś po prostu władzą wykonawczą państwa. [...]

Kiedy, w jednej i tej samej osobie lub w jednym i tym samym ciele, władza prawodawcza zespolona jest z wykonawczą, nie ma wolności; ponieważ można się lękać, aby ten sam monarcha albo ten sam senat nie stanowił tyrańskich praw, które będzie tyrańsko wykonywał.

Nie ma również wolności, jeśli władza sędziowska nie jest oddzielona od prawodawczej i wykonawczej. Gdyby była połączona z władzą prawodawczą, władza nad życiem i wolnością obywateli byłaby dowolna; sędzia bowiem byłby prawodawcą. Gdyby była połączona z władzą wykonawczą, sędzia mógłby mieć siłę ciemiężyciela.

Wszystko byłoby stracone, gdyby jeden i ten sam człowiek lub jedno i to samo ciało magnatów, albo szlachty, albo ludu, sprawowało owe trzy władze: tworzenie praw, wykonywanie publicznych postanowień oraz sądzenie zbrodni lub sporów między obywatelami.

[...] Władza sądu nie powinna być powierzona stałemu senatowi, ale wykonywana przez osoby powołane z ludu w pewnych okresach roku, w sposób przepisany prawem, aby tworzyć trybunał trwający tylko póty, póki tego konieczność wymaga.

W ten sposób owa tak groźna władza sędziowska, nie będąc przywiązana ani do pewnego stanu, ani do pewnego zawodu, staje się, można rzec, niewidzialną i żadną. Nie ma się ustawicznie sędziów przed oczami: lęk budzi urząd, a nie urzędnicy.

[...] Jeżeli władza wykonawcza nie ma prawa powściągnąć zakusów ciała prawodawczego, będzie ono despotyczne: skoro bowiem będzie mogło nadać sobie wszelką możliwą władzę, unicestwi wszystkie inne siły.

[...] Ale jeżeli, w wolnym państwie, władza prawodawcza nie powinna mieć prawa wstrzymywania władzy wykonawczej, ma prawo, i powinna mieć zdolność badania, w jaki sposób ustanowione przez nią prawa są wykonywane.

[...] Władza wykonawcza, jak rzekliśmy, powinna brać udział w prawodawstwie przez swą moc przeszkodzenia; inaczej będzie rychło odarta ze swych przywilejów. Ale gdy władza prawodawcza bierze udział w wykonaniu, władza wykonawcza będzie również zgubiona.

Charles de Montesquieu (Monteskiusz), *O duchu praw,* tłum. T. Boy-Żeleński, https://link.operon.pl/wy (dostęp: 01.07.2025).

Twój ruch

Wyjaśnij, jak Monteskiusz rozumie zagrożenia związane z koncentracją władzy w jednym organie lub rękach jednej osoby. Jakie konsekwencje przewiduje dla wolności obywatelskiej?

Twój punkt widzenia

Władza deprawuje, a władza absolutna deprawuje w sposób absolutny.

Czy zgadzacie się ze słowami lorda Johna Dalberg-Actona (1834–1902)? Do czego może prowadzić zjednoczenie władzy w rękach jednej osoby lub instytucji?

Celem trójpodziału władzy jest uniknięcie nadmiernej koncentracji uprawnień w rękach jednej instytucji oraz zapewnienie, że wszystkie gałęzie władzy działają w granicach prawa i zgodnie z interesem publicznym. Istotą podziału jest więc przeciwdziałanie kumulacji i przerostowi władzy, które zawsze prowadzą do działań antydemokratycznych, sprzyjają despotyzmowi i arbitralności.

Aby państwo pozostało instytucją służącą obywatelom i chroniącą ich prawa, żadna z trzech gałęzi władzy nie powinna podporządkować sobie pozostałych. Przedstawiciele poszczególnych władz powinni wzajemnie się kontrolować i chronić obywateli w przypadku potencjalnych nadużyć władzy, a także zapewniać stabilność polityczną i prawną w państwie.

Zasadę trójpodziału władzy zastosowano po raz pierwszy w konstytucji USA. Przyjmowały ją potem konstytucje innych państw. Współcześnie stała się ona zdecydowanie dominującą formułą określającą strukturę organów państwa w różnych systemach ustrojowych, a także jednym z podstawowych wyznaczników demokratycznego charakteru państwa.

Definicja

Trójpodział władzy polega na rozdzieleniu funkcji państwowych na trzy odrębne gałęzie: **ustawodawczą**, **wykonawczą** i **sądowniczą**. Każda z tych gałęzi ma swoje własne kompetencje i działa niezależnie i równorzędnie. Poszczególne władze wzajemnie się hamują, co skutkuje ich względną równowagą.

Trójpodział i równowaga władz jako podstawa ustroju RP

Trójpodział władzy jest fundamentalną zasadą konstytucyjną, na której opiera się ustrój Rzeczypospolitej Polskiej. Wprowadzenie tej zasady zapewnia równowagę i wzajemną kontroli między trzema gałęziami władzy.

Zajrzyj do źródła

Art. 10

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Instrumenty prawne

Każda z władz ma określone kompetencje – władza ustawodawcza tworzy prawo, wykonawcza je wdraża, a sądownicza ocenia jego zgodność z Konstytucją i reguluje spory. Podział władzy powinien opierać się na równowadze. Oznacza to, że wzajemne relacje między poszczególnym władzami muszą być zrównoważone. **Każda władza powinna posiadać stosowne instrumenty prawne,**



tak aby hamować pozostałe i nie doprowadzić do koncentracji całej władzy w państwie w rękach tylko jednej z nich. Mechanizmy kontroli i równowagi trzech gałęzi władzy są zakorzenione w Konstytucji RP.

Relacje między władzą ustawodawczą a wykonawczą

Parlament kontroluje działalność rządu oraz uchwala prawo, które rząd jest zobowiązany realizować. Sejm ma prawo do uchwalania wotum nieufności wobec rządu lub poszczególnych ministrów. Rada Ministrów jest odpowiedzialna przed Sejmem i zobowiązana do składania sprawozdań z wykonania budżetu oraz realizacji polityki rządowej.

Z kolei Prezydent RP ma prawo weta wobec ustaw uchwalonych przez parlament, co może zapobiegać uchwalaniu niekorzystnych lub niekonstytucyjnych przepisów. Sejm wyraża ustawą zgodę na zatwierdzenie przez Prezydenta umowy międzynarodowej, natomiast Senat zatwierdza zarządzenie przez Prezydenta referendum.

Relacje między władzą wykonawczą a sądowniczą

Prezydent RP mianuje sędziów. Sądy są uprawnione do kontrolowania działań administracji publicznej oraz orzekania o zgodności działań organów wykonawczych z prawem (sądownictwo administracyjne). Trybunał Konstytucyjny może orzekać o niezgodności aktów prawnych wydanych przez organy wykonawcze z Konstytucją RP, co może prowadzić do ich uchylenia.

Relacje między władzą ustawodawczą a sądowniczą

Parlament uchwala ustawy, które określają treść prawa stosowanego przez sądy, natomiast sądy mają kompetencje do interpretowania prawa oraz orzekania o jego zgodności z Konstytucją RP.

Organy poza podziałem władz

Niektóre konstytucyjne organy państwa nie mieszczą sie w klasycznym trójpodziale władz. Do organów tych należą:

- Najwyższa Izba Kontroli (NIK),
- Rzecznik Praw Obywatelskich,
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji,
- Krajowa Rada Sądownictwa.

Kompetencje władz

Na gruncie Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego każda z władz posiada kompetencje materialnie odpowiadające jej istocie. Co więcej w określony zakres tych kompetencji (tzw. jądro kompetencyjne) nie mogą wkraczać inne władze, gdyż oznaczałoby to przekreślenie zasady podziału władz. Nie wyklucza to jednak krzyżowania się czy nakładania niektórych kompetencji.

Ponadto zasada podziału władzy nie może być rozumiana jako nakazująca całkowite odseparowanie władz od siebie i ich stałe hamowanie się. Musi być in-

terpretowana w kontekście **zasady współdziałania władz** (preambuła Konstytucji RP). W stosunkach między władzą ustawodawczą a wykonawczą możliwe są różne formy wzajemnych oddziaływań i współpracy.

W praktyce politycznej w sytuacji, kiedy jedna z partii politycznych (lub koalicja partyjna) dysponuje większością mandatów w parlamencie i tworzy jednocześnie rząd, to podział władzy na legislatywę i egzekutywę staje się pozorny. Z tego względu separacja oraz wzajemne hamowanie i równoważenie się obu tych władz zostają wtedy zastąpione współdziałaniem władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej.

Natomiast **relacje między władzą sądowniczą a pozostałymi muszą opierać się na zasadzie „separacji"**. Koniecznym elementem zasady podziału władz są niezależność sądów i niezawisłość sędziów. Do istoty wymiaru sprawiedliwości należy, aby był on sprawowany wyłącznie przez sądy, a pozostałe władze nie mogły ingerować w te działania czy też w nich uczestniczyć. Jest to uzasadniane szczególnym powiązaniem władzy sądowniczej z ochroną praw i wolności człowieka.

Niezależne sądy bezpośrednio chronią obywateli przed władzą, a pośrednio dbają, by stanowione przez władzę prawo nie łamało zasad podstawowych, w tym praw człowieka. Jeżeli władza wykonawcza czy ustawodawcza kontroluje wymiar sprawiedliwości, to staje się bezkarna. Nikt nie kontroluje działań władzy, a przynajmniej nikt nie jest w stanie doprowadzić do rozliczenia nadużyć i zwykłych przestępstw przez nią popełnianych.

Łączenie władzy przez jedną osobę

Innym aspektem zasady podziału władzy jest niezależność w aspekcie personalnym. Osoba pełniąca funkcje w obrębie jednej władzy nie może pełnić żadnych funkcji w organach należących do innych władz – **niepołączalność**.

W przypadku Prezydenta RP została ona wyrażona w art. 132 Konstytucji RP, a w przypadku sędziów – w art. 178 oraz art. 195. Natomiast w przypadku parlamentarzystów i członków Rady Ministrów ustrojodawca pozwolił na łączenie funkcji w obrębie legislatywy i egzekutywy. Wiąże się to z przyjęciem parlamentarnego systemu rządów, w którym zaciera się dystans polityczny między większością sejmową a rządem.

Trójpodział władzy – dyskusja

Współcześnie dominuje doktryna zaproponowana prawie 300 lat temu przez Monteskiusza. Nie jest ona jednak jedynym wariantem podziału władzy. Pomysł **Benjamina Constanta** (1767–1830) wyróżniał aż sześć władz: królewską, władzę wykonawczą, sądowniczą, reprezentatywną opinii, reprezentatywną stałą oraz municypalną. Popularne były też doktryny dualistyczne, które proponowały wskazanie jedynie dwóch władz: ustawodawczej i wykonawczej (w obrębie której lokowano też sądy jako podmioty wykonujące prawo).

Obecnie coraz częściej kwestionuje się wzorzec podziału przez Monteskiusza jako przestarzały. Zmieniły się instytucje państwa i funkcje poszczególnych



władz oraz pojawiły się nowe organy (np. sądy konstytucyjne). Obecnie proponuje się wyodrębnienie innych władz, na przykład:

- arbitrażowej (neutralnej) głowy państwa,
- samorządu terytorialnego, którego siła systematycznie rośnie, czemu sprzyja między innymi Unia Europejska i jej polityka regionalizmu,
- opinii publicznej, inaczej nazywanej władzą mediów,
- kontrolnej, która jest sprawowana przez podmioty zajmujące się szeroko rozumianą kontrolą finansów publicznych, ale też kontrolą stanu przestrzegania praw i wolności człowieka.

Co ważne, podział władz należy do podstawowych zasad prawa konstytucyjnego. Dziś to rozwiązanie konieczne, aby dany system polityczny był demokratyczny. Kontrowersje dotyczą raczej kwestii wzajemnych stosunków między poszczególnymi władzami i ich równoważenia się. Istnieje grupa teorii podziału władz zakładająca ich hierarchię i podkreślająca nadrzędność parlamentu (legislatywy) w imię gwarancji suwerenności Narodu.

Kontrowersje wokół reform sądownictwa w Polsce

Na temat równowagi podziału władz w Polsce wybuchła dyskusja w związku z wprowadzanymi przez rządy Prawa i Sprawiedliwości reformami sądownictwa. Większość środowisk prawniczych uznała, że stanowią one naruszenie równowagi władz i prowadzą do podporządkowania władzy sądowniczej dwóm pozostałym. Zwolennicy reform podkreślają, że władza sądownicza powinna być kontrolowana przez suwerena poprzez wybierany przez niego parlament.

Zajrzyj do źródła

Zagadnienie, jaką rolę powinna pełnić władza sądownicza, jest starsze od Monteskiusza i od jego ideału. Wystarczy sięgnąć do historii myśli polskiej. Na przykład do dzieła Andrzeja Frycza Modrzewskiego pt. „O naprawie Rzeczypospolitej". [...] Modrzewski podkreśla, że po to, aby władza sądownicza była dobra dla społeczeństwa, dla wspólnoty, musi podlegać kilku ograniczeniom, bo bez ograniczeń każda władza może być niebezpieczna, również władza sądów.

[...] Monteskiusz dochodzi do podobnych wniosków co Modrzewski: wyodrębnienie władzy sądowniczej jest potrzebne, żeby osłabić niebezpieczeństwa płynące z koncentracji władzy w ogóle. Istotna jest dalsza część refleksji: skoro wszelka koncentracja władzy jest niebezpieczna, to musi to dotyczyć także władzy znajdującej się w rękach sędziów. Nie może być tak, że sędziowie są wszechwładni i na dodatek stanowią stałą grupę ludzi sprawujących swą funkcję dożywotnio, przez co niezależnie od krytyki nie ma możliwości ich odwołania.

[...] Francuski myśliciel bez wątpienia złapałby się dziś za głowę, gdyby widział uroszczenia obecnej władzy sądowniczej, która chce stać ponad władzą ustawodawczą i wykonawczą, w oczywisty i bezczelny sposób przecząc trójpodziałowi władz i zagrażając w ten sposób naszej wolności.

[...] Dla Monteskiusza, trzeba to podkreślić, ważne jest to, że również władza ustawodawcza powinna pochodzić z wyboru. Francuz najbardziej podziwiał ustrój angielski, tamtejszy parlamentaryzm. Wybór oparty o decyzję większości wspólnoty nadaje specjalną legitymację wybranym, dodaje im znaczenia. Jeżeli jednak demokratycznie wybrana władza miałaby

być podporządkowana władzy sądowniczej, wtedy oczywiście byłoby to zaprzeczenie reprezentatywności i psucie ustroju. Nie może być tak, że sądy, zamiast respektować prawo tak jak zostało ono stworzone, mogą wszystko po swojemu dowolnie interpretować, nie narażając się przy tym na żadne konsekwencje.

[...] Stworzony został wokół władzy sądowniczej jakiś nimb wyjątkowości. To sprawia, że idea trójpodziału została zwichnięta i przekształcona w ideę hierarchiczną, w której nad władzami ustawodawczą i zwłaszcza wykonawczą stoi sądownicza. Tak tego Monteskiusz na pewno sobie nie wyobrażał.

Andrzej Nowak, *Triumf jednostki nad wspólnotą i dewiacji nad rozumem*, „Wpis" 2021, nr 3.

W demokratycznym państwie prawnym, w którym władza większości jest ograniczona przez prawa przysługujące mniejszości, co znajduje odzwierciedlenie w formule demokracji konstytucyjnej, źródłem legitymizacji władzy sądowniczej nie jest wynik wyborów, w szczególności parlamentarnych, ale zdolność orzekania niezależnie od woli i interesów partii politycznych. Kontrolują one władzę ustawodawczą, niekiedy także zależne od większości parlamentarnej sądy konstytucyjne. Kontrolują również władzę wykonawczą. Obywatel jest więc zasadniczo uzależniony od polityków, nawet jeśli nie udziela im poparcia wyborczego. Jedynie władza sądownicza może od tej zależności bronić, jeżeli sędziowie są niezawiśli, a sądy niezależne. Sędziowie nie pochodzą wprawdzie z wyborów, mających taki charakter, jak wybory parlamentarne czy prezydenckie, ale wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej, która – jak stanowi Konstytucja – jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

[...] Tym samym sądy i sędziowie również posiadają legitymację wywodzoną z woli Narodu, niepochodzącą natomiast z bezpośrednich wyborów". Z tej perspektywy są oni także przedstawicielami suwerena, zwłaszcza jeżeli uznajemy, że w demokratycznym państwie prawnym suwerenem są w istocie prawa odzwierciedlające suwerenność wartości, które ograniczają władzę Narodu ze względu na prawa człowieka.

[...] Obowiązująca ustawa zasadnicza, przyznając zwierzchnią władzę Narodowi, wymaga uznania za ustrojową przesłanką owego zwierzchnictwa sprawowanie go na zasadach i w formach określonych w Konstytucji. Oznacza to w szczególności konstytucyjną legitymację władzy sądowniczej do ograniczania – ze względu na postanowienia Konstytucji jako najwyższego prawa – pozostałych władz, jak też suwerena sprawującego swą władzę bezpośrednio.

Ryszard Piotrowski, *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2018, z. 1.



Podsumowanie lekcji

- **Trójpodział władzy** polega na rozdzieleniu funkcji państwowych na trzy odrębne gałęzie: **ustawodawczą**, **wykonawczą** i **sądowniczą**. Każda z tych gałęzi ma swoje własne kompetencje i działa niezależnie i równorzędnie. Poszczególne władze wzajemnie się hamują, co skutkuje ich względną równowagą. s. 68
- Każda władza powinna posiadać stosowne **instrumenty prawne**, tak aby kontrolować pozostałe i nie doprowadzić do koncentracji całej władzy w państwie w rękach tylko jednej z nich. s. 70

Pytania i polecenia

1. Na przykładzie ustroju III RP uzasadnij znaczenie podziału i równowagi władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej dla demokratycznego charakteru państwa.

2. Wykorzystaj przedstawione w rozdziale teksty źródłowe i na wybranym przykładzie omów kontrowersje związane z trójpodziałem władzy. Przytocz argumenty różnych stron sporu.



Wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w Polsce XX i XXI w. (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- poznasz pojęcie i warunki funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego;
- ocenisz wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w Polsce w XX i XXI w.;
- przeanalizujesz organizacje i ruchy społeczne na rzecz rozwiązywania wybranego problemu.

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego

Idea społeczeństwa obywatelskiego

Społeczeństwo obywatelskie w różnych ujęciach

Idea społeczeństwa obywatelskiego wywodzi się ze starożytności. Za prekursora społeczeństwa obywatelskiego uznaje się **Arystotelesa** (384–322 p.n.e.). Funkcjonowanie takiego społeczeństwa wiązał on przede wszystkim z powstaniem państwa jako najwyższej formy istnienia społeczeństwa. Z kolei dla **Cycerona** (106–43 p.n.e.) społeczeństwo obywatelskie to synonim państwa rządzącego się prawem.

Podstawą nowożytnych teorii społeczeństwa obywatelskiego była koncepcja umowy społecznej, prezentowana między innymi przez angielskiego filozofa **Johna Locke'a** (1632–1704). Postulował on, aby podstawą funkcjonowania państwa stała się wspólnota osób o zbliżonym wpływie na sprawowanie władzy. Według Locke'a poczucie wspólnoty sprawia, że jej członkowie przedkładają interes publiczny nad osobisty.

Zwolennikiem teorii umowy społecznej był również szwajcarski filozof **Jean-Jacques Rousseau** (czytaj: żan żak russo; 1712–1778). Wywodził z niej postulat, że władzę w państwie powinien sprawować naród (zasada suwerenności narodu). Zdaniem Rousseau podstawą funkcjonowania społeczeństwa jest autonomiczna jednostka, która aktywnie uczestniczy w życiu społecznym.

W XIX w. ideę społeczeństwa obywatelskiego rozwinął niemiecki filozof **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** (1770–1831). Podkreślał on potrzebę współdziałania wszystkich obywateli, z uwzględnieniem nie tylko własnych potrzeb i celów, lecz także dobrze pojętego interesu ogółu. Według niego społeczeństwo jest, obok narodu i państwa, jednym z trzech elementów systemu społecznego. Jednak państwo ma rolę nadrzędną.

Koncepcję najbliższą współczesnemu rozumieniu społeczeństwa obywatelskiego przedstawił francuski filozof **Alexis de Tocqueville** (czytaj: aleksis de tokwile; 1805–1859). W latach trzydziestych XIX w. odwiedził Stany Zjednoczone. Swoje wrażenia opisał w dziele *O demokracji w Ameryce*. Uznanie Tocqueville'a zyskała szczególnie zdolność obywateli Stanów Zjednoczonych do zrzeszania się w różne organizacje oraz podejmowania działań zmierzających do samodzielnego rozwiązywania problemów społeczności lokalnych.



Formowanie się współczesnego pojęcia społeczeństwa obywatelskiego wiązano między innymi z walką opozycji politycznej z reżimami komunistycznymi w Europie środkowowschodniej. Dla rozwoju tej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego ważna była idea społeczeństwa otwartego brytyjskiego filozofa **Karla Poppera** (1902–1994). Powstała ona w opozycji do funkcjonowania społeczeństwa zamkniętego w państwach totalitarnych i autorytarnych.



John Locke
(1632–1704)



Georg Wilhelm Friedrich Hegel
(1770–1831)



Charles Alexis de Tocqueville
(1805–1859)

Filozofowie należący do twórców koncepcji społeczeństwa obywatelskiego

Współcześnie jest wiele koncepcji i definicji społeczeństwa obywatelskiego. Najczęściej wiąże się je z dążeniem do społeczeństwa demokratycznego, jego funkcjonowaniem lub jego obroną.

Warunki funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego

W 2005 r. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej opracowało **„Strategię rozwoju społeczeństwa obywatelskiego"**. Społeczeństwo obywatelskie zostało zdefiniowane w nim jako:

> – przestrzeń działania instytucji, organizacji, grup społecznych i jednostek, rozciągająca się pomiędzy rodziną, państwem i rynkiem, w której ludzie podejmują wolną debatę na temat wartości składających się na wspólne dobro oraz dobrowolnie współdziałają ze sobą na rzecz realizacji wspólnych interesów,
>
> – społeczeństwo, w którym istnieją aktywni, myślący o interesach społeczności obywatele, zależności polityczne oparte na zasadach równości i stosunki społeczne polegające na zaufaniu i współpracy.
>
> *Społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje*, Kancelaria Senatu, 2014, s. 5.

Zajrzyj do źródła

Na powstanie i funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego wpływają różne uwarunkowania.

- **Uwarunkowania prawno-ustrojowe**

Należą do nich między innymi swoboda zakładania i działalności partii politycznych, związków zawodowych, stowarzyszeń i fundacji czy rozwinięty samorząd lokalny. Wolne media zapewniają społeczeństwu obywatelskiemu dostęp do rzetelnej informacji oraz możliwość wyrażania opinii publicznej.

- **Uwarunkowania społeczne i kulturowe**

W państwach byłego bloku wschodniego, w tym również w Polsce, mimo upływu ponad 35 lat widać brak tradycji demokratycznych. W efekcie dominującą



formą rozwiązywania konfliktów jest walka, a nie dialog. Przeszkodą w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego może być niski poziom kapitału społecznego.

Definicja

Kapitał społeczny to zbiór norm i wartości akceptowanych przez daną zbiorowość, sieć kontaktów, znajomości, powiązań lub też przynależności do organizacji społecznych. Wszystko to tworzy strukturę ułatwiającą realizację zadań podejmowanych przez jednostkę lub grupę.

- **Uwarunkowania psychologiczne**

Tradycje demokratyczne i odpowiednie warunki prawnoustrojowe mogą nie wystarczyć do zbudowania społeczeństwa obywatelskiego. Równie ważne są postawy członków danej społeczności. Najkorzystniejsza byłaby postawa uczestnictwa i współodpowiedzialności. Nieumiejętność zawierania kompromisów, nieufność do otoczenia społecznego oraz rygoryzm prawny, czyli domaganie się zaostrzenia kar, nie sprzyjają tworzeniu się społeczeństwa obywatelskiego.

Społeczeństwo obywatelskie w walce z państwem realnego socjalizmu

W powojennej historii Europy było wiele przejawów obywatelskiego buntu wobec władzy autorytarnej. Przykładem jest między innymi tzw. rewolucja czerwonych goździków w Portugalii w 1974 r. W wyniku zamachu wojskowego, wspieranego przez mieszkańców Lizbony, doszło do obalenia dyktatury Marcela Caetano, następcy Antónia Salazara. Symbolem wydarzeń stały się czerwone goździki wkładane przez obywateli w lufy karabinów żołnierzy uczestniczących w zamachu.



W państwach bloku wschodniego, które znalazły się w strefie wpływów Związku Radzieckiego, także dochodziło do wystąpień przeciw władzy autorytarnej. Stało się tak między innymi n**a Węgrzech w 1956 r., w czeskiej Pradze w 1968 r. (tzw. praska wiosna)**, a także w Polsce: **poznański czerwiec w 1956 r., marzec w 1968 r., wystąpienia robotników na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. oraz w Radomiu i Ursusie w czerwcu 1976 r.** Wszystkie te wydarzenia były brutalnie tłumione.

Ulica w Szczecinie w 1970 r.

Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce

W Polsce ważną rolę w formowaniu się społeczeństwa obywatelskiego odegrał **Kościół katolicki**. Udział w pielgrzymkach, nauka religii czy występy artystów w kościołach były manifestacją oporu wobec reżimu.



Zorganizowana opozycja wobec władz pojawiła się w latach siedemdziesiątych XX w. Po wystąpieniach robotników w Radomiu i Ursusie powstał w środowisku intelektualistów warszawskich **Komitet Obrony Robotników (KOR)**. Od 1977 r. działał **Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO)**, a od 1978 r. – **Wolne Związki Zawodowe**.



Źródło: Iustitia Oddział Toruńsko-Włocławski

Celem KOR-u było niesienie pomocy robotnikom represjonowanym przez władzę, a w późniejszych latach – walka o przestrzeganie praw człowieka. Na zdjęciu plakat spotkania ze współpracownikami KOR: Ludwiką Wujec, mecenasem Jackiem Taylorem oraz z badaczką historii tamtych czasów Małgorzatą Chomą-Jusińską, z okazji 45 rocznicy powstania KOR. W pierwszej grupie działaczy Komitetu byli: Jerzy Andrzejewski, Stanisław Barańczak, Ludwik Cohn, Jacek Kuroń, Edward Lipiński, Jan Józef Lipski, Antoni Macierewicz, Piotr Naimski, Antoni Pajdak, Józef Rybicki, Aniela Steinsbergowa, Adam Szczypiorski, ks. Jan Zieja.

Największy zasięg społeczny, jak się okazało, miał **bunt wobec władzy w 1980 r.** W lipcu zastrajkowały zakłady pracy w Lublinie i Świdniku (tzw. lubelski lipiec). W sierpniu strajki pojawiły się w innych regionach Polski. Najważniejszy z nich zorganizowały **Wolne Związki Zawodowe w Stoczni Gdańskiej**. Przyłączyły się do niego inne zakłady Trójmiasta, Elbląga, Szczecina, Górnego Śląska, Wrocławia, Warszawy, Krakowa, Poznania, Rzeszowa. Strajkujących stoczniowców wsparli eksperci, między innymi: późniejszy premier Tadeusz Mazowiecki, Bohdan Cywiński, Bronisław Geremek, Tadeusz Kowalik, Waldemar Kuczyński, Jadwiga Staniszkis, Andrzej Wielowieyski.

Wobec masowych protestów władze komunistyczne uległy i przystąpiły do rozmów ze strajkującymi. Stronę protestującą reprezentował przewodniczący Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego **Lech Wałęsa**, a rządową – wicepremier Mieczysław Jagielski. W wyniku rozmów 31 sierpnia podpisano porozumienie. Jego najważniejszym rezultatem było między innymi powstanie **Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”**.

NSZZ „Solidarność”





Mieczysław Jagielski i Lech Wałęsa podpisują porozumienia sierpniowe. Symbolem tego wydarzenia stał się długopis Lecha Wałęsy, w którym znajdowało się zdjęcie Jana Pawła II.

Ruch społeczny, jaki skupił się wokół „Solidarności", liczył około 1**0 mln obywateli**. Coraz śmielej występował on z postulatami zmian, aby zmusić przedstawicieli władzy do negocjacji. Jednak władze komunistyczne nie zamierzały ograniczyć swoich kompetencji. Świadczy o tym między innymi t**zw. prowokacja bydgoska**, w wyniku której zaproszeni na sesję Wojewódzkiej Rady Narodowej działacze „Solidarności" zostali pobici przez funkcjonariuszy **Milicji Obywatelskiej**.

Porozumienia sierpniowe zawierały również zapowiedź przywrócenia do pracy zwolnionych robotników, ograniczenia cenzury, przeprowadzenia w konsultacji z „Solidarnością" reform funkcjonowania przedsiębiorstw. Te zmiany zostały przerwane wprowadzeniem **13 grudnia 1981 r. stanu wojennego**. Część działaczy związkowych i opozycji została **internowana**. Zatrzymani najczęściej przebywali w zakładach karnych lub, w przypadku kobiet i ważnych działaczy „Solidarności", w ośrodkach rządowych, na przykład w Arłamowie, gdzie osadzono Lecha Wałęsę. W obozach wojskowych umieszczano osoby pod pozorem ćwiczeń wojskowych.

Wprowadzenie stanu wojennego spotkało się z licznymi protestami społecznymi. Tragiczna w skutkach była **pacyfikacja strajku górników w kopalni Wujek**, gdzie milicjanci użyli broni palnej. Zginęło 9 górników, a 23 zostało rannych. Kilku przywódców strajku skazano na kary pozbawienia wolności. Dopiero po 28 latach zapadły prawomocne wyroki skazujące sprawców masakry.

Symbolem represji władz komunistycznych w latach osiemdziesiątych była **śmierć księdza Jerzego Popiełuszki**, kapelana „Solidarności" i obrońcy praw człowieka. Został on zamordowany przez funkcjonariuszy służb specjalnych.

Opór społeczeństwa przybierał różne formy, od ulicznych manifestacji 13 dnia każdego miesiąca, a także 3 maja i 11 listopada, do ostentacyjnych spacerów po głównych ulicach miast w godzinie emisji dziennika telewizyjnego – głównego narzędzia propagandy władz komunistycznych.



W czasie stanu wojennego polskie społeczeństwo wyrażało swój sprzeciw również podczas nieuznawanych przez władze świąt narodowych.

Stan wojenny zniesiono w 1983 r. Jednak w latach 1988 i 1989 wybuchły kolejne strajki, ale na znacznie mniejszą skalę niż na początku dekady. Mimo to władze podjęły rozmowy z opozycją. Ich efektem były **porozumienia Okrągłego Stołu, wybory w czerwcu 1989 r. i – w efekcie – powołanie pierwszego niekomunistycznego rządu Tadeusza Mazowieckiego**.

Społeczeństwo obywatelskie w obronie demokracji

Czasami zdarza się, że w państwach demokratycznych sprawujący władzę pragną poszerzyć jej zakres, na przykład poprzez centralizację uprawnień, ograniczenie swobód obywatelskich, niezawisłości sądów lub wolności mediów.

Od września 2023 r. w Izraelu trwa fala protestów społecznych i strajków przeciw zapowiedzianej reformie sądownictwa, która miała ograniczyć uprawnienia Sądu Najwyższego, radców prawnych rządu oraz upolitycznić powoływanie sę-

Twój punkt widzenia

Przedyskutuj w klasie rolę walki z reżimem komunistycznym w Polsce w kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego.

dziów. Pod wpływem tych protestów i nacisków międzynarodowej opinii publicznej premier Benjamin Netanjahu czasowo wstrzymał reformy.

Reformy sądownictwa także w Polsce stały się przyczyną protestów społecznych. W lipcu 2017 r. przed siedzibami sądów w wielu miastach naszego kraju odbyły się manifestacje przeciw uchwalonym przez Sejm ustawom zmieniającym przepisy dotyczące funkcjonowania Sądu Najwyższego i Krajowej Rady Sądownictwa. Reformy praktycznie usuwały konstytucyjną zasadę trójpodziału władzy i podporządkowywały władzę sądowniczą władzy wykonawczej.

Również na Węgrzech doszło do masowych protestów antyrządowych. W lipcu 2024 r. ich przyczyną były niekorzystne zmiany podatkowe dla małych i średnich przedsiębiorstw. W październiku 2024 r. Węgrzy protestowali przeciwko upolitycznieniu mediów. Z kolei w 2025 r. wyrażali sprzeciw między innymi przeciwko zmianom w konstytucji, które umożliwiają zawieszenie obywatelstwa osobom z podwójnym obywatelstwem i ustalają dwie płcie, oraz przeciw ustawie zabraniającej parad równości.

Podsumowanie lekcji

s. 76
- **Idea społeczeństwa obywatelskiego** pojawiła się w koncepcjach m.in.: Arystotelesa, Cycerona, Johna Locke'a, Jeana-Jacquesa Rousseau, Georga Wilhelma Fredricha Hegla, Alexis'a de Tocqueville'a, Karla Poppera.

s. 77
- **Warunkami funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego** są podstawy prawne dla działania różnych form samoorganizującego się społeczeństwa, ugruntowane tradycje demokratyczne, postawy uczestnictwa oraz współodpowiedzialności obywateli.

s. 79
- Przykładem najaktywniejszego społeczeństwa obywatelskiego był ruch społeczny, który powstał wokół **NSZZ „Solidarność"**.

Pytania i polecenia

1. Czy w Polsce spełnione są wszystkie warunki dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego? Uzasadnij swoje zdanie.

2. Zastanów się, czy społeczność szkolna może być miniaturą społeczeństwa obywatelskiego. Uzasadnij swoje zdanie.

3. Oceń wpływ społeczeństwa obywatelskiego na przemiany polityczne i społeczne w XX w. (do uchwalenia Konstytucji RP z 1997 r.).

4. Na przykładzie wybranego problemu przeanalizuj działania organizacji i ruchów społecznych na rzecz jego rozwiązania. Przykład może dotyczyć m.in. ruchów feministycznych, ekologicznych czy obywatelskich.



II

Polska – sfera publiczna



W państwie demokratycznym ważną rolę odgrywa nie tylko władza publiczna, lecz także obywatele i tworzone przez nich wspólnoty, organizacje oraz środowiska opinii. Partie polityczne porządkują rywalizację o władzę, media przekazują informacje i wpływają na debatę publiczną, a społeczeństwo obywatelskie pozwala ludziom wspólnie działać na rzecz dobra wspólnego. Istotnym elementem życia publicznego są również Kościoły i związki wyznaniowe, które funkcjonują w społeczeństwie i zabierają głos w sprawach ważnych dla obywateli. W tym dziale poznasz wybrane instytucje i zjawiska tworzące polską sferę publiczną oraz zrozumiesz, dlaczego ich znajomość pomaga świadomie uczestniczyć w życiu demokracji.

Tematy w dziale:

- System partyjny w Polsce
- Analiza przebiegu kampanii wyborczej (temat fakultatywny)
- Polityka publiczna w Polsce
- Pojęcie i rola społeczeństwa obywatelskiego
- Rola mediów we współczesnym świecie
- Analiza mediów w Polsce (temat fakultatywny)
- Rola Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce



1 System partyjny w Polsce

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym są partia polityczna i system partyjny;
- zrozumiesz, dlaczego partie polityczne są ważne dla funkcjonowania demokracji;
- przedstawisz główne ugrupowania reprezentowane w obecnym Sejmie oraz odróżnisz partię od koalicji i klubu parlamentarnego;
- porównasz wybrane różnice programowe między ugrupowaniami parlamentarnymi w Polsce.

Zasady funkcjonowania partii politycznych w Polsce

W państwie demokratycznym obywatele nie podejmują wszystkich decyzji publicznych bezpośrednio. Wybierają swoich przedstawicieli, a ważną rolę w organizowaniu rywalizacji politycznej odgrywają **partie polityczne**.

Prawo do zrzeszania się w partie polityczne zapewnia obywatelom Konstytucja RP. Jedną z konstytucyjnych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej jest **pluralizm polityczny**. Gwarantuje ona funkcjonowanie partii politycznych reprezentujących interesy różnych grup społecznych i ekonomicznych oraz koncepcje ideologiczno-programowe.

Definicja

Partia polityczna (łac. *pars* – część) – z perspektywy socjologicznej organizacja o wyodrębnionej strukturze organizacyjnej, mająca przywództwo, określony system wartości, program polityczny i cel, którym jest zdobycie władzy w państwie, jej utrzymanie i umocnienie bądź wywieranie na nią wpływu.

Jeżeli program, cele lub sposób działania partii są niezgodne z Konstytucją RP, to na podstawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego sąd może odmówić wpisania partii do ewidencji lub wykreślić z niej partię już działającą. Partie polityczne w Polsce rejestruje Sąd Okręgowy w Warszawie.

Szczegółowe zasady działania partii określa **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych**.

Najważniejsze zasady działania partii politycznych w Polsce obejmują:

- wolność tworzenia i działania partii w granicach prawa,
- konieczność posiadania statutu i władz oraz wpisu do ewidencji partii politycznych,
- zakaz odwoływania się do metod totalitarnych oraz przemocy,
- jawność finansowania i odpowiedzialność za sposób wydawania środków,
- udział w wyborach i życiu publicznym zgodnie z zasadami państwa demokratycznego.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ce
Ustawa o partiach politycznych
Dz.U. 1997 nr 98
poz. 604



Partie polityczne są ważnym elementem **demokracji przedstawicielskiej**. Łączą obywateli o podobnych poglądach, formułują programy działania państwa i pomagają wyborcom porządkować scenę polityczną. Dzięki nim rywalizacja o władzę nie ma charakteru przypadkowego, lecz odbywa się według określonych zasad.

Demokracja przedstawicielska

Najważniejsze funkcje partii politycznych:

- kontrolują rządzących i konkurują o władzę, dzięki czemu życie publiczne nie zamiera;
- ułatwiają obywatelom decyzję w wyborach, ponieważ porządkują programy i stanowiska;
- tworzą zaplecze rządu lub opozycji i biorą udział w pracach parlamentu;
- rekrutują kandydatów do pełnienia funkcji publicznych;
- reprezentują interesy różnych grup społecznych i środowisk.

W państwie demokratycznym partie nie powinny jednak zastępować obywateli. Ich zadaniem jest reprezentowanie społeczeństwa, a nie odrywanie się od niego.

System partyjny

System partyjny to sposób funkcjonowania i wzajemnych relacji partii politycznych w państwie demokratycznym. Partie działają na podstawie prawa, a po wpisie do jawnej ewidencji partii politycznych mogą korzystać z praw wynikających z ustaw.

System partyjny

W praktyce można mówić o systemie dominującej partii, systemie dwupartyjnym lub systemie wielopartyjnym. Polska należy do państw o **systemie wielopartyjnym**. Oznacza to, że na scenie politycznej działa kilka liczących się ugrupowań, a po wyborach często muszą one zawierać porozumienia koalicyjne.

System wielopartyjny zwiększa możliwość wyboru obywateli, ale bywa też źródłem sporów i trudniejszych negocjacji. Z jednej strony pozwala lepiej wyrażać różnorodność poglądów, z drugiej – wymaga kompromisów, aby było możliwe utworzenie stabilnej większości parlamentarnej.

System wielopartyjny

W praktyce system wielopartyjny ma:

- mocne strony:
  - zwiększa możliwość wyboru między różnymi programami i środowiskami politycznymi;
  - ułatwia reprezentację interesów zróżnicowanego społeczeństwa;
  - sprzyja debacie publicznej i ujawnianiu różnych punktów widzenia;
- ograniczenia:
  - często wymaga tworzenia koalicji, a więc negocjacji i kompromisu;
  - może prowadzić do większej niestabilności rządów, jeśli scena partyjna jest silnie rozdrobniona.

Partia, koalicja i klub parlamentarny

W debacie publicznej często miesza się pojęcia partii politycznej, komitetu wyborczego, koalicji, klubu parlamentarnego oraz klubu poselskiego. Nie są one tożsame.

Partia polityczna jest organizacją działającą stale, także poza parlamentem.

Komitet wyborczy to zespół osób powołany do prowadzenia kampanii wyborczej oraz zgłaszania kandydatów w wyborach.

Koalicja to porozumienie kilku partii.

Klub parlamentarny jest formą organizacji posłów i senatorów już po wyborach. Dlatego nazwa klubu parlamentarnego nie zawsze pokrywa się z nazwą jednej partii.

Klub poselski to zorganizowany zespół co najmniej 15 posłów, tworzony w Sejmie na zasadach politycznych.

To rozróżnienie jest szczególnie ważne w obecnym Sejmie. Niektóre ugrupowania parlamentarne mają charakter koalicyjny i skupiają polityków wywodzących się z więcej niż jednej partii.

Główne partie polityczne w Polsce

Po wyborach parlamentarnych w 2023 r. w Sejmie X kadencji działa kilka głównych ugrupowań parlamentarnych:

- Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość,
- Klub Parlamentarny Koalicja Obywatelska,
- Klub Parlamentarny Polska 2050,
- Klub Parlamentarny Polskie Stronnictwo Ludowe – Trzecia Droga,
- Koalicyjny Klub Parlamentarny Lewicy,
- Klub Poselski Konfederacja,
- Klub parlamentarny (Centrum),
- koła poselskie (Demokracja Bezpośrednia, Razem, Konfederacja Korony Polskiej).

Koalicja Obywatelska skupiała kilka ugrupowań. Jesienią 2025 r. stała się partią polityczną po połączeniu Platformy Obywatelskiej, Nowoczesnej i Inicjatywy Polskiej. Zieloni pozostali jako samodzielna partia. Trzecia Droga była projektem współpracy Polski 2050 i PSL. Lewica również ma charakter szerszego porozumienia środowisk lewicowych.

Analizując scenę polityczną, trzeba zwracać uwagę, czy mówimy o partii czy o koalicyjnym bloku parlamentarnym. To rozróżnienie pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego wewnątrz jednego klubu mogą występować różnice programowe.



Ugrupowania reprezentowane w Sejmie X kadencji			
Ugrupowanie	**Charakter**	**Pozycja w Sejmie**	**Ogólny profil programowy**
Prawo i Sprawiedliwość	partia	opozycja	chadecka, nacisk na silne państwo, politykę społeczną i bezpieczeństwo
Koalicja Obywatelska	partia	koalicja rządząca	centrowo-liberalna, nacisk na praworządność, usługi publiczne i integrację
Trzecia Droga	koalicja partii	koalicja rządząca	centrowa, łączy akcenty samorządowe, umiarkowanie konserwatywne i proreformatorskie
Lewica	koalicja partii lewicowych	koalicja rządząca	socjalna i progresywna, mocny nacisk na prawa pracownicze i usługi publiczne
Konfederacja	koalicja partii prawicowych	opozycja	liberalna gospodarczo i konserwatywna światopoglądowo, sceptyczna wobec części działań UE

Współczesna polska scena polityczna jest zmienna. Po każdych wyborach układ sił może wyglądać inaczej, a w czasie kadencji część posłów zmienia klub albo tworzy nowe koła parlamentarne.

Różnice programowe między ugrupowaniami parlamentarnymi

Rola państwa w gospodarce i polityce społecznej

Prawo i Sprawiedliwość akcentuje silniejszą rolę państwa w polityce społecznej, bezpieczeństwie i wybranych sektorach gospodarki. W swoich programach wyraźnie kładzie nacisk na redystrybucję, wsparcie rodzin oraz ochronę interesu narodowego.

Koalicja Obywatelska, Polska 2050 i PSL częściej podkreślają znaczenie sprawnego państwa, samorządności, usług publicznych i przedsiębiorczości, ale robią to w różny sposób. KO mocniej podkreśla rolę państwa prawa i instytucji demokratycznych. Dla Polski 2050 są ważne sprawność państwa, zielona mo-

dernizacja i większy udział obywateli. PSL zaznacza szczególną rolę samorządu, wspólnot lokalnych i rolnictwa.

Lewica wyraźnie opowiada się za silną rolą państwa w polityce społecznej, mieszkaniowej i usługach publicznych. Konfederacja natomiast znacznie częściej postuluje ograniczenie podatków, mniejszą ingerencję państwa w gospodarkę i większą swobodę jednostki.

Stosunek do integracji europejskiej

Koalicja Obywatelska, Polska 2050, PSL i Lewica należą do ugrupowań wyraźnie proeuropejskich, choć różnią się szczegółami programowymi. Podkreślają znaczenie obecności Polski w Unii Europejskiej i korzyści płynących ze współpracy europejskiej.

Prawo i Sprawiedliwość również nie odrzuca członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Jednak mocniej akcentuje potrzebę obrony suwerenności państwa i sceptycznie odnosi się do dalszej centralizacji decyzji na poziomie unijnym.

Konfederacja prezentuje stanowisko najbardziej krytyczne wobec pogłębiania integracji europejskiej. W jej programie silnie wyrażone są obrona kompetencji państwa narodowego oraz krytyka rozszerzania wpływu instytucji unijnych.

Twój punkt widzenia

Która różnica programowa między ugrupowaniami parlamentarnymi wydaje ci się najważniejsza z perspektywy obywatela: podejście do polityki społecznej, integracji europejskiej czy spraw światopoglądowych?

W uzasadnieniu odpowiedzi odwołaj się do dobra wspólnego oraz do co najmniej dwóch argumentów rzeczowych.

Sprawy światopoglądowe i prawa jednostki

W sprawach światopoglądowych ugrupowania parlamentarne różnią się wyraźnie. Lewica zazwyczaj przedstawia najbardziej liberalne stanowisko w kwestiach praw kobiet, świeckości państwa czy praw mniejszości.

Koalicja Obywatelska i Polska 2050 częściej zajmują stanowiska bardziej centrowe lub zróżnicowane wewnętrznie. W ich obrębie można spotkać zarówno polityków liberalnych, jak i bardziej zachowawczych.

Prawo i Sprawiedliwość, PSL oraz Konfederacja częściej odwołują się do wartości konserwatywnych, choć w różnym stopniu. PiS łączy konserwatyzm z rozbudowaną polityką społeczną, PSL – z tradycją ruchu ludowego i pragmatyzmem samorządowym, a Konfederacja – z krytyką rozbudowanego państwa i silniejszym akcentem wolnościowym lub narodowym.

Twój ruch

W parach albo małych grupach przygotujcie krótką kartę porównawczą trzech ugrupowań reprezentowanych w Sejmie. Wybierzcie jeden temat, np.: szkoła, zdrowie, Unia Europejska, podatki, mieszkalnictwo, prawa obywatelskie. Zapiszcie:
1) jakie rozwiązanie proponuje każde ugrupowanie;
2) jakie wartości stoją za tym stanowiskiem;
3) które rozwiązanie uznajecie za najbardziej przekonujące i dlaczego.



Podsumowanie lekcji

- Partie polityczne są ważnym elementem **demokracji przedstawicielskiej**, ponieważ reprezentują interesy obywateli, tworzą programy i uczestniczą w rywalizacji o władzę. s. 85
- **System partyjny** to układ partii działających w państwie oraz relacji między nimi, zwłaszcza współpracy i konkurencji. s. 85
- Polska jest państwem o **systemie wielopartyjnym**, dlatego po wyborach zawsze konieczne jest tworzenie porozumień koalicyjnych. s. 85
- Główne ugrupowania reprezentowane w obecnym Sejmie **różnią się m.in. podejściem do roli państwa, integracji europejskiej i spraw światopoglądowych**. s. 87

Pytania i polecenia

1. Przedstaw trzy funkcje partii politycznych w państwie demokratycznym.

2. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywa pluralizm polityczny w państwie demokratycznym.

3. Dlaczego Polska jest uznawana za państwo o systemie wielopartyjnym?

4. Przedstaw, czym się różnią: partia polityczna, koalicja i klub parlamentarny.

5. Wymień główne ugrupowania reprezentowane w obecnym Sejmie. Wskaż, które z nich mają charakter koalicyjny.

6. Porównaj stanowiska wybranych ugrupowań parlamentarnych w jednej sprawie publicznej, np. dotyczącej roli państwa w gospodarce, integracji europejskiej lub polityki społecznej.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach obywatelski przewodnik „Jak porównywać partie polityczne przed wyborami?”. Wybierzcie trzy ugrupowania reprezentowane w Sejmie i opracujcie dla nich krótkie profile porównawcze według tych samych kryteriów, np.: stosunek do edukacji, zdrowia, polityki społecznej, Unii Europejskiej i samorządu. Na końcu zaproponujcie zestaw pytań, na które młody wyborca powinien znaleźć odpowiedź przed oddaniem głosu.



2 Analiza przebiegu kampanii wyborczej (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym jest kampania wyborcza i jakie pełni funkcje w państwie demokratycznym;
- zrozumiesz, w jaki sposób partie i komitety wyborcze komunikują się z obywatelami;
- nauczysz się analizować programy wyborcze, przekazy kampanijne i sondaże;
- odróżnisz fakty od opinii oraz rozpoznasz podstawowe techniki perswazyjne;
- dowiesz się, jak weryfikować informacje pojawiające się w czasie kampanii wyborczej.

Funkcje kampanii wyborczej w państwie demokratycznym

Kampania wyborcza

Kampania wyborcza jest jednym z najbardziej widocznych momentów życia publicznego. Wtedy partie, komitety i kandydaci starają się przekonać obywateli, że to właśnie ich program najlepiej zaradzi ważnym problemom społecznym. W przestrzeni publicznej pojawia się wiele haseł, spotów, debat, sondaży i komentarzy. Nie wszystkie z nich mają jednak tę samą wartość informacyjną.

Kampania wyborcza zaczyna się wraz z uruchomieniem procedur wyborczych i trwa do momentu poprzedzającego głosowanie. W tym czasie komitety wyborcze przedstawiają kandydatów, ogłaszają programy, organizują spotkania, publikują materiały wyborcze i starają się zdobyć poparcie obywateli. Kampania ma więc charakter **informacyjny**, **organizacyjny** i **perswazyjny**.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ci
Państwowa Komisja Wyborcza

Definicja

Komunikat informacyjny – przekaz, którego głównym celem jest przedstawienie wyborcom faktów i podstawowych informacji o kandydacie, komitecie, programie, terminach lub zasadach wyborów, bez bezpośredniego nakłaniania do oddania głosu.

Komunikat organizacyjny – przekaz, który informuje o praktycznych sprawach związanych z przebiegiem kampanii, np. o terminie spotkania, miejscu wydarzenia, zbiórce podpisów, dyżurze wyborczym lub innych działaniach sztabu.

Komunikat perswazyjny – przekaz kandydata, partii lub sztabu, którego celem jest wpływanie na przekonania, oceny i decyzje wyborców, tak aby skłonić ich do poparcia określonego programu, osoby albo stanowiska politycznego. Treści perswazyjne informują, ale przede wszystkim próbują przekonać odbiorcę i zmienić jego postawę.



W demokratycznym państwie kampania wyborcza spełnia kilka ważnych funkcji. Dzięki niej obywatele mogą dowiedzieć się między innymi:

- kto ubiega się o mandat,
- jakie rozwiązania proponują poszczególne ugrupowania,
- jak uzasadniają swoje stanowisko.

Kampania porządkuje też rywalizację polityczną:

- pokazuje różnice programowe,
- umożliwia debatę,
- pozwala wyborcom porównać konkurujące ze sobą oferty.

Kampania nie jest jednak wyłącznie przestrzenią spokojnego przedstawiania argumentów. To także czas intensywnej walki o uwagę obywateli. Z tego powodu obok informacji pojawiają się:

- uproszczenia,
- mocne hasła,
- prezentowanie danych w sposób wybiórczy,
- odwołania do emocji,
- próby przedstawienia przeciwników w zym świetle.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cj
Kodeks wyborczy
Dz.U. 2011 nr 21
poz. 112

Etapy kampanii wyborczej

Kampania wyborcza rozpoczyna się z dniem ogłoszenia aktu właściwego organu o zarządzeniu wyborów i kończy się na 24 godziny przed dniem głosowania.

Chociaż każda kampania ma własną dynamikę, najczęściej można zauważyć kilka powtarzających się etapów:

- ogłoszenie kandydatów, list wyborczych i głównych haseł,
- przedstawienie programu oraz najważniejszych priorytetów,
- prowadzenie spotkań, debat i działań w mediach tradycyjnych oraz społecznościowych,
- reagowanie na bieżące wydarzenia, krytykę i działania konkurentów,
- mobilizowanie wyborców tuż przed głosowaniem.

Na każdym z tych etapów mogą pojawiać się inne środki komunikacji. Na początku kampanii ważne jest rozpoznanie ugrupowania i jego liderów. Później większą rolę odgrywa porównywanie programów, publiczne debaty, sondaże oraz ocena wiarygodności obietnic.

Komunikacja z obywatelami

Współczesna kampania wyborcza rozgrywa się równocześnie w wielu kanałach. Kandydaci i partie wykorzystują spotkania bezpośrednie, plakaty, ulotki, spoty telewizyjne i radiowe, debaty, wywiady prasowe, strony internetowe oraz media społecznościowe. Każdy z tych kanałów pełni nieco inną funkcję i dociera do innych grup odbiorców.



Definicja

Kampania bezpośrednia – działania wyborcze oparte na osobistych spotkaniach i bezpośredniej komunikacji z wyborcami, np. podczas rozmów, zebrań, wieców czy wizyt w terenie. Do jej celów należą nawiązanie bliższej relacji z wyborcami i zdobycie ich poparcia.



Banery kandydatów w kampanii prezydenckiej 2025 r.

Szczególne znaczenie mają dziś krótkie formy internetowe: nagrania wideo, grafiki, hasła, memy, relacje na żywo i wpisy publikowane w mediach społecznościowych. Dzięki nim odbiorca dostaje krótką, emocjonalną informację, jednak nie zawsze poznaje szerszy kontekst, koszty proponowanych działań czy ich możliwe skutki.

Sposoby oddziaływania na wyborców:

W kampaniach wyborczych można zauważyć kilka często stosowanych **sposobów oddziaływania na wyborców**:

- eksponowanie wybranego problemu jako najważniejszego dla państwa lub wspólnoty lokalnej,
- przedstawianie kandydata jako osoby bliskiej zwykłym obywatelom, kompetentnej albo skutecznej,
- odwoływanie się do emocji, na przykład nadziei, dumy, niepokoju lub poczucia zagrożenia,
- upraszczanie skomplikowanych problemów do krótkich haseł i kontrastów,
- podkreślanie sukcesów własnego ugrupowania i eksponowanie słabości przeciwników,
- dobór danych i przykładów tak, by uzasadniały pożądany wniosek.

Nie każdy komunikat perswazyjny jest manipulacją. Perswazja jest naturalną częścią kampanii, ponieważ politycy chcą przekonać obywateli do swoich racji. Problem pojawia się wtedy, gdy przekaz ukrywa ważne informacje, przedstawia tylko część prawdy, posługuje się fałszywym zestawieniem danych lub wywołuje emocje po to, by utrudnić rzeczową ocenę programu.

Zajrzyj do źródła

Agitacja wyborcza

§ 1. Agitacją wyborczą jest publiczne nakłanianie lub zachęcanie do głosowania w określony sposób, w tym w szczególności do głosowania na kandydata określonego komitetu wyborczego.

§ 2. Agitację wyborczą można prowadzić od dnia przyjęcia przez właściwy organ zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego na zasadach, w formach i w miejscach, określonych przepisami kodeksu.

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy.

Wyjaśnij, dlaczego ustawodawca definiuje agitację wyborczą właśnie jako publiczne nakłanianie lub zachęcanie do głosowania. Następnie podaj dwa przykłady działań, które można uznać za agitację wyborczą, oraz dwa przykłady działań informacyjnych, które agitacją nie są.

Twój ruch

Jak analizować program wyborczy

Analiza kampanii wyborczej

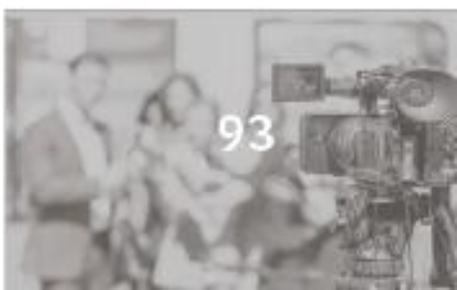
Program wyborczy nie powinien być traktowany jako zbiór luźnych obietnic. To dokument, z którego można odczytać, jakie wartości i priorytety uznaje dane ugrupowanie za najważniejsze. Porównując programy, warto zwracać uwagę nie tylko na same hasła, lecz także na proponowane narzędzia działania, adresatów rozwiązań oraz ich możliwe koszty.

Aby dobrze przeanalizować program wyborczy, warto zadać te pytania:

- Jaki problem partia albo kandydat uznaje za najważniejszy?
- Jakie proponuje rozwiązanie oraz kto i w jaki sposób miałby je wprowadzić?
- Kto miałby skorzystać na proponowanych zmianach?
- Czy wskazano źródła finansowania i możliwe skutki uboczne?
- Czy propozycje są konkretne, czy są raczej ogólne i hasłowe?
- Czy program jest spójny z wcześniejszymi działaniami ugrupowania?

Analiza programu wyborczego przez obywatela		
Element analizy	**Na czym polega?**	**Na co trzeba uważać?**
problem publiczny	Sprawdź, jaki problem kampania uznaje za najważniejszy.	Czy problem został pokazany rzetelnie, czy jest wyolbrzymiony?
propozycja rozwiązania	Oceń, jakie działania zapowiada partia lub kandydat.	Czy pojawiają się konkrety, terminy i odpowiedzialne instytucje?
koszty i skutki	Zapytaj, kto zapłaci za realizację obietnic i jakie mogą być skutki.	Czy w przekazie nie pominięto kosztów albo trudności?
wartości i język	Sprawdź, jakie wartości stoją za programem i jak są przedstawiane.	Czy język programu nie służy jedynie budowaniu emocji?
wiarygodność	Porównaj obietnice z wcześniejszymi działaniami ugrupowania.	Czy program nie pozostaje w sprzeczności z praktyką polityczną?

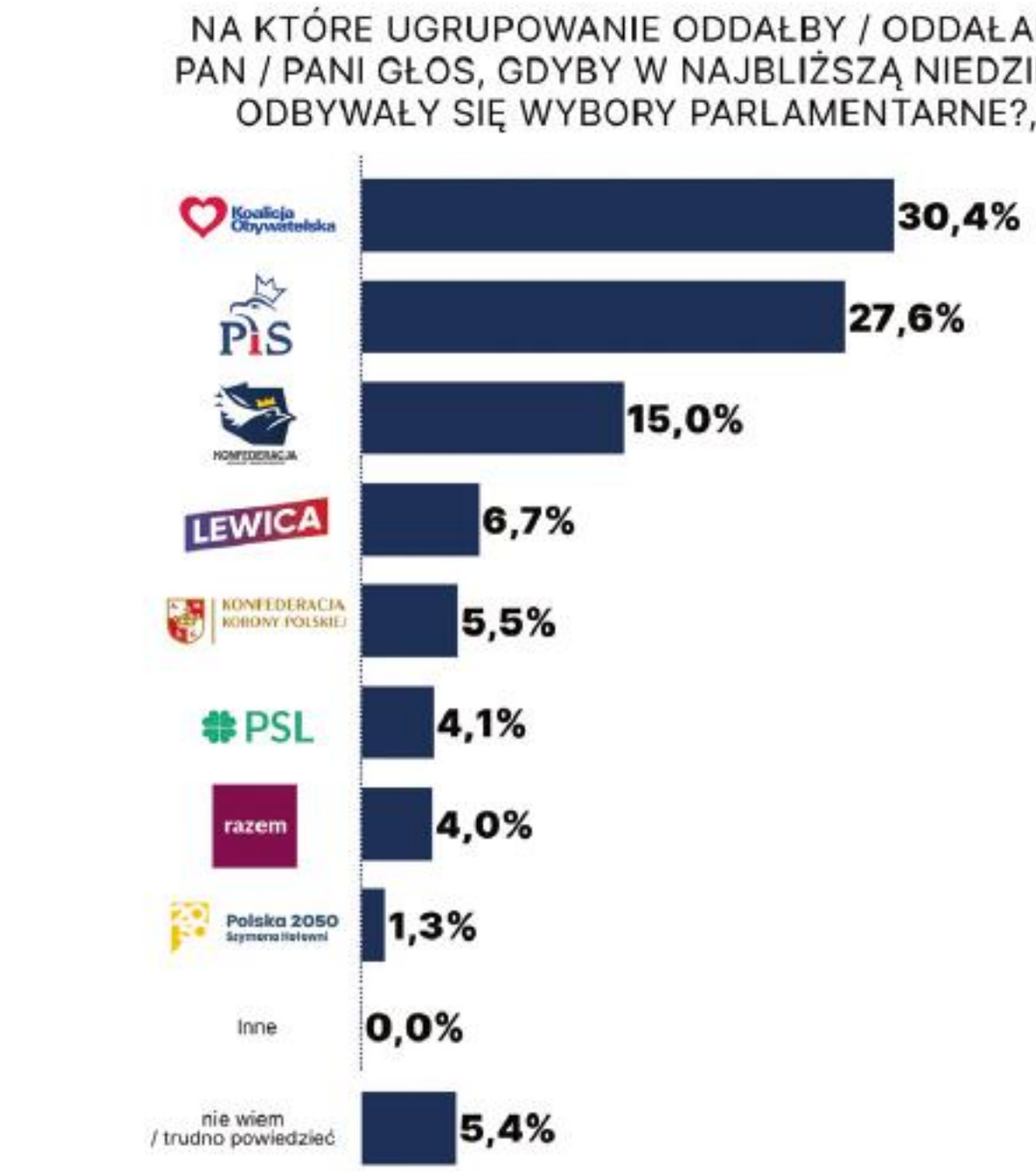
2. Analiza przebiegu kampanii wyborczej (temat fakultatywny)



Sondaże i ich wpływ na kampanię

Sondaż opinii publicznej

Sondaże opinii publicznej odgrywają w kampanii wyborczej dużą rolę. Pokazują, jakie nastroje panują wśród badanych osób, które ugrupowania zyskują lub tracą oraz jakie tematy wzbudzają największe zainteresowanie. Partie, media i obywatele często śledzą je z dużą uwagą, ponieważ sondaże porządkują obraz rywalizacji i pozwalają przewidywać możliwe wyniki głosowania.



Sondaż IBRIS dla „Rzeczpospolitej”
Badanie zostało przeprowadzone 24 i 25 października 2025 r. na ogólnopolskiej próbie 1067 respondentów.

Źródło: TVN24, https://link.operon.pl/Ck (dostęp: 15.04.2026).

Twój punkt widzenia

Czy publikowanie sondaży w ostatnich dniach kampanii pomaga obywatelom podjąć bardziej świadomą decyzję, czy raczej może nadmiernie wpływać na ich wybór? Uzasadnij swoje stanowisko. W odpowiedzi odwołaj się do roli informacji, emocji i odpowiedzialności mediów.

Sondaż jest badaniem przeprowadzanym na określonej próbie respondentów, przy użyciu konkretnych pytań i metod. Dlatego sondaże mogą się od siebie różnić. Znaczenie mają między innymi: zleceniodawca, liczebność próby, sposób prowadzenia badania i doboru badanych, termin oraz sposób sformułowania pytań.

Publikowane sondaże mogą wpływać na zachowania wyborców. Część osób chętniej popiera ugrupowanie, które wydaje się silne i ma szansę wygrać. Inni mobilizują się właśnie wtedy, gdy ich kandydat przegrywa lub znajduje się blisko progu wyborczego. Sondaże mogą też kierować uwagę mediów na wybrane ugrupowania, a przez to pośrednio wpływać na przebieg debaty publicznej.



Analiza sondaży przez obywatela	
Pytanie pomocnicze	**Dlaczego to jest ważne?**
Kto zlecił badanie?	pozwala ocenić kontekst publikacji i możliwe interesy nadawcy
Kiedy i w jakiej formie przeprowadzono sondaż?	nastroje wyborców oraz sposób przeprowadzenia badania mogą wpłynąć na wynik
Ile osób oraz jaka grupa odbiorców wzięła udział w badaniu?	zbyt mała próba zwiększa ryzyko błędu
Jak zadano pytania?	sposób sformułowania pytania może wpływać na odpowiedzi
Czy podano margines błędu?	ułatwia ostrożną interpretację różnic między wynikami

Fakty, opinie i weryfikowanie informacji

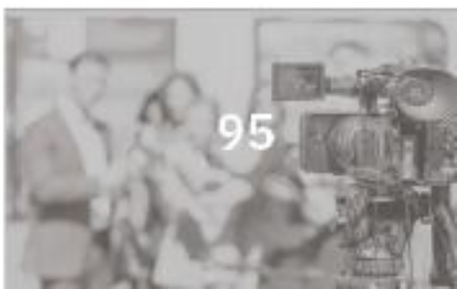
Odpowiedzialna decyzja wyborcza

W czasie kampanii wyborczej obywatele spotykają się z ogromną liczbą komunikatów. Niektóre z nich przekazują dane i informacje możliwe do sprawdzenia. Inne są oceną, interpretacją albo hasłem perswazyjnym. Umiejętność rozróżniania tych form wypowiedzi jest podstawą **świadomego uczestnictwa w wyborach**.

Jak weryfikować informacje w kampanii wyborczej?

1. Sprawdź, kto jest autorem informacji i czy odpowiada za nią publicznie.
2. Porównaj przekaz z dokumentem źródłowym, komunikatem instytucji albo pełną wypowiedzią.
3. Zweryfikuj, czy w materiale nie pominięto ważnego kontekstu.
4. Oddziel dane liczbowe od komentarza i interpretacji.
5. Poszukaj, czy ta sama informacja pojawia się w kilku wiarygodnych źródłach.
6. Uważaj na materiały, które mają wywołać silne emocje i nie podają sprawdzalnych podstaw.

2. Analiza przebiegu kampanii wyborczej (temat fakultatywny)



Podsumowanie lekcji

s. 90
- **Kampania wyborcza** jest czasem intensywnej rywalizacji o poparcie obywateli, w którym partie i kandydaci przedstawiają programy oraz starają się przekonać wyborców do swoich racji.

s. 92
- **Komunikat perswazyjny** może być zwykłym elementem kampanii, ale obywatel powinien umieć rozpoznać uproszczenia, dane prezentowane w sposób wybiórczy i grę emocjami.

s. 93
- **Analiza kampanii wyborczej** wymaga zwracania uwagi zarówno na treść programu, jak i na sposób komunikacji z obywatelami.

s. 94
- **Sondaż** pokazuje stan opinii badanej grupy w określonym momencie, lecz nie jest tożsamy z wynikiem wyborów.

s. 95
- **Odpowiedzialna decyzja wyborcza** wymaga nie tylko śledzenia kampanii, lecz także samodzielnej oceny programów i przekazów.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym różnią się: kampania wyborcza, program wyborczy i komunikat perswazyjny.

2. Przedstaw trzy funkcje kampanii wyborczej w państwie demokratycznym.

3. Wymień cztery pytania, które warto zadać podczas analizy programu wyborczego.

4. Dlaczego sondaże mogą wpływać na przebieg kampanii wyborczej?

5. Podaj po dwa przykłady faktów i opinii, które mogą pojawić się w przekazie kampanijnym.

6. Oceń, jakie zagrożenia dla jakości debaty publicznej niosą komunikaty oparte wyłącznie na emocjach.



3

Polityka publiczna w Polsce

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym jest polityka publiczna;
- poznasz etapy tworzenia polityki publicznej oraz narzędzia, którymi posługują się władze publiczne;
- zrozumiesz, dlaczego niektóre zagadnienia z zakresu polityki publicznej dzielą opinię publiczną;
- nauczysz się odróżniać informacje od opinii i formułować własne stanowisko.

Polityka publiczna

Polityka publiczna dotyczy spraw, które wpływają na codzienne życie obywateli. Mogą to być na przykład: edukacja, ochrona zdrowia, transport, mieszkalnictwo, bezpieczeństwo czy ochrona środowiska. W praktyce obywatel spotyka się z polityką publiczną wtedy, gdy korzysta z usług publicznych albo odczuwa skutki decyzji władz. W społeczeństwie demokratycznym ważne jest jednak nie tylko to, jakie rozwiązania są wprowadzane. Liczy się również to, czy obywatele potrafią rozpoznawać problem, analizować argumenty różnych stron i zabierać głos w debacie.

W polityce publicznej ważne są **trzy elementy**:

- rozpoznanie problemu,
- wybór sposobu działania,
- ocena skutków przyjętego rozwiązania.

Dobre rozwiązania powinny służyć dobru wspólnemu, ale zarazem uwzględniać potrzeby różnych grup społecznych. Z tego powodu wiele zagadnień z zakresu polityki publicznej staje się przedmiotem **sporu publicznego**.

Definicja

Spór publiczny – konflikt opinii i stanowisk dotyczący spraw ważnych dla społeczeństwa, który jest wyrażany publicznie i podlega ocenie obywateli.

Organy prowadzące politykę publiczną

W Polsce politykę publiczną prowadzi się na różnych poziomach. Część zagadnień przygotowuje rząd i poszczególne ministerstwa. Ważne zadania wykonują także samorządy, ponieważ to one odpowiadają między innymi za szkoły, transport lokalny, pomoc społeczną, gospodarkę odpadami czy część działań związanych z ochroną zdrowia i środowiska.

Organy odpowiedzialne za politykę publiczną

Organy odpowiedzialne za politykę publiczną to:

- **Rada Ministrów** (rząd) – to główny organ konstytucyjnym odpowiedzialny za prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa;
- **Prezes Rady Ministrów** (premier) – kieruje administracją rządową oraz koordynuje i kontroluje pracę ministerstw;

- **ministrowie** – prowadzą określone działy administracji rządowej (np. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Infrastruktury, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej);
- **organy centralne** – agencje (np. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu) oraz urzędy centralne podległe ministrom lub premierowi;
- **administracja terenowa** – wojewodowie, którzy są przedstawicielami rządu w województwach oraz sprawują nadzór nad jednostkami samorządu terytorialnego;
- **jednostki samorządu terytorialnego** – gminy, powiaty i województwa, które realizują zadania publiczne o charakterze lokalnym i regionalnym.

Polityka publiczna nie ogranicza się więc do uchwalania prawa. Obejmuje też:

- planowanie wydatków publicznych,
- organizowanie usług,
- ustalanie standardów działania,
- prowadzenie kampanii informacyjnych,
- kontrolę efektów.

Tworzenie polityki publicznej

Nie każda polityka publiczna kończy spór. Często już samo rozpoznanie problemu budzi kontrowersje, ponieważ różne grupy społeczne inaczej oceniają jego wagę, przyczyny i możliwe skutki. W społeczeństwie demokratycznym szczególne znaczenie mają **debata publiczna**, **konsultacje, dostęp do wiarygodnych informacji** oraz **gotowość do korygowania nieskutecznych rozwiązań**.

Etapy tworzenia polityki publicznej:

1. rozpoznanie problemu, np. pogarszające się wyniki nauczania, zbyt długi czas oczekiwania na wizytę u lekarza, rosnąca liczba wypadków drogowych;
2. zebranie danych, analiza przyczyny i porównanie możliwych rozwiązań;
3. podjęcie decyzji oraz wdrożenie wybranych działań;
4. ewaluacja, czyli ocena, czy przyjęta polityka okazała się skuteczna i jakie przyniosła skutki uboczne.

Definicja

Ewaluacja – sprawdzanie, czy przyjęte rozwiązanie rzeczywiście działa i przynosi oczekiwane skutki.

Polityka publiczna powinna odpowiadać rzeczywistym problemom obywateli, opierać się na sprawdzonych danych, być możliwa do wdrożenia i podlegać ocenie. Zasady jej realizacji powinny być przejrzyste i zrozumiałe dla obywateli. Rozwiązanie przygotowane w dobrej wierze może okazać się nieskuteczne, jeśli nie uwzględnia potrzeb różnych grup czy nie przewiduje konsekwencji.

Szczególnie ważna jest **ewaluacja**. Sama zmiana prawa albo ogłoszenie programu nie oznacza jeszcze sukcesu. Trzeba ocenić, czy problem został zmniejszony lub wyeliminowany, czy nie pojawiły się nieprzewidziane skutki uboczne oraz czy środki publiczne zostały wykorzystane w sposób racjonalny. Bez takiej oceny polityka publiczna nie będzie skuteczna.



Narzędzia polityki publicznej

Narzędzia polityki publicznej

Władze publiczne mogą prowadzić politykę publiczną za pomocą różnych narzędzi, na przykład:

- ustaw,
- rozporządzeń,
- programów rządowych lub samorządowych,
- finansowania określonych usług.

Do narzędzi polityki publicznej należą także standardy działania instytucji, kampanie informacyjne, system zachęt i ograniczeń, a nawet sposób zbierania i udostępniania danych.

Dla przykładu: w edukacji narzędziem polityki publicznej może być zmiana podstawy programowej, dofinansowanie pomocy psychologicznej, ustalenie zasad oceniania lub program wyposażenia szkół w sprzęt cyfrowy. W ochronie zdrowia będą to między innymi: zasady finansowania świadczeń, liczba miejsc u specjalistów, programy profilaktyczne czy organizacja opieki w szpitalach i przychodniach.

Obszary polityki publicznej

Obszary polityki publicznej

W Polsce można wskazać wiele przykładów z zakresu polityki publicznej.

Obszary polityki publicznej:

- edukacja
- ochrona zdrowia
- polityka społeczna
- rynek pracy
- mieszkalnictwo
- transport
- bezpieczeństwo
- środowisko
- kultura
- polityka cyfrowa

Przykłady obszarów polityki publicznej		
Edukacja	**Polityka społeczna**	**Ochrona środowiska**
organizacja obowiązku szkolnego zasady egzaminów zewnętrznych programy wspierające rozwój kompetencji cyfrowych	świadczenia rodzinne wsparcie osób z niepełnosprawnościami programy przeciwdziałania ubóstwu	działania dotyczące jakości powietrza gospodarka odpadami transformacja energetyczna

Każdy z obszarów polityki publicznej wymaga podejmowania decyzji, które zwykle mają zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Niektórzy podkreślają skuteczność określonego rozwiązania, inni zwracają uwagę na jego koszty, ograniczenia albo nierówne skutki dla różnych grup społecznych. Z tego powodu spory o politykę publiczną są trwałą częścią życia demokratycznego.



Używanie smartfonów w szkołach

Jednym z tematów, które w ostatnich latach wywołują publiczną dyskusję, jest korzystanie przez uczniów ze smartfonów w szkołach.

Spór ten ma charakter polityki publicznej, ponieważ dotyczy sposobu organizacji pracy szkoły, praw i obowiązków uczniów, bezpieczeństwa, dobrostanu psychicznego oraz odpowiedzialności instytucji publicznych za warunki nauki.





W praktyce dyskusja może dotyczyć różnych rozwiązań:

- całkowitego zakazu używania smartfonów,
- ograniczenia ich stosowania tylko w czasie lekcji,
- pozostawienia większej swobody szkołom,
- wykorzystywania urządzeń cyfrowych do celów edukacyjnych zgodnie z określonymi zasadami.

Twój punkt widzenia

Smartfon w szkole – zakaz czy rozsądne zasady?

Czy szkoła powinna wprowadzać daleko idące ograniczenia korzystania ze smartfonów przez uczniów? Czy lepszym rozwiązaniem jest tworzenie jasnych zasad używania telefonów i uczenie odpowiedzialności cyfrowej? Przedstaw swoje stanowisko i uzasadnij je co najmniej dwoma argumentami.

Spory wokół polityki publicznej

Spory wokół polityki publicznej wynikają z tego, że obywatele inaczej oceniają problem i sposoby jego rozwiązania.

Argumenty zwolenników ograniczeń	Argumenty przeciwników zakazu
Smartfony rozpraszają uwagę podczas lekcji i utrudniają skupienie. Mogą nasilać wykluczenie, hejt i publikowanie materiałów bez zgody innych osób. Ciągłe korzystanie z urządzeń osłabia relacje bezpośrednie i utrwala nawyk natychmiastowego reagowania na bodźce. Szkoła powinna tworzyć warunki do spokojnej nauki i odpoczynku od nadmiaru czasu spędzanego przed ekranem.	Całkowity zakaz nie uczy odpowiedzialnego korzystania z technologii, lecz jedynie czasowo ogranicza dostęp. Smartfon może być narzędziem nauki, komunikacji i szybkiego kontaktu z rodzicami. W sytuacjach nagłych telefon bywa źródłem poczucia bezpieczeństwa. Skuteczniejsze od zakazu mogą być jasne zasady, edukacja medialna i współpraca szkoły z rodzicami.

Twój ruch

Wskaż, które z powyższych argumentów odwołują się przede wszystkim do:
a) bezpieczeństwa,
b) wolności,
c) skuteczności nauki.
Następnie oceń, czy da się pogodzić te wartości w jednym rozwiązaniu.



Art. 61 ust. 1

Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Zajrzyj do źródła

Wyjaśnij, dlaczego prawo do informacji publicznej jest ważne wtedy, gdy obywatele oceniają politykę publiczną i biorą udział w debacie na jej temat. Podaj dwa przykłady informacji, które warto sprawdzić przed zabraniem głosu w sporze o zasady korzystania ze smartfonów w szkołach.

Twój ruch

Podsumowanie lekcji

- **Polityka publiczna** dotyczy rozwiązywania ważnych problemów społecznych przez władze publiczne i instytucje działające w imieniu wspólnoty. s. 97
- Jej tworzenie obejmuje zwykle **rozpoznanie problemu**, **analizę danych**, **wybór rozwiązania**, **wdrożenie oraz ocenę skutków**. s. 97
- Władze publiczne **posługują się w polityce publicznej różnymi narzędziami**: **prawem, programami, finansowaniem usług, standardami działania i kampaniami informacyjnymi.** s. 99
- **Dobra polityka publiczna** powinna opierać się na **danych, służyć dobru wspólnemu, być przejrzysta i podlegać ewaluacji**. s. 99
- Niektóre zagadnienia polityk publicznych **dzielą opinię publiczną**, ponieważ różne grupy społeczne odmiennie oceniają cele, koszty i skutki proponowanych rozwiązań. s. 100

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym różni się polityka publiczna od bieżącej rywalizacji partii politycznych.
2. Podaj trzy przykłady narzędzi, za pomocą których władze publiczne prowadzą politykę publiczną.
3. Oceń, czy statut szkoły powinien szczegółowo regulować korzystanie z urządzeń cyfrowych. Uzasadnij swoje zdanie.
4. Dlaczego dostęp do informacji publicznej jest ważny dla obywatela oceniającego politykę publiczną?



4 Pojęcie i rola społeczeństwa obywatelskiego

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, dlaczego społeczeństwo obywatelskie jest ważne dla sprawnego funkcjonowania państwa demokratycznego;
- poznasz wybrane instytucje społeczeństwa obywatelskiego i przeanalizujesz, czym się zajmują;
- odróżnisz stowarzyszenie od fundacji i wyjaśnisz, czym jest organizacja pożytku publicznego;
- dowiesz się, w jaki sposób działają instytucje społeczeństwa obywatelskiego;
- przeanalizujesz przykłady działań obywatelskich w swojej okolicy lub regionie.

Społeczeństwo obywatelskie w państwie demokratycznym

Społeczeństwo obywatelskie

Społeczeństwo obywatelskie tworzą ludzie, którzy nie ograniczają się do obserwowania życia publicznego, lecz potrafią działać razem na rzecz dobra wspólnego, niezależnie od państwa, a czasami nawet wbrew niemu. W państwie demokratycznym są potrzebni aktywni obywatele, organizacje społeczne, ruchy obywatelskie i lokalne inicjatywy, które wyrażają potrzeby różnych grup, kontrolują działania władz i pomagają rozwiązywać konkretne problemy.

Definicja

Dobro wspólne – wartość zbiorowa, osiągana przez wspólnoty w związku z rozwijaniem naturalnych możliwości ich członków, zaspokajaniem ich indywidualnych interesów lub przestrzeganiem ich uprawnień, przy jednoczesnej dbałości o zbliżanie całej wspólnoty do jej celów.

O sile społeczeństwa obywatelskiego świadczą między innymi:

- gotowość do zrzeszania się,
- udział w wolontariacie,
- zainteresowanie sprawami lokalnymi,
- zaufanie do innych ludzi,
- przekonanie, że wspólne działanie może przynieść zmianę.

Jeśli tych postaw brakuje, demokracja staje się słabsza. Obywatele wycofują się z życia publicznego i pozostawiają wszystkie decyzje instytucjom państwowym.

Definicja

Partycypacja obywatelska – udział obywateli w podejmowaniu decyzji dotyczących spraw publicznych, np. przez głosowanie w wyborach i referendach, konsultacje społeczne, budżet obywatelski, petycje lub działalność w organizacjach społecznych.



Społeczeństwo obywatelskie pełni co najmniej cztery ważne funkcje, dzięki którym demokracja staje się codzienną praktyką obywateli:

- **pomocową** – odpowiada na potrzeby społeczne;
- **reprezentacyjną** – występuje w imieniu określonych grup;
- **kontrolną** – sprawdza, czy władza postępuje zgodnie z prawem;
- **wychowawczą** – uczy współpracy, odpowiedzialności i troski o dobro wspólne.

Współpracę dla wspólnego dobra, charakterystyczną dla społeczeństwa obywatelskiego, można realizować między innymi dzięki możliwości zakładania organizacji, czyli zrzeszania się.

Art. 12

> Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.

Zajrzyj do źródła

Organizacje pozarządowe

Zgodnie z **Ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** za **organizacje pozarządowe** uznaje się osoby prawne i jednostki bez osobowości prawnej, nienależące do sektora finansów publicznych oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku. Zalicza się do nich między innymi stowarzyszenia i fundacje.

W mediach i literaturze dla określenia organizacji pozarządowych używa się skrótowca **NGO's** (z j. ang. *non-government organizations*, czytaj: non gawernment organizejszyns). Nazywane są one również **trzecim sektorem** – obok **sektora publicznego** (organy władzy i administracji publicznej) i **sektora rynkowego** (przedsiębiorstwa, instytucje finansowe).

Instytycje społeczeństwa obywatelskiego

Świadomy obywatel

link.operon.pl/C9
Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873

Stowarzyszenie

Stowarzyszenie jest zrzeszeniem osób, które łączą się dobrowolnie, by wspólnie działać. Najważniejsi są w nim członkowie: współtworzą organizację, wybierają jej władze, podejmują decyzje i realizują cele zapisane w statucie. Przepisy prawne regulujące istnienie i działalność stowarzyszeń w Polsce zawiera **Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach**.

Ta forma współdziałania sprawdza się wtedy, gdy ważne jest trwałe zaangażowanie grupy osób, na przykład wokół spraw lokalnych, związanych z edukacją, sportem, kulturą albo pomocą. Stowarzyszenie uczy współdecydowania i odpowiedzialności za wspólne działania.

Stowarzyszenie

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ca
Prawo o stowarzyszeniach Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104



Fundacja

Fundacja

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cb
Ustawa o fundacjach
Dz.U. 1984 nr 21
poz. 97

Fundacja powstaje wtedy, gdy fundator przeznacza określony majątek na realizację wybranego celu społecznego. W odróżnieniu od stowarzyszenia nie opiera się na członkostwie. Najważniejsze są cel oraz sposób jego realizacji.

Fundacje często prowadzą działania długofalowe, eksperckie lub pomocowe. Zajmują się między innymi ochroną zdrowia, edukacją, prawami człowieka, kulturą, pomocą humanitarną i wsparciem osób w trudnej sytuacji. Wszystkie organizacje tego typu działają zgodnie z przepisami zawartymi w ustawie o fundacjach z 6 kwietnia 1984 r.

Najbardziej znane fundacje w Polsce to: Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Fundacja Polsat, Fundacja TVN „Nie jesteś sam", Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Fundacja „Światło-Życie", Polska Akcja Humanitarna.



Organizacja pożytku publicznego

Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 24 kwietnia 2003 r. wprowadziła między innymi pojęcie **organizacji pożytku publicznego (OPP)**. Taki status może uzyskać organizacja pozarządowa – stowarzyszenie lub fundacja (z wyjątkiem fundacji Skarbu Państwa, związków pracowników i pracodawców). Ustawa określa obszary zadań realizowanych przez OPP. Należą do nich między innymi:

- działalność charytatywna,
- działalność na rzecz osób niepełnosprawnych i bezrobotnych,
- ochrona kultury i tradycji,
- edukacja,
- działalność na rzecz mniejszości narodowych i społeczności lokalnych,
- działalność na rzecz integracji cudzoziemców,



- upowszechnianie kultury fizycznej i sportu,
- ochrona środowiska,
- przeciwdziałanie patologiom społecznym,
- działania na rzecz obronności kraju.

Status OPP zwiększa zaufanie społeczne do organizacji. Daje jej również możliwość otrzymywania 1,5% podatku, który obywatele mogą odpisać od swojego podatku dochodowego na rzecz wybranej organizacji. Dla obywatela jest to jedna z praktycznych form wspierania instytucji społeczeństwa obywatelskiego.

Ruch społeczny

Ruch społeczny jest mniej sformalizowany niż fundacja czy stowarzyszenie. Może go zorganizować grupa ludzi połączonych ważną sprawą, aby doprowadzić do zmiany społecznej. Ruchy społeczne mogą dotyczyć ochrony środowiska, praw człowieka, praw kobiet, praw pracowniczych czy spraw lokalnych.

Choć nie zawsze mają formalną strukturę, potrafią skutecznie wpływać na debatę publiczną, mobilizować obywateli i wywierać presję na władze publiczne.

Związki zawodowe i organizacje pracodawców

W społeczeństwie obywatelskim ważną rolę odgrywają również **związki zawodowe.** Reprezentują interesy określonych grup, uczestniczą w dialogu społecznym i współtworzą rozwiązania dotyczące pracy, płac i warunków zatrudnienia.

W Polsce działają:

- **związki zawodowe**: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność", Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych, Forum Związków Zawodowych,
- **organizacje pracodawców**: Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej, Konfederacja Lewiatan, Związek Pracodawców Business Centre Club, Związek Rzemiosła Polskiego, Związek Przedsiębiorców i Pracodawców.

Ich działalność pokazuje, że społeczeństwo obywatelskie obejmuje także reprezentowanie interesów pracowników i pracodawców, negocjowanie przepisów prawa i zabieganie o sprawiedliwe rozwiązania społeczne.

Sposoby działania społeczeństwa obywatelskiego

Działalność organizacji społecznych

Funkcjonujące w społeczeństwie obywatelskim stowarzyszenia mogą mieć wpływ na politykę państwa i sytuację obywateli. Często zabiegają u parlamentarzystów czy funkcjonariuszy państwowych o przychylność i załatwienie spraw zgodnie z interesem swoich członków. Za pośrednictwem mediów wywierają wpływ na politykę państwa, oddziałują też na społeczeństwa, co przyczynia się do jego integracji. Stowarzyszenia organizują również **debaty publiczne** dotyczące ważnych dla społeczeństwa i państwa tematów.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cc
Otwarta
Rzeczpospolita

Od kilkunastu lat Otwarta Rzeczpospolita – Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii organizuje wraz z Teatrem Polskim coroczne debaty dotyczące m.in. patriotyzmu, ksenofobii i antysemityzmu.

Społeczeństwo obywatelskie wpływa na sposób sprawowania władzy między innymi poprzez:

- udział w wyborach i referendach,
- zgłaszanie inicjatyw ustawodawczych,
- udział w wysłuchaniach publicznych
- konsultacjach społecznych.

Wpływ na rządzących jest możliwy również poprzez opinię publiczną, **organizacje społeczne** i **polityczne**. **Konstytucja RP zapewnia prawo do organizowania pokojowych zgromadzeń, pisanie listów i petycji**. Zdarza się jednak, że te środki okazują się nieskuteczne. Czasem działania państwa, a także stanowione przez nie prawo naruszają normy sprawiedliwości oraz podstawowe prawa i wolności obywatela. W takiej sytuacji pokrzywdzone grupy mogą odmówić realizacji niesłusznych praw lub ją utrudnić. Takie działania zwane są **obywatelskim nieposłuszeństwem** (zob. temat 3 w dziale I).

Twój punkt widzenia

Czy państwo powinno aktywnie wspierać organizacje społeczne i ruchy obywatelskie, czy raczej ograniczać się do zagwarantowania im wolności działania? Zastanów się, które rozwiązanie lepiej służy demokracji. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Wybrane organizacje społeczne w Polsce

Wybrane organizacje społeczne w Polsce

Fundacje

Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (WOŚP) to fundacja, która zajmuje się pozyskiwaniem funduszy na rzecz ochrony zdrowia Polaków. Założył ją Jerzy Owsiak w 1993 r.

Polska Akcja Humanitarna (PAH) działa na całym świecie. Powstała z inicjatywy Janiny Ochojskiej. Niesie pomoc ofiarom wojen i klęsk żywiołowych.



Stowarzyszenia

Stowarzyszenie Monar zostało założone przez Marka Kotańskiego w 1981 r. Pomaga osobom uzależnionym od narkotyków, nosicielom wirusa HIV, a także osobom bezdomnym.

Inne organizacje pozarządowe

Polski Czerwony Krzyż (PCK) jest częścią ogólnonarodowego ruchu humanitarnego – Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Stowarzyszenie oraz ruch pomagają ofiarom konfliktów, epidemii i klęsk żywiołowych, a także osobom przewlekle chorym.

Caritas wspomaga działania dobroczynne Kościoła katolickiego. Udziela pomocy osobom biednym, chorym i bezdomnym.

Związki zawodowe

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność powstał w 1980 r. jako wielomilionowa siła zmierzająca do wprowadzenia zmian ustrojowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Dziś do Solidarności należą pracownicy różnych branż. Związek opiera swoje zasady działania na etyce chrześcijańskiej.

Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych (OPZZ) skupia lewicowe związki zawodowe pracowników różnych specjalności. Do OPZZ należy między innymi Związek Nauczycielstwa Polskiego czy Związek Zawodowy Górników.

Organizacje pracodawców

Konfederacja Lewiatan to organizacja reprezentująca interesy pracodawców w Polsce i Unii Europejskiej. Zasiada w Radzie Dialogu Społecznego.

Związek Rzemiosła Polskiego to najstarsza organizacja pracodawców w Polsce – powstała w 1933 r. Związek broni interesów pracodawców, jest członkiem Rady Dialogu Społecznego.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Es
Rada Dialogu Społecznego

Podsumowanie lekcji

s. 102
- **Społeczeństwo obywatelskie** tworzą obywatele, którzy organizują się i działają na rzecz **dobra wspólnego**.

s. 103
- Do **instytucji społeczeństwa obywatelskiego** należą m.in. **stowarzyszenia, fundacje, organizacje pożytku publicznego, ruchy społeczne, związki zawodowe i lokalne inicjatywy obywatelskie**.

s. 103
- **Stowarzyszenie** opiera się na członkach i wspólnym działaniu ludzi, a **fundacja** – na majątku przeznaczonym przez fundatora na określony cel społeczny.

s. 105
- Instytucje społeczeństwa obywatelskiego **pomagają rozwiązywać problemy społeczne, reprezentują różne grupy**, **organizują pomoc**, **edukują i współtworzą debatę publiczną**.

s. 106
- Obywatele mogą wspierać organizacje przez **wolontariat, członkostwo**, **darowizny, przekazywanie 1,5% podatku**, **udział w akcjach społecznych** i **odpowiedzialne zaangażowanie w sprawy wspólnoty**.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego społeczeństwo obywatelskie jest ważne dla sprawnego funkcjonowania państwa demokratycznego.

2. Wymień cztery instytucje społeczeństwa obywatelskiego i krótko scharakteryzuj ich rolę.

3. Porównaj stowarzyszenie i fundację. Wskaż co najmniej dwie różnice między tymi formami działania.

4. Podaj trzy sposoby wspierania instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Oceń, które z nich są najbardziej dostępne dla uczniów szkoły ponadpodstawowej.

5. Omów, na czym polega funkcja kontrolna społeczeństwa obywatelskiego wobec władz publicznych.

6. Znajdź przykład organizacji lub inicjatywy obywatelskiej z twojej okolicy i przedstaw, jakie dobro wspólne chroni lub rozwija.

Propozycja projektu

Przygotujcie mapę lokalnego społeczeństwa obywatelskiego. Wyszukajcie organizacje, inicjatywy i instytucje obywatelskie działające w waszej gminie, mieście lub powiecie. Następnie podzielcie je według obszarów działania, np.: pomoc społeczna, edukacja, kultura, środowisko, sport, prawa człowieka. Wybierzcie jedną z nich i zaproponujcie konkretną formę wsparcia, którą klasa mogłaby zrealizować.





5

Rola mediów we współczesnym świecie

Na tej lekcji

- dowiesz się, czym są media, poznasz ich rodzaje i funkcje;
- zrozumiesz, w jaki sposób media wpływają na przekonania i postawy opinii publicznej;
- omówisz znaczenie mediów dla funkcjonowania społeczeństwa, państwa i demokracji;
- rozpoznasz zagrożenia związane z rozpowszechnianiem niesprawdzonych informacji;
- nauczysz się odróżniać informację od opinii oraz weryfikować wiarygodność przekazu medialnego.

Pojęcie współczesnych mediów

Mass media, inaczej zwane **środkami masowego przekazu** lub środkami masowej komunikacji, to instytucje, których podstawową funkcją jest przekazywanie różnych treści masowemu odbiorcy. Powszechnie do środków masowego przekazu zalicza się radio i telewizję, filmy, książki, prasę, płyty i kasety, internet oraz instytucje zajmujące się rozpowszechnianiem informacji, takie jak agencje prasowe, wydawnictwa, ośrodki radiowe i telewizyjne.

Wpływ mediów nie polega jednak wyłącznie na przekazywaniu wiadomości. Media wybierają tematy, porządkują je, nadają im określoną rangę, a niekiedy także interpretują. Dlatego mogą kształtować poglądy odbiorców, wzmacniać zainteresowanie konkretnymi sprawami albo odwracać od nich uwagę.

Media tradycyjne i społecznościowe

Media tradycyjne i media społecznościowe pełnią podobną funkcję: umożliwiają przekazywanie informacji i wpływają na sposób postrzegania rzeczywistości. Różnią się jednak tempem działania, sposobem tworzenia treści oraz relacją między nadawcą a odbiorcą.

Definicje

Media tradycyjne – środki masowego przekazu działające w klasycznych formach, takie jak: prasa, radio i telewizja, które przekazują informacje szerokiemu gronu odbiorców.

Media społecznościowe – internetowe platformy komunikacyjne, które umożliwiają użytkownikom tworzenie, publikowanie i udostępnianie treści oraz nawiązywanie kontaktów i wymianę opinii.

Media tradycyjne

Media społecznościowe

W **mediach tradycyjnych** przekaz jest zwykle przygotowywany przez redakcję i przechodzi proces wyboru, opracowania oraz publikacji. W **mediach społecznościowych** obieg treści jest znacznie szybszy. Każdy użytkownik może stać się

nadawcą, a informacja może dotrzeć do tysięcy osób w bardzo krótkim czasie. Zwiększa to szybkość komunikacji, ale zarazem podnosi ryzyko rozpowszechniania treści niepełnych, zmanipulowanych albo fałszywych.

Najważniejsze różnice między mediami tradycyjnymi a społecznościowymi

Cecha	Media tradycyjne	Media społecznościowe
rodzaj nadawcy	najczęściej redakcja, stacja lub wydawca	zarówno redakcja, jak i zwykły użytkownik
tempo przekazu	zwykle wolniejsze, oparte na cyklu wydawniczym lub ramówce	bardzo szybkie, często natychmiastowe
możliwość reakcji odbiorcy	ograniczona	duża: komentarze, udostępnienia, własne publikacje
kontrola treści	większa odpowiedzialność redakcyjna i selekcja materiałów	nierówna jakość treści, łatwość rozpowszechniania informacji niesprawdzonych
sposób oddziaływania	często silniejsza rola autorytetu redakcji i marki	duży wpływ algorytmów, emocji i sieci kontaktów

Współczesne środki masowego przekazu

Współcześnie środki masowego przekazu odgrywają ważną rolę w dziedzinie kultury, oświaty, polityki i propagandy. Pełnią między innymi takie funkcje, jak:



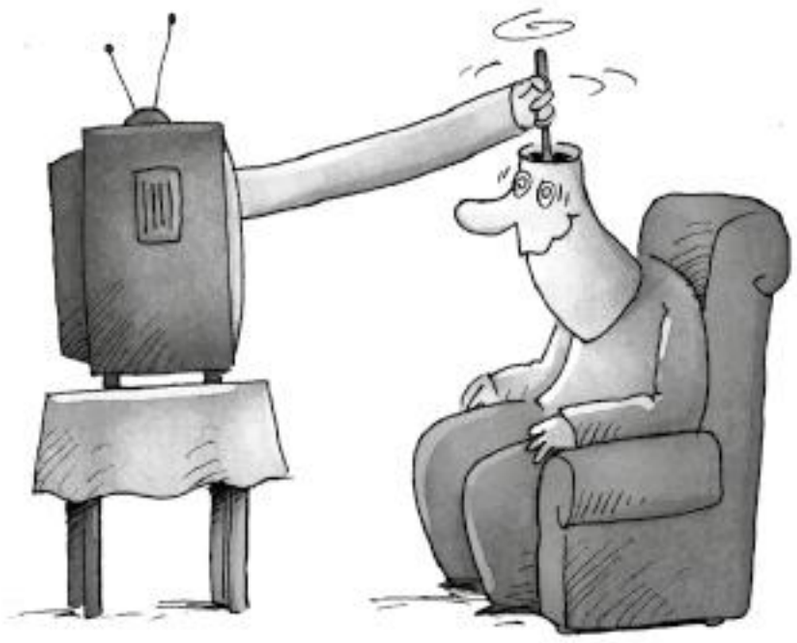
- **Funkcja informacyjna** – podstawowa funkcja współczesnych środków masowej komunikacji, dzięki osiągnięciom techniki media (zwłaszcza radio, telewizja i internet) są w stanie szybko przekazać informacje swoim odbiorcom.
- **Funkcja opiniotwórcza** – informacja może być opatrzona komentarzem dziennikarza, eksperta, polityka lub zilustrowana odpowiednio dobranym zdjęciem lub materiałem filmowym. W ten sposób media mogą wpływać na kształtowanie **opinii publicznej**.
- **Funkcja kontrolna** – współczesne środki masowego przekazu można traktować jako jedną z nieformalnych instytucji kontroli społecznej. Efektem dziennikarstwa śledczego było wykrycie wielu afer dotyczących osób sprawujących władzę lub związanych z biznesem.
- **Funkcja rekreacyjna (rozrywkowa)** – dla wielu osób jest to najważniejsza funkcja mass mediów. Krzyżówki w prasie, muzyka emitowana w radiu czy w serwisach internetowych, seriale telewizyjne, teleturnieje i programy rozrywkowe cieszą się dużym zainteresowaniem odbiorców.



- **Funkcja edukacyjna** – środki masowego przekazu są ważnym elementem kształcenia ustawicznego (uczenia się przez całe życie). Zwłaszcza stacje i portale tematyczne pozwalają na wzbogacanie wiedzy i umiejętności oraz rozwijanie zainteresowań.
- **Funkcja kulturotwórcza** – współczesne media wypracowały nowe, oryginalne formy przekazu, które wzbogacają kulturę, na przykład: fotoreportaż w prasie, słuchowisko radiowe, seriale talk-show w telewizji czy memy w internecie.
- **Funkcja mobilizacyjna** – w społeczeństwie obywatelskim mass media mogą również zachęcać ludzi do podejmowania określonych działań, na przykład dotyczących pomocy osobom z niepełnosprawnościami, ofiarom klęsk żywiołowych czy katastrof. Mobilizują także do uczestniczenia w referendach czy wyborach.

Media jako czwarta władza

Środki masowego przekazu odgrywają ważną rolę w życiu publicznym w państwach demokratycznych. Funkcja informacyjna, opiniotwórcza i kontrolna powodują, że za pośrednictwem mediów można wpływać na politykę.



Scharakteryzuj problem zaprezentowany na rysunku satyrycznym, odwołując się do jego elementów graficznych.

Twój ruch

Wpływ mediów na postawy opinii publicznej

Wpływ mediów na opinię publiczną

Media wpływają na odbiorców już przez sam wybór tematów. Jeżeli dana sprawa jest stale obecna w wiadomościach, komentarzach i mediach społecznościowych, odbiorcy zaczynają uważać ją za ważną. Taki mechanizm bywa nazywany **ustalaniem porządku dnia debaty publicznej**.

Wpływ mediów polega także na sposobie przedstawienia problemu. Ten sam temat można zaprezentować jako zagrożenie, szansę, konflikt albo sukces. Dobór zdjęć, nagłówków, świadków wydarzeń i ekspertów zmienia odbiór tej samej informacji. W ten sposób media nie tylko opisują rzeczywistość, lecz także nadają jej określone znaczenia.

Dzięki **algorytmom** użytkownik mediów społecznościowych często widzi przede wszystkim treści podobne do tych, które wcześniej polubił lub udostępnił. To może prowadzić do powstawania **informacyjnych baniek**, czyli sytuacji, w której odbiorca ma kontakt głównie z poglądami podobnymi do własnych.

Dla demokracji oznacza to zarówno szansę, jak i zagrożenie. Z jednej strony więcej osób może zabierać głos i uczestniczyć w debacie publicznej. Z drugiej – łatwiej o uproszczenia, silne emocje, polaryzację i rozpowszechnianie treści, które bardziej mobilizują niż wyjaśniają.

Definicje

Algorytm – określony ciąg czynności, których wykonanie prowadzi do rozwiązania jakiegoś zadania; w odniesieniu do mediów społecznościowych to zestaw reguł, według których platforma internetowa dobiera i porządkuje treści wyświetlane użytkownikowi.

Bańka informacyjna – sytuacja, w której użytkownik widzi przede wszystkim treści zgodne ze swoimi poglądami, zainteresowaniami i wcześniejszą aktywnością, a rzadziej styka się z odmiennymi opiniami i informacjami. W rezultacie jego obraz rzeczywistości staje się ograniczony.

Media mają ogromne znaczenie dla demokracji:

- informują obywateli o wydarzeniach i decyzjach dotyczących spraw publicznych;
- umożliwiają debatę nad problemami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi;
- kontrolują działania osób sprawujących władzę oraz ujawniają nadużycia i nieprawidłowości;
- mobilizują obywateli do udziału w wyborach, akcjach społecznych i działaniach na rzecz dobra wspólnego;
- kształtują kulturę polityczną, ponieważ wpływają na język debaty i sposób mówienia o przeciwnikach.

Jednocześnie media mogą osłabiać jakość życia publicznego, jeśli zamiast wyjaśniania problemów wzmacniają konflikty i upraszczają rzeczywistość. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy przekaz medialny opiera się przede wszystkim na emocjach, a nie na sprawdzonych informacjach.

Zagrożenia związane z upowszechnianiem niesprawdzonych informacji

Upowszechnianie niesprawdzonych informacji

Twój punkt widzenia

Na ile współczesny odbiorca może zaufać mediom, skoro w obiegu publicznym mogą pojawiać się manipulacje i dezinformacja? Czy powinien zakładać ograniczone zaufanie do każdego przekazu i wszystko samodzielnie sprawdzać? Uzasadnij swoją opinię.

Niesprawdzone informacje rozchodzą się szybko, ponieważ często budzą silne emocje: zaskoczenie, lęk, oburzenie albo satysfakcję z przeczytania czy obejrzenia przekazu potwierdzającego własne poglądy. W mediach społecznościowych liczy się tempo reakcji, dlatego wielu użytkowników udostępnia treść, zanim sprawdzi jej źródło.

Fałszywe lub wprowadzające w błąd informacje mogą szkodzić zarówno pojedynczym osobom, jak i całym wspólnotom. Często niszczą reputację, pogłębiają nieufność wobec instytucji publicznych, podsycają konflikty i wpływają na decyzje podejmowane przez obywateli.

Szczególnie groźne są przekazy, które tylko częściowo odwołują się do faktów, a resztę budują z sugestii, uproszczeń lub emocjonalnych ocen. Taki komunikat bywa trudniejszy do rozpoznania niż całkowicie zmyślona wiadomość, ponieważ sprawia wrażenie wiarygodnego.



Definicje

Dezinformacja – rozpowszechnianie fałszywych lub wprowadzających w błąd informacji w celu wywołania określonego skutku, np. zmiany opinii odbiorców lub utrudnienia im właściwej oceny wydarzeń.

Manipulacja – przedstawianie informacji, opinii lub obrazów, co ma wpłynąć na odbiorcę w ukryty sposób, np. przez dobór faktów, pomijanie kontekstu, wywoływanie silnych emocji lub zniekształcanie znaczenia przekazu.

Przed uznaniem informacji za wiarygodną warto zadać kilka pytań:

- Kto jest nadawcą komunikatu i czy można go łatwo zidentyfikować?
- Czy w tekście podano źródło informacji, dokument, dane albo wypowiedź konkretnej osoby?
- Czy ten sam temat jest potwierdzony również przez inne wiarygodne media lub instytucje?
- Czy nagłówek odpowiada treści, czy tylko wywołuje emocje i przyciągnąć uwagę?
- Czy w komunikacie wyraźnie oddzielono informację od opinii, komentarza i reklamy?
- Czy materiał nie został opublikowany dawno temu i nie jest rozpowszechniany bez aktualnego kontekstu?

Informacja i opinia w przekazie medialnym		
Element przekazu	**Przykład**	**Jak go ocenić?**
informacja	„Sejm przyjął ustawę 15 marca 2026 r.”	Można to sprawdzić w oficjalnym źródle, np. na stronie Sejmu.
opinia	„To najlepsza decyzja parlamentu od wielu lat.”	Wyraża ocenę autora. To nie jest fakt.
sugestia emocjonalna	„Skandaliczna ustawa uderza w zwykłych ludzi!”	Warto sprawdzić, czy poza oceną podano także konkretne dane i argumenty.
manipulacyjny nagłówek	„Tego rząd nie chce ci powiedzieć!”	Należy sprawdzić, czy tekst rzeczywiście zawiera nowe i potwierdzone informacje.

Twój ruch

Wyjaśnij, jak powinien zachować się świadomy odbiorca mediów, gdy spotka się z informacją, opinią, sugestią emocjonalną i manipulacyjnym nagłówkiem.

Podsumowanie lekcji

s. 109
- **Media tradycyjne** i **media społecznościowe** różnią się sposobem tworzenia oraz rozpowszechniania treści, ale oba typy mediów wpływają na opinię publiczną.

s. 110
- Współczesne media pełnią **funkcję informacyjną**, **opiniotwórczą**, **kontrolną**, **rekreacyjną**, **edukacyjną**, **kulturotwórczą** i **mobilizacyjną**. Potocznie są nazywane **czwartą władzą**.

s. 111
- **Media oddziałują na przekonania i postawy odbiorców** przez dobór tematów, sposób ich przedstawiania oraz język komentarza.

s. 112
- **Upowszechnianie niesprawdzonych informacji stanowi zagrożenie dla społeczeństwa**, **państwa i demokracji**, ponieważ osłabia zaufanie, utrudnia podejmowanie rozsądnych decyzji i może prowadzić do manipulacji.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym różnią się media tradycyjne od mediów społecznościowych.
2. Wskaż trzy sposoby, w jakie media wpływają na opinię publiczną.
3. Dlaczego media są ważne dla funkcjonowania państwa demokratycznego?
4. Podaj dwa przykłady zagrożeń związanych z upowszechnianiem niesprawdzonych informacji.
5. Odróżnij informację od opinii na podstawie dwóch wybranych przykładów komunikatów medialnych.
6. Oceń, czy szybkie tempo obiegu informacji w mediach społecznościowych jest dla obywateli raczej szansą czy zagrożeniem.

Propozycja projektu

Zorganizujcie w szkole spotkanie z lokalnym dziennikarzem, redaktorem, przedstawicielem lokalnych mediów albo osobą zajmującą się fact-checkingiem (z j. ang. sprawdzanie informacji). Przygotujcie pytania dotyczące tego:

a) jak sprawdza się informacje przed publikacją;

b) czym różni się fakt od opinii;

c) jak rozpoznać manipulację;

d) dlaczego media wpływają na poglądy oraz decyzje obywateli.

Po spotkaniu opracujcie krótki materiał dla uczniów, np. plakat, infografikę lub wpis na stronę szkoły, pod hasłem „Zanim udostępnisz – sprawdź”.





6

Analiza mediów w Polsce (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- uporządkujesz informacje na temat rynku mediów w Polsce i wskażesz jego najważniejsze segmenty;
- zrozumiesz, czym jest profil ideowy redakcji i po czym można go rozpoznać;
- poćwiczysz rozróżnianie informacji, opinii, komentarzy i przekazów perswazyjnych;
- dowiesz się, według jakich kryteriów ocenia się wiarygodność publikacji medialnych;
- poznasz zasady etyki dziennikarskiej i dowiesz się, w których dokumentach są zapisane.

Krajobraz medialny w Polsce

Krajobraz medialny

Podstawą prawną systemu medialnego w Polsce jest Konstytucja RP, która gwarantuje:

- wolność słowa,
- wolność zdobywania i rozpowszechniania informacji,
- pluralizm mediów, czyli istnienie różnych środków przekazu i różnych opinii.

W Polsce działają **media publiczne, komercyjne** oraz **społeczne i lokalne**. Konkurencja na rynku medialnym ma zapobiegać nadmiernej koncentracji mediów w rękach jednego środowiska. Ważnym elementem systemu jest także brak cenzury prewencyjnej. Prasa nie wymaga koncesji (czyli urzędowej zgody na działanie), natomiast radio i telewizja – tak, ponieważ ilość częstotliwości jest ograniczona. Jednak trzeba pamiętać, że media publiczne mogą być zależne od władz państwowych, a media prywatne – od właścicieli i reklamodawców.

Media publiczne, komercyjne i społeczne			
Typ mediów	**Cel**	**Źródła utrzymania**	**Na co uważać podczas analizy?**
publiczne	Mają realizować misję publiczną i służyć całemu społeczeństwu	głównie środki publiczne oraz inne dopuszczone prawem źródła	Czy łączą powszechną dostępność z rzetelnością i pluralizmem?
komercyjne	Działają na rynku i konkurują o uwagę odbiorców.	reklamy, abonamenty, sprzedaż treści, sponsoring	Czy walka o oglądalność nie prowadzi do uproszczeń i sensacyjności?
społeczne i lokalne	Koncentrują się na wspólnocie, środowisku lub określonym problemie.	składki, darowizny, granty, wsparcie odbiorców, reklama lokalna	Czy pokazują sprawy pomijane przez duże redakcje i zachowują bliskość z odbiorcą?



Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cf
Ustawa o radiofonii i telewizji
Dz.U. 1993 nr 7 poz. 34

Działalność radia i telewizji reguluje **Ustawa o radiofonii i telewizji z 1992 r.** Na jej podstawie działa **Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji**. Ustawa określa także udział produkcji krajowej i europejskiej w czasie antenowym.

Kwestią publicznej dyskusji pozostaje własność mediów. Kontrowersje budzi wpływ na media publiczne zarówno zagranicznych właścicieli mediów prywatnych, jak i władzy państwowej. Dlatego ważnymi zasadami systemu medialnego są pluralizm i niezależność mediów.

Największe polskie stacje telewizyjne o zasięgu ogólnopolskim w 2026 r.		
Stacja	**Nadawca**	**Oglądalność (%)**
Polsat	Telewizja Polsat (nadawca prywatny)	7,0%
TVN	Grupa TVN (nadawca prywatny)	6,6%
TVP2	Skarb państwa (nadawca publiczny)	6,5%
TVP1	Skarb państwa (nadawca publiczny)	6,2%
Republika	Telewizja Republika S.A. (nadawca prywatny)	5,7%

Źródło: raport KRRiT za marzec 2026, opracowany na podstawie badania AGB Nielsen Media Research.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cg
Ustawa o prawie prasowym
Dz.U. 1984 nr 5 poz. 24

Regulacje prawne dotyczące funkcjonowania prasy zawiera **Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe**. Ustawa ta, uchwalona jeszcze w czasach PRL, była wielokrotnie nowelizowana. Dzięki uwzględnieniu skutków postępu naukowo-technicznego ustawa znacznie poszerza klasyczne znaczenie pojęcia *prasa*.

Największe stacje radiowe (styczeń – marzec 2026)		
Stacja	**Nadawca**	**Słuchalność (%)**
RMF FM	Grupa RMF (nadawca prywatny)	28,0%
Radio ZET	Eurozet (nadawca prywatny)	13,2%
Jedynka	Polskie Radio (nadawca publiczny)	5,0%
VOX FM	Grupa Radiowa Time (nadawca prywatny)	3,4%
Antyradio	Eurozet (nadawca prywatny)	2,4%

Źródło: Radio Track, grupa celowa 15–75 lat.



Największe polskie gazety codzienne o zasięgu ogólnopolskim		
Tytuł	**Wydawca**	**Średni nakład**
„Fakt”	Ringier Axel Springer Polska Sp. z o.o.	99 509
„Super Express”	ZPR Media SA	56 705
„Gazeta Wyborcza”	Agora SA	27 202
„Rzeczpospolita”	Gremi Media SA	22 494
„Dziennik Gazeta Prawna”	Infor Biznes Sp. z o.o.	21 199

Źródło: opracowanie Press na podstawie danych Polskich Badań Czytelnictwa dla dzienników ogólnopolskich za 2025 r.

Na obraz mediów w Polsce wpływa kilka czynników:

- własność mediów i model finansowania redakcji,
- tempo obiegu informacji w internecie i mediach społecznościowych,
- konkurencja o uwagę odbiorcy i presja na atrakcyjny nagłówek,
- zwyczaje odbiorców, którzy coraz częściej korzystają z krótkich form i przekazów mobilnych,
- znaczenie mediów lokalnych, które opisują problemy bliskie codziennemu doświadczeniu mieszkańców.

Zajrzyj do źródła

> **Art. 54**
>
> Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
>
> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Twój ruch

Wyjaśnij, dlaczego wolność rozpowszechniania informacji jest ważna dla demokracji. Czy z przytoczonego przepisu wynika także odpowiedzialność za sprawdzanie wiarygodności treści przed ich udostępnieniem? Uzasadnij swoją odpowiedź.

W demokratycznym państwie szczególne znaczenie ma to, aby media nie tworzyły jednego, jednolitego przekazu. Różnorodność informacji i opinii pozwala obywatelom porównywać je, dostrzegać odmienne interpretacje i samodzielnie oceniać działania władz, partii politycznych czy instytucji publicznych.

Samo istnienie wielu mediów nie gwarantuje jeszcze wysokiej jakości debaty publicznej. Potrzebne są również **rzetelność dziennikarska**, **jawność źródeł**, **wyraźne oddzielanie informacji od komentarza** oraz **gotowość odbiorców do porównywania różnych przekazów**.

Profile ideowe redakcji

Profile ideowe redakcji

Redakcje różnią się nie tylko tematyką, lecz także sposobem interpretowania rzeczywistości. Jedne mocniej akcentują wolność jednostki i prawa obywatelskie, inne – porządek, tradycję, bezpieczeństwo albo rolę państwa. Część redakcji podkreśla znaczenie rynku i przedsiębiorczości, a część większą wagę



przywiązuje do równości społecznej, usług publicznych i polityki wspierającej słabszych.



Wybór dzienników i tygodników na polskim rynku medialnym

Taki układ akcentów bywa nazywany **profilem ideowym redakcji**. Nie oznacza on wyłącznie popierania konkretnej partii. Obejmuje raczej zestaw przekonań i wartości, które wpływają na język publikacji, dobór ekspertów, hierarchię wiadomości oraz sposób prezentowania sporów publicznych.

Profil ideowy redakcji można rozpoznać na podstawie kilku elementów:

- Jakie tematy redakcja uznaje za najważniejsze i jak często do nich wraca?
- Jakim językiem opisuje instytucje państwa, partie polityczne, organizacje społeczne i grupy obywateli?
- Jakich ekspertów, komentatorów i rozmówców najczęściej zaprasza?
- Czy pokazuje różne punkty widzenia, czy przede wszystkim wzmacnia jeden sposób patrzenia na problem?

Redakcja może mieć wyraźny profil ideowy, a jednocześnie publikować materiały rzetelne i użyteczne. Sam profil nie przesądza więc o wiarygodności. O rzetelności decydują przede wszystkim jakość źródeł, staranność w sprawdzaniu faktów, uczciwe cytowanie i gotowość do korygowania błędów.

Wiarygodną publikację najczęściej rozpoznamy po tym, że:

- autor lub redakcja są jasno wskazani;
- materiał odwołuje się do dokumentów, danych, wypowiedzi świadków lub ekspertów;
- w tekście można oddzielić fakty od komentarzy i ocen;
- nagłówek odpowiada treści, a nie tylko przyciąga uwagę;
- publikacja nie ukrywa kontekstu i nie pomija kluczowych informacji;
- redakcja poprawia błędy i publikuje sprostowania, jeśli zajdzie taka potrzeba.



Szczególnej ostrożności wymagają materiały, które budują przekaz głównie na emocjach, posługują się sensacyjnymi tytułami, nie wskazują źródeł lub powołują się na anonimowe autorytety. Nie oznacza to, że każdy mocny komentarz jest niewiarygodny. Trzeba jednak rozpoznać, czy mamy do czynienia z informacją, opinią, publicystyką czy reklamą.

Twój ruch

Przygotujcie w parach krótką kartę weryfikacji informacji. Wybierzcie jeden materiał medialny dotyczący sprawy publicznej i sprawdźcie:
– kto jest jego autorem,
– jakie źródła wskazano,
– czy nagłówek odpowiada treści,
– jakie elementy mogą wzmacniać emocje,
– czy informacje można potwierdzi w innych wiarygodnych źródłach.
Na końcu sformułujcie wspólny wniosek i odpowiedzcie, czy materiał można uznać za rzetelny i dlaczego.

Wpływ mediów na opinię publiczną

Wpływ mediów na opinię publiczną

Media nie wpływają na wszystkich odbiorców w identyczny sposób. Mogą jednak kierować uwagę społeczeństwa na wybrane sprawy, wzmacniać określone emocje i podpowiadać sposoby interpretacji wydarzeń. Dlatego świadomy odbiorca powinien pytać nie tylko o to, co media pokazują, lecz także o to, czego nie pokazują i w jaki sposób porządkują obraz świata.

Wpływ mediów na opinię publiczną najczęściej odbywa się przez następujące mechanizmy:

- **ustalanie hierarchii tematów** – media decydują, którym wydarzeniom poświęcają najwięcej uwagi;
- **nadawanie ram interpretacyjnych** – ten sam fakt może zostać przedstawiony jako sukces, kryzys, konflikt albo problem wymagający rozwiązania;
- **powtarzanie przekazów** – częste powracanie do jednego tematu utrwala go w świadomości odbiorców;
- **dobór ekspertów i rozmówców** – wpływa na to, jakie argumenty wybrzmiewają najmocniej;
- **użycie obrazu, nagłówka i emocjonalnego języka** – może wzmacniać niepokój, współczucie, oburzenie lub poczucie zagrożenia.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cl
Karta Etyczna Mediów

Zasady etyczne w mediach

Zasady etyki dziennikarskiej

Media odgrywają ważną rolę w społeczeństwie, dlatego obywatele powinni mieć do nich zaufanie. W 1995 r. organizacje dziennikarskie oraz większość nadawców radiowych i telewizyjnych przyjęły **Kartę Etyczną Mediów**. Powołano także **Radę Etyki Mediów**, która stoi na straży zasad etycznych.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cm
Kodeks Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich

Zasady te zostały uwzględnione w **Kodeksie Etyki Dziennikarskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich**. **Kodeks nakazuje m.in.:**

- wyraźnie odróżniać informacje od opinii;
- zdobywać informacje zgodnie z prawem;

- szanować prywatność osób;
- chronić tajemnicę źródła informacji;
- uwzględniać wrażliwość odbiorcy;
- zachowywać powściągliwość w pokazywaniu śmierci i okrucieństwa.

Kodeks zabrania:

- zbierania informacji z naruszeniem prawa, na przykład przez podsłuch lub ukrytą kamerę,
- udziału dziennikarzy w reklamach komercyjnych.

Wyjątki mogą dotyczyć dziennikarstwa śledczego i niektórych działań wobec osób publicznych.

Podsumowanie lekcji

s. 115
- Krajobraz medialny w Polsce jest zróżnicowany: **obejmuje media publiczne, komercyjne, ogólnopolskie, regionalne, lokalne** oraz **internetowe**.

s. 117
- Redakcje różnią się **profilem ideowym**, który ujawnia się w doborze tematów, języku przekazu, hierarchii wartości i sposobie komentowania wydarzeń.

s. 119
- Na opinię publiczną wpływają: **treść informacji, hierarchia tematów, język przekazu, dobór rozmówców** i **użyte obrazy**.

s. 119
- **Zasady etyki dziennikarskiej** zawarto w Karcie Etycznej Mediów oraz Kodeksie Etyki Dziennikarskiej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Na straży przestrzegania tych zasad stoi Rada Etyki Mediów.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, co rozumiesz przez pojęcie krajobrazu medialnego.

2. Wymień najważniejsze segmenty mediów działających w Polsce.

3. Czym jest profil ideowy redakcji i po czym można go rozpoznać?

4. Podaj trzy kryteria, według których można ocenić wiarygodność publikacji.

5. Oceń, czy pluralizm mediów zawsze prowadzi do lepszej jakości debaty publicznej. Uzasadnij odpowiedź.

6. Wskaż dwa mechanizmy, dzięki którym media wpływają na opinię publiczną, i zilustruj je przykładem.



7

Rola Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce

Na tej lekcji

- dowiesz się, które akty prawne regulują działalność Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce, oraz przeczytasz ich fragmenty;
- poznasz fragmenty umowy międzynarodowej regulującej stosunki między państwem polskim a Kościołem katolickim;
- wyjaśnisz, jaką rolę odegrał Kościół katolicki w procesie demokratyzacji życia publicznego w Polsce do 1989 r.;
- przeanalizujesz wybrane przykłady współczesnych relacji państwo – Kościół oraz zrozumiesz, dlaczego wywołują one spory publiczne.

Regulacje prawne dotyczące funkcjonowania Kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce

W państwie demokratycznym Kościoły i związki wyznaniowe nie są częścią aparatu państwowego, ale funkcjonują w społeczeństwie jako ważne wspólnoty obywateli. Mogą prowadzić działalność religijną, edukacyjną, charytatywną i kulturalną. Mają też prawo zabierać głos w sprawach publicznych, podobnie jak inne organizacje społeczne.

Jednocześnie demokracja wymaga, aby państwo chroniło wolność sumienia i religii wszystkich obywateli. Oznacza to, że władze publiczne nie mogą narzucać obywatelom jednej religii czy jednego światopoglądu. Ich zadaniem jest tworzenie ram prawnych, w których różne wspólnoty mogą funkcjonować zgodnie z prawem i na równych zasadach.

Relacja państwo – Kościół

Relacje między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi reguluje w Polsce Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej:

Zajrzyj do źródła

> **Art. 25**
>
> 1. Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione.
> 2. Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.
> 3. Stosunki między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.
> 4. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy.

> 5. Stosunki między Rzecząpospolitą Polską a innymi Kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami.
>
> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Oprócz Konstytucji RP regulacje prawne dotyczące Kościołów i związków wyznaniowych zawiera **Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.** Wniosek o rejestrację Kościoła lub związku wyznaniowego może wnieść grupa co najmniej stu obywateli polskich posiadających pełną zdolność do czynności prawnych.

Do 25 czerwca 2020 r. w rejestrze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wpisanych było 168 Kościołów i związków wyznaniowych.

Najliczniejsze Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce

Nazwa	Liczba wiernych
Kościół Rzymskokatolicki	32 910 865
Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	507 196
Świadkowie Jehowy	116 935
Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP	61 217
Kościół Greckokatolicki	55 000
Kościół Zielonoświątkowy	25 152
Kościół Starokatolicki Mariawitów	22 849
Kościół Polskokatolicki w RP	18 259
Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w RP	9726
Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu	8829

Źródło: Wyznania religijne w Polsce 2015–2018, GUS, Warszawa 2019, https://stat.gov.pl (dostęp: 20.07.2026).

Konkordat

W Polsce stosunki między państwem a Kościołem katolickim reguluje umowa międzynarodowa – **konkordat**, a między pozostałymi Kościołami i związkami wyznaniowymi – inne ustawy.

Definicja

Konkordat (łac. *concordatum* – uzgodniony, umowa) – umowa międzynarodowa zawierana między państwem a Stolicą Apostolską w kwestiach dotyczących stosunków między państwem a Kościołem katolickim.

Za pierwszą tego typu umowę uznaje się konkordat wormacki z 1122 r., zawarty między papieżem Kalikstem II a cesarzem Henrykiem V. Współcześnie konkordaty regulują stosunki państwa z Kościołem między innymi we Włoszech, Hiszpanii i Chorwacji. Polska podpisała konkordat po raz pierwszy w 1925 r., a po raz drugi 28 lipca 1993 r. Wcześniejsza z tych umów została zerwana przez władze komunistyczne w 1945 r., natomiast drugą ratyfikowano dopiero w 1998 r.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ch
Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania Dz.U. 1989 nr 29 poz. 155



Zajrzyj do źródła

Stolica Apostolska i Rzeczpospolita Polska

– dążąc do trwałego i harmonijnego uregulowania wzajemnych stosunków;
– biorąc po uwagę fakt, że religia katolicka jest wyznawana przez większość społeczeństwa polskiego;
– zważywszy na przełomowe znaczenie odzyskania niepodległości i suwerenności przez Państwo Polskie oraz w trosce o jego pomyślny rozwój;
– stwierdzając doniosły wkład Kościoła w rozwój osoby ludzkiej i umacnianie moralności;
– kierując się wymienionymi wartościami oraz powszechnymi zasadami prawa międzynarodowego, łącznie z normami dotyczącymi poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji z powodów religijnych;
– uznając, że fundamentem rozwoju wolnego i demokratycznego społeczeństwa jest poszanowanie godności osoby ludzkiej i jej praw;
– uwzględniając nową strukturę administracyjną Kościoła w Polsce ustanowioną Bullą papieską „Totus Tuus Poloniae populus";
– postanowiły zawrzeć niniejszy Konkordat. [...]

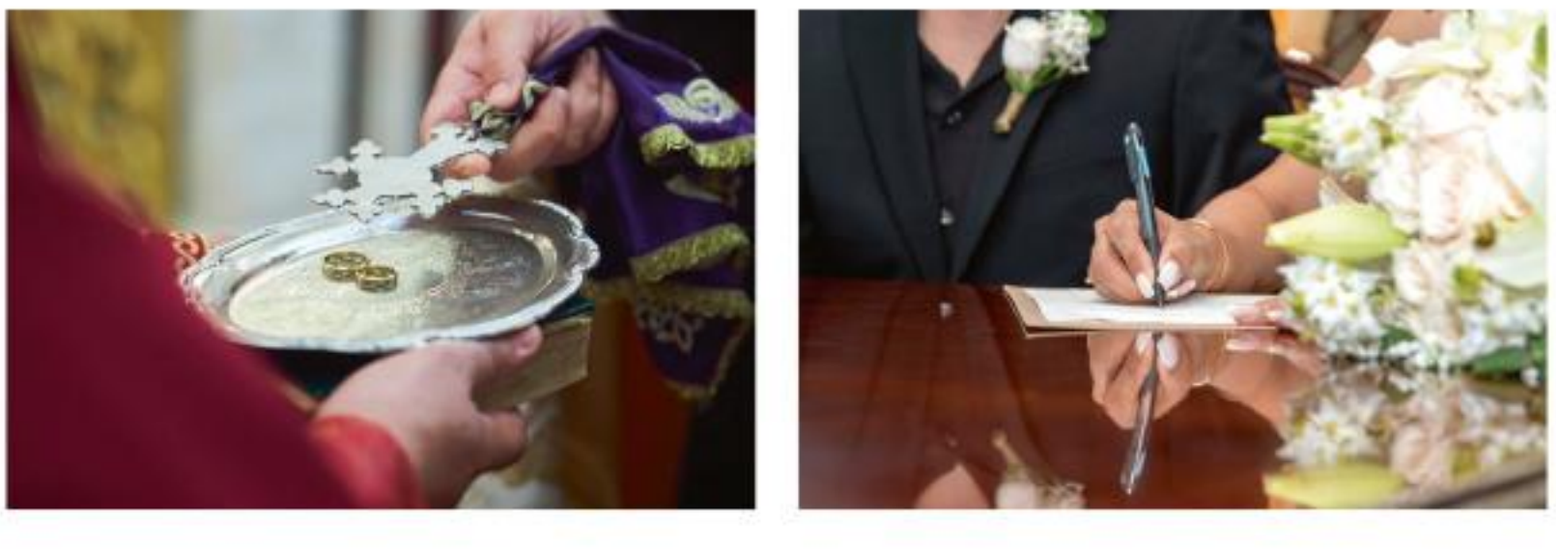
Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzecząpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., preambuła.

Na podstawie preambuły konkordatu przedstaw przesłanki, na jakich opierali się autorzy dokumentu.

Twój ruch

Część praw zapisanych w konkordacie dotyczy także wiernych z innych Kościołów i związków wyznaniowych. Ma to realizować konstytucyjną zasadę **równouprawnienia Kościołów** i **związków wyznaniowych**.

Przykładem jest **ślub konkordatowy**, czyli uznanie skutków cywilnych małżeństwa zawartego przed duchownym. Prawo to obejmuje Kościół katolicki, a także 10 innych Kościołów i związków wyznaniowych, których relacje z państwem regulują ustawy.



Ślub konkordatowy łączy uroczystość ślubu wyznaniowego z aktem cywilnym.

Wyjątek stanowią niektóre wspólnoty wyznaniowe, które mimo ustawowej regulacji nie mają prawa do ślubu konkordatowego, między innymi:

- Muzułmański Związek Religijny,
- Karaimski Związek Religijny,
- Kościół Katolicki Mariawitów,
- Wschodni Kościół Staroobrzędowy.

Zdaniem wielu specjalistów prawa wyznaniowego taka sytuacja może naruszać zasadę równouprawnienia zapisaną w Konstytucji RP.

Najważniejsze postanowienia konkordatu

- Kościół katolicki i instytucje kościelne mają osobowość prawną.
- Kościół ma prawo do zakładania i prowadzenia placówek oświatowych, wychowawczych oraz szkół wyższych (Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie są dotowane przez państwo).
- Kościół ma prawo do własnych środków społecznego przekazu.
- Kościół ma prawo do budowy, rozbudowy oraz konserwacji budynków sakralnych oraz do zakładania cmentarzy.
- Wprowadza się lekcje religii do szkół i przedszkoli.
- Wolne od pracy są niedziele i wyszczególnione dni świąteczne.
- Istnieje możliwość zawierania małżeństw kościelnych ze skutkami prawnymi (małżeństwa konkordatowe).

Rola Kościoła katolickiego w procesie demokratyzacji życia publicznego do 1989 r.

W okresie PRL Kościół katolicki był jedną z niewielu dużych instytucji społecznych, które zachowały względną niezależność od władz komunistycznych. W komunistycznej Polsce ograniczono wolność słowa, stowarzyszeń i działalności politycznej, więc Kościół dawał przestrzeń do spotkań, wymiany myśli i podtrzymywania niezależnej kultury społecznej.

Znaczenie Kościoła w procesie demokratyzacji wynikało zarówno z jego pozycji religijnej, jak i z tego, że przypominał o prawach człowieka, godności osoby ludzkiej i prawie narodu do wolności. W wielu momentach historii PRL był miejscem, w którym łatwiej było podtrzymać więzi społeczne, organizować pomoc oraz wyrażać sprzeciw wobec nadużyć władzy.

Rola Kościoła katolickiego przed 1989 r.

Rola Kościoła katolickiego przed 1989 r. przejawiała się zwłaszcza w kilku obszarach. Kościół:

- podtrzymywał niezależną przestrzeń społeczną, poza kontrolą władz komunistycznych;
- bronił godności człowieka, praw sumienia i wolności religijnej;
- wspierał środowiska opozycyjne oraz udzielał im pomocy organizacyjnej i moralnej;
- tworzył miejsca spotkań, dyskusji i budowania zaufania społecznego;
- łagodził napięcia społeczne i brał udział w dialogu w przełomowych momentach historii Polski.

Ważnym symbolem tego procesu były także pielgrzymki Jana Pawła II do Polski (w latach: 1979, 1983, 1987), które wzmacniały poczucie wspólnoty, wolności i podmiotowości obywateli. Dla wielu osób były one doświadczeniem wspierającym, pomagającym budować przekonanie, że społeczeństwo może być silniejsze od państwa autorytarnego.





Przejazd Jana Pawła II ulicami Gniezna, 1979 r., IPN

Współczesne relacje państwo – Kościoł

Obecne relacje państwa z Kościołem i innymi związkami wyznaniowymi mają charakter współpracy w ramach prawa, ale jednocześnie pozostają przedmiotem sporów publicznych.

Najczęściej dyskusja dotyczy:

- obecności religii w szkołach publicznych,
- finansowania wybranych działań wspólnot religijnych z pieniędzy publicznych,
- prawa kościołów do zabierania głosu w debacie publicznej,
- statusu symboli religijnych w instytucjach publicznych,
- sposobu traktowania mniejszych Kościołów i związków wyznaniowych.

Wybrane obszary współczesnej dyskusji Kościoła i państwa

Obszar	Problem	Przyczyna
religia w szkole	pytanie o miejsce zajęć religii w szkole publicznej, ich organizację i finansowanie	przeciwne argumenty dotyczące tradycji, praw rodziców, neutralności szkoły i równości uczniów
finansowanie Kościołów	dyskusja o dotacjach, ulgach czy publicznym wspieraniu wybranych działań wspólnot religijnych	granice współpracy państwa z kościołami
głos w debacie publicznej	spór o to, czy i jak duchowni powinni zabierać głos w sprawach politycznych	granica między wolnością wypowiedzi a wpływem instytucji religijnych na politykę
równość wspólnot	analiza, czy różne kościoły i związki wyznaniowe są traktowane podobnie	historyczna przewaga większości i ochrona mniejszości

W praktyce relacje państwo – Kościół mają wymiar instytucjonalny. Istotne jest dbanie o wspólne relacje przez dialog, negocjacje, komisje wspólne oraz regulowanie wzajemnych praw i obowiązków w ustawach i umowach. Celem jest zachowanie równowagi między autonomią obu stron a współpracą dla dobra wspólnego.

Kompromis jest wypracowywany przez kilka mechanizmów:

- **umowy i ustawy** – relacje państwa z Kościołem katolickim określają umowa ze Stolicą Apostolską i ustawy, a z innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi – ustawy uchwalane na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich przedstawicielami;
- **komisje wspólne i zespoły dialogu** – służą one utrzymywaniu stałych kontaktów i rozwiązywaniu bieżących problemów;
- **regularne spotkania przedstawicieli obu stron** – dzięki nim uzgadnia się stanowiska i omawia sprawy sporne zanim przerodzą się w poważniejszy konflikt.

Podsumowanie lekcji

s. 121
- W państwie demokratycznym **relacje państwa z Kościołami i związkami wyznaniowymi** opierają się na **zasadach równouprawnienia, bezstronności władz, autonomii i współdziałania dla dobra wspólnego**.

s. 122
- Stosunki między państwem polskim a Kościołem katolickim uregulowano w **konkordacie**, czyli umowie międzynarodowej zawartej między Rzecząpospolitą Polską a Stolicą Apostolską.

s. 124
- Kościół katolicki odegrał ważną rolę **w procesie demokratyzacji życia publicznego w Polsce do 1989 r.**, ponieważ był jedną z nielicznych niezależnych instytucji społecznych w okresie PRL.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, na czym polega zasada bezstronności władz publicznych w sprawach religijnych, światopoglądowych i filozoficznych.
2. Przedstaw dwa argumenty uzasadniające tezę, że Kościoły i inne związki wyznaniowe są ważnym elementem społeczeństwa obywatelskiego.
3. Omów rolę Kościoła katolickiego w procesie demokratyzacji życia publicznego w Polsce do 1989 r.
4. Wytłumacz, dlaczego relacje państwo – Kościoły i związki wyznaniowe bywają przedmiotem sporów publicznych.



Polska w Europie



Polska jest częścią Europy nie tylko w sensie geograficznym i kulturowym, lecz także politycznym i gospodarczym. Członkostwo w Unii Europejskiej wpływa na funkcjonowanie państwa, możliwości rozwoju obywateli oraz codzienne życie mieszkańców. Współpraca europejska obejmuje wiele dziedzin: od stanowienia prawa i podejmowania decyzji politycznych po edukację, pracę, podróżowanie i udział obywateli w życiu publicznym. W tym dziale poznasz genezę Unii Europejskiej, jej najważniejsze instytucje i politykę, a także miejsce Polski w procesach integracyjnych. Zrozumiesz również, dlaczego sprawy europejskie dotyczą zarówno państw oraz rządów, jak i każdego obywatela.

Tematy w dziale:

- Geneza Unii Europejskiej
- Instytucje Unii Europejskiej
- Polityka Unii Europejskiej (temat fakultatywny)
- Polska w Unii Europejskiej
- Przyszłość integracji europejskiej
- Możliwości indywidualnego rozwoju w Unii Europejskiej
- Rola obywateli w Unii Europejskiej (temat fakultatywny)

1

Geneza Unii Europejskiej

Na tej lekcji

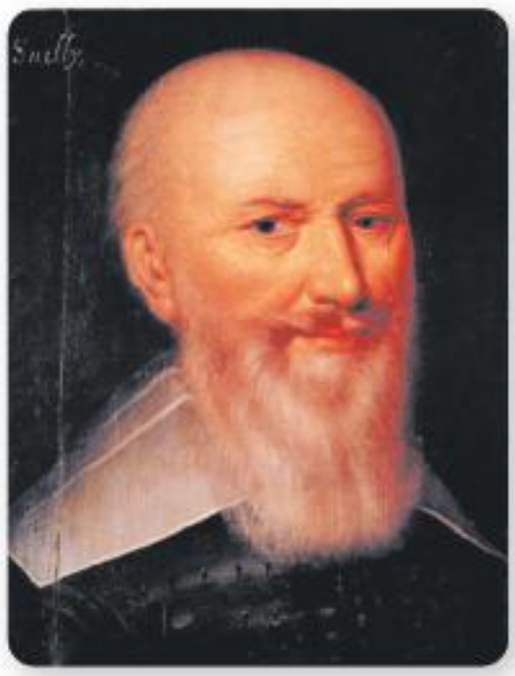
- wskażesz kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej;
- poznasz najważniejsze etapy powstawania wspólnot europejskich oraz drogę prowadzącą do utworzenia Unii Europejskiej;
- uporządkujesz wiedzę o najważniejszych traktatach dotyczących integracji europejskiej i ich znaczeniu.

Idea integracji europejskiej w przeszłości

Myśl o jednoczeniu Europy pojawiała się na długo przed powstaniem Unii Europejskiej. Przez stulecia kontynent łączyły wspólne doświadczenia kulturowe, religijne i prawne, ale jednocześnie dzieliły go wojny, rywalizacja dynastyczna czy konflikty religijne. Dawne próby jednoczenia Europy miały bardzo różny charakter – od pokojowych koncepcji współpracy po projekty narzucane siłą.

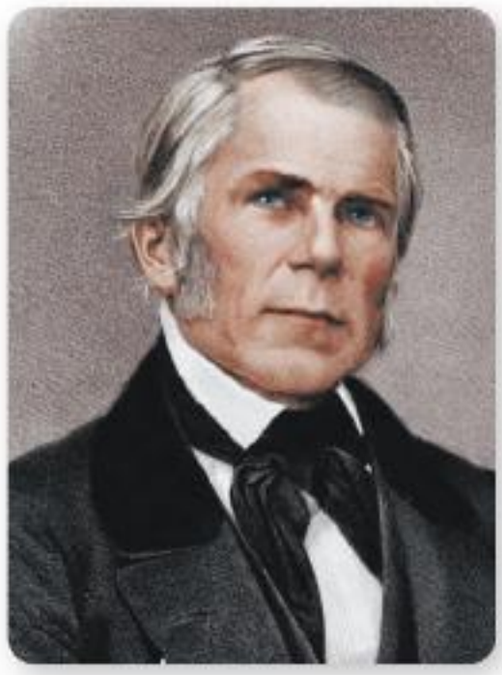
Idea integracji pojawiała się także w dziełach wielu myślicieli europejskich. Wybrane sylwetki zaprezentowano na ilustracji.

Wybrani praojcowie zjednoczonej Europy



Maximilien de Béthune de Sully (czytaj: maksimilian de betin de suli; 1560–1641)

Francuski mąż stanu, współpracownik króla Henryka IV. W dziele z 1638 r., zatytułowanym *Wielki Szkic*, postulował utworzenie międzynarodowej organizacji złożonej z 15 ówczesnych europejskich państw, bez Rosji i Turcji.



Wojciech Jastrzębowski (1799–1882)

Polski przyrodnik, pedagog, botanik, zoolog. W czasie powstania listopadowego ogłosił tekst pierwszej europejskiej konstytucji zatytułowanej *Wolne myśli żołnierza polskiego, czyli myśli o wiecznym pokoju między narodami cywilizowanemi*.



Richard Coudenhove-Kalergi (czytaj: kudnhofe-kalergi; 1894–1972)

Polityk austriacki, twórca paneuropeizmu. Wydawca pisma „Paneuropa", w którym propagował utworzenie jednego państwa europejskiego. W wydanej w 1923 r. książce *Pan-Europa* przedstawił założenia ruchu paneuropejskiego, mającego na celu integrację wszystkich europejskich państw z wyjątkiem Wielkiej Brytanii i ZSRR.

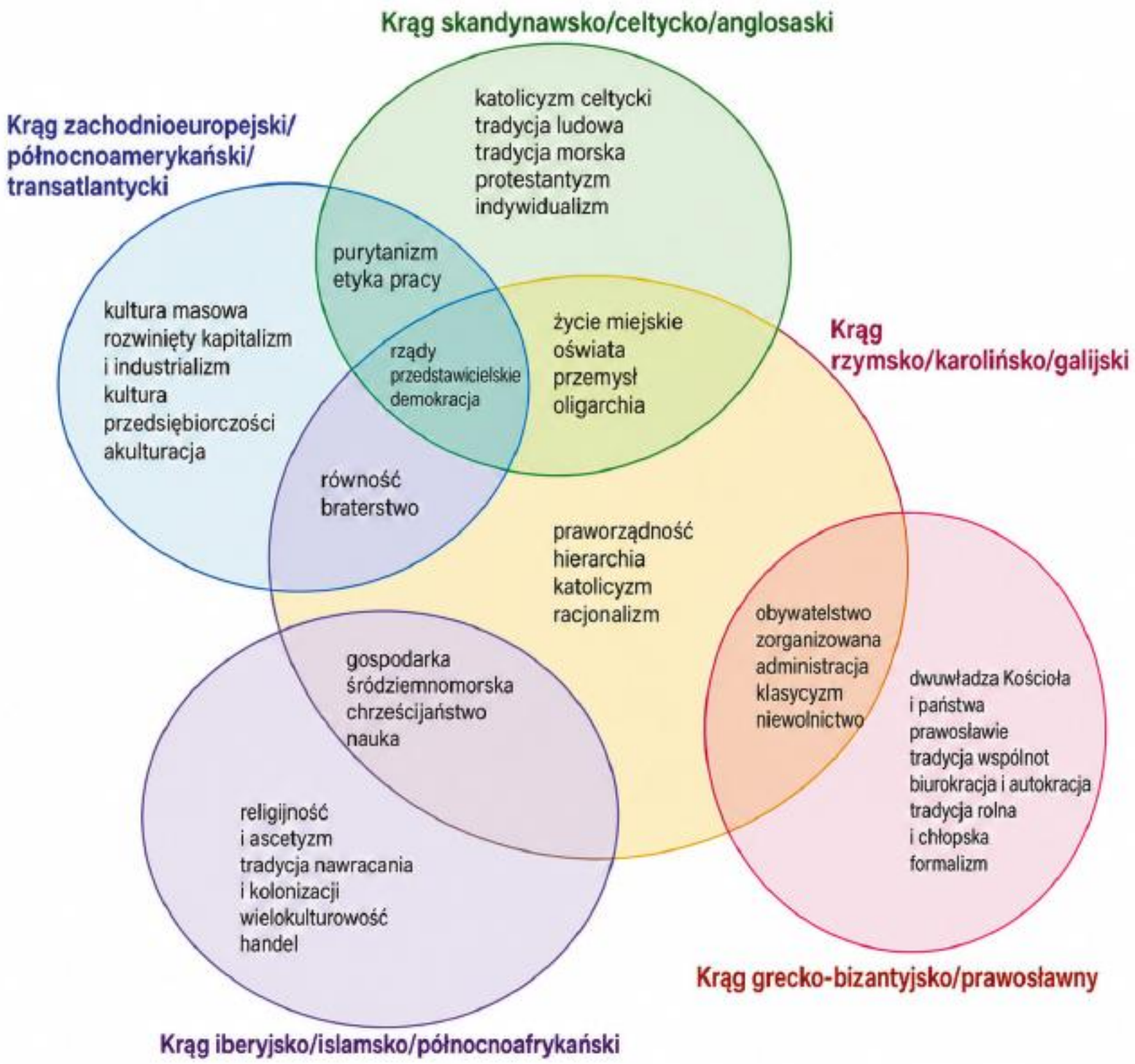
Twój ruch

Zbierz informacje o innych osobach, które uznaje się za praojców zjednoczonej Europy, np.: Karol Wielki, Pierre Dubois (czytaj: pier dibła), Jerzy z Podiebradu, Erazm z Rotterdamu, William Penn, Charles de Saint-Pierre (czytaj: szarl de sę-pier), Jean-Jacques Rousseau (czytaj: żan-żak russo), Immanuel Kant, Kajetan Józef Skrzetuski. Przedstaw poglądy wybranej osoby w formie wywiadu dziennikarskiego.

Za **kulturowe i historyczne podstawy jedności europejskiej** uznaje się przede wszystkim:

- dziedzictwo cywilizacji greckiej i rzymskiej, zwłaszcza dotyczące rozwoju prawa, filozofii i idei obywatelstwa;
- upowszechnienie chrześcijaństwa, które przez wieki budowało wspólny krąg wartości i symboli;
- rozwój języków kultury, nauki i dyplomacji, ułatwiających wymianę myśli między krajami;
- handel, rozwój miast, szlaków komunikacyjnych i później nowoczesnego transportu;
- przekonanie części myślicieli i polityków, że trwały pokój w Europie wymaga bliższej współpracy państw.

Przegląd kręgów kulturowych Europy (wg M. Shannana)



Źródło: N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998, s. 1246.

Nie oznacza to jednak, że Europa była jednolita. Wspólne korzenie nie usuwały różnic. Z tego powodu nowoczesna integracja europejska musiała zostać zbudowana na zgodzie, negocjacjach i wspólnych instytucjach.

Twój ruch

1. Podzielcie się na grupy odpowiadające liczbie kręgów kultury europejskiej. Przygotujcie krótką charakterystykę poszczególnych kręgów i zaprezentujcie ją na forum klasy.
2. Jakich czynników jest więcej w Europie: integrujących czy dezintegrujących? Przeprowadźcie na ten temat debatę „za" i „przeciw". Przygotujcie informacje o czynnikach utrudniających i ułatwiających integrację europejską – w przeszłości, obecnie lub w przyszłości.

Integracja europejska po II wojnie światowej

Podczas II wojny światowej zjednoczyły się państwa i narody, aby walczyć z koalicją państw Osi (Niemiec, Włoch i Japonii). Państwa alianckie chciały jednak nie tylko pokonać przeciwników, lecz także zaprowadzić **nowy ład na świecie**. W skali globalnej zaowocowało to **powołaniem w 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)**. W tym czasie w Europie pojawiały się propozycje utworzenia po wojnie jednej organizacji europejskiej i zupełnie nowych państw federacyjnych.

Za najważniejsze przyczyny powojennej integracji europejskiej uznaje się:

- dążenie do trwałego pokoju i uniemożliwienia kolejnej wojny między państwami Europy Zachodniej;
- potrzebę odbudowy gospodarczej po zniszczeniach wojennych;
- chęć zwiększenia dobrobytu mieszkańców, aby przeciwdziałać rosnącemu poparciu dla partii komunistycznych w takich krajach, jak Włochy czy Francja;
- potrzebę przeciwstawienia się niestabilności politycznej oraz rosnącemu napięciu zimnowojennemu;
- przekonanie, że wspólne zarządzanie strategicznymi sektorami gospodarki może ograniczyć ryzyko konfliktu.



Robert Schuman (1886–1963), francuski polityk, premier w latach 1946–1947, minister spraw zagranicznych w latach 1948–1953, rzecznik współpracy państw zachodnioeuropejskich.

Koncepcji pokojowej integracji całego kontynentu nie udało się wdrożyć z powodu postanowień konferencji zwycięskich mocarstw w Jałcie (luty 1945 r.) i Poczdamie (lipiec – sierpień 1945 r.). **Europę podzielono na strefy wpływów: ZSRR i państw zachodnich ze Stanami Zjednoczonymi na czele**. W efekcie wszelkie procesy integracyjne aż do upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej odbywały się w ramach dwóch bloków.

Stany Zjednoczone, aby pomóc w odbudowie Europy ze zniszczeń, uruchomiły program wsparcia finansowego i materialnego – **plan Marshalla** (1947–1951). Odbudowa gospodarcza sprzyjała przekonaniu, że współpraca między państwami jest korzystniejsza niż rywalizacja. Ze względu na podziały integracja rozwijała się przede wszystkim w zachodniej części kontynentu. ZSRR w odpowiedzi na politykę amerykańską doprowadził do utworzenia w 1949 r. **Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)**, która zrzeszała kraje bloku wschodniego.

Etapy integracji europejskiej

Nadzieje na zjednoczenie Europy wiązano z powstaniem w 1949 r. **Rady Europy**. Polityczny charakter tej organizacji uniemożliwił jednak integrację gospodarczą. Z tego powodu 9 maja 1950 r. minister spraw zagranicznych Francji



Robert Schuman (czytaj: szuman) wraz z **Jeanem Monnetem** (czytaj: żanem monetem) ogłosili plan francusko-niemieckiej współpracy.

Deklaracja – zwana **deklaracją Schumana** – zapowiadała konieczność utworzenia międzynarodowej wspólnoty zarządzającej sektorem wydobycia węgla i produkcji stali.

Deklaracja Schumana

Deklaracja Schumana, 9 maja 1950 r.

Pokoju światowego nie da się ochronić bez podejmowania twórczych wysiłków proporcjonalnych do zaistniałych zagrożeń.

Zajrzyj do źródła

Wkład, jaki zorganizowana i tętniąca życiem Europa może wnieść do cywilizacji, jest związany niepodzielnie z utrzymaniem pokoju. Przejmując na siebie przez ponad 20 lat rolę wiodącą w zjednoczonej Europie, Francja zawsze miała na względzie cel nadrzędny – służbę pokojowi. Wspólnej Europy nie dało się osiągnąć, mieliśmy wojnę.

Europa nie da się zbudować od razu, czy według jednego tylko planu. Zostanie ona pobudowana poprzez konkretne osiągnięcia, które najpierw wytworzą *de facto* solidarność. Skupienie się narodów Europy wymaga przezwyciężenia zadawnionych antagonizmów pomiędzy Francją a Niemcami. Jakiekolwiek działania, które się podejmie, muszą najpierw uwzględniać te dwa kraje. Mając to na uwadze, rząd Francji proponuje niezwłoczne działanie na jednym tylko, ale rozstrzygającym odcinku. Występuje z propozycją, by całość produkcji węgla i stali we Francji i w Niemczech była poddana wspólnej Wysokiej Władzy, w ramach organizacji otwartej do uczestnictwa dla innych krajów Europy.

Uwspólnotowienie produkcji węgla i stali winno od razu stać się podwaliną rozwoju gospodarczego i pierwszym krokiem ku federacji europejskiej. Winno też zmienić los tych regionów, które od dawna były przeznaczone do wytwarzania wojennego oręża, którego też same były najbardziej ustawicznymi ofiarami.

Tak zaistniała solidarność w wytwarzaniu dóbr zapewni, że jakakolwiek wojna pomiędzy Francją i Niemcami stanie się czymś wręcz nie do pomyślenia, a materialnie niemożliwa. Powołanie tak potężnej jednostki produkcyjnej, otwartej dla wszystkich krajów, które wyrażą gotowość uczestnictwa, oraz przyjęcie takich powiązań, by dostarczać wszystkim krajom członkowskim podstawowe wyroby produkcji przemysłowej na tych samych warunkach, położy trwałe fundamenty pod ich gospodarczą integrację.

Deklaracja Schumana, cyt. za: J.M. Fiszer, *Unia Europejska a Polska. Dziś i jutro*, Toruń 2002, s. 243–244.



Jean Monnet (1888–1979), francuski polityk, pomysłodawca unii francusko-brytyjskiej oraz współtwórca deklaracji Schumana. W uznaniu zasług otrzymał jako pierwszy tytuł Honorowego Obywatela Europy.

Twój ruch

1. Na podstawie tekstu źródłowego wskaż, jakie działania podejmowała Francja w służbie pokojowi. Oceń ich znaczenie.
2. Podaj, o jakich zadawnionych antagonizmach między Francją a Niemcami wspomniał Robert Schuman.
3. Wymień pięć powodów powstania wspólnoty węgla i stali.
4. Napisz przemówienie na 500 słów w duchu przemówienia Roberta Schumana z 1950 r., ale odnoszące się do wyzwań i problemów współczesności.

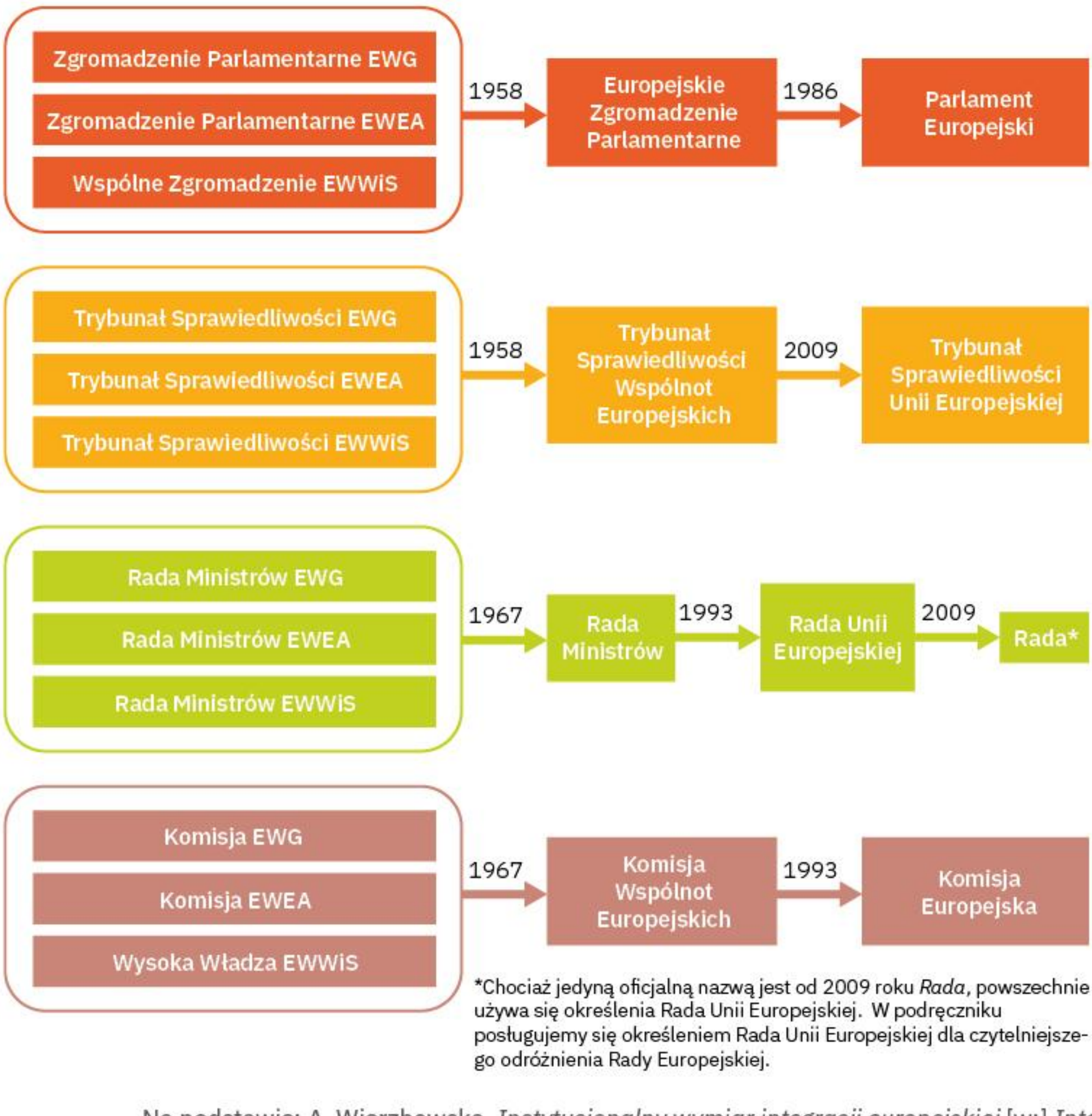
Pomysł Schumana szybko zyskał poparcie innych państw. W rezultacie:

Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS)

- w 1951 r. podpisano traktat paryski ustanawiający **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS)**;
- do EWWiS przystąpiło sześć państw: Francja, Niemcy Zachodnie (RFN), Włochy, Belgia, Holandia i Luksemburg;
- wspólna kontrola nad węglem i stalą miała utrudnić przygotowania do wojny i budować wzajemne zaufanie;
- powstał model współpracy, który później rozszerzono na kolejne dziedziny gospodarki i polityki.

Pierwszym przewodniczącym organu wykonawczego EWWiS – Wysokiej Rady – został **Monnet**. Był pomysłodawcą unii francusko-brytyjskiej oraz współtwórcą deklaracji Schumana. Orędownikami integracji zostali politycy francuscy, a także politycy państw pokonanych w wojnie, tacy jak kanclerz Niemiec Zachodnich **Konrad Adenauer** czy premier Włoch **Alcide de Gasperi** (czytaj: alczide de gasperi).

Kształtowanie się głównych organów Wspólnot Europejskich i instytucji Unii Europejskiej



*Chociaż jedyną oficjalną nazwą jest od 2009 roku *Rada*, powszechnie używa się określenia Rada Unii Europejskiej. W podręczniku posługujemy się określeniem Rada Unii Europejskiej dla czytelniejszego odróżnienia Rady Europejskiej.

Na podstawie: A. Wierzbowska, *Instytucjonalny wymiar integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 147–207.

III. Polska w Europie

Sukces EWWiS zachęcił państwa członkowskie do dalszego pogłębiania współpracy. Dlatego w 1957 r. podpisano **traktaty rzymskie**, na mocy których utworzono **Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG)** oraz **Europejską Wspólnotę Energii Atomowej** (**EWEA**, potocznie **Euratom**). Od tego momentu integracja obejmowała szerszy obszar gospodarki. W ten sposób powstały trzy wspólnoty, które z czasem zyskały miano Wspólnot Europejskich, a następnie – **Wspólnoty Europejskiej**.

Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG)

Europejska Wspólnota Energii Atomowej (EWEA)

Powołanie Unii Europejskiej

W kolejnych dekadach państwa członkowskie rozszerzały zakres współpracy.

- zniesiono bariery celne (**układ z Schengen**, 1985 r.),
- rozwijano wspólny rynek (**Jednolity akt europejski**, 1986 r.),
- wzmacniano instytucje wspólnotowe (np. Parlamentu Europejskiego),
- podejmowano decyzje dotyczące polityki społecznej, ochrony środowiska, edukacji czy bezpieczeństwa.

Integracja miała więc charakter stopniowy. Wspólnota w Europie tworzyła się przez konkretne osiągnięcia.

Najważniejsze skutki procesu integracji europejskiej to:

- powstanie wspólnego rynku i czterech swobód: przepływu osób, towarów, usług i kapitału;
- rozwój wspólnych polityk, m.in. w obszarze rolnictwa, handlu i transportu;
- wzrost znaczenia wspólnych instytucji europejskich;
- rozszerzanie wspólnoty o kolejne państwa demokratyczne;
- stopniowe przechodzenie od współpracy głównie gospodarczej do szerszej współpracy politycznej.

Na mocy **traktatu z Maastricht** z 7 lutego 1992 r. 12 państw członkowskich Wspólnot Europejskich powołało **Unię Europejską** (**UE**, ang. *European Union*, EU). **Traktat o Unii Europejskiej (TUE)** wszedł w życie 1 stycznia 1993 r. Był to przełomowy moment w historii integracji europejskiej. Traktat ustanawiający EWG zmieniono na **Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE)**. Tym samym EWG zamieniono na Wspólnotę Europejską. Ustanowiono obywatelstwo europejskie i do procesów integracyjnych włączono zagadnienia związane z polityką i bezpieczeństwem.

Późniejsze reformy, zwłaszcza **traktat lizboński**, który wszedł w życie w 2009 r., uporządkowały funkcjonowanie UE i usprawniły procedury decyzyjne. Jednocześnie Unia się rozszerzała. Dzięki temu z organizacji sześciu państw przekształciła się we wspólnotę obejmującą dziś znaczną część Europy.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ed
Jednolity akt europejski

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CD
Traktat o Unii Europejskiej
Dz.U. 2004.90.864/30

traktat z Maastricht

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CG
Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską

traktat lizboński

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CI
Traktat lizboński
Dz.U.2009.203.1569

Twój punkt widzenia

Czy państwa europejskie powinny zacieśniać współpracę przede wszystkim ze względów bezpieczeństwa i pokoju, czy raczej ze względów gospodarczych? Uzasadnij swoją opinię i odwołaj się do genezy powstania UE.

Najważniejsze etapy integracji europejskiej		
Rok ustanowienia	**Wydarzenie**	**Znaczenie**
1950	deklaracja Schumana	początek współczesnej integracji europejskiej i propozycja wspólnego zarządzania węglem oraz stalą
1951	traktat paryski – EWWiS	powstanie pierwszej wspólnoty europejskiej
1957	traktaty rzymskie – EWG i Euratom	rozszerzenie współpracy gospodarczej i energetycznej
1986	Jednolity akt europejski	pogłębienie współpracy i przygotowanie do budowy jednolitego rynku
1992	traktat z Maastricht	powołanie Unii Europejskiej i rozwój współpracy politycznej
2007	traktat lizboński	uporządkowanie zasad funkcjonowania UE i wzmocnienie jej instytucji

Podsumowanie lekcji

s. 131
- Za początek **integracji europejskiej** uznaje się ogłoszenie **deklaracji Roberta Schumana** z 9 maja 1950 r.

s. 132
- W 1951 r. na mocy traktatu paryskiego powołano **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali**.

s. 133
- W 1957 r. na mocy traktatów rzymskich utworzono **Europejską Wspólnotę Gospodarczą** oraz **Europejską Wspólnotę Energii Atomowej**.

s. 133
- **Traktat z Maastricht** ustanawiający **Unię Europejską** został podpisany w 1992 r.

s. 133
- Rozszerzanie się **współpracy w ramach obecnej Unii Europejskiej** następowało w wielu etapach. **Obecnie UE liczy 27 państw**.

s. 133
- Ostatnim traktatem reformującym UE jest **traktat lizboński** z 2007 r., który wszedł w życie w 2009 r.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego po II wojnie światowej integracja europejska stała się ważnym projektem politycznym.

2. Jakie znaczenie miało utworzenie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali?

3. Oceń, czy bez powojennego pojednania Francji i Niemiec byłoby możliwe powstanie Unii Europejskiej. Uzasadnij odpowiedź.

4. Scharakteryzuj znaczenie najważniejszych traktatów procesu integracji europejskiej.



2

Instytucje Unii Europejskiej

Na tej lekcji

- scharakteryzujesz zadania najważniejszych organów Unii Europejskiej;
- wyjaśnisz legitymizację Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego;
- zrozumiesz mechanizmy funkcjonowania i podejmowania decyzji w europejskich instytucjach;
- omówisz udział Polski w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej.

Charakterystyka instytucji Unii Europejskiej

Unia Europejska nie jest ani konfederacją krajów, ani państwem federacyjnym. Jej struktura nie mieści się w żadnej tradycyjnej kategorii prawa.

UE działa dzięki wspólnym instytucjom. Obecny kształt prawny opisano w traktacie lizbońskim z 2007 r. Połączył on wcześniejsze akty prawne: **Traktat o Unii Europejskiej** i **Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej**.

Instytucje Unii Europejskiej

Zgodnie z pozycją ustrojową opisaną w TUE do głównych instytucji Unii należą:

- Rada Europejska,
- Rada Unii Europejskiej,
- Parlament Europejski,
- Komisja Europejska,
- Trybunał Sprawiedliwości,
- Trybunał Obrachunkowy,
- Europejski Bank Centralny.

Poszczególne instytucje działają na podstawie wielu zasad. Wśród nich można wyróżnić zasady równowagi instytucjonalnej, ram instytucjonalnych i lojalnej współpracy.

Definicje

Zasada równowagi instytucjonalnej – instytucje UE działają w granicach swoich uprawnień i nie wykraczają poza nie.

Zasada ram instytucjonalnych – określa główne cele i wartości, którymi powinny się kierować instytucje unijne w realizowaniu swoich zadań. Najważniejszym zamiarem jest osiągnięcie maksymalnych korzyści z integracji.

Zasada lojalnej współpracy – opiera się na wzajemnym zaufaniu i współpracy unijnych instytucji w osiąganiu wspólnych celów.

Twój ruch

Wyszukajcie informacje na temat pracy aktualnych eurodeputowanych, np. rankingi najlepszych polskich przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego. Zaprezentujcie wyniki swoich ustaleń.

Państwa członkowskie Unii Europejskiej zachowują własną suwerenność, ale w wielu sprawach działają wspólnie. Dotyczy to między innymi:

- rynku wewnętrznego,
- handlu,
- części polityki klimatycznej,
- ochrony konsumentów,
- standardów dotyczących bezpieczeństwa produktów.

Aby współpraca była skuteczna, potrzebne są instytucje zdolne do uzgadniania stanowisk, przygotowywania rozwiązań i kontrolowania ich wykonania.

Instytucje UE pełnią więc kilka podstawowych funkcji:

- reprezentują różne podmioty uczestniczące w integracji europejskiej – obywateli, państwa członkowskie i interes całej Unii;
- umożliwiają przyjmowanie wspólnego prawa i budżetu;
- dbają o to, by przyjęte przepisy były stosowane w podobny sposób we wszystkich państwach członkowskich;
- tworzą przestrzeń negocjacji, w której ścierają się różne interesy narodowe, polityczne i społeczne;
- zapewniają ciągłość działania Unii, nawet wtedy, gdy państwa członkowskie mają odmienne stanowiska w konkretnych sprawach.



António Costa (czytaj: kosta; ur. 1961), portugalski polityk i prawnik. W latach 2014–2024 sekretarz generalny Partii Socjalistycznej, 2015–2024 premier Portugalii, przewodniczący Rady Europejskiej od 2024 r.

Zasadniczo jednak władza ustawodawcza UE jest realizowana przez Radę Unii Europejskiej, reprezentującą interes rządowy, oraz Parlament – demokratycznie wybraną reprezentację obywateli. Komisja Europejska reprezentuje interesy UE jako całości i wykonuje zadania władzy wykonawczej, a Trybunał Sprawiedliwości – władzy sądowniczej. Rada Europejska z kolei jest rodzajem kolegialnej głowy unijnej, reprezentowanej przez przywódców państw członkowskich.

Rada Europejska

Rada Europejska skupia przywódców państw członkowskich i należy do najważniejszych instytucji politycznych UE. Nie uchwala na co dzień prawa europejskiego, ale wyznacza ogólne kierunki rozwoju Unii. Zajmuje się sprawami strategicznymi – gdy potrzebne są decyzje polityczne na najwyższym szczeblu.

Rada Europejska

Rada Europejska przede wszystkim:

- określa główne priorytety polityczne UE;
- rozstrzyga spory między państwami członkowskimi w sprawach o dużym znaczeniu;
- nadaje kierunek reformom traktatowym i rozszerzeniom Unii;
- wyznacza ogólne ramy polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cy
EU Consilium

Rada Europejska nie zastępuje innych instytucji. Nie prowadzi szczegółowej legislacji, ale wyznacza ramy, w których później działają Komisja, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej. Na forum Rady Europejskiej konsultuje się wspólne stanowisko UE oraz kandydata na stanowisko Wysokiego Przedstawiciela do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.



Rada Unii Europejskiej

Rada Unii Europejskiej

Rada – często nazywana Radą Unii Europejskiej, Radą UE lub Radą Ministrów – reprezentuje rządy państw członkowskich. To jedna z głównych instytucji decyzyjnych UE. Nie ma stałego składu osobowego, a w jej posiedzeniach uczestniczą ministrowie właściwi dla omawianej sprawy. Poszczególni przedstawiciele Rady spotykają się w różnych składach, zwanych formacjami.

Rada Unii Europejskiej:

- uchwala prawo wspólnie z Parlamentem Europejskim;
- wspólnie z Parlamentem Europejskim przyjmuje budżet UE;
- koordynuje działania państw członkowskich w wybranych obszarach polityki;
- podejmuje decyzje dotyczące polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w granicach określonych przez traktaty;
- zawiera w imieniu UE niektóre umowy międzynarodowe.

Rada ma złożoną strukturę organizacyjną. Mimo że jest pojedynczym podmiotem prawnym, to zbiera się w 10 różnych składach – zależnie od tematu, który ma omawiać. Składy nie są zhierarchizowane, ale **Rada do Spraw Ogólnych** pełni funkcję koordynatora i odpowiada za sprawy instytucjonalne, administracyjne oraz horyzontalne.

W skład Rady wchodzą:

- Rada do Spraw Ogólnych,
- Rada do Spraw Zagranicznych,
- Rada do Spraw Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu,
- Rada do Spraw Konkurencyjności,
- Rada do Spraw Rolnictwa i Rybołówstwa,
- Rada do Spraw Gospodarczych i Finansowych,
- Rada do Spraw Środowiska,
- Rada do Spraw Transportu, Telekomunikacji i Energii,
- Rada do Spraw Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych,
- Rada do Spraw Zatrudnienia, Polityki Społecznej, Zdrowia i Ochrony Konsumentów.

Twój ruch

Przeprowadźcie debatę „za” i „przeciw” na temat: Czy Unia Europejska jest dobrze zorganizowana? Podzielcie się na zwolenników aktualnych rozwiązań instytucjonalnych i kompetencyjnych oraz przeciwników, którzy wskażą wady i zaprezentują autorskie rozwiązania.

Za przygotowywanie wszystkich posiedzeń i wykonywanie zadań powierzonych przez Radę odpowiada **Komitet Stałych Przedstawicieli** – COREPER (franc. Comité des Représentants Permanents). Koordynuje on prace różnych **organów przygotowawczych** (komitetów i grup roboczych). Najniższym poziomem prac w Radzie są **grupy robocze**.

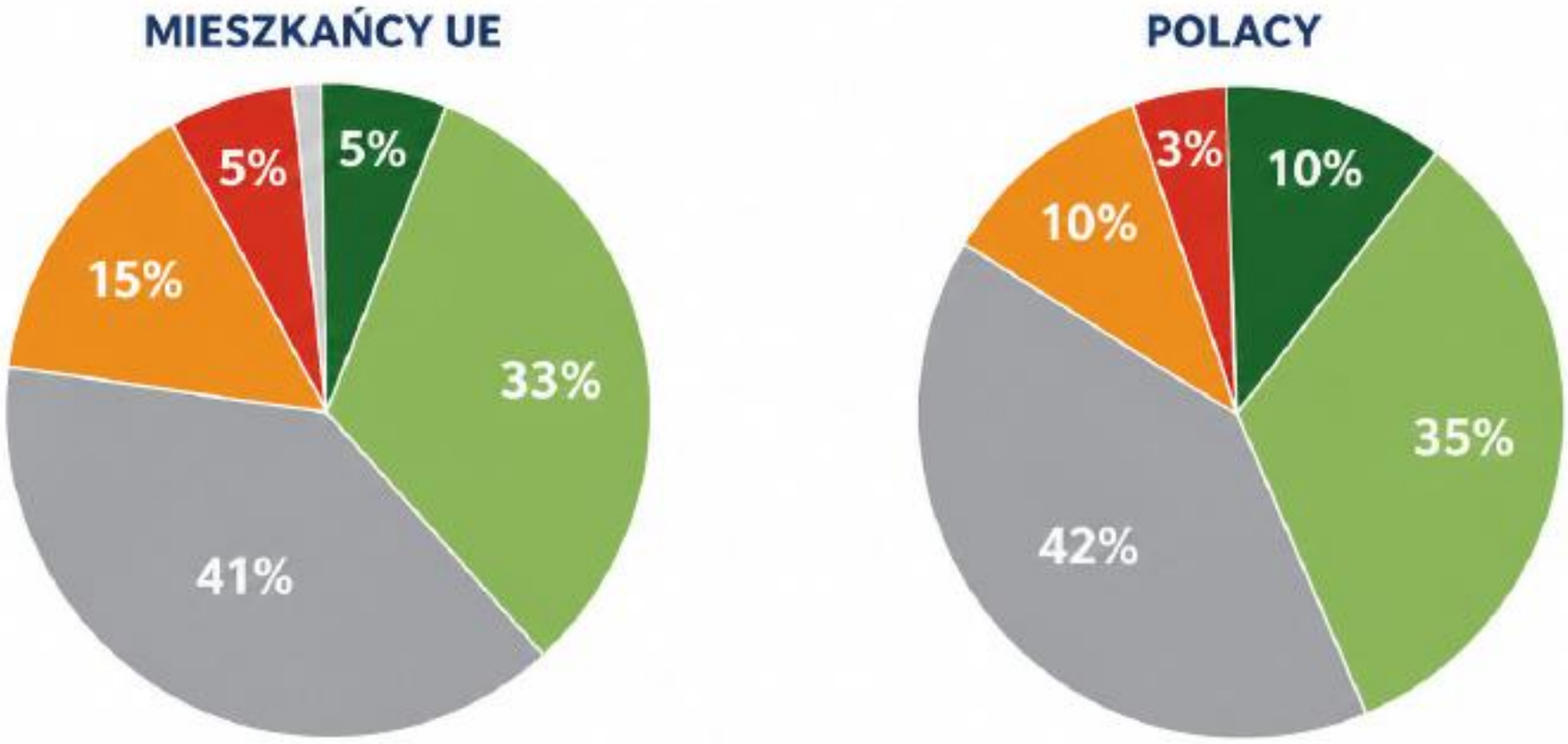
W wielu sprawach decyzje w Radzie zapadają większością zwykłą lub kwalifikowaną. W niektórych kwestiach, zwłaszcza szczególnie wrażliwych politycznie, obowiązuje zasada jednomyślności.

Twój ruch

Przeprowadźcie analizę SWOT dla dwóch sposobów podejmowania decyzji przez Radę UE: większości kwalifikowanej i zasady jednomyślności.

Dla Polski Rada UE ma szczególne znaczenie, ponieważ to właśnie w niej polscy ministrowie bezpośrednio uczestniczą w negocjacjach i podejmowaniu decyzji europejskich.

Jaki jest Twój ogólny stosunek do PE?



	MIESZKAŃCY UE	POLACY
bardzo pozytywny	5%	10%
raczej pozytywny	33%	35%
neutralny	41%	42%
raczej negatywny	15%	10%
bardzo negatywny	5%	3%
nie wiem	1%	0%

Parlament Europejski

Parlament Europejski

Logo Parlamentu Europejskiego

Parlament Europejski

Parlament Europejski to reprezentacja obywateli UE. Obecna nazwa pojawiła się po raz pierwszy w 1962 r. Obywatele państw członkowskich wybierają europosłów w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Dzięki temu Parlament stanowi ważne źródło demokratycznej legitymizacji integracji europejskiej.

Wybory do PE odbywają się co 5 lat. Obowiązują w nich następujące zasady:

- powszechność,
- tajność,
- proporcjonalność z maksymalnym pięcioprocentowym progiem wyborczym,
- swoboda państw w tworzeniu okręgów wyborczych,
- wolny charakter mandatu.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Cz
Parlament Europejski

Najważniejsze zadania Parlamentu Europejskiego		
Funkcja prawodawcza	**Funkcja nadzorcza**	**Funkcja budżetowa**
uchwalanie, wraz z Radą UE, prawa unijnego na podstawie wniosków KE podejmowanie decyzji w sprawach umów międzynarodowych podejmowanie decyzji w sprawach rozszerzenia UE badanie planu pracy KE i występowanie do KE o przedłożenie wniosków prawodawczych	wybór przewodniczącego KE i zatwierdzanie KE jako organu udzielanie absolutorium na wydane przez KE środki budżetowe rozpatrywanie petycji powoływanie komisji śledczych omawianie kwestii finansowych z EBC kierowanie zapytań do KE i Rady UE monitorowanie wyborów	uchwalanie wraz z Radą UE budżetu unijnego zatwierdzanie planu budżetowego w ramach wieloletnich ram finansowania UE

Wskażcie, czego można oczekiwać od kandydata na europarlamentarzystę.

Twój ruch

W skład PE wchodzi **720 europosłanek i europosłów**, wybranych w 27 państwach członkowskich UE. Liczbę posłów i posłanek wybieranych z każdego kraju UE ustala się przed każdymi wyborami i opiera się ją na **zasadzie degresywnej proporcjonalności**.

Definicja

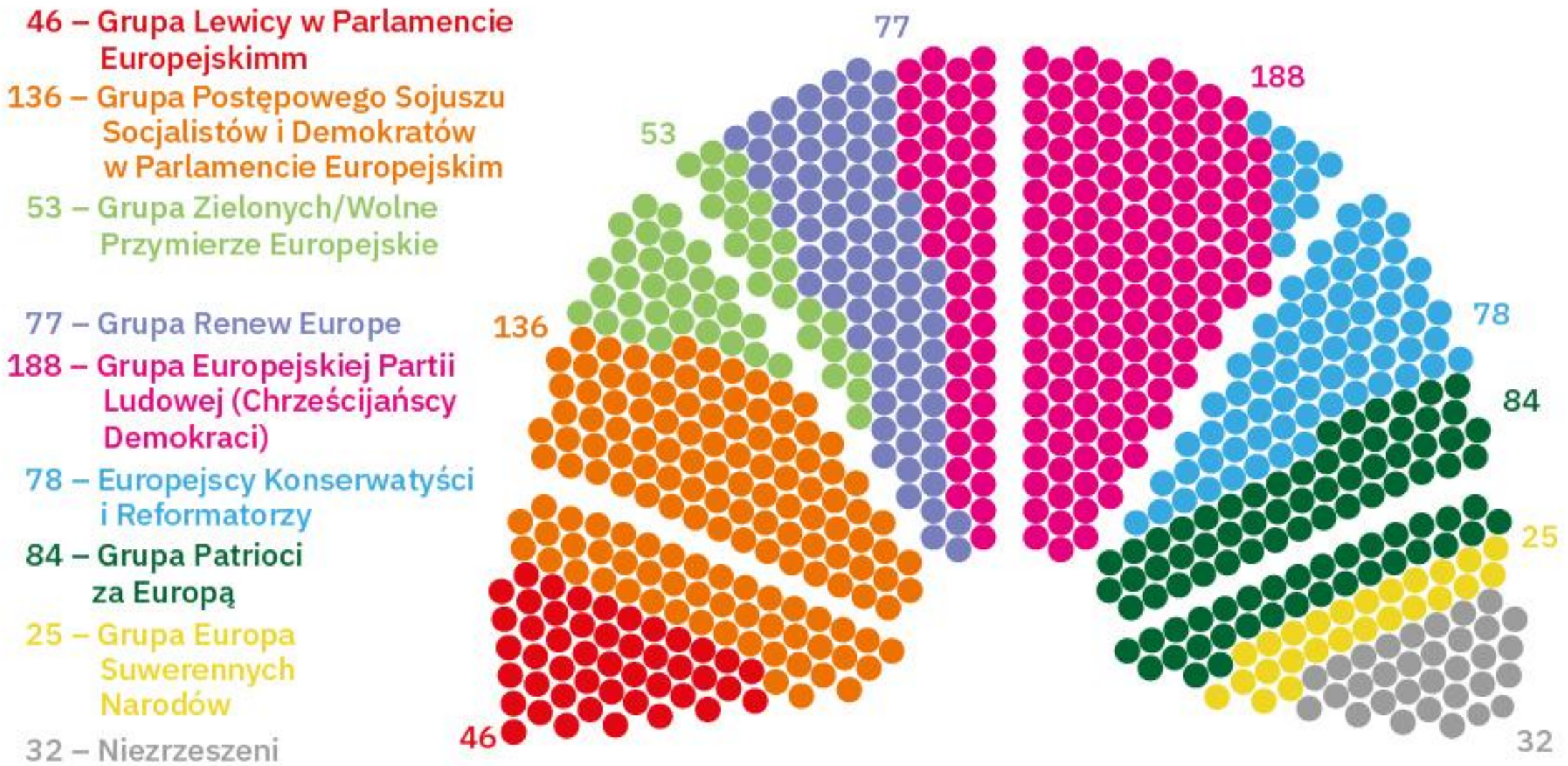
Zasada degresywnej proporcjonalności – każdy poseł i każda posłanka do PE z większego kraju reprezentuje więcej osób niż poseł czy posłanka z mniejszego kraju.

Żadnemu państwu nie można przyporządkować **więcej niż 96 i mniej niż 6 mandatów**.

Podczas obrad członkowie PE nie zasiadają w grupach narodowych, lecz według przynależności partyjnej. **Grupy partyjne** określają własną organizację wewnętrzną: powołują przewodniczącego (czasem dwóch współprzewodniczących), prezydium i sekretariat. Aby utworzyć grupę polityczną, potrzeba 25 europosłów reprezentujących co najmniej 1/4 państw członkowskich.

Przewodniczący PE jest wybierany co dwa i pół roku. W latach 2009–2012 przewodniczącym PE był Polak – Jerzy Buzek. Obecnie tę funkcję pełni **Roberta Metsola** z Malty.

Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim (2024–2029)



Źródło: *Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim*, https://www.europarl.europa.eu (dostęp: 25.04.2025).

Twój ruch

Dowiedz się, w jakich eurogrupach politycznych zasiadają europosłowie z Polski i jakie partie reprezentują.

Parlament Europejski ma trzy siedziby. Posiedzenia plenarne odbywają się w Strasburgu, posiedzenia dodatkowe i posiedzenia komisji – w Brukseli, a Sekretariat Generalny mieści się w Luksemburgu i Brukseli.

Komisja Europejska

Komisja Europejska

Logo Komisji Europejskiej

Komisja Europejska jako organ zarządzająco-wykonawczy ma kluczowe znaczenie dla właściwego funkcjonowania UE. Od czasu uchwalenia traktatu o fuzji z 1965 r. była Komisją Wspólnot Europejskich. Obecnie to jedyna instytucja uprawniona do przygotowywania wniosków dotyczących nowych aktów prawnych UE. Wnioski te są kierowane do Rady i Parlamentu Europejskiego.

Znaczenie Komisji Europejskiej wynika zwłaszcza z tego, że:

- ma ona inicjatywę prawodawczą w wielu obszarach, czyli przygotowuje projekty przepisów;
- monitoruje wykonywanie prawa UE i może reagować, gdy państwo członkowskie narusza unijne zobowiązania;
- zarządza funduszami i programami unijnymi;
- reprezentuje UE w części kontaktów zewnętrznych.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CA
Komisja Europejska

Komisja Europejska składa się z 27 komisarzy – po jednym z każdego państwa członkowskiego. Komisarze są wskazywani przez władze państwowe i pełnią swoją funkcję 5 lat. Spośród komisarzy Parlament Europejski wybiera przewodniczącego.

Pracami KE zajmuje się rozbudowany aparat urzędniczy. Każdy komisarz stoi na czele Dyrekcji Generalnej lub innych służb specjalnych. Można je porównać do ministerstw w rządzie. Unia ma również **Wysokiego Przedstawiciela do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**. Przewodzi on działaniom UE na szczeblu międzynarodowym i jest także wiceprzewodniczącym KE.



Ursula von der Leyen (czytaj: fon der lajn; ur. 1958), niemiecka polityk i doktor nauk medycznych, posłanka do Bundestagu z partii Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU), w latach 2005–2009 minister ds. rodziny, osób starszych, kobiet i młodzieży, 2009–2013 minister pracy i spraw społecznych, 2013–2019 minister obrony, od 2019 r. przewodnicząca KE.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej jest jedną z najstarszych instytucji. Powstał jako Trybunał Sprawiedliwości EWWiS. Obecnie przez Trybunał Sprawiedliwości rozumie się zbiór instytucji o charakterze sądowym UE. Składa się z właściwego Trybunału Sprawiedliwości, Sądu (I instancji) i Sądu do spraw Służby Publicznej.

W skład Trybunału Sprawiedliwości i Sądu wchodzi po 27 sędziów – po jednym z każdego państwa członkowskiego. Sędziów Sądu do spraw Służby Publicznej jest 7. Wszyscy sędziowie mają gwarancję niezawisłości i sprawują swoją funkcję 6 lat.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Logo Trybunału Sprawiedliwości

TSUE:

- dokonuje wykładni prawa Unii Europejskiej;
- rozstrzyga spory dotyczące stosowania traktatów i prawa unijnego;
- ocenia, czy państwa członkowskie wywiązują się ze swoich zobowiązań;
- wspiera sądy krajowe w rozstrzyganiu wątpliwości związanych z prawem UE.

Trybunał Sprawiedliwości UE czuwa nad przestrzeganiem prawa UE. Jest jedyną instytucją unijną dokonującą wiążącej **wykładni prawa europejskiego**.

Definicja

Wykładnia prawa – polega na wyjaśnianiu przepisów prawnych, ustalaniu ich właściwego rozumienia, przypisaniu im odpowiedniego znaczenia bądź wyznaczeniu ich zakresu.

Dla obywateli TSUE ma duże znaczenie. Orzeczenia tej instytucji wpływają na codzienne funkcjonowanie wspólnego rynku, ochronę praw konsumentów, standardy konkurencji, ochronę danych oraz zasady swobodnego przepływu osób i usług.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CB
Trybunał Sprawiedliwości

Uczestnictwo Polski w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej

Polska jako państwo członkowskie uczestniczy w decyzyjnych UE na kilku poziomach. Nie ogranicza się to do jednego przedstawiciela lub jednej instytucji. Wpływ Polski zależy od współpracy rządu, administracji, europosłów oraz stałego przedstawicielstwa przy UE.

Ważnym momentem była polska **prezydencja w Radzie UE:**

- po raz pierwszy od lipca do grudnia **2011 r.**,
- po raz drugi od stycznia do czerwca **2025 r.**

W kadencji 2024–2029 Parlamentu Europejskiego Polsce przyznano **53 mandaty**. Dzięki temu zalicza się do największych reprezentacji narodowych w UE. Więcej europosłów mają tylko Niemcy, Francja, Włochy i Hiszpania. Oznacza to, że Polska jest jednym z państw mających duże znaczenie polityczne w pracach Parlamentu.

Polska, jak każdy kraj członkowski, ma swojego **komisarza w Komisji Europejskiej** oraz **sędziego w Trybunale Sprawiedliwości UE**. Polscy europosłowie działają w grupach politycznych i komisjach parlamentarnych, w których współpracują z posłami z innych państw. To właśnie tam powstają projekty zmian, poprawki i porozumienia potrzebne do przyjmowania prawa unijnego.

Twój punkt widzenia

Wskaż, która z głównych instytucji UE ma – twoim zdaniem – największy wpływ na życie obywateli. W uzasadnieniu odpowiedzi odwołaj się do zadań tej instytucji i do przykładów decyzji, które mogą wpływać na codzienne życie mieszkańców Polski.

Udział Polski w procesach decyzyjnych UE

Udział Polski w procesach decyzyjnych obejmuje przede wszystkim:

- uczestnictwo Prezesa Rady Ministrów w posiedzeniach Rady Europejskiej;
- udział polskich ministrów w pracach Rady Unii Europejskiej;
- obecność polskich europosłów w Parlamencie Europejskim i jego komisjach;
- udział polskiego komisarza w KE;
- pracę polskich urzędników, dyplomatów i ekspertów w grupach roboczych, komitetach i Stałym Przedstawicielstwie RP przy UE;
- wdrażanie prawa unijnego i przygotowywanie stanowisk Polski wobec nowych projektów.

Skuteczny udział Polski w procesach decyzyjnych polega nie tylko na głosowaniu. Bardzo ważne są wcześniejsze negocjacje, budowanie sojuszy z innymi państwami, przygotowanie merytorycznych argumentów oraz aktywność w komisjach i grupach roboczych. W Unii Europejskiej wiele decyzji dojrzewa etapami, zanim trafi na najwyższy szczebel polityczny.

Zajrzyj do źródła

Z najnowszych danych wynika, że w strukturach UE pracuje obecnie 4209 polskich obywateli, w tym zaledwie 136 na stanowiskach kierowniczych wyższego i średniego szczebla. To ledwie 5 proc. ogółu – nic więc dziwnego, że w dorocznym raporcie *European Democracy Consulting* o geograficznych aspektach przywództwa w UE uznano nas za kraj niedoreprezentowany. Dla porównania Włosi stanowią 13,9% pracowników KE (przy 59 mln ludności tego kraju), a Hiszpanie 8,2% (przy 47 mln ludności). Z kolei reprezentantów Rumunii, kraju, który przystąpił do Unii trzy lata po Polsce i posiadającego populację niemal dwa razy mniejszą, jest w KE prawie tyle samo co Polaków (4,9%). Eksperci tymczasem nie mają wątpliwości: obywatelstwo ma znaczenie – im więcej będzie naszych rodaków na



kluczowych stanowiskach w unijnej administracji, tym łatwiej będzie nam dbać o narodowe interesy. Poza tym – to często są po prostu interesujące i dobrze płatne posady. Dlaczego więc nie próbować swych sił?

Pierwszy krok można zrobić już na studiach, wybierając odpowiedni kierunek, a potem nabierając doświadczenia choćby przez udział w programie Erasmus+.

Sięgnąć gwiazd – Polacy w strukturach UE, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, https://link.operon.pl/Em (dostęp: 27.07.2026).

Dowiedz się więcej na temat możliwości pracy w instytucjach UE. Przedstaw możliwe ścieżki kariery zawodowej prowadzące do takiego zatrudnienia.

Twój ruch

Wpływ Polski na decyzje UE		
Poziom udziału	**Przedstawiciele Polski**	**Działania**
Rada Europejska	Prezes Rady Ministrów	udział w wyznaczaniu strategicznych kierunków politycznych UE
Rada Unii Europejskiej	ministrowie właściwi dla danej sprawy	negocjowanie i współdecydowanie o prawie oraz polityce UE
Parlament Europejski	polscy europosłowie	udział w pracach legislacyjnych, poprawkach, debatach i głosowaniach
Komisja Europejska	polski komisarz, kontakty administracji z Komisją	udział w pracach Komisji i w kontaktach dotyczących projektów oraz wdrażania ustaleń
Stałe Przedstawicielstwo RP przy UE i grupy robocze	dyplomaci, urzędnicy, eksperci	bieżące uzgadnianie stanowisk, analiza projektów, negocjacje techniczne

Podsumowanie lekcji

- **Instytucje Unii Europejskiej** reprezentują różne perspektywy: obywateli, państwa członkowskie i interes całej wspólnoty. s. 135
- **Rada Europejska** wyznacza ogólne kierunki polityczne UE, a **Rada Unii Europejskiej** współuczestniczy w stanowieniu prawa i reprezentuje rządy państw członkowskich. s. 136
- **Parlament Europejski** reprezentuje obywateli UE i wspólnie z Radą UE uchwala prawo oraz budżet. s. 138
- **Komisja Europejska** przygotowuje projekty aktów prawnych, wykonuje budżet i pilnuje przestrzegania prawa UE. s. 140
- **Trybunał Sprawiedliwości UE** czuwa nad jednolitym stosowaniem prawa europejskiego. s. 141
- **Polska uczestniczy w procesach decyzyjnych UE** poprzez działania rządu, ministrów, europosłów, komisarza oraz administracji i ekspertów pracujących na różnych etapach negocjacji. s. 142

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, na czym polega szczególna pozycja Rady Europejskiej.

2. Scharakteryzuj kompetencje głównych organów Unii Europejskiej.

3. Przedstaw strukturę sądownictwa Unii Europejskiej.

4. Oceń, która z instytucji UE jest twoim zdaniem najważniejsza dla prawidłowego działania całej wspólnoty. Uzasadnij swoją odpowiedź.



Polityka Unii Europejskiej
(temat fakultatywny)



Na tej lekcji

- scharakteryzujesz działalność Unii Europejskiej w polityce spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej;
- poznasz założenia wybranej polityki wspólnotowej;
- wskażesz przykłady wpływu działań Unii Europejskiej na codzienne życie obywateli.

Polityka Unii Europejskiej

Unia Europejska nie jest tylko wspólnym rynkiem ani zbiorem instytucji. U jej fundamentów leżą wartości **europejskiego kręgu kulturowego**. Z tych wartości wynikają tzw. **polityki horyzontalne UE**, określane też jako **zasady horyzontalne**. Są to priorytetowe kierunki rozwoju społecznego i gospodarczego Unii Europejskiej, a do ich głównych celów należą zapewnianie równego i sprawiedliwego traktowania osób oraz zabezpieczanie środowiska naturalnego dla przyszłych pokoleń. Na ich podstawie kształtują się tzw. **polityki sektorowe**, obejmujące konkretne obszary działań UE i wspierające zrównoważony rozwój i integrację gospodarczą w określonych gałęziach. Polityki sektorowe UE kształtują działania w wielu dziedzinach życia (zob. grafika poniżej).

Twój ruch

Podzielcie się na grupy. Zbierzcie informacje i omówcie na forum klasy poszczególne polityki horyzontalne i sektorowe UE.

Państwa członkowskie UE zachowują własne rządy, parlamenty i administrację, ale w wielu sprawach uznają, że skuteczniejsze jest działanie wspólne. Dotyczy to zwłaszcza problemów, które wykraczają poza granice jednego państwa albo wymagają dużych środków finansowych i długofalowej koordynacji.

Polityka unijna powstaje wtedy, gdy państwa członkowskie uzgadniają wspólny cel i powierzają instytucjom UE zadanie przygotowania przepisów, programów lub finansowania. Nie oznacza to, że wszystkie decyzje zapadają bez udziału obywateli. Przeciwnie – polityka wspólnotowa jest wynikiem negocjacji między rządami państw, Parlamentem Europejskim i Komisją Europejską, a później zostaje wprowadzona również przez władze krajowe i samorządowe.





Do najważniejszych powodów prowadzenia wspólnej polityki należą:

- potrzeba wyrównywania różnic rozwojowych między państwami i regionami;
- konieczność reagowania na problemy o skali europejskiej, takie jak: zmiany klimatu, bezpieczeństwo energetyczne czy konkurencja gospodarcza;
- ochrona wspólnego rynku i praw obywateli;
- wspieranie współpracy naukowej, edukacyjnej i infrastrukturalnej;
- wzmacnianie poczucia, że integracja europejska przynosi konkretne korzyści społeczne.

Nie wszystkie polityki UE mają taki sam charakter. Część z nich dotyczy bezpośrednio finansowania projektów i inwestycji, inne skupiają się na tworzeniu wspólnych zasad lub standardów.



Polityka spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej Unii Europejskiej

Obecnie **polityka spójności** jest główną polityką inwestycyjną UE. Zapewnia korzyści wszystkim regionom i miastom w UE oraz wspiera wzrost gospodarczy, tworzenie miejsc pracy, konkurencyjność przedsiębiorstw, zrównoważony rozwój i ochronę środowiska.

Jej nadrzędnym celem jest zmniejszanie różnic między regionami Europy. Oznacza to, że większe wsparcie otrzymują obszary słabiej rozwinięte, wymagające modernizacji albo przebudowy po kryzysach gospodarczych i społecznych.

Najważniejsze założenia polityki spójności to:

- wyrównywanie poziomu rozwoju między regionami Europy;
- wzmacnianie konkurencyjności gospodarki i tworzenie warunków dla nowych miejsc pracy;
- poprawa jakości usług publicznych, takich jak: edukacja, transport czy opieka społeczna;
- wspieranie transformacji ekologicznej i cyfrowej;
- wzmacnianie rozwoju lokalnego i regionalnego, a nie tylko największych ośrodków miejskich.

Polityka spójności jest realizowana przez programy unijne, krajowe i regionalne. W praktyce oznacza to współpracę instytucji europejskich z rządem, samorządami, szkołami, uczelniami, organizacjami społecznymi i przedsiębiorcami. Dlatego skutki tej polityki można dostrzec zarówno w wielkich projektach infrastrukturalnych, jak i w mniejszych działaniach prowadzonych blisko miejsca zamieszkania obywatela. Na lata 2021–2027 przeznaczono na wdrażanie polityki spójności ponad 72 mld euro.

Na lata 2021–2027 Komisja Europejska wyznaczyła pięć celów tematycznych polityki spójności:

- bardziej inteligentna Europa – innowacyjna i inteligentna transformacja gospodarcza;
- bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa;
- lepiej połączona Europa – mobilność i regionalne połączenia teleinformatyczne;
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym – wdrażanie europejskiego filaru praw socjalnych;
- Europa bliżej obywateli – zrównoważony i zintegrowany rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.

W okresie 2021–2027 polityka spójności jest częściowo finansowana za pomocą **wieloletnich ram finansowych** (WRF) oraz nadzwyczajnych działań na rzecz odbudowy – **Next Generation EU** (europejski Instrument na rzecz Odbudowy). Środki mogą zostać przyznane po zatwierdzeniu **Krajowego Planu Odbudowy** (KPO) przez Komisję Europejską.

Twój punkt widzenia

Czy twoim zdaniem polityka spójności powinna w pierwszej kolejności wspierać regiony słabiej rozwinięte? Czy raczej powinna finansować przedsięwzięcia ważne dla całej UE, nawet jeśli korzystają z nich głównie silniejsze ośrodki? Zajmij stanowisko i uzasadnij odpowiedź, odwołując się do przykładów z Polski lub twojej okolicy.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CK
Next Generation EU

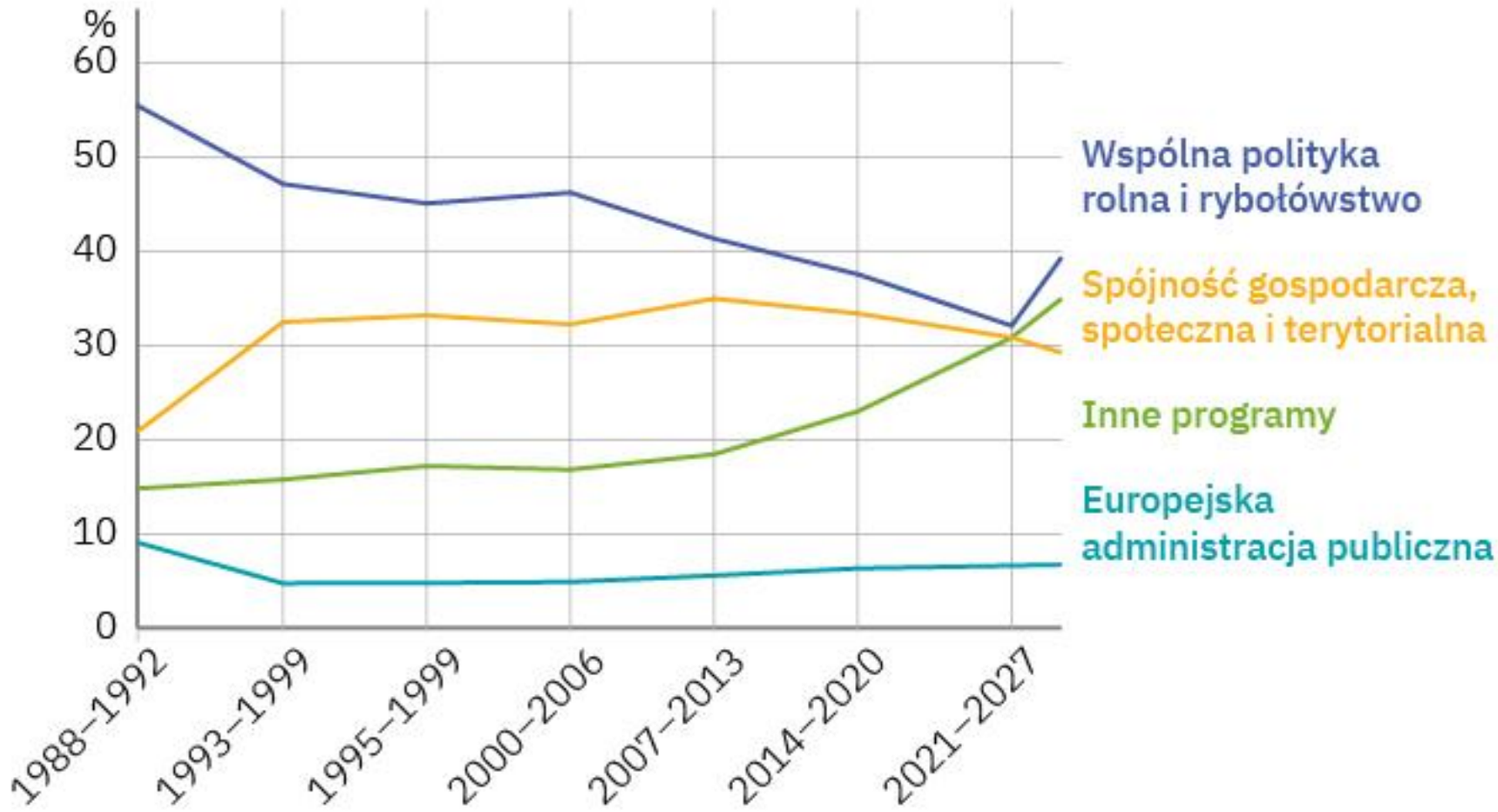
Świadomy obywatel

link.operon.pl/CL
Krajowy Plan Odbudowy

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CM
Klasyfikacja NUTS w Polsce

Zmiany udziału najważniejszych obszarów polityki w budżecie UE



Źródło: https://www.gdos.gov.pl/files/aktualnosci/132321/KE---Wieloletnie-ramy-finansowania-po-2020-r_news_image.pdf, s. 5 (dostęp: 08.02.2022).

Skala wsparcia finansowego z programów unijnych zależy od stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów w państwach członkowskich. Dla ułatwienia gromadzenia, opracowywania i rozpowszechniania zharmonizowanych regionalnych danych statystycznych UE ustanowiła wspólną klasyfikację jednostek terytorialnych, zwaną **NUTS** (ang. *Nomenclature of Territorial Units for Statistics*).

Polityka konkurencji

Polityka konkurencji

Celem **polityki w obszarze konkurencji** jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego przez ograniczanie karteli i monopoli. Dzięki uczciwej konkurencji przedsiębiorstwa działają na równych zasadach, a konsumenci mogą korzystać z:

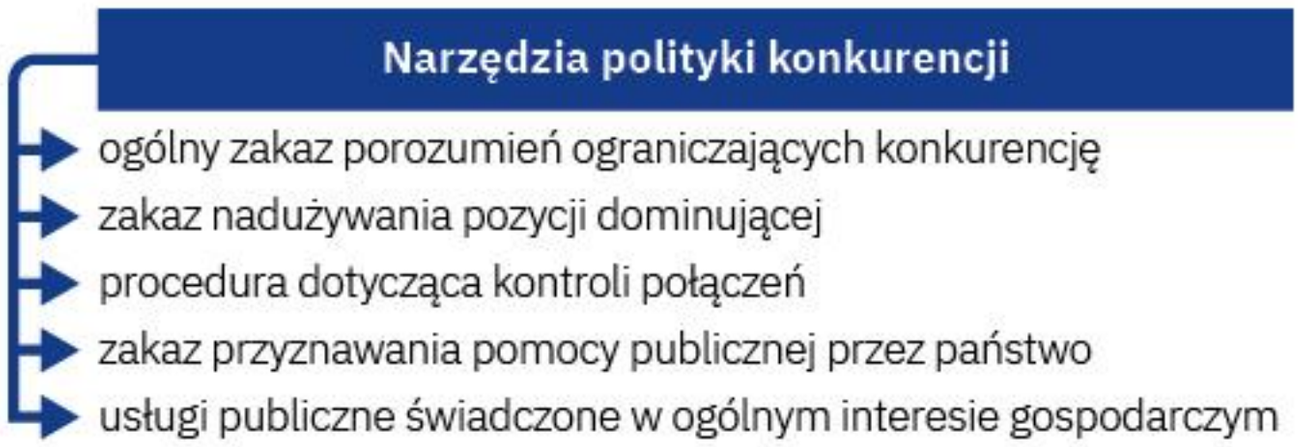
- lepszych produktów,
- korzystniejszych cen,
- innowacji,
- długotrwałego wzrostu gospodarczego.

Przeciwdziałanie monopolom

2 lipca 2026 r. Europejski Trybunał Sprawiedliwości podtrzymał gigantyczną karę dla Google za praktyki monopolistyczne związane z systemem Android. Najwyższy sąd UE oddalił apelację twórców Androida i zasądził rekordową grzywnę w wysokości 4,125 mld euro. Komisja Europejska zarzuciła firmie wymuszanie instalacji swoich aplikacji na smartfonach i blokowanie rywali. Łączne kary nałożone na giganta wyszukiwarek w UE sięgają już blisko 11 mld euro, a nowe przepisy DMA (ang. *Digital Markets Act*) mogą przynieść kolejne sankcje. Wyrok ten wzmocni pozycję Brukseli w walce z dominacją wielkich firm technologicznych.

Na podstawie: K. Sulikowski, *Google zapłaci miliardy euro. Rekordowa kara od UE dla twórców Androida*, Interia, https://link.operon.pl/En (dostęp: 27.07.2026).





Podstawowe zasady polityki konkurencji określa **Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)**:

- przedsiębiorstwa nie mogą zawierać porozumień ograniczających konkurencję;
- firmy dominujące nie mogą nadużywać swojej pozycji na rynku;
- państwa nie powinny udzielać pomocy, która faworyzuje wybrane przedsiębiorstwa.

Od tej ostatniej zasady istnieją wyjątki. Pomoc publiczna może być dopuszczona, jeśli służy przeciwdziałaniu poważnym kryzysom gospodarczym, jak podczas światowego kryzysu finansowego w 2008 r. czy w czasie pandemii COVID-19 w latach 2020–2023.

Dowiedz się, na czym polegała pomoc ze strony UE państwom członkowskim w czasie kryzysu finansowego z 2008 r. i pandemii COVID-19.

Twój ruch

Nadzór nad polityką konkurencji i ochroną konsumentów sprawuje Komisja Europejska. Jej zadania obejmują między innymi kontrolę połączeń i przejęć przedsiębiorstw o znaczeniu unijnym oraz zakazywanie takich działań, jeśli mogłyby one istotnie ograniczyć konkurencję na rynku wewnętrznym.

W UE działa również **Europejska Sieć Konkurencji** (**ECN**), która koordynuje współpracę między krajowymi i unijnymi organami odpowiedzialnymi za egzekwowanie prawa konkurencji.

Zaprezentujcie przykłady spraw w UE z zakresu polityki konkurencji i przedstawcie je na forum klasy, m.in.:
– wymuszenie sprzedaży aktywów po fuzji Orlen i Lotos 2020 r.,
– rozdzielenie spółek Polskich Kolei Państwowych w 2000 r.,
– rozbicie monopolu reklamowego Google w 2025 r.,
– rozpad giganta energetycznego E.ON w 2008 r.,
– sprawa Microsoft w 2004 r.,
– sprawa Alstom i General Electric w 2015 r.

Twój ruch

Polityka ochrony konsumentów

Polityka ochrony konsumentów

Polityka ochrony konsumentów w Unii Europejskiej ma zapewniać sprawne funkcjonowanie jednolitego rynku oraz dbać o prawa konsumentów. Szczególną uwagę poświęca się osobom bardziej narażonym na zagrożenia.

Zgodnie z artykułem 169 TFUE Unia Europejska wspiera:

- ochronę zdrowia i bezpieczeństwa konsumentów,
- ochronę ich interesów gospodarczych,



Świadomy obywatel

link.operon.pl/CN
Europejskie Centrum Konsumenckie w Polsce

- prawo do informacji i edukacji,
- możliwość organizowania się w celu obrony swoich interesów.

W realizacji tej polityki uczestniczą różne instytucje i sieci. Do najważniejszych należą:

- **Europejska Grupa Konsultacyjna ds. Konsumentów** (**ECCG**) – doradza Komisji Europejskiej i przekazuje informacje o problemach konsumentów w UE;
- **Europejskie Centra Konsumenckie** (**sieć ECC**) – udzielają porad dotyczących zakupów transgranicznych i pomagają w rozpatrywaniu skarg;
- **FIN-NET** – zajmuje się reklamacjami związanmi z transgranicznymi usługami finansowymi. W Polsce do FIN-NET należą Bankowy Arbitraż Konsumencki, Rzecznik Finansowy i Sąd Polubowny przy Komisji Nadzoru Finansowego.

Logo FIN-NET

Dodatkowo Komisja Europejska prowadzi kampanie informacyjne dla konsumentów oraz publikuje praktyczne przewodniki wyjaśniające ich prawa.

Sukcesy Unii Europejskiej ostatnich lat



Efektywność energetyczna produktów

W 1995 r. wprowadzono unijne **etykiety energetyczne,** a od 2009 r. obowiązują **zasady ekoprojektu** (ecodesign). W 2021 r. nowa klasyfikacja A-G. Etykiety pokazują zużycie energii i wody. **Od 2025 r.** przepisy **ekoprojektu** (trwałość baterii, łatwość naprawy) rozszerzono na smartfony i tablety.

Usługi telefoniczne i cyfrowe

W 2017 r. **zniesiono opłaty za roaming**. Zasada „Roam Like At Home" pozwala korzystać z telefonów i internetu w UE na warunkach krajowych. Rozmowy i SMS-y jak w kraju, pakiety danych (GB) bez dodatkowych opłat do limitu.





Uniwersalna ładowarka

Od 2024 r. **jednolita ładowarka USB-C** dla małych i średnich urządzeń (smartfony, tablety, czytniki, aparaty, słuchawki, konsole). Od 2026 r. także dla laptopów. Obowiązek oferowania urządzeń bez ładowarki i ujednolicenia szybkiego ładowania.

Wspólna waluta euro

W 1999 r. wprowadzono euro. Obecnie **oficjalna waluta 21 krajów UE**, używana przez ponad 350 mln osób. Przyspieszyło integrację, wzmocniło jednolity rynek, wyeliminowało ryzyko kursowe i koszty wymiany, ułatwiło porównywanie cen.





Prawo do naprawy

Od 2024 r. prawo do naprawy wymusza na producentach AGD i elektroniki dostęp do części zamiennych po rozsądnych cenach. Wybór naprawy zamiast nowego urządzenia daje roczne przedłużenie gwarancji.

Infografika opracowana na podstawie danych Unii Europejskiej.



III. Polska w Europie

Działalność Unii Europejskiej w dziedzinie kultury

Polityki sektorowe

Unia Europejska dba o zachowanie **wspólnego dziedzictwa kulturowego** Europy oraz wspiera **sztukę i sektor kreatywny**. Realizuje te zadania między innymi przez:

- inicjatywy, takie jak **Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego**,
- programy, na przykład **Kreatywna Europa**,
- wsparcie dla kina, sztuki i działań twórczych.

Co roku dwa miasta wybiera się na **europejskie stolice kultury**. Takie wyróżnienie daje dodatkowy impuls lokalnym gospodarkom i umożliwia zyskanie większej widoczności miejscowym artystom. Ponadto wspierane są festiwale filmowe, wystawy, koncerty, konferencje i konkursy artystyczne w całej Europie.



Polskie miasta wyróżnione tytułem Europejskiej Stolicy Kultury to w 2000 r. Kraków, w 2016 r. Wrocław, w 2029 r. Lublin. Wrocław z tej okazji przygotował program artystyczny w ośmiu kategoriach: architektura, literatura, film, muzyka, performance, opera, sztuki wizualne i teatr. O przyznanie tytułu europejskiej stolicy kultury ubiegają się kolejne polskie miasta: Gdańsk, Poznań, Toruń i Warszawa.

Twój ruch

Podzielcie się na grupy. Zbierzcie informacje i opracujcie notatkę na około 200 słów na temat polityki UE w jednej z poniższych dziedzin:
- badania i rozwój technologiczny,
- handel,
- rolnictwo,
- transport,
- energia,
- małe i średnie przedsiębiorstwa.

Wpływ polityki Unii Europejskiej na Polskę

Polska od momentu wejścia do UE korzysta z różnych programów wspierających rozwój. Wiele z nich stanowi element polityki spójności. Dzięki tym środkom możliwe było finansowanie inwestycji, na które często zabrakłoby pieniędzy w budżetach lokalnych lub krajowych.

Środki z polityki spójności przeznaczono w Polsce na:

- modernizację dróg, linii kolejowych i transportu miejskiego;
- rewitalizację centrów miast, parków, nabrzeży, zabytków i przestrzeni publicznej;
- doposażenie szkół, uczelni, bibliotek, laboratoriów i instytucji kultury;
- wsparcie dla przedsiębiorczości, badań naukowych i nowych technologii;



- projekty społeczne skierowane do seniorów, osób z niepełnosprawnościami, bezrobotnych lub młodzieży;
- inwestycje w ochronę środowiska, gospodarkę wodną, efektywność energetyczną i odnawialne źródła energii.

Część obywateli i polityków podkreśla, że dzięki wspólnym działaniom Europa rozwija się bardziej równomiernie i nowocześnie. Inni zwracają uwagę na koszty, nadmierną biurokrację, zbyt wolne procedury albo na to, że nie wszystkie decyzje odpowiadają lokalnym potrzebom.

Do najczęściej omawianych trudności należą:

- skomplikowane procedury przy ubieganiu się o środki i rozliczaniu projektów;
- ryzyko, że część inwestycji będzie słabo dopasowana do realnych potrzeb mieszkańców;
- spory polityczne o to, na które cele przeznaczać środki w pierwszej kolejności;
- zależność niektórych przedsięwzięć od środków zewnętrznych i harmonogramów unijnych;
- nierówne tempo korzystania z funduszy przez różne regiony i instytucje.

Twój ruch

Wybierzcie w parach jeden projekt z waszej okolicy, który został sfinansowany lub współfinansowany z funduszy europejskich. Następnie:
- ustalcie, do jakiej polityki lub programu można go zaliczyć;
- opiszcie, jaki problem miał rozwiązać;
- wskażcie, kto jest jego beneficjentem;
- oceńcie, czy efekt projektu jest widoczny i użyteczny dla mieszkańców;
- sformułujcie wspólny wniosek: czy polityka UE w tym przypadku odpowiada realnym potrzebom lokalnej społeczności.

Podsumowanie lekcji

s. 147
- **Polityka spójności** ma zmniejszać dysproporcje między regionami i przeciwdziałać zacofaniu regionów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.

s. 148
- **Polityka konkurencji UE** polega na ochronie konkurencji przed zakłóceniami. Polega na eliminowaniu zachowań antykonkurencyjnych, takich jak powstawanie karteli czy monopoli.

s. 149
- **Polityka ochrony konsumentów** zabezpiecza prawa konsumentów względem sprzedawców oraz zapewnia lepszą ochronę konsumentom szczególnie podatnym za zagrożenia.

s. 151
- Unia Europejska realizuje różne **polityki sektorowe**, m.in. politykę kulturalną.



Pytania i polecenia

1. Scharakteryzuj politykę spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej UE.
2. Oceń działalność UE w wybranej polityce sektorowej.
3. Przedstaw prawa konsumentów w UE w dziedzinie transportu, zdrowia publicznego, produktów leczniczych i wyrobów medycznych oraz bezpieczeństwa żywności.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach mapę lub prezentację „Unia Europejska w naszej okolicy". Wybierzcie od trzech do pięciu lokalnych projektów współfinansowanych ze środków unijnych. Opiszcie ich cele, beneficjentów, koszty i efekty. Oceńcie, które z nich najlepiej służą wspólnemu dobru mieszkańców.

4 Polska w Unii Europejskiej

Na tej lekcji

- ocenisz bilans członkostwa Polski w Unii Europejskiej;
- wyjaśnisz, na czym polegają cztery swobody jednolitego rynku i jakie mają znaczenie dla Polski;
- poznasz najważniejsze prawa obywateli Unii Europejskiej oraz przykłady korzystania z nich.

Droga Polski do Unii Europejskiej

Przemiany ustrojowe po 1989 r. przyspieszyły zbliżenie Polski do Wspólnot Europejskich. Już we wrześniu 1989 r. podpisano **umowę o handlu i współpracy gospodarczej**, a w grudniu 1991 r. zawarto **układ europejski**. Jego najważniejszym postanowieniem było uznanie, że stowarzyszenie Polski ze Wspólnotami Europejskimi ma prowadzić do pełnego członkostwa. Układ wszedł w życie 1 lutego 1994 r.

Twój ruch

Znajdź w internecie film Tomasza Bagińskiego promujący polską prezydencję w Radzie (Unii Europejskiej). Po obejrzeniu wymień symbole, które dostrzegasz w filmie, oraz określ wartości, do których odwołał się twórca.

Ważnym krokiem była także decyzja Rady Europejskiej podjęta na szczycie w Kopenhadze w czerwcu 1993 r. Otworzyła ona drogę do rozszerzenia UE na wschód. Państwa kandydujące musiały jednak spełnić **kryteria kopenhaskie**, obejmujące:

- stabilność instytucji demokratycznych i praworządność,
- sprawnie działającą gospodarkę rynkową,
- dostosowanie prawa krajowego do prawa UE.

Polska złożyła oficjalny wniosek o członkostwo w UE 8 kwietnia 1994 r., a w 1997 r. Sejm przyjął **Narodową Strategię Integracji**. Następnie rozpoczęły się negocjacje akcesyjne. Najpierw przeprowadzono tzw. **screening** (czytaj: skrining), a potem ustalano warunki dostosowania Polski do wymogów UE.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CP
Narodowa Strategia Integracji

Definicja

Screening – przegląd prawa pod kątem zgodności z prawem unijnym.

W toku negocjacji Polska uzyskała **okresy przejściowe** w części obszarów, w tym w rolnictwie, ochronie środowiska, polityce konkurencji oraz w zakresie swobodnego przepływu towarów, osób, usług i kapitału. Ustalono także wysokość polskiej składki do budżetu UE oraz zasady korzystania z funduszy unijnych. Negocjacje zakończono pod koniec 2002 r.

Ostatni etap stanowiło podpisanie i ratyfikacja **traktatu akcesyjnego** (**Traktatu o przystąpieniu Rzeczypospolitej do Unii Europejskiej**). Został on podpisany 16 kwietnia 2003 r. w Atenach. Przed ratyfikacją przeprowadzono **referendum** ogólnokrajowe, które odbyło się 7–8 czerwca 2003 r. Przy frekwencji 58,8% za przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej opowiedziało się 77,4% głosujących. Po ratyfikacji traktatu przez Prezydenta RP Polska **1 maja 2004 r. została członkiem Unii Europejskiej**.



Uroczyste podpisanie traktatu akcesyjnego przez delegację z Polski w Atenach 16 kwietnia 2003 r. Po lewej premier Leszek Miller, po prawej minister spraw zagranicznych Włodzimierz Cimoszewicz.

Najważniejsze etapy drogi Polski do członkostwa w UE

Data	Wydarzenie	Znaczenie
1989	umowa o handlu i współpracy ze Wspólnotami Europejskimi	początek formalnego zbliżenia Polski do integracji europejskiej
1991	podpisanie układu europejskiego	potwierdzenie, że celem stowarzyszenia jest pełne członkostwo
1994	złożenie oficjalnego wniosku o członkostwo	rozpoczęcie drogi akcesyjnej w sensie politycznym i prawnym
1998–2002	negocjacje akcesyjne	uzgadnianie warunków przystąpienia i dostosowania polskiego prawa
7–8 czerwca 2003 r.	referendum akcesyjne	obywatele zgodzili się na wejście Polski do UE
1 maja 2004 r.	przystąpienie Polski do UE	Polska stała się pełnoprawnym państwem członkowskim

Wyobraź sobie, że w 2003 r. partie i środowiska eurosceptyczne przekonały Polaków do odrzucenia akcesji i do dzisiaj Polska nie jest członkiem UE. Przedstaw, jak wyglądałyby w Polsce np.: infrastruktura, ekologia, postęp technologiczny, konkurencyjność gospodarki, handel międzynarodowy, demografia, obronność czy przemiany społeczne.

Twój ruch

Wstąpienie Polski do UE

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CQ
Traktat o przystąpieniu Polski do UE
Dz.U. 2004 nr 90
poz. 864

Polska na tle innych państw członkowskich Unii Europejskiej

Uzyskanie członkostwa w UE otworzyło przed Polską nowe możliwości rozwoju i zwiększyło poczucie bezpieczeństwa. Duże znaczenie miało także **wsparcie finansowe UE**.



Źródło: CBOS, https://link.operon.pl/Eo, luty 2026, s. 4 (dostęp: 28.07.2026).

Twój ruch

1. Przygotujcie się do debaty „za" i „przeciw" na temat: Czy Polska powinna wystąpić z Unii Europejskiej?
2. Przygotujcie się do symulacji debaty sejmowej na temat członkostwa Polski w UE. Podzielcie się na frakcje polityczne reprezentowane aktualnie w Sejmie i zajmijcie stanowisko zgodnie z programami politycznymi wybranych partii.

Integracji sprzyjały również procesy związane z **globalizacją**, takie jak:

- postęp naukowo-techniczny,
- rozwój handlu międzynarodowego,
- rosnąca współzależność państw.

Członkostwo w UE wiąże się jednak także z częściowym ograniczeniem **suwerenności państwa**, na przykład w zakresie stanowienia prawa. Pozycja państwa na arenie międzynarodowej zależy od wielu czynników, zwłaszcza od jego siły na tle innych państw. Można ją oceniać na podstawie takich wskaźników, jak:

- liczba ludności,
- powierzchnia,
- siła gospodarcza,
- siła militarna,
- zasoby państwa.

W odniesieniu do państw UE Polskę uznaje się za **państwo średniej wielkości**. Pod względem ogólnej siły najczęściej zajmuje **ok. 5. lub 6. miejsca w UE**. Pozycja naszego kraju wzrosła po wyjściu Wielkiej Brytanii z UE w 2020 r.

Atutem Polski jest wciąż stosunkowo duża liczba ludności na tle UE. Problemem pozostają jednak niekorzystne trendy demograficzne. Prognozy wskazują, że do **2050 r.** liczba mieszkańców Polski może spaść do ok. **33 mln**.

Znaczenie mają nie tylko rozmiary populacji, lecz także jej struktura. Niekorzystne zjawiska to:

- niski przyrost naturalny,
- starzenie się społeczeństwa,
- wzrost liczby emerytów i rencistów,
- stosunkowo niska aktywność zawodowa.

Procesy te osłabiają potencjał gospodarczy państwa, ponieważ produkcja dóbr i usług zależy głównie od liczby osób w wieku produkcyjnym.

Po wejściu Polski do UE istotnym problemem stał się także **odpływ młodych i wykształconych osób do pracy za granicą**, określany jako **drenaż mózgów.** Był on związany z możliwością swobodnego przemieszczania się oraz lepszymi warunkami życia i pracy w Europie Zachodniej. Część emigrantów nie wróciła do kraju, chociaż wystąpienie 2020 r. Wielkiej Brytanii z UE przyczyniło się do **reemigracji**.

Jednym z możliwych sposobów łagodzenia tych problemów jest nasilająca się **imigracja zarobkowa**. Według danych GUS na początku 2026 r. w Polsce legalnie zatrudnionych było 1,2 mln cudzoziemców. Pochodzą oni głównie z Ukrainy, Białorusi, Indii i Gruzji.

Dziesięć największych krajów UE pod względem ludności, terytorium i PKB (stan na 2025 r.)

	Liczba ludności	Terytorium w km²	Udział % PKB w UE (2023)
1.	Niemcy 83 577 140	Francja 638 475	Niemcy 24,4
2.	Francja 68 635 943	Hiszpania 505 983	Francja 16,4
3.	Włochy 58 934 177	Szwecja 447 424	Włochy 12,4
4.	Hiszpania 49 077 984	Niemcy 357 569	Hiszpania 8,7
5.	Polska 36 497 495	Finlandia 338 363	Niderlandy 6,1
6.	Rumunia 19 036 031	Polska 311 928	Polska 4,4
7.	Niderlandy 18 044 027	Włochy 302 073	Belgia 3,5
8.	Belgia 11 900 123	Rumunia 238 398	Szwecja 3,1
9.	Czechy 10 909 500	Grecja 131 694	Irlandia 3,0
10.	Portugalia 10 749 635	Bułgaria 110 996	Austria 2,8

Źródło: ec.europa.eu/Eurostat (dostęp: 07.05.2026).

Twój ruch

Opracujcie dziesięć innych niż przedstawione w tabeli kryteriów, według których można obiektywnie określić pozycję Polski w UE. Przedstawcie swoje prace w formie rankingu.

Sama powierzchnia państwa ma ograniczony wpływ na jego pozycję międzynarodową. Duże terytorium nie zawsze oznacza większą siłę. Przykładem są Szwecja i Finlandia – państwa rozległe, ale słabiej zaludnione ze względu na warunki naturalne.

O pozycji państwa decydują także inne czynniki, takie jak:

- klimat,
- ukształtowanie terenu,
- jakość gleb,
- zasoby naturalne,
- dostęp do wody pitnej,
- poziom urbanizacji i uprzemysłowienia,
- rozwój sieci transportowej.

Twój ruch

Porównajcie Polskę z innymi wybranymi krajami UE w odniesieniu do każdego z czynników. Wskażcie szanse i zagrożenia, jakie z nich wynikają.

Polska odgrywa ważną rolę jako kraj tranzytowy, zwłaszcza na osi Wschód – Zachód. Jej znaczenie rośnie dzięki rozbudowie sieci dróg szybkiego ruchu i modernizacji kolei. Silną pozycję mają także polskie firmy transportowe. W 2025 r. wykonały **20% przewozów ładunków w unijnym transporcie drogowym**. Dla porównania: Niemcy wykonały 15% przewozów, a Hiszpania – 14,5%.



Polska flota transportowa

Na pozycję państwa wpływają również czynniki trudniejsze do zmierzenia, na przykład:

- prestiż międzynarodowy,
- atrakcyjność kultury,
- znaczenie polityki i idei,
- relacje między przywódcami,
- zdolność wpływania na decyzje międzynarodowe.

Bilans członkostwa Polski w UE

Bilans członkostwa Polski w UE

Członkostwo w UE przynosi Polsce wiele korzyści, ale wiąże się też z określonymi kosztami i zobowiązaniami. Polska pozostaje **beneficjentem netto budżetu UE**. W 2025 r. otrzymała z budżetu unijnego **12,90 mld euro**, wpłaciła **8,25 mld euro**, a zatem saldo wyniosło **+4,65 mld euro**.



Do najważniejszych korzyści z członkostwa w UE należą:

- dostęp do jednolitego rynku, który umożliwia swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i osób;
- łatwiejsze prowadzenie działalności gospodarczej i handel z innymi państwami UE;
- większy wybór dla konsumentów oraz wyższe standardy bezpieczeństwa i ochrony środowiska;
- wsparcie wzrostu gospodarczego, innowacji i inwestycji.

Polska co roku wnosi **składkę do budżetu UE**, a ponadto musi stosować prawo unijne. **Rozporządzenia UE** obowiązują bezpośrednio, natomiast **dyrektywy** muszą zostać przez państwa członkowskie wprowadzone do prawa krajowego. Oznacza to, że w niektórych dziedzinach państwo nie działa całkowicie samodzielnie, lecz współtworzy i stosuje wspólne reguły unijne..

Cztery swobody jednolitego rynku

Jednolity rynek to jeden z fundamentów UE. Dzięki niemu państwa członkowskie tworzą wspólną przestrzeń gospodarczą. Oznacza to, że w wielu dziedzinach znikają bariery utrudniające handel, przemieszczanie się lub podejmowanie działalności w innym kraju UE.

W praktyce oznacza to możliwość kupowania towarów z innych państw bez ceł wewnętrznych, podejmowania pracy za granicą, korzystania z usług na obszarze UE czy zakładania konta i inwestowania kapitału w innym państwie członkowskim.

Twój punkt widzenia

Czy twoim zdaniem bilans członkostwa Polski w UE jest dziś bardziej pozytywny czy bardziej problematyczny? Zajmij stanowisko i je uzasadnij. Odwołaj się do co najmniej trzech argumentów dotyczących życia obywateli, gospodarki lub miejsca Polski w Europie.

Cztery swobody jednolitego rynku

Swobody wynikające z jednolitego rynku Unii Europejskiej

Swoboda	Zasady	Znaczenie dla Polski	Przykłady
przepływ towarów	towary mogą być sprzedawane na wspólnym rynku bez ceł i większości barier wewnętrznych	ułatwia eksport polskich produktów i rozwój handlu	kupowanie produktów z innych państw UE lub sprzedaż polskich towarów za granicę
przepływ osób	obywatele państw UE mogą podróżować, uczyć się i podejmować pracę w innych państwach członkowskich	zwiększa mobilność pracowników i studentów	podjęcie studiów lub pracy w innym kraju UE
przepływ usług	przedsiębiorcy mogą oferować usługi w innych państwach UE	ułatwia działalność firm transportowych, budowlanych, informatycznych i wielu innych	korzystanie z usług świadczonych przez firmę z innego państwa UE
przepływ kapitału	możliwe jest swobodniejsze inwestowanie, transfer środków i lokowanie kapitału	sprzyja inwestycjom zagranicznym i działalności przedsiębiorstw	założenie rachunku, zakup akcji lub inwestowanie w innym państwie UE

Prawa obywateli Unii Europejskiej

Obywatelstwo UE

Obywatelstwo UE przysługuje każdemu obywatelowi państwa członkowskiego. Nie zastępuje ono obywatelstwa polskiego, ale daje dodatkowe uprawnienia związane z uczestnictwem we wspólnocie europejskiej.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ep
Europejski portfel tożsamości cyfrowej

Nie ma obecnie osobnego dokumentu ani aplikacji potwierdzającej obywatelstwo UE – wystarcza do tego dowód osobisty. Dodatkowo aplikacja mObywatel zostanie rozszerzona o **europejski portfel tożsamości cyfrowej (EUDI Wallet)**, który umożliwi obywatelom bezpieczne potwierdzanie tożsamości oraz korzystanie z usług publicznych i prywatnych w całej UE. Z tej aplikacji korzysta już 11 mln Polaków.

Do najważniejszych praw obywateli UE należą:

- prawo do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich;
- czynne i bierne prawo wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych w państwie pobytu, na określonych zasadach;
- prawo do ochrony dyplomatycznej i konsularnej innego państwa UE, gdy własne państwo nie ma przedstawicielstwa w danym kraju;
- prawo do składania petycji do Parlamentu Europejskiego i skargi do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich;
- prawo do zwracania się do instytucji UE i otrzymywania odpowiedzi.

Podsumowanie lekcji

s. 155
- **Wstąpienie Polski do UE** to realizacja jednego z najważniejszych celów polskiej dyplomacji po 1989 r.

s. 158
- Polska jest liczącym się państwem UE zarówno pod względem **wielkości**, **stanu gospodarki**, jak i **potencjału społecznego**.

s. 159
- **Jednolity rynek** opiera się na czterech swobodach: **przepływu towarów**, **osób**, **usług i kapitału**.

s. 160
- **Obywatelstwo Unii Europejskiej** daje dodatkowe prawa, ale nie zastępuje obywatelstwa polskiego.

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego wejście Polski do UE było jednym z najważniejszych celów polskiej polityki po 1989 r.

2. Podaj po dwa przykłady korzyści i wyzwań wynikających z członkostwa Polski w UE.

3. Scharakteryzuj cztery swobody jednolitego rynku.

4. Wyjaśnij, czym obywatelstwo UE różni się od obywatelstwa państwowego.



5

Przyszłość integracji europejskiej

Na tej lekcji

- poznasz różne koncepcje integracji europejskiej;
- rozważysz problemy związane z pogłębianiem i rozszerzaniem się UE;
- przeanalizujesz zadania stojące przed UE w nieodległej przyszłości.

Polityczny wymiar integracji europejskiej

Po II wojnie światowej w Europie trwała dyskusja nad tym, jak powinien wyglądać proces integracji państw europejskich. Chodziło nie tylko o odbudowę kontynentu po wojennych zniszczeniach, lecz także o stworzenie takiego modelu współpracy, który ograniczyłby ryzyko kolejnych konfliktów. W debacie tej wyłoniły się trzy ważne koncepcje: **konfederacyjna**, **federacyjna** i **konstytucyjna**.

Najważniejsze koncepcje integracji europejskiej

Koncepcja	Główne cechy	Zwolennicy
konfederacyjna	• współpraca suwerennych państw • zachowanie dużej autonomii • decyzje podejmowane głównie przez rządy państw • ograniczona rola instytucji ponadnarodowych	Charles de Gaulle
federacyjna	• powstanie państwa federacyjnego • utworzenie wspólnych, demokratycznych instytucji europejskich, np. parlamentu i odpowiedzialnego przed nim rządu	Winston Churchill, Konrad Adenauer, Paul Henri Spaak, Walter Halstein, Altiero Spinelli
funkcjonalistyczna	• ewolucyjna integracja zapoczątkowana współpracą w obszarze gospodarki • stopniowe przesuwanie kompetencji	Robert Schuman, Jean Monnet
konstytucyjna	• integracja oparta na wspólnej konstytucji europejskiej • jasny podział kompetencji między UE a państwami członkowskimi	Valéry Giscard d'Estaing

Koncepcje integracji europejskiej



Konrad Adenauer (1876–1967), niemiecki polityk, kanclerz RFN w latach 1949–1963, zwolennik zjednoczenia Niemiec i integracji europejskiej.

Koncepcja konfederacyjna zakładała, że państwa europejskie powinny współpracować, ale nie rezygnować z własnej suwerenności. Taki model określano często mianem „**Europy ojczyzn**".

Koncepcja federacyjna przewidywała silniejsze związanie państw europejskich i przekazanie części uprawnień wspólnym organom ponadnarodowym. Jej zwo-

lennicy uważali, że tylko głębsza integracja zapewni Europie trwały pokój i skuteczność działania. Taki model określano jako **Stany Zjednoczone Europy**.

Stany Zjednoczone Europy

Chciałbym na koniec życia dokonać wielkiego dzieła i umrzeć. Tak oto ustanowić Stany Zjednoczone Europy – napisał Wiktor Hugo (czytaj: igo; 1802–1885) w notatkach z lat 1876–1878. Hugo jako pierwszy użył określenia Stany Zjednoczone Europy. Wbrew przekonaniom większości współczesnych mu ludzi wierzył, że odwieczna wrogość Francji i Niemiec może się przemienić w solidarność. Nie mylił się – fundamentem integracji europejskiej po II wojnie światowej jest właśnie porozumienie francusko-niemieckie zawarte w 1963 r. (tzw. traktat elizejski).

Próbą pogodzenia różnych wizji integracji była **koncepcja funkcjonalistyczna**. Zakłada ona, że integracja powinna przebiegać stopniowo i ewolucyjnie. Współpraca państw powinna zaczynać się od spraw praktycznych, przede wszystkim od gospodarki, a dopiero później obejmować kolejne obszary. W tej koncepcji:

- kompetencje są stopniowo przenoszone ze szczebla krajowego na wspólnotowy;
- integracja rozwija się na podstawie doświadczeń zdobywanych we wspólnym działaniu;
- ostatecznym celem jest powstanie wspólnoty politycznej.

Zwolennikami tej wizji byli **Jean Monnet** i **Robert Schuman**. Także dziś różne koncepcje integracji europejskiej mają swoich zwolenników i przeciwników.

Koncepcja konstytucyjna rozwinęła się na początku XXI w. Zakładała, że podstawą dalszej integracji powinna być wspólna konstytucja, określająca zasady funkcjonowania UE. Zgodnie z nią powinien zostać ustanowiony nadrzędny rząd europejski odpowiedzialny przed Parlamentem Europejskim. Ponadto w ramach tej koncepcji promowano tzw. **Europę regionów** i znoszenie znaczenia granic narodowych.

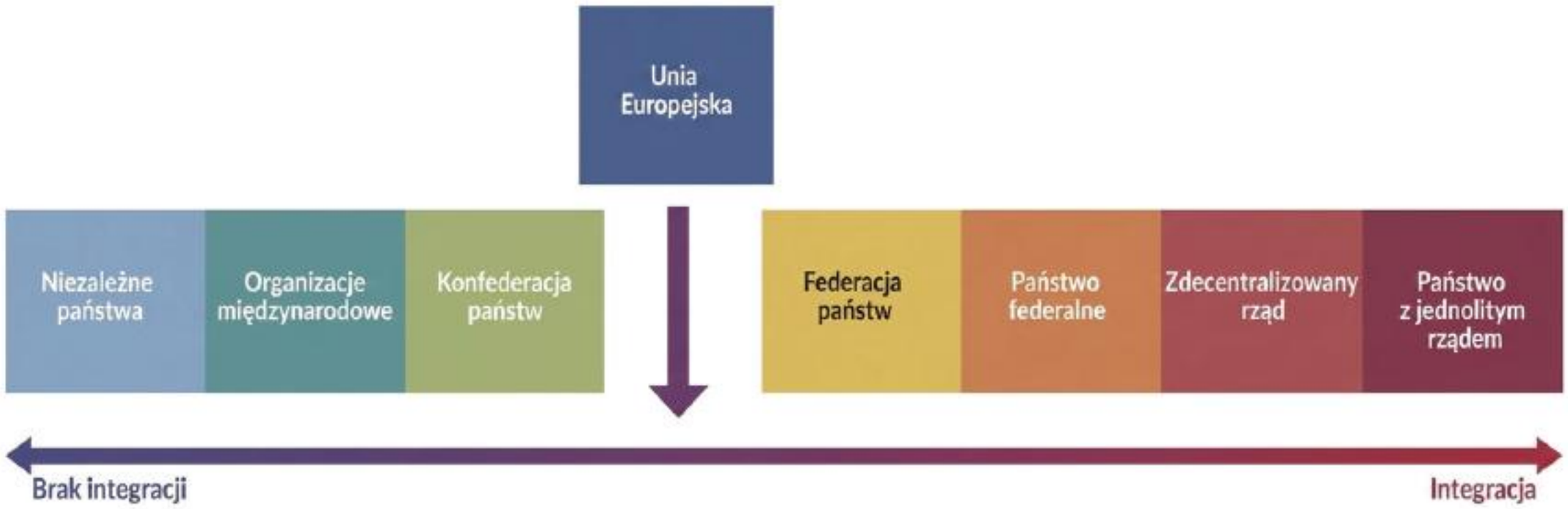
W 2001 r. powołano **konwent w sprawie przyszłości Europy**, któremu przewodniczył **Valéry Giscard d'Estaing** (czytaj: waleri żiskar destę). Opracował on projekt **konstytucji dla Europy**. Proces jego ratyfikacji został jednak w 2005 r. wstrzymany, ponieważ projekt odrzucono w referendach we Francji i Holandii.



Angielskie wydanie *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy* opublikowane przez Unię Europejską



III. Polska w Europie



> [...] Unię Europejską nie sposób jednoznacznie przyporządkować do któregokolwiek typu ustroju federalnego. Występują w niej co prawda dwa poziomy sprawowania władzy: regionalny (narodowy) i centralny (międzynarodowy), jednak nie istnieje między nimi równość właściwa dla ustroju federalnego, jako że stosowanie się do większości zaleceń organów unijnych jest de facto dobrowolne. Jednocześnie UE jest czymś więcej niż konfederacją, gdyż pojedynczym podmiotom nie przysługuje prawo weta dla działalności poziomu centralnego (z wyjątkiem kilku drażliwych kwestii jak polityka zagraniczna i opodatkowanie). Oznacza to, że [...] Unia Europejska „jest podmiotem *sui generis*, będącym mniej niż federacją, ale więcej niż konfederacją".

Zajrzyj do źródła

M. Hązła, *Czy Unia Europejska powinna stać się federacją?*, „Społeczeństwo i Polityka", 2021/3 (68), s. 62.

Demokratyzacja Unii Europejskiej

Unia Europejska staje się stopniowo bardziej demokratyczna. Ważnym przejawem tego procesu jest rosnące znaczenie Parlamentu Europejskiego, czyli jedynej instytucji UE wybieranej w wyborach powszechnych.

Problemem pozostaje jednak często **niska frekwencja w wyborach do Parlamentu Europejskiego**. Dlatego instytucje unijne i rządy państw członkowskich starają się:

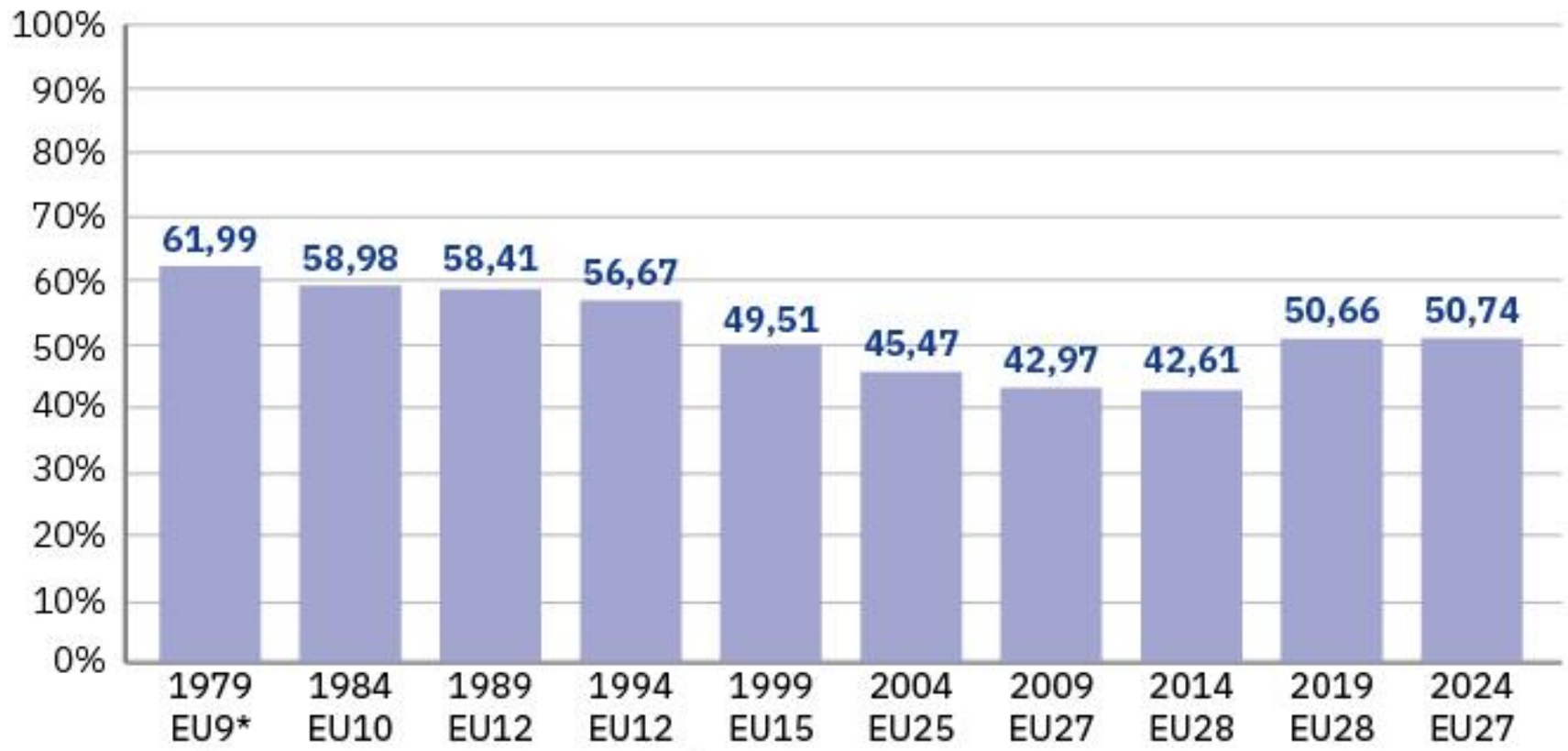
- lepiej informować obywateli o działalności UE,
- rozwijać komunikację ze społeczeństwem,
- wzmacniać poczucie wspólnoty europejskiej.

Budowaniu tożsamości europejskiej sprzyjają edukacja, środki masowego przekazu oraz udział obywateli różnych państw we wspólnych przedsięwzięciach w UE i poza nią.

Zaproponujcie sposoby, za pomocą których można przekonać obywateli UE do udziału w wyborach do PE.

Twój ruch

Frekwencja w wyborach do Parlamentu Europejskiego w latach 1979–2024



*Skróty EU9 itd. oznaczają liczbę państw wchodzących w skład UE.

Źródło: https://results.elections.europa.eu/pl/ (dostęp: 10.05.2026).

Twój ruch

Znajdź informacje na temat frekwencji do PE w poszczególnych państwach. Wskaż po trzy państwa z najwyższą i najniższą frekwencją. Następnie rozważ, czy istnieją zależności geograficzne, kulturowe lub ekonomiczne wpływające na frekwencję wyborczą.

Dalsze rozszerzanie Unii Europejskiej

Rozszerzanie Unii Europejskiej

Do państw oficjalnie ubiegających się o członkostwo w UE należą: Albania, Bośnia i Hercegowina, Gruzja, Mołdawia, Czarnogóra, Macedonia Północna, Serbia, Turcja i Ukraina. **Sytuacja kandydatów jest jednak zróżnicowana**.

Szanse **Turcji** osłabły po umocnieniu się w niej rządów autorytarnych Recepa Tayyipa Erdoğana. Niewielkie są także szanse **Ukrainy**, znajdującej się w stanie wojny, oraz **Gruzji**, która coraz silniej ulega wpływom Rosji. **Kosowo** pozostaje potencjalnym kandydatem do członkostwa. Rada Europejska dopuściła możliwość przystąpienia do UE wszystkich państw **Bałkanów Zachodnich**. Z kolei w Islandii wznowiono dyskusję na temat integracji z UE, a o dalszych losach ma zdecydować referendum zaplanowane na 2026 r. Wielka Brytania od 2020 r. pozostaje poza UE, jednak nastroje społeczne skłaniają brytyjskich polityków do refleksji nad ponowną integracją.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CR
Europejska Polityka Sąsiedztwa

Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS)

Kluczowym elementem polityki zagranicznej UE jest **Europejska Polityka Sąsiedztwa** (**EPS**). To ważna część polityki zagranicznej UE. Obejmuje relacje z 16 najbliższymi sąsiadami Wspólnoty na wschodzie i południu. Jej celem jest:

- wzmacnianie stabilności politycznej,
- wspieranie rozwoju gospodarczego,
- zwiększanie bezpieczeństwa w regionie.

Współpraca w ramach EPS została zainaugurowana w 2004 r.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CS
Partnerstwo Wschodnie

Partnerstwo Wschodnie

Partnerstwo Wschodnie powstało w 2009 r. z inicjatywy Polski i Szwecji. Jego celem była europeizacja sześciu państw wchodzących dwie dekady temu w skład Związku Radzieckiego: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy.

dawii i Ukrainy. Kraje Partnerstwa Wschodniego mają historyczne, kulturowe i geograficzne podstawy do tego, aby w przyszłości stać się częścią zjednoczonej Europy. Na drodze do integracji stoją jednak liczne problemy. Głównym wyzwaniem jest Rosja, która prowadzi politykę odbudowy poradzieckiej strefy wpływów.

Część państw należących do EPS została włączona do programu **Południowe Sąsiedztwo**, który zainicjowano w 2008 r. Obejmuje on współpracę z dziesięcioma krajami partnerskimi: Algierią, Egiptem, Izraelem, Jordanią, Libanem, Libią, Marokiem, Palestyną (Autonomią Palestyńską), Syrią i Tunezją.

Celem programu Południowe Sąsiedztwo jest budowanie:

- pokoju,
- stabilności,
- bezpieczeństwa,
- dobrobytu gospodarczego,
- współpracy między kulturami i cywilizacjami regionu Morza Śródziemnego.

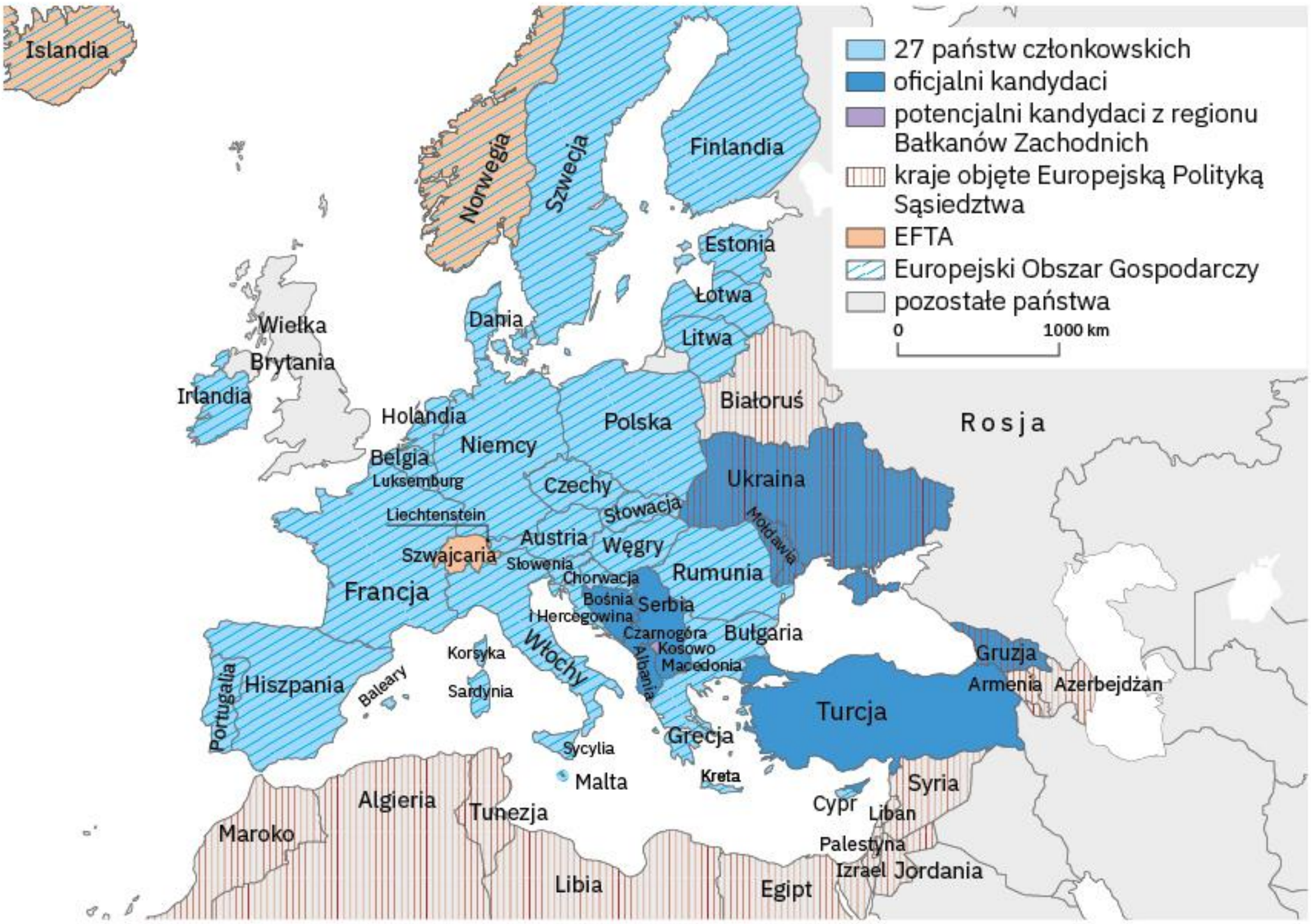
Program ten kładzie nacisk na poszanowanie demokracji, praw człowieka i wolności obywatelskich, a jednocześnie propaguje zrozumienie między kulturami i cywilizacjami w basenie Morza Śródziemnego.

Południowe Sąsiedztwo

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CT
Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie południowych krajów ościennych Dz.U.EU.C. 2012.199E.158

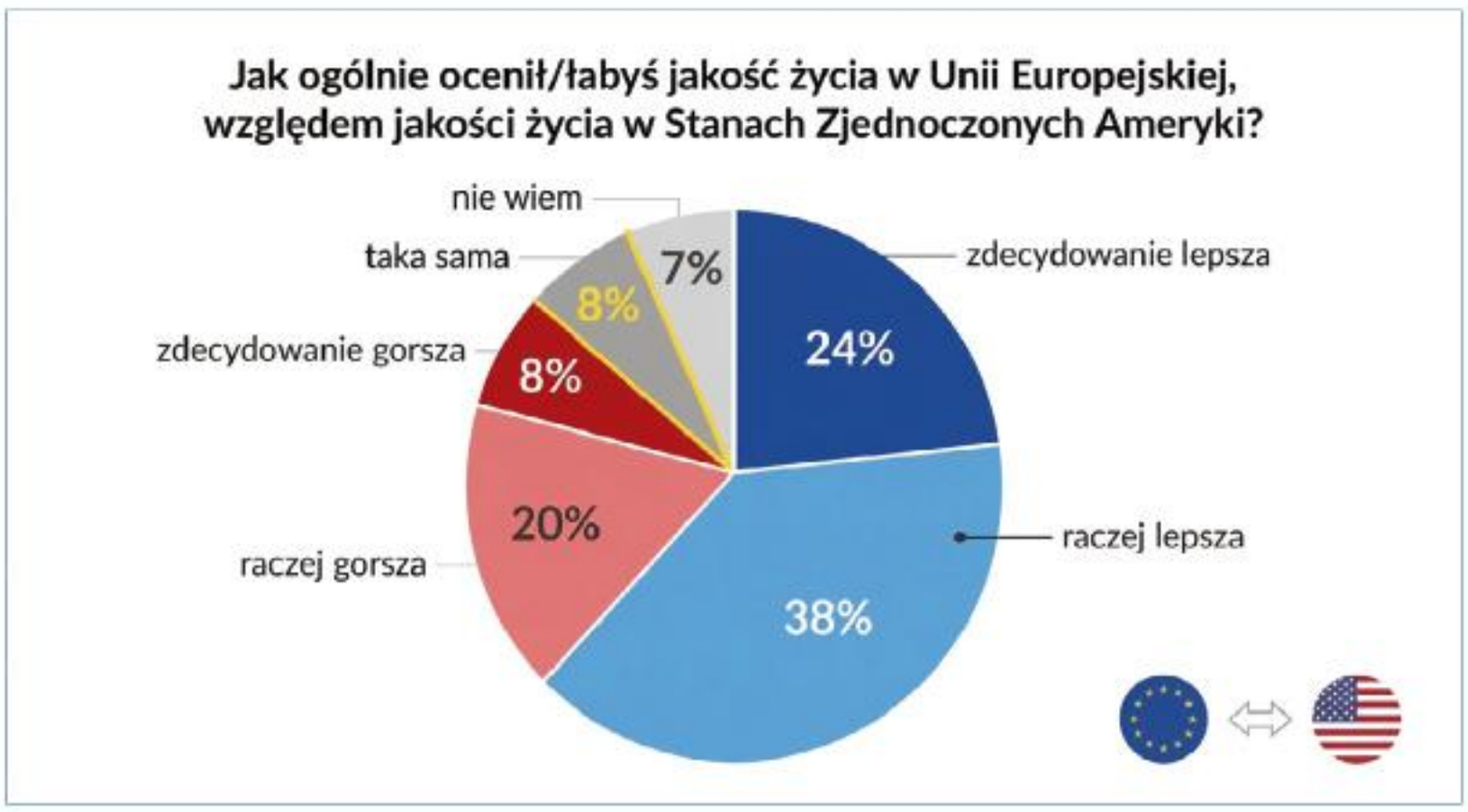
Unia Europejska – perspektywy rozwoju



Prawo unijne dopuszcza możliwość ubiegania się o członkostwo w UE przez każde państwo europejskie. Warunki, które muszą spełnić państwa kandydujące, określono w 1993 r. na szczycie w Kopenhadze.

W praktyce kolejne rozszerzenia UE stają się jednak coraz trudniejsze. Wynika to z kilku przyczyn:

- UE zmaga się z własnymi problemami gospodarczymi, między innymi z osłabieniem gospodarki Niemiec, konkurencją w dziedzinie elektroniki i motoryzacji z Chin, cłami importowymi z USA czy działalnością amerykańskich bigtechów (np. Alphabet, Apple, Amazon, Meta, Microsoft);
- brakuje silnego przywództwa, które przekonałoby obywateli do dalszego rozszerzania; w UE są trzy ośrodki prowadzenia polityki zagranicznej, które ze sobą konkurują i reprezentują często sprzeczne interesy: państwa członkowskie, Komisja Europejska oraz Wysoki Przedstawiciel UE do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa;
- część państw członkowskich uważa, że UE powinna najpierw skupić się na pogłębianiu współpracy wewnętrznej, ale też w wielu państwach nasilają się poglądy negujące dalsze procesy integracyjne; wyrażane są one głównie przez ugrupowania prawicowe (np. AfD w Niemczech, Ruch Narodowy we Francji, Konfederację i Konfederację Korony Polskiej w Polsce).



Procentowy udział UE, USA i Chin w światowym PKB w latach 1980–2025							
	1980	1990	2000	2010	2015	2020	2025
UE	29,42	28,73	21,59	22,00	18,00	17,10	14,7
USA	25,44	26,35	30,49	22,67	24,23	24,70	26,10
Chiny	1,70	1,59	3,60	9,20	14,70	17,30	16,90

Źródło: opracowanie własne na podstawie World Bank.

Szczególne kontrowersje budzi możliwość przyjęcia Turcji i Ukrainy. Włączenie tak dużych państw mogłoby w istotny sposób wpłynąć na zasady funkcjonowania Unii Europejskiej.

Europejskość niektórych państw może być dyskusyjna. Chociaż Turcja jest państwem azjatyckim, a jej stolica Ankara znajduje się w Azji Mniejszej, to ok. 4% terytorium Turcji leży w Europie. Podobnie wygląda sytuacja Cypru. Geograficznie jest położony w Azji, ale ze względu na związki kulturowe z cywilizacją grecką to państwo o charakterze europejskim.



III. Polska w Europie

Czy Turcja lub Ukraina powinny zostać członkiem Unii Europejskiej? Zorganizujcie debatę z udziałem zwolenników i przeciwników wstąpienia tych państw do UE.

Twój ruch

Pogłębianie procesów integracyjnych

Pogłębianie procesów integracyjnych

Obecny klimat polityczny nie sprzyja dalszej integracji europejskiej. Część państw UE sceptycznie odnosi się zarówno do rozszerzania UE, jak i do pogłębiania współpracy między państwami członkowskimi. Wpływają na to między innymi:

- słabe tempo wzrostu gospodarczego w krajach strefy euro,
- niewystarczająca konkurencyjność i innowacyjność gospodarki UE,
- kryzys migracyjny od 2015 r. i kontrowersje związane z **paktem migracyjnym**,
- nasilanie się nastrojów eurosceptycznych.

Przeprowadźcie debatę zwolenników i przeciwników przystąpienia przez Polskę do strefy euro.

Twój ruch

Pakt migracyjny – pakiet dziesięciu aktów prawnych regulujących różne elementy europejskiego systemu migracyjnego i azylowego. Wszedł w życie 2024 r., a w 2026 r. skończył się okres przejściowy do jego wprowadzenia w państwach członkowskich. Ważnym elementem paktu jest tzw. mechanizm solidarnościowy, który przewiduje trzy formy udzielenia wsparcia państwom doświadczającym kryzysu migracyjnego. Państwo wspierające może przyjąć migrantów w ramach relokacji, wnieść wkład finansowy lub udzielić alternatywnych środków solidarnościowych, czyli udzielić wsparcia technicznego i operacyjnego.

Definicja

W takich warunkach pojawiają się opinie, że więzi między państwami UE powinny być słabsze. Wyrazem tych nastrojów było referendum w Wielkiej Brytanii w czerwcu 2016 r., w którym 51,9% głosujących opowiedziało się za wystąpieniem kraju z UE, czyli za **brexitem**. Proces opuszczania UE przez Zjednoczone Królestwo rozpoczął się w 2017 r.

Brexit

Kryzys w strefie euro skłonił państwa należące do Eurogrupy do rozważania dalszego zacieśnienia współpracy gospodarczej i finansowej. **Wśród proponowanych rozwiązań znalazły się:**

- utworzenie unii bankowej,
- wprowadzenie ściślejszego nadzoru nad bankami,
- stworzenie wspólnego systemu gwarancji depozytów,
- zwiększenie kontroli nad budżetami państw strefy euro.

Zgodnie z tymi propozycjami instytucje unijne mogłyby reagować wtedy, gdy państwo prowadziłoby nierozważną politykę budżetową, i domagać się zmian w projektach budżetu.

Zajrzyj do źródła

Unia Gospodarcza i Walutowa (UGW) jest często przedstawiana jako polityczny krok w kierunku integracji Europy oraz ucieleśnienie solidarności jej mieszkańców. Rzeczywistość jest jednak zupełnie inna. Euro jest międzynarodową walutą rezerwową, zdolną konkurować z dolarem i służącą w pierwszej kolejności interesom dużych banków i przedsiębiorstw w Europie. Jest to także bardzo osobliwa forma pieniądza, stworzona *ex nihilo* [z niczego – przyp. red.] przez hierarchiczny alians niezawisłych państw.

Z konstrukcją euro związane są dwa podstawowe problemy, odzwierciedlające jego osobliwą budowę i, w konsekwencji, prowadzące do niepowodzenia całego przedsięwzięcia. Pierwszym jest szeroko dyskutowana sprzeczność pomiędzy polityką pieniężną i fiskalną. Przestrzeń pieniężna UGW jest jednorodna, a Europejski Bank Centralny (EBC) pożycza bankom komercyjnym środki po takiej samej stopie referencyjnej. Jednak przestrzeń fiskalna Wspólnoty jednorodna nie jest, a w ostatecznym rozrachunku każde państwo przejawia suwerenność w ściąganiu podatków i wydawaniu pochodzących z nich funduszy. Unia podjęła próbę rozwiązania tego problemu poprzez nałożenie dyscypliny fiskalnej w ramach Paktu Stabilności i Wzrostu lub – znacznie bardziej rygorystycznego – Paktu Fiskalnego (*Fiscal Compact*), jednak suwerenność państw w kwestiach fiskalnych ostatecznie nie została zniesiona.

Druga sprzeczność, a mianowicie fakt, iż przestrzeń pieniężna UGW jest jednorodna, ale jej sektor bankowy już nie, jest znacznie rzadziej dostrzegana, choć równie dotkliwa. Nie ma czegoś takiego jak bank „europejski"; są jedynie francuskie, niemieckie, hiszpańskie lub inne banki narodowe. Mimo iż mogą one uzyskać płynność z EBC w jednorodnej „europejskiej" przestrzeni, to gdy ich wypłacalność jest niepewna, zobowiązane są zwrócić się do władz krajowych.

C. Lapavitsas, *Wyjście dla Grecji i peryferii*, tłum. G. Konat, „Le Monde diplomatique", nr 6 (76), czerwiec 2012 r.

Twój punkt widzenia

Czy twoim zdaniem w najbliższych latach UE powinna przede wszystkim pogłębiać współpracę między obecnymi państwami członkowskimi, czy raczej skoncentrować się na dalszym rozszerzaniu? Sformułuj opinię i uzasadnij ją, odwołując się do co najmniej dwóch argumentów.

Twój ruch

1. Podaj, kto zdaniem autora tekstu źródłowego odnosi rzeczywiste korzyści z istnienia Unii Gospodarczej i Walutowej.
2. Wyjaśnij, na czym polegają sprzeczności w funkcjonowaniu Unii Gospodarczej i Walutowej w UE.

Na przełomie XX i XXI w. przywódcy UE uznali, że w warunkach globalizacji utrzymanie wysokiego poziomu rozwoju wymaga nowej polityki gospodarczej.

W ramach nowej polityki gospodarczej w 2000 r. przyjęto **strategię lizbońską**. Był to dziesięcioletni program reform, którego celem było:

- zwiększenie konkurencyjności gospodarki UE,
- wzrost nakładów na badania i rozwój,
- wzrost zatrudnienia,
- ograniczenie bezrobocia,
- redukcja biurokracji,
- usuwanie barier dla przedsiębiorczości.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CU
Strategia Europa 2020



III. Polska w Europie

Realizację tych planów utrudnił jednak kryzys gospodarczy z 2007 r., który osłabił finanse państw członkowskich. Po zakończeniu strategii lizbońskiej Unia przyjęła kolejny program rozwoju – **strategię Europa 2020**.

W 2017 r. rozpoczęto prace nad następną strategią rozwoju UE na kolejną dekadę – **Zrównoważona Europa 2030**. Nawiązuje ona do celów zrównoważonego rozwoju ONZ i obejmuje takie obszary, jak: ubóstwo, prawa człowieka, bezpieczeństwo żywnościowe, zdrowie, zrównoważona konsumpcja i produkcja, wzrost, zatrudnienie, infrastruktura, zrównoważona gospodarka zasobami naturalnymi, oceany, zmiana klimatu i równość płci. Fundamentem strategii Zrównoważona Europa 2030 jest niskoemisyjna i neutralna dla klimatu gospodarka o obiegu zamkniętym cechująca się dużą różnorodnością biologiczną.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CV
Zrównoważona Europa 2030

Podsumowanie lekcji

- W procesie integracji europejskiej ścierały się cztery koncepcje: **konfederacyjna**, **federacyjna**, **funkcjonalna** i **konstytucyjna**. s. 161
- Wyzwania, które stoją przed UE, dotyczą kwestii dalszego **rozszerzania wspólnoty** o kraje **Bałkanów Zachodnich** i **Turcji**. s. 164
- Aspiracje do integracji z UE ma **16 państw** objętych **Europejską Polityką Sąsiedztwa**. s. 164
- Unia Europejska utworzyła dwa programy integracji z krajami sąsiedzkimi: **Partnerstwo Wschodnie** oraz **Południowe Sąsiedztwo**. s. 164
- **Kryzys ekonomiczny** i postawa części społeczeństw państw europejskich nasilają tendencje do **osłabienia integracji i opuszczania UE przez niektóre państwa**. s. 167
- Docelowo UE mogłaby zjednoczyć prawie wszystkie kraje europejskie z wyjątkiem Rosji oraz **pogłębić integrację w zakresie gospodarczym** i **politycznym**. s. 167

Pytania i polecenia

1. Omów główne koncepcje integracji politycznej w ramach UE.

2. Przedstaw argumenty przemawiające za dalszym rozszerzaniem UE oraz przeciw niemu. Uwzględnij osobno interes UE jako całości i interes Polski.

3. Omów perspektywy dalszej integracji ekonomicznej w UE.

6

Możliwości indywidualnego rozwoju w Unii Europejskiej

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, w jaki sposób Unia Europejska wspiera indywidualny rozwój młodych ludzi;
- poznasz wybrane programy i narzędzia UE związane z edukacją, pracą i wolontariatem;
- wskażesz, jakie korzyści i wymagania wiążą się z korzystaniem z tych możliwości.

Wsparcie Wspólnoty w rozwoju obywateli

Unia Europejska kojarzy się często z instytucjami, prawem i wspólnym rynkiem. Dla młodych ludzi ma ona jednak także bardzo praktyczny wymiar. Dzięki programom europejskim można uczyć się za granicą, uczestniczyć w wymianach, brać udział w wolontariacie, zdobywać doświadczenie zawodowe, szukać pracy w innych krajach oraz lepiej dokumentować własne umiejętności.

Możliwości te nie są przeznaczone wyłącznie dla studentów. Z części z nich mogą korzystać także uczniowie szkół ponadpodstawowych, absolwenci, osoby szukające pierwszej pracy i młodzi wolontariusze.

Wsparcie obywateli UE

Możliwości wsparcia obywateli UE		
Obszar	**Rodzaj wsparcia**	**Dlaczego jest ważne?**
edukacja	programy mobilności, wymiany, współpraca szkół i uczelni	pomaga zdobywać wiedzę, języki i doświadczenie
praca	ułatwianie przepływu pracowników, narzędzia do szukania ofert i opisywania kwalifikacji	zwiększa szanse zatrudnienia i samodzielności
wolontariat	projekty solidarnościowe i działania społeczne	rozwija odpowiedzialność, współpracę i aktywność obywatelską
informacja	portale i sieci doradcze	ułatwia świadome wybory oraz ogranicza działanie przypadkowe

Unia Europejska traktuje edukację, rozwój kompetencji i mobilność jako ważny element **budowania wspólnoty**. Państwa członkowskie zachowują własne systemy edukacji i rynku pracy, ale jednocześnie współpracują, aby ułatwiać obywatelom naukę, zdobywanie doświadczeń i poruszanie się po europejskiej przestrzeni edukacyjnej oraz zawodowej.

Edukacja w Unii Europejskiej

Unia Europejska wspiera wysoką jakość kształcenia, szkolenia i spójności społecznej. W szczególny sposób pomaga w nauczaniu i uczeniu języków obcych, zachęca uczniów, studentów, stażystów, nauczycieli i młodzież do mobilności, ułatwia wymianę informacji i doświadczeń. Swoje działania realizuje przez odpowiednie regulacje prawne, strategie i programy.

Z myślą o młodzieży UE organizuje współpracę między państwami członkowskimi w ramach programu **Erasmus+**. Program ten jest źródłem unijnego wsparcia finansowego, narzędzi i zasobów – dla osób prywatnych i organizacji oraz na potrzeby reform – w następujących obszarach:

Erasmus+

- studia i szkolenia za granicą oraz inne formy rozwoju za granicą dostępne dla studentów, stażystów i osób zawodowo zajmujących się edukacją;
- wyjazd za granicę dla młodzieży i osób pracujących z młodzieżą; możliwość budowania przez organizacje partnerstw w celu wprowadzania innowacji w dziedzinie kształcenia, szkoleń i działań dotyczących młodzieży;
- wymiana wiedzy i reforma polityki w celu wspierania wzrostu gospodarczego, tworzenia nowych miejsc pracy, a także propagowania równości szans i włączenia społecznego w Europie.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CW
Narodowa Agencja Erasmus+

W ramach programu Erasmus+ można ubiegać się o dofinansowanie projektów w sektorach: edukacja szkolna, edukacja dorosłych, kształcenie i szkolenia zawodowe, młodzież, sport, szkolnictwo wyższe i Jean Monnet. W latach 2021–2027 z oferty programu Erasmus+ skorzysta ok. 4 mln osób oraz 125 tys. instytucji z całej Europy. Wnioski w programie mogą składać wyłącznie organizacje, a uczestnikiem projektów może być każdy.

Erasmus+

Logo programu Erasmus+

Działania dotyczące sportu koncentrują się głównie na zwalczaniu przemocy, dyskryminacji i dopingu.

Udział młodzieży, studentów i pracowników w wymianach stanowi doskonałą okazję do nauki języków obcych, poznawania innych kultur, metod nauczania, czy odbywania zagranicznych praktyk. W ramach systemu bolońskiego kraje europejskie współpracują w europejskim obszarze szkolnictwa wyższego obejmującym już 48 państw (stan na 2026 r.). Narodową Agencją Programu Erasmus+ i jego realizatorem w Polsce jest **Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji**.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CX
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Jeżeli wymiana nie jest możliwa, uczniowie mogą wziąć udział w wymianie wirtualnej. Dzięki mediom elektronicznym szkoły w całej Europie łączą się za pomocą portalu eTwinning.pl. W 2026 r. na platformie było zarejestrowanych ponad 1 mln nauczycieli oraz ponad 226 tys. szkół.

eTwinning

Dowiedz się, czy twoja szkoła uczestniczy w programach UE wspierających naukę. Sprawdź, czy możesz do nich dołączyć.

Twój ruch

Wybrane możliwości edukacyjne wspierane przez UE			
Program lub narzędzie	**Odbiorca**	**Cel**	**Na co zwrócić uwagę?**
Erasmus+	uczniowie, studenci, nauczyciele, osoby w kształceniu zawodowym, młodzież	udział w mobilności edukacyjnej, projektach, wymianach i praktykach	najczęściej uczestniczy się przez szkołę, uczelnię lub organizację
wymiany młodzieżowe	młodzież uczestnicząca w projektach międzynarodowych	uczenie się przez działanie, współpracę i kontakt z rówieśnikami z innych krajów	liczą się aktywność, gotowość do współpracy i komunikacja
DiscoverEU	głównie osiemnastolatkowie spełniający warunki naboru	możliwość podróżowania po Europie i poznawania jej różnorodności	trzeba śledzić terminy naborów i warunki udziału

Praca i pierwsze doświadczenia zawodowe

EURES

Logo EURES

Zajrzyj do źródła

Wszyscy obywatele Unii mają również prawa pracownicze oraz ułatwienia socjalne i podatkowe (np. zakaz podwójnego opodatkowania). Dobrym narzędziem do poszukiwania pracy i pracowników jest europejski portal mobilności zawodowej **EURES**. Można na nim znaleźć ponad milion ofert pracy z 31 państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego (UE oraz Islandii, Liechtensteinu i Norwegii). Portal EURES dysponuje też siecią ponad miliona doradców, którzy dostarczają informacji osobom poszukującym pracy i pracodawcom.

Polacy pracujący za granicą [fragmenty raportu]

Polska emigracja zagraniczna ma w większości coraz bardziej długookresowy charakter i cechy migracji osiedleńczej. Ponad połowa emigrantów przebywa za granicą nieprzerwanie od 2015 r. lub dłużej. Jedynie w przypadku Niderlandów widoczne jest znaczące zasilenie nowymi emigrantami w ostatnich latach i również emigrantów z Niderlandów charakteryzuje największa mobilność, jednak w porównaniu z wynikami poprzedniego badania emigracja w tym kraju nabiera cech osiedleńczych. Najbardziej osiadły charakter ma natomiast emigracja w Wielkiej Brytanii. Dla większości emigrantów obecny pobyt za granicą jest jednocześnie ich pierwszym pobytem w tym kraju i na emigracji w ogóle. O postępującym procesie osiedlania się Polaków za granicą świadczy dodatkowo rosnący odsetek osób mieszkających tam z najbliższą rodziną oraz coraz niższa częstotliwość wizyt w Polsce.

Nowi emigranci, którzy napłynęli do badanych krajów od momentu ostatniego badania, które miało miejsce w 2018 r. to głownie osoby młode, bez wcześniejszego doświadczenia w migracjach zagranicznych. W największym stopniu nowi emigranci napłynęli do Niemiec i Niderlandów. W przypadku Wielkiej Brytanii, po jej wyjściu ze struktur Unii Europejskiej i związanych z tym utrudnień w dostępie do rynku pracy nowi emigranci z Polski stracili nim zainteresowanie.



> Żyjący za granicą Polacy to w równej części kobiety i mężczyźni. Jednak już pod względem wykształcenia widoczne są między nimi różnice. Kobiety częściej niż mężczyźni mają wykształcenie wyższe lub maturalne, co ogólnie jest charakterystyczne dla społeczeństwa w Polsce, jednak tym co wyróżnia emigrantów, jest wyższy niż przeciętnie w Polsce udział osób z wykształceniem średnim zawodowym.
>
> *Polacy pracujący za granicą w 2022 r.,* Raport z badania ankietowego. NBP, Warszawa 2023, s. 4–5.

Wskaż niepokojące z punktu widzenia demografii Polski trendy w emigracji zarobkowej Polaków.

Twój ruch

Europass

Świadomy obywatel

link.operon.pl/CZ
Europass

Skuteczną i szybką prezentację kwalifikacji i umiejętności zawodowych można dokonać za pomocą **Europass**, który został przyjęty przez Parlament Europejski i obowiązuje od 2005 r. Jest to dobry sposób poszukiwania pracy w krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz krajach kandydujących do UE. Na Europass składa się portfolio pięciu dokumentów mających taką samą formę we wszystkich krajach (zob. tabela poniżej).

Dokumenty wchodzące w skład Europass	
Dokumenty	**Cechy**
Europass – CV	To standardowy formularz życiorysu używany w krajach UE. Ułatwia przedstawienie kwalifikacji i doświadczenia zawodowego. Wypełnia się go samodzielnie.
Europass – Paszport Językowy	Dokument wskazuje stopień znajomości języków obcych zgodnie z jednolitymi kryteriami przyjętymi na obszarze całej UE. Wypełnia się go samodzielnie.
Europass – Mobilność	Ujednolicony formularz potwierdzający wiedzę i doświadczenie zdobyte podczas nauki, praktyk, staży i szkoleń za granicą. Jest wydawany bezpłatnie przez Krajowe Centrum Europass.
Europass – Suplement Dyplomu	Dokument opisujący wiedzę i kompetencje zdobyte podczas studiów. Ułatwia zrozumienie poziomu i zakresu ukończonego wykształcenia. Jest wydawany przez uczelnię razem z dyplomem.
Europass – Suplement Dyplomu Potwierdzający Kwalifikacje Zawodowe	Dokument opisujący kompetencje osoby z dyplomem zawodowym. Ułatwia zrozumienie znaczenia dyplomu. Jest wydawany przez okręgowe komisje egzaminacyjne po zdaniu egzaminu zawodowego.

Przygotuj się do korzystania z europejskich możliwości zawodowych:

- Określ, w jakiej branży chcesz zdobywać doświadczenie.
- Sprawdź, jakie umiejętności i języki są tam szczególnie cenione.
- Przygotuj czytelny opis swoich kompetencji i doświadczeń.
- Porównaj warunki życia, pracy i kosztów utrzymania w wybranych krajach.
- Zweryfikuj, czy oferta pochodzi z wiarygodnego źródła i czy nie pomija ważnych warunków zatrudnienia.

Europejski Korpus Solidarności

EUROPEJSKI KORPUS SOLIDARNOŚCI

Logo EKS

Świadomy obywatel

link.operon.pl/D0
Europejski Korpus Solidarności

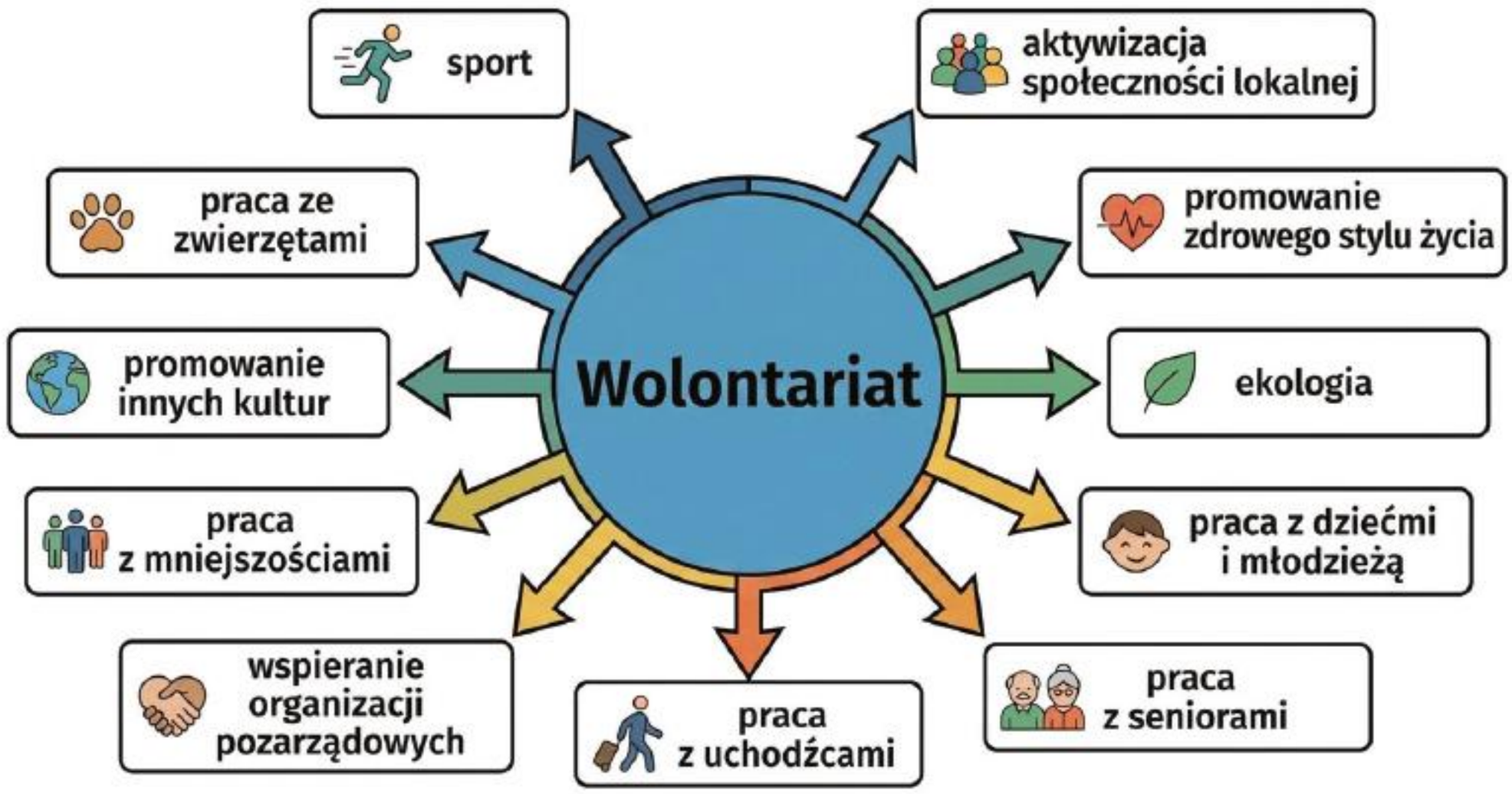
Wolontariat, solidarność i rozwój społeczny

Indywidualny rozwój nie ogranicza się do edukacji i pracy. Równie ważne są doświadczenia społeczne, które uczą odpowiedzialności, współpracy i wrażliwości na potrzeby innych ludzi. W tym obszarze szczególne znaczenie ma **Europejski Korpus Solidarności**. Umożliwia on młodym ludziom (w wieku 18–30 lat) udział w działaniach wolontariackich i projektach solidarnościowych w kraju lub za granicą.



Dla wielu młodych ludzi wolontariat staje się pierwszym doświadczeniem działania w środowisku międzynarodowym. Uczy odpowiedzialności za wspólne zadanie, punktualności, komunikacji i empatii. Pokazuje także, że rozwój osobisty nie polega wyłącznie na zdobywaniu korzyści dla siebie, lecz również na gotowości do działania na rzecz innych i budowania wspólnoty.

Wolontariat wspierany przez programy unijne może dotyczyć różnych obszarów.



Dzięki temu młody człowiek może lepiej poznać własne mocne strony i sprawdzić, w jakim rodzaju aktywności czuje się najlepiej.

Twój punkt widzenia

Czy twoim zdaniem większą wartość rozwojową ma udział w zagranicznym wyjeździe edukacyjnym, czy raczej dłuższe zaangażowanie w wolontariat lub projekt społeczny? Sformułuj opinię i uzasadnij ją dwoma argumentami.

Podsumowanie lekcji

- Unia Europejska wspiera rozwój obywateli przede wszystkim w obszarze **edukacji**, **pracy**, **mobilności** i **wolontariatu**. s. 170
- **Erasmus+** to program wspierający edukację, szkolenia, młodzież i sport w Europie i poza nią. Jego celem jest rozwój edukacyjny, zawodowy i osobisty uczestników. s. 171
- **EURES** pomaga szukać pracy i orientować się w europejskim rynku zatrudnienia, a **Europass** ułatwia przedstawianie kwalifikacji i doświadczeń. s. 172
- **Europejski Korpus Solidarności** umożliwia udział w działaniach wolontariackich i solidarnościowych. s. 174

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego Unia Europejska wspiera indywidualny rozwój obywateli.
2. Scharakteryzuj rolę EURES i Europass w planowaniu rozwoju zawodowego.
3. Wyjaśnij, jakie znaczenie ma wolontariat europejski dla rozwoju jednostki i wspólnoty.
4. Uzasadnij, dlaczego planowanie własnego rozwoju wymaga korzystania z oficjalnych i wiarygodnych źródeł informacji.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach klasową mapę możliwości rozwoju w UE. Każda grupa opracowuje jedną z inicjatyw: edukację, pracę, wolontariat lub projekty solidarności. Waszym zadaniem jest zebrać najważniejsze informacje o wybranych programach, wskazać warunki udziału, korzyści i możliwe trudności, a następnie zaprezentować wyniki w formie plakatu, infografiki albo prezentacji. Na końcu wspólnie zastanówcie się, które możliwości są najbardziej dostępne dla uczniów z waszej szkoły.



Rola obywateli w Unii Europejskiej (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, na czym polega obywatelstwo Unii Europejskiej i jakie znaczenie ma ono dla obywateli państw członkowskich;
- poznasz najważniejsze sposoby wpływania obywateli na politykę Unii;
- dowiesz się, czym jest europejska inicjatywa obywatelska.

Obywatelstwo Unii Europejskiej

Obywatelstwo Unii Europejskiej

Poczucie związku z UE rozwija się stopniowo. Im lepsza polityka społeczna, tym wspólnota jest mocniejsza. Formalną przynależność do Unii określa się obywatelstwem UE. Opisano to w artykule 20 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE). Zgodnie z nim każdy obywatel państwa członkowskiego jest też obywatelem UE. Obywatelstwo UE nie zastępuje obywatelstwa krajowego, ale jest jego uzupełnieniem. Obywatelom UE przysługują określone **prawa**.

Zajrzyj do źródła

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej

[...] Obywatele Unii korzystają z praw i podlegają obowiązkom przewidzianym w Traktatach. Mają między innymi prawo do:

a) swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich;

b) głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach lokalnych w Państwie Członkowskim, w którym mają miejsce zamieszkania, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;

c) korzystania na terytorium państwa trzeciego, w którym Państwo Członkowskie, którego są obywatelami, nie ma swojego przedstawicielstwa, z ochrony dyplomatycznej i konsularnej każdego z pozostałych Państw Członkowskich, na takich samych warunkach jak obywatele tego Państwa;

d) kierowania petycji do Parlamentu Europejskiego, odwoływania się do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich oraz zwracania się do instytucji i organów doradczych Unii w jednym z języków Traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, art. 20, ust. 2.

Twój ruch

1. Wymień na podstawie tekstu źródłowego trzy szanse i trzy zagrożenia wynikające z przestrzegania praw zawartych w art. 20 ust. 2 TFUE.
2. Zaproponuj inne prawa, które mogłyby się znaleźć w Traktacie.



Wpływ obywateli na politykę UE

Unia Europejska często wydaje się obywatelom strukturą odległą i skomplikowaną. W rzeczywistości istnieje wiele sposobów pośrednich i bezpośrednich oddziaływania na jej politykę. Niektóre nie prowadzą od razu do zmiany prawa, ale wszystkie pomagają wywierać presję społeczną, zwracać uwagę instytucji na problem i budować poparcie dla określonych rozwiązań.

Możliwości wpływu obywateli na politykę UE			
Sposób działania	**Na czym polega?**	**Do kogo jest kierowany?**	**Przykład**
wybory do Parlamentu Europejskiego	obywatele wybierają swoich przedstawicieli, którzy współdecydują o prawie i budżecie UE	do całej wspólnoty politycznej UE	wybór europosłów popierających określoną politykę klimatyczną lub społeczną
kontakt z europosłem	obywatel może pisać do posłów do Parlamentu Europejskiego, przedstawiać problem i oczekiwania	do konkretnych przedstawicieli obywateli	prośba o zajęcie stanowiska wobec nowych przepisów cyfrowych
petycja do Parlamentu Europejskiego	obywatele zwracają uwagę na naruszenie prawa UE lub problem wymagający reakcji	do Parlamentu Europejskiego	petycja w sprawie ochrony środowiska lub praw pasażerów
skarga do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich	dotyczy niewłaściwego działania instytucji UE, np. braku przejrzystości lub opóźnień	do ombudsmana UE	skarga na odmowę udostępnienia dokumentów przez instytucję UE
konsultacje publiczne Komisji Europejskiej	obywatele i organizacje przedstawiają opinie przed przygotowaniem przepisów lub strategii	do Komisji Europejskiej	przekazanie uwag do projektu regulacji dotyczącej sztucznej inteligencji
europejska inicjatywa obywatelska	co najmniej milion obywateli z odpowiedniej liczby państw członkowskich może wezwać Komisję do działania legislacyjnego	do Komisji Europejskiej	inicjatywa dotycząca ochrony przyrody, zdrowia publicznego lub praw konsumenta
działalność w organizacjach społecznych i kampaniach	obywatele wpływają na debatę publiczną i budują poparcie dla określonych celów	do opinii publicznej i instytucji UE	udział w kampanii europejskiej organizacji ekologicznej



Czy znasz któryś z poniższych sposobów zaangażowania w funkcjonowanie Unii Europejskiej?



Twój ruch

Przeprowadź podobną sondę w swojej szkole i zaprezentuj wyniki.

Wybory do Parlamentu Europejskiego

Wybory do Parlamentu Europejskiego są przykładem demokracji pośredniej (przedstawicielskiej). Obywatele biorący w nich udział mają realny wpływ na to, kto będzie ich reprezentował w instytucji decydującej o prawie unijnym, budżecie i kontrolującej Komisję Europejską. Europosłowie współdecydują o prawie unijnym, uchwalają budżet i kontrolują Komisję Europejską. Wybory nie ograniczają się więc do symbolicznego aktu – to sposób wyboru osób reprezentujących interesy obywateli w procesie stanowienia prawa.

Znaczenie wyborów do Parlamentu Europejskiego rośnie wraz z poszerzaniem kompetencji tej instytucji. Obywatele mogą oceniać działalność ugrupowań europejskich, programy wyborcze kandydatów oraz to, czy politycy rzeczywiście zajmują się sprawami ważnymi dla mieszkańców państw członkowskich.



Teresa Anjinho (czytaj: anżinju; ur. 1974), portugalska prawniczka, nauczycielka akademicka i polityk. W latach 2011–2015 posłanka do Zgromadzenia Republiki, w 2015 r. sekretarz stanu w resorcie sprawiedliwości, Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich od 2025 r.



Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2024 r.



Udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego jest jednym z najważniejszych przejawów obywatelstwa UE. Dzięki głosowaniu obywatele państw członkowskich współdecydują o kierunku polityki UE i składzie jej jedynej instytucji wybieranej w wyborach powszechnych.

Petycje i skargi

Nie każda forma wpływu obywatela polega na głosowaniu. Bardzo ważne znaczenie mają **petycje do Parlamentu Europejskiego**. Dzięki nim obywatele mogą wskazywać problemy związane z niewłaściwym stosowaniem prawa Unii lub domagać się reakcji na konkretne zjawiska. Petycja może dotyczyć zarówno spraw indywidualnych, jak i kwestii ważnych dla większej grupy osób. Co roku Komisja Petycji PE, licząca 35 osób, przyjmuje ponad tysiąc takich wniosków.

Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, nazywany także europejskim ombudsmanem, stoi na straży praw obywateli Unii Europejskiej. Jest powoływany przez Parlament Europejski na okres jego kadencji, czyli na 5 lat. **Skargę do rzecznika** może wnieść każdy obywatel UE oraz każda osoba prawna mieszkająca lub mająca siedzibę w państwie członkowskim Unii.

Definicja

Ombudsman (szw. rzecznik) – niezależny urzędnik powołany do ochrony praw obywateli. Przyjmuje skargi na działania instytucji publicznych i sprawdza, czy nie doszło do naruszenia prawa, niesprawiedliwości lub niewłaściwego postępowania.

Skarga może dotyczyć niewłaściwego administrowania przez instytucje UE, na przykład:

- odmowy udzielenia informacji,
- nieprzestrzegania procedur,
- niedbalstwa,
- nadużycia władzy,
- dyskryminacji,
- przewlekłości postępowania.

Rzecznik podejmuje działania, aby doprowadzić do polubownego rozwiązania sprawy. Nie rozpatruje jednak skarg dotyczących:

- instytucji krajowych,
- działalności sądów unijnych,
- postępowań sądowych,

Świadomy obywatel

link.operon.pl/D1
Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich

Konsultacje publiczne i dialog obywatelski

Komisja Europejska organizuje konsultacje publiczne, w których mogą uczestniczyć obywatele, organizacje społeczne, eksperci, samorządy i przedsiębiorcy. Dzięki temu przed przygotowaniem nowych przepisów lub strategii instytucje unijne mogą poznać różne punkty widzenia.

Tego rodzaju udział nie polega na bezpośrednim uchwalaniu prawa przez obywateli, ale wzmacnia demokrację uczestniczącą. Pozwala zgłaszać uwagi, wskazywać możliwe skutki planowanych regulacji i zwracać uwagę na problemy, które z perspektywy instytucji centralnych mogłyby zostać pominięte.

Twój punkt widzenia

Czy obywatele państw członkowskich mają dziś realny wpływ na politykę UE? Czy raczej ich udział ogranicza się do wyrażania opinii? Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do poznanych narzędzi działania obywatelskiego.

Obowiązki

Obywatele UE podlegają też **obowiązkom** – podstawowym jest przestrzeganie unijnego prawa. Innych obowiązków prawo traktatowe nie określa. Jednak szczególna odpowiedzialność spoczywa na osobach zatrudnionych w instytucjach UE. Urzędnicy instytucji UE powinni:

- zachowywać tajemnicę służbową,
- w niektórych przypadkach powstrzymać się od podejmowania innej pracy,
- traktować wszystkich obywateli jednakowo,
- rozpatrywać sprawy terminowo,
- działać bezstronnie i niezależnie.

Europejska inicjatywa obywatelska

Europejska inicjatywa obywatelska

Jednym z najbardziej charakterystycznych instrumentów wpływu obywateli na politykę UE jest **europejska inicjatywa obywatelska**. To narzędzie demokracji uczestniczącej, które pozwala obywatelom wezwać Komisję Europejską do zajęcia się określoną sprawą i rozważenia przygotowania aktu prawnego.

Aby inicjatywa została formalnie rozpatrzona, musi uzyskać poparcie co najmniej miliona obywateli pochodzących z odpowiedniej liczby państw członkowskich. Pokazuje to, że nie jest to zwykła internetowa petycja, lecz instrument wymagający współpracy ponad granicami państw. Obywatele muszą nie tylko sformułować postulat, lecz także przekonać do niego innych mieszkańców Europy.

Europejska inicjatywa obywatelska nie oznacza, że Komisja Europejska ma obowiązek przyjąć proponowane rozwiązanie. Instytucja ta musi jednak odnieść się do inicjatywy, przeanalizować jej treść i publicznie wyjaśnić swoje stanowisko. Inicjatywa staje się ważnym narzędziem wpływu, ponieważ wprowadza określony problem do debaty europejskiej.

Etapy europejskiej inicjatywy obywatelskiej

1. Znalezienie sześciu osób z sześciu różnych krajów UE, które są są pełnoprawnymi obywatelami UE.
2. Sformułowanie celu i zwrócenie się do KE o rejestrację inicjatywy.
3. Po uzyskaniu aprobaty KE opublikowanie inicjatywy na stronie internetowej UE.
4. Zebranie w ciągu 12 miesięcy miliona podpisów z co najmniej 7 krajów.
5. Zweryfikowanie deklaracji poparcia przez władze krajowe.
6. Przedstawienie inicjatywy KE.
7. Spotkanie z KE.
8. Wysłuchanie publiczne w PE.
9. Odpowiedź KE.
10. Działania następcze KE w związku z podjęciem proponowanych działań.



1. Wyszukaj informacje na temat aktualnych inicjatyw obywatelskich. Zaprezentuj krótko, czego one dotyczą, ile zebrano dotychczas podpisów i oceń ich zasadność.
2. Wyjaśnij, dlaczego europejska inicjatywa obywatelska została oparta na współpracy obywateli z wielu państw członkowskich. Zastanów się, jakie korzyści i jakie trudności wynikają z takiego rozwiązania.

Twój ruch

Współczesna polityka europejska jest w dużym stopniu kształtowana także przez opinię publiczną. Instytucje UE obserwują nastroje społeczne, reakcje na proponowane rozwiązania oraz skalę poparcia dla określonych kierunków działań. Dlatego znaczenie ma nie tylko formalne narzędzie wpływu, lecz także aktywność obywateli w debacie publicznej, mediach i organizacjach.

Podsumowanie lekcji

- **Obywatelstwo Unii Europejskiej** uzupełnia obywatelstwo krajowe i daje obywatelom państw członkowskich określone prawa polityczne i obywatelskie. s. 176
- Najważniejszymi sposobami **wpływu obywateli na politykę UE są wybory do Parlamentu Europejskiego, petycje, skargi do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich** i **konsultacje publiczne**. s. 177
- **Europejska inicjatywa obywatelska** jest narzędziem demokracji uczestniczącej, które pozwala obywatelom zwrócić uwagę Komisji Europejskiej na ważny problem. s. 180

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym jest obywatelstwo UE i dlaczego nie zastępuje ono obywatelstwa państwa członkowskiego.

2. Przedstaw trzy sposoby wpływania obywateli na politykę UE i oceń, który z nich uważasz za najbardziej skuteczny.

3. Scharakteryzuj rolę Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich.

4. Omów, czym różni się petycja do Parlamentu Europejskiego od europejskiej inicjatywy obywatelskiej.

5. Oceń, czy aktywność obywateli może wzmacniać demokratyczną legitymację UE.

Propozycja projektu

Zorganizujcie spotkanie z osobą lub instytucją zajmującą się sprawami UE. Przygotujcie pytania o prawa obywateli UE, możliwości działania młodych ludzi i programy europejskie. Po spotkaniu opracujcie krótki materiał dla uczniów pod hasłem „Masz wpływ – także w Unii Europejskiej".



IV

Świat globalnych zależności



Współczesne państwa nie funkcjonują w izolacji. Łączą je relacje polityczne, gospodarcze, militarne, społeczne i kulturowe, a także wspólne problemy. Wydarzenia zachodzące w jednym państwie mogą wpływać na sytuację w innych częściach świata, a problemy globalne wymagają współpracy międzynarodowej. Polska również uczestniczy w tych procesach, zarówno jako państwo należące do organizacji międzynarodowych, jak i jako część światowej gospodarki oraz wspólnoty państw demokratycznych. W tym dziale poznasz najważniejsze zjawiska i problemy współczesnego świata oraz zrozumiesz, dlaczego ich analiza jest potrzebna świadomemu obywatelowi.

Tematy w dziale:

- Miejsce Polski we współczesnym świecie
- Zadania placówek zagranicznych RP (temat fakultatywny)
- Zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego
- Organizacja Narodów Zjednoczonych
- Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
- Problemy współczesnego świata
- Wyzwania migracji we współczesnym świecie (temat fakultatywny)
- Spory i konflikty międzynarodowe – sposoby ich rozwiązywania i zapobiegania
- Globalizacja we współczesnym świecie
- Odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy
- Kryzys klimatyczny: przyczyny, konsekwencje i działania na rzecz ograniczenia jego skutków

1

Miejsce Polski we współczesnym świecie

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, od czego zależy miejsce Polski we współczesnym świecie;
- wskażesz historyczne przyczyny wybranych współzależności;
- rozpoznasz polityczne, gospodarcze, finansowe, społeczne i ekologiczne powiązania Polski z innymi państwami.

Mechanizmy działania polskiej polityki zagranicznej

Polityka zagraniczna

Polska prowadzi aktywną **politykę zagraniczną**. Dzięki przemianom demokratycznym zapoczątkowanym w 1989 r. oraz zakończeniu zimowojennego podziału świata Polska odzyskała możliwość w pełni samodzielnego decydowania o własnych interesach i celach.

Definicja

Polityka zagraniczna – ogół działań podejmowanych przez państwo wobec innych państw i w organizacjach międzynarodowych w celu ochrony jego interesów oraz realizacji celów, takich jak zapewnienie bezpieczeństwa, rozwój gospodarczy i umacnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej.

Na politykę zagraniczną państwa wpływa wiele uwarunkowań (czynników) wewnętrznych i zewnętrznych.

Do najważniejszych uwarunkowań wewnętrznych należą:

- położenie geopolityczne państwa,
- ustrój polityczny,
- potencjał gospodarczy,
- zdolności militarne,
- doświadczenia historyczne, zwłaszcza w relacjach z sąsiadami.

Znaczenie mają także uwarunkowania zewnętrzne, takie jak:

- sytuacja międzynarodowa,
- prawo międzynarodowe,
- stan gospodarki światowej,
- współpraca i rywalizacja między państwami.

Na kształt polityki zagranicznej wpływają również konkretni politycy i dyplomaci, ponieważ ich kompetencje i sposób działania oddziałują na relacje Polski z innymi państwami.

Podstawową zasadą prowadzenia polityki zagranicznej jest **współpraca najważniejszych organów władzy**. **Prezydent RP**, jako najwyższy przedstawiciel

państwa, czuwa nad suwerennością, bezpieczeństwem oraz nienaruszalnością terytorium Polski. Do jego kompetencji należą między innymi:

- ratyfikowanie i wypowiadanie umów międzynarodowych,
- mianowanie i odwoływanie przedstawicieli Polski za granicą,
- przyjmowanie listów uwierzytelniających dyplomatów innych państw,
- reprezentowanie Polski w kontaktach międzynarodowych.

Prezydent jest również najwyższym zwierzchnikiem polskich sił zbrojnych. W zakresie polityki zagranicznej Prezydent współdziała z **Prezesem Rady Ministrów** i **ministrem spraw zagranicznych**.

Rozważcie, do jakiego państwa w pierwszej kolejności powinien udać się nowo wybrany Prezydent RP. Uzasadnijcie swój wybór.

Twój ruch

Za prowadzenie polityki zagranicznej odpowiada **Rada Ministrów**. Rząd kieruje stosunkami Polski z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, zawiera umowy międzynarodowe oraz określa główne kierunki działań państwa na arenie międzynarodowej. Minister spraw zagranicznych kieruje sprawami zagranicznymi. Pomagają mu w tym urzędnicy i dyplomaci pracujący w **Ministerstwie Spraw Zagranicznych** oraz w placówkach zagranicznych.

Służba zagraniczna

Sejm pełni w zakresie polityki zagranicznej przede wszystkim funkcję kontrolną. Podejmuje także decyzje dotyczące stanu wojny i pokoju. **Senat** odgrywa natomiast ważną rolę w polityce wobec Polonii.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ec
Strategia polskiej polityki zagranicznej na lata 2026–2030

Wszystkie wymienione instytucje powinny współdziałać w realizacji polskiej **racji stanu**. Dysponują one nie tylko mandatem konstytucyjnym i ustawowym, lecz także wsparciem ekspertów oraz dostępem do informacji, w tym niejawnych. Na realizację racji stanu wpływają również liderzy partii politycznych oraz środowiska opiniotwórcze i organizacje pozarządowe.

Racja stanu – najważniejsze interesy państwa, związane z jego bezpieczeństwem, suwerennością, integralnością terytorialną, rozwojem i pozycją międzynarodową.

Definicja

Filary bezpieczeństwa narodowego RP

1. Strzeżenie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienie bezpieczeństwa państwa i obywateli.
2. Kształtowanie porządku międzynarodowego, opartego na solidarnej współpracy i poszanowaniu prawa międzynarodowego, dającego gwarancje bezpiecznego rozwoju Polski.
3. Umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego.
4. Zapewnienie warunków do trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ochronę środowiska naturalnego.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, zatwierdzona w 2020 r. przez Prezydenta RP, na wniosek Prezesa RM.

Zajrzyj do źródła

Twój ruch

Wybierzcie w grupach jeden filar i przygotujcie krótkie uzasadnienie, dlaczego właśnie on ma dziś największe znaczenie dla Polski. W odpowiedzi odwołajcie się do współczesnych wyzwań, takich jak bezpieczeństwo państwa, współpraca międzynarodowa, tożsamość narodowa, rozwój gospodarczy lub ochrona środowiska.

Zajrzyj do źródła

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.

W demokratycznym państwie działania podejmowane w imię racji stanu powinny być **uzasadnione i podlegać kontroli obywateli oraz parlamentu**. W Polsce najważniejszym forum debaty nad polityką państwa jest Sejm. Rząd przedstawia w nim swój program działania, uzasadnia projekty ustaw, odpowiada na pytania posłów oraz przedstawia coroczną informację o polityce zagranicznej. Posłowie mogą oceniać działania rządu i wyrażać wobec nich poparcie lub sprzeciw, między innymi poprzez głosowanie nad wotum zaufania lub wotum nieufności.

Polska racja stanu po 1989 r.

Wraz z transformacją demokratyczną oraz głębokimi przemianami w polityce światowej Polska zasadniczo zmieniła swoją politykę zagraniczną. Za polską rację stanu uznano **integrację ze strukturami zachodnimi** oraz **rozwijanie partnerskich stosunków z państwami europejskimi i Stanami Zjednoczonymi**. Aby osiągnąć te cele, Polska zawarła liczne umowy o współpracy politycznej, gospodarczej, naukowej i kulturalnej z tymi krajami oraz aktywnie włączyła się w działalność organizacji międzynarodowych.

Integracja europejska

Do najważniejszych osiągnięć polskiej polityki zagranicznej należało **przystąpienie do NATO w 1999 r. oraz do Unii Europejskiej w 2004 r.** Członkostwo w tych organizacjach oraz rozbudowana sieć powiązań dwustronnych i wielostronnych zwiększyły bezpieczeństwo Polski, przyspieszyły jej rozwój gospodarczy i społeczny oraz umocniły jej pozycję na arenie międzynarodowej.

Umacnianie pozycji polskiego państwa

Obecnie Polska – podobnie jak inne państwa Europy – stoi przed wyzwaniami wynikającymi z dynamicznie zmieniającej się sytuacji w stosunkach międzynarodowej. Jednym z najważniejszych wyzwań jest zmieniający się układ sił na świecie. Pozycja państw Europy i Ameryki Północnej w globalnej gospodarce i polityce nie jest już tak dominująca jak w przeszłości. Rośnie znaczenie krajów innych regionów świata, zwłaszcza azjatyckich. Zwiększająca się potęga Chin oraz nasilająca się rywalizacja chińsko-amerykańska sprawiają, że Stany Zjednoczone poświęcają coraz większą uwagę regionowi Indo-Pacyfiku. Pozycję mocarstwa światowego próbuje również odbudować Rosja pod rządami prezydenta Władimira Putina. Jednym z przejawów tego dążenia jest agresja państwa rosyjskiego wobec Ukrainy.

Dzięki współpracy dwustronnej i wielostronnej oraz przynależności do organizacji międzynarodowych Polska uczestniczy w podejmowaniu decyzji o zasięgu

regionalnym i globalnym w zakresie bezpieczeństwa, gospodarki światowej, polityki klimatycznej oraz ochrony praw człowieka.

Definicja

Współzależność międzynarodowa – wzajemna zależność państw i innych podmiotów stosunków międzynarodowych, wynikająca z powiązań gospodarczych, politycznych i społecznych, sprawiająca, że działania jednego z nich oddziałują na sytuację i możliwości działania pozostałych.

Współzależność nie oznacza jednak utraty podmiotowości państwa. Międzynarodowa sieć powiązań i współpracy sprzyja polskim interesom i celom polityki zagranicznej.

Twój ruch

Przeprowadźcie w grupach analizę poniższych problemów i podajcie argumenty „za" i „przeciw". Czy w interesie Polski jest:
a) podtrzymywanie wydobycia węgla,
b) zalesianie nieużytków i powiększanie obszarów chronionych (np. parki narodowe i rezerwaty ścisłe),
c) inwestowanie w rozwój odnawialnych źródeł energii, takich jak energia wiatrowa i słoneczna.

Międzynarodowe współzależności Polski

Międzynarodowe współzależności Polski

Współzależności gospodarcze

Polska gospodarka jest silnie powiązana z rynkami międzynarodowymi, zarówno w handlu, finansach, jak i w energetyce. Szczególnie ważne miejsce zajmuje rynek europejski.

Handel

W handlu Polska jest silnie powiązana z rynkiem Unii Europejskiej. Wynika to z członkostwa w UE i udziału w jednolitym rynku, a także z bliskości geograficznej oraz wysokiego poziomu integracji gospodarczej państw europejskich. Według danych GUS za I kwartał 2026 r. **do państw UE trafiło 75,1% polskiego eksportu, a z UE pochodziło 53,2% importu**. Najważniejszym partnerem handlowym Polski od lat pozostają **Niemcy** – ze względu na silne powiązania produkcyjne, rozwój łańcucha dostaw oraz dużą rolę Niemiec w europejskiej gospodarce. W I kwartale 2026 r. ich udział w polskim handlu wyniósł **26,6% w eksporcie i 19,2% w imporcie**.

Współzależności gospodarcze Polski obejmują nie tylko Europę. Spośród partnerów spoza UE istotny udział w polskim handlu utrzymują **Stany Zjednoczone i Chiny**. W I kwartale 2026 r. 3,1% polskiego eksportu i 5,5% importu przypadało na Stany Zjednoczone. Chiny natomiast odgrywają szczególnie ważną rolę jako jeden z głównych dostawców towarów importowanych, zwłaszcza dóbr przemysłowych i komponentów wykorzystywanych w produkcji.

Zróżnicowanie partnerów handlowych pokazuje, że Polska gospodarka jest silnie zakorzeniona w strukturach Unii Europejskiej, ale jednocześnie funkcjonuje w ramach globalnej sieci powiązań gospodarczych. Oznacza to, że zmiany

w gospodarce światowej, takie jak kryzysy ekonomiczne, konflikty handlowe czy zmiany łańcuchów dostaw, mogą bezpośrednio wpływać na polską gospodarkę.

Finanse

Polskie finanse są powiązane z rynkiem europejskim i światowym przede wszystkim przez:

- przepływ kapitału,
- inwestycje zagraniczne,
- zadłużenie publiczne,
- fundusze unijne,
- rozliczenia finansowe związane z handlem i usługami z zagranicą.

Sytuacja finansowa Polski zależy nie tylko od decyzji krajowych, lecz także od koniunktury w Unii Europejskiej (UE) i na rynkach światowych. Komisja Europejska podkreśla, że Polska jest silnie zintegrowana z jednolitym rynkiem UE, a Narodowy Bank Polski (NBP) pokazuje tę współzależność w bilansie płatniczym i rachunku finansowym.

Polska uczestniczy również w **międzynarodowym rynku inwestycji**. Według NBP w 2024 r. napływ netto zagranicznych inwestycji bezpośrednich do Polski wyniósł ok. 56 mld zł, a wartość polskich inwestycji bezpośrednich za granicą osiągnęła ok. 165 mld zł.

Polskie finanse publiczne są powiązane z rynkami zagranicznymi także poprzez **dług Skarbu Państwa** i **rynek obligacji**. Część zadłużenia jest wyrażona w walutach obcych, a polskie obligacje skarbowe są nabywane też przez inwestorów zagranicznych. Oznacza to, że sytuacja finansów państwa zależy również od warunków na światowych rynkach i od zaufania zagranicznych inwestorów.

Ważnym elementem tych powiązań są **środki z budżetu UE**. Polska korzysta z funduszy unijnych, a jednocześnie wnosi składkę do wspólnego budżetu. Środki te wspierają inwestycje publiczne, rozwój infrastruktury, cyfryzację i wzrost gospodarczy.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Dv
Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności

Jednym z przykładów jest unijny **Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności**, poświęcony odbudowie gospodarek państw UE po pandemii COVID-19 oraz wzmocnieniu ich przed przyszłymi kryzysami. Zgodnie z umowami podpisanymi z Komisją Europejską Polska ma otrzymać łącznie niemal 60 mld euro w formie dotacji i pożyczek. Środki te są przeznaczone na **Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności**, wspierający reformy i inwestycje, szczególnie w zakresie transformacji energetycznej i cyfrowej.

Energetyka

Współpraca energetyczna w Europie i na świecie ma dziś szczególne znaczenie, ponieważ bezpieczeństwo energetyczne stało się jednym z kluczowych elementów funkcjonowania państw. Bezpieczeństwo energetyczne oznacza stabilny i ciągły dostęp do energii po akceptowalnych cenach, nawet w sytuacjach kryzysowych.

Według **Międzynarodowej Agencji Energetycznej (MAE)** Polska nadal w dużym stopniu opiera się na węglu kamiennym i brunatnym. Jednocześnie modernizuje swój system energetyczny w kierunku niskoemisyjnym, rozwija fotowoltaikę, pompy ciepła i przygotowuje rozwój morskiej energetyki wiatrowej.

Kluczowym elementem bezpieczeństwa energetycznego stała się **dywersyfikacja dostaw gazu**. Służą temu przede wszystkim:

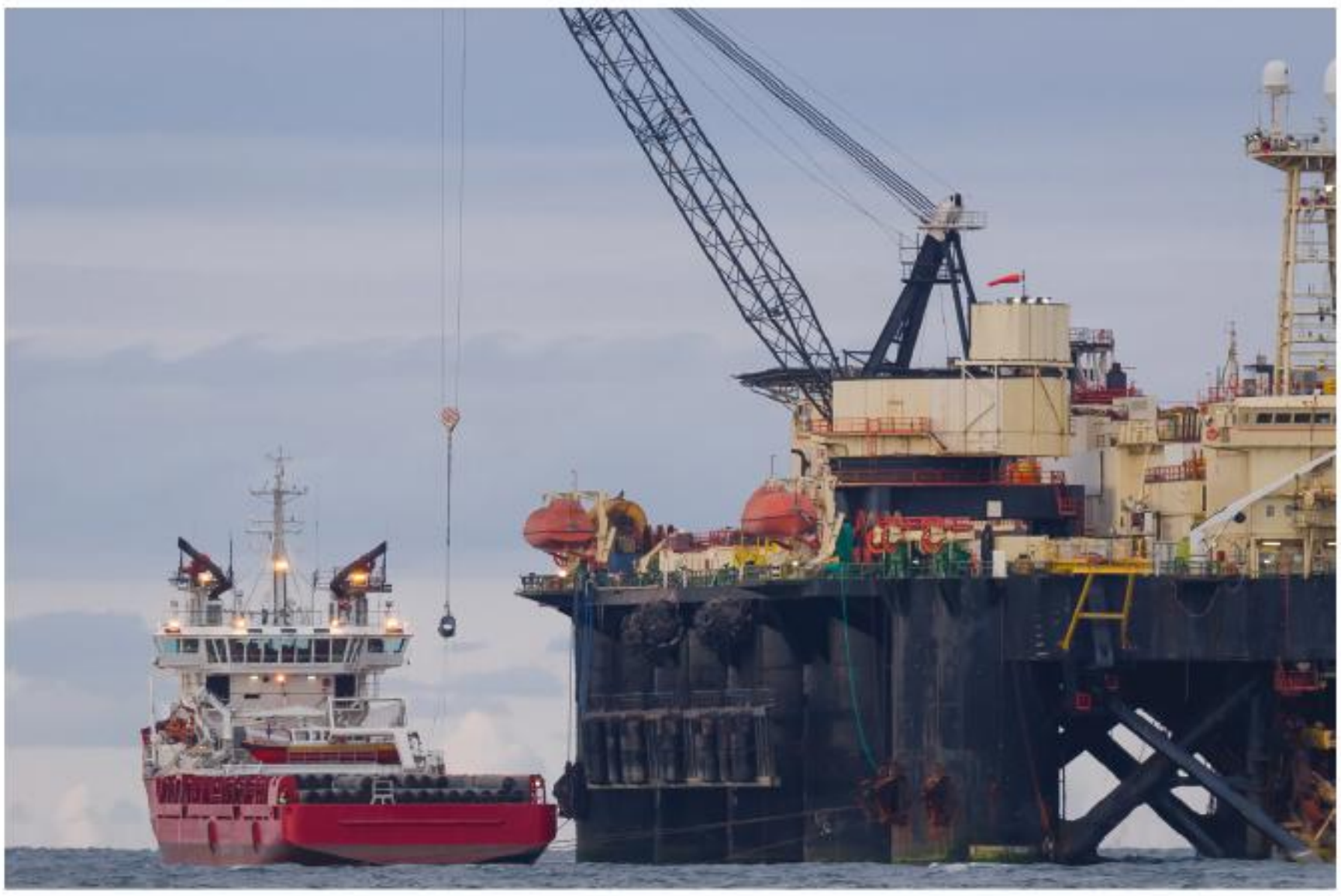
- **Baltic Pipe**, uruchomiony 1 października 2022 r., o przepustowości 10 mld m³ rocznie, umożliwiający transport gazu z Norwegii przez Danię do Polski,
- **terminal LNG w Świnoujściu**, umożliwiający odbiór skroplonego gazu ziemnego (LNG) dostarczanego drogą morską. Jego zdolność regazyfikacyjna* od 1 stycznia 2025 r. wynosi 8,3 mld m³ rocznie,
- **interkonektor Polska – Litwa** (GIPL), działający komercyjnie od 1 maja 2022 r.,
- **terminal FSRU w Zatoce Gdańskiej**, pływający terminal do odbioru i regazyfikacji LNG, gazociąg o przepustowości co najmniej 6,1 mld m³ rocznie, którego uruchomienie zaplanowano na przełomie 2027 i 2028 r.

* Zdolność regazyfikacyjna to maksymalna ilość skroplonego gazu ziemnego (LNG), którą terminal lub instalacja może zmienić z powrotem w stan gazowy w określonym czasie.

Między Polską a europejskim rynkiem energii elektrycznej występują silne powiązania. **Urząd Regulacji Energetyki** wskazuje, że od czerwca 2021 r. Polska jest w pełni zintegrowana z europejskim mechanizmem łączenia Rynków Dnia Następnego (ang. *Single Day-ahead Coupling*, SDAC), co ułatwia handel energią i zwiększa bezpieczeństwo dostaw.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Dw
Urząd Regulacji Energetyki



Baltic Pipe to strategiczny gazociąg łączący Polskę z systemem przesyłu gazu z Norwegii przez Danię. Umożliwia przesył do 10 mld m³ gazu rocznie do Polski oraz do 3 mld m³ z Polski do Danii. Jego uruchomienie w 2022 r. zwiększyło bezpieczeństwo energetyczne Polski przez dywersyfikację dostaw i ograniczenie zależności od jednego źródła importu. Na zdjęciu: statek wykorzystany do budowy Baltic Pipe.

Społeczne i ekologiczne współzależności Polski

Polska jest dziś silnie powiązana z innymi państwami także **społecznie** i **ekologicznie**. Zjawiska zachodzące w innych częściach świata wpływają na życie mieszkańców Polski, a wydarzenia w Polsce oddziałują na sytuację poza jej granicami.

Współzależności społeczne wynikają przede wszystkim z:

- **migracji** – przemieszczania się ludzi między państwami, które wpływa na demografię, rynek pracy i życie społeczne;
- **przepływu informacji** – szybkiego rozpowszechniania informacji, idei i opinii dzięki mediom, internetowi i mediom społecznościowym;
- **transportu i komunikacji** – łatwego podróżowania i rozwoju kontaktów międzynarodowych;
- **kontaktów kulturowych** – wymiany wzorców życia, wartości i zwyczajów między społeczeństwami.

Współzależności ekologiczne polegają z kolei na tym, że wiele problemów środowiskowych wykracza poza granice państw. Działania podejmowane w jednym kraju mogą wpływać na stan środowiska w innych częściach świata. Polska odczuwa skutki globalnych takich zmian klimatycznych, jak: susze, fale upałów, powodzie, trąby powietrzne czy inne gwałtowne zjawiska pogodowe.

Zmiany klimatyczne stanowią zagrożenie dla ekosystemów, rolnictwa, gospodarki wodnej oraz zdrowia i życia ludzi. Dotyczy to między innymi emisji gazów cieplarnianych, zanieczyszczenia powietrza i wód oraz zmian klimatu. Polska współtworzy stan środowiska poprzez emisję gazów cieplarnianych, sposób produkcji energii, transport i poziom konsumpcji. Znaczenie ma również tempo transformacji w kierunku niskoemisyjnych źródeł energii.

Ochrona klimatu, powietrza, wód i bioróżnorodności wymaga współpracy międzynarodowej. Tylko wspólne działania mogą ograniczyć tempo zmian środowiskowych. Dla Polski szczególnie istotna jest współpraca w Europie, zwłaszcza w ramach Unii Europejskiej.

Twój ruch

Wybierz problem ekologiczny albo społeczny, który zauważasz w swojej okolicy. Następnie wyjaśnij, w jaki sposób łączy się on z procesami zachodzącymi poza granicami Polski.

Podsumowanie lekcji

- Największy wpływ na **kształtowanie polskiej polityki zagranicznej** mają **Prezydent RP**, **Rada Ministrów** (w szczególności premier i minister spraw zagranicznych). s. 184
- Polityka zagraniczna Polski jest realizowana przez **służbę zagraniczną**, czyli przez urzędników i dyplomatów pracujących w **Ministerstwie Spraw Zagranicznych** w Warszawie oraz na **placówkach dyplomatycznych** za granicą (w ambasadach i konsulatach). s. 185
- Po 1989 r. polska polityka zagraniczna była ukierunkowana przede wszystkim na **integrację z Unią Europejską** i **Paktem Północnoatlantyckim**. Obecnie zasadniczym celem polskiej polityki zagranicznej jest **umacnianie pozycji polskiego państwa** w obu strukturach oraz **dbanie o bezpieczeństwo kraju** względem globalnych wyzwań. s. 186
- Polska – jak większość państw – **jest silnie powiązana z innymi krajami.** Współzależności Polski we współczesnym świecie mają charakter **polityczny, gospodarczy, finansowy, społeczny oraz ekologiczny**. s. 187

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, co oznacza stwierdzenie, że Polska jest częścią sieci współzależności międzynarodowych.

2. Wskaż instytucje odpowiedzialne za kształtowanie i realizację polskiej polityki zagranicznej.

3. Podaj po jednym przykładzie zależności politycznej, gospodarczej i finansowej.

4. Scharakteryzuj dwa skutki społecznych lub ekologicznych współzależności Polski z innymi państwami.



2 Zadania placówek zagranicznych RP (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym są przedstawicielstwa dyplomatyczne i urzędy konsularne RP;
- poznasz podstawowe zadania ambasad, konsulatów i stałych przedstawicielstw RP;
- dowiesz się, w jakich sytuacjach obywatel może skorzystać z pomocy służb konsularnych;
- nauczysz się, jak przygotować wyjazd za granicę w sposób odpowiedzialny i bezpieczny.

Polskie stosunki dyplomatyczne i placówki zagraniczne

Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze wszystkimi 193 państwami członkowskimi Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ma także relacje dyplomatyczne między innymi ze Stolicą Apostolską i Suwerennym Wojskowym Zakonem Maltańskim.

Rzeczpospolita Polska ma swoich przedstawicieli przy Unii Europejskiej i NATO w Brukseli, przy ONZ w Nowym Jorku, Wiedniu i Genewie oraz przy OECD w Paryżu i Radzie Europy w Strasburgu. Utrzymuje również sieć ambasad, konsulatów generalnych i konsulatów honorowych na całym świecie. Jednocześnie na terytorium Polski funkcjonują ambasady, konsulaty oraz placówki zagraniczne reprezentujące inne państwa i organizacje międzynarodowe.

Polskie placówki zagraniczne

Polskie placówki zagraniczne reprezentują RP w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych. Dbają i chronią interesy Polski, a także obywateli polskich przebywających za granicą.

Polska działa za granicą za pośrednictwem kilku typów placówek:

- **ambasady** – najwyższej rangi stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne, dbają o interesy Polski i rozwijają stosunki z państwem przyjmującym;
- **konsulaty** – niższej rangi placówki zagraniczne, świadczą pomoc obywatelom polskim za granicą;
- **stałe przedstawicielstwa** – reprezentują Polskę w organizacjach międzynarodowych, na przykład w ONZ lub UE;
- **instytuty i biura wyspecjalizowane** – wspierają promocję polskiej kultury, nauki, edukacji i gospodarki.

Osoby pracujące w służbie zagranicznej między innymi:

- reprezentują Rzeczpospolitą Polską wobec władz państwa przyjmującego lub w organizacji międzynarodowej;
- podtrzymują kontakty polityczne i dyplomatyczne;



- zbierają oraz przekazują informacje o sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w państwie przyjmującym;
- wspierają współpracę gospodarczą, naukową, edukacyjną i kulturalną;
- chronią prawa i interesy Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej obywateli za granicą;
- udzielają pomocy konsularnej w sytuacjach przewidzianych prawem;
- utrzymują kontakty z Polonią i Polakami mieszkającymi za granicą;
- promują wizerunek Polski, jej kulturę, język, dorobek naukowy i gospodarkę.



Obchody Dnia Konstytucji 3 Maja w Chicago to największe tego typu wydarzenie na świecie poza granicami Polski. Głównym punktem wielodniowego świętowania jest Parada, w której maszerują dziesiątki tysięcy uczestników oraz ponad 100 polonijnych organizacji. Od 1991 r. paradę organizuje Związek Klubów Polskich. Konsulat Generalny RP w Chicago wspiera obchody poprzez udział oficjalnych przedstawicieli, współpracę z organizatorami oraz działania na rzecz środowiska polonijnego.

Na czele ambasady stoi **ambasador**, czyli najwyższy przedstawiciel państwa w innym państwie lub przy organizacji międzynarodowej. Ambasadora mianuje i odwołuje Prezydent RP na wniosek ministra spraw zagranicznych, uzgodniony z Prezesem Rady Ministrów.

Ambasada

Ambasador przede wszystkim:

- reprezentuje Polskę wobec władz państwa przyjmującego lub organizacji międzynarodowej;
- prowadzi działania na rzecz realizacji polskiej polityki zagranicznej;
- chroni interesy Polski oraz prawa i interesy obywateli polskich za granicą;
- rozwija współpracę z innymi państwami w dziedzinie polityki, gospodarki, nauki, kultury i edukacji;
- kieruje pracą ambasady oraz koordynuje działalność innych polskich placówek zagranicznych w państwie przyjmującym.

Konsulat

Placówkami konsularnymi kieruje **konsul**, powoływany przez ministra spraw zagranicznych na wniosek dyrektora generalnego służby zagranicznej. Wśród placówek konsularnych wyróżnia się między innymi:

- konsulat generalny,
- konsulat honorowy,
- wicekonsulat,

2. Zadania placówek zagranicznych RP (temat fakultatywny)

- agencję konsularną,
- wydział konsularny ambasady.

Konsul honorowy różni się od konsula generalnego swoim statusem i zakresem obowiązków. Zazwyczaj pełni swoją funkcję społecznie – bez wynagrodzenia – i często jest obywatelem państwa przyjmującego. **Konsul generalny** to zawodowy członek służby zagranicznej. Z reguły jest obywatelem państwa wysyłającego.

Konsul przede wszystkim:

- udziela pomocy obywatelom polskim przebywającym za granicą, na przykład w razie utraty dokumentów, wypadku lub zatrzymania;
- wydaje paszporty i wykonuje inne czynności konsularne, na przykład poświadcza dokumenty;
- wydaje wizy cudzoziemcom oraz rozpatruje wnioski w sprawach wjazdu do Polski;
- umacnia więzi między Polonią a Polską;
- wspiera rozwój współpracy Polski z państwem przyjmującym, zwłaszcza w dziedzinie gospodarki, nauki, kultury.

Zarówno ambasador, jak i konsul mogą rozpocząć pracę dopiero po uzyskaniu zgody państwa przyjmującego.



Główny budynek polskiej ambasady w Waszyngtonie. Powstał w 1910 r. jako rezydencja amerykańskiego senatora. W 1919 r. książę Kazimierz Lubomirski zakupił ten budynek, a następnie odsprzedał go władzom polskim za symboliczną kwotę jednego dolara. Na terenie Stanów Zjednoczonych znajdują się również polskie konsulaty w Chicago, Nowym Jorku, Los Angeles i Houston.

Pomoc konsularna

Pomoc konsularna

Pomoc konsularna to wsparcie udzielane obywatelowi przez konsula za granicą, zwłaszcza w sytuacjach trudnych lub nagłych. Obejmuje między innymi

pomoc organizacyjną, informacyjną oraz wskazanie sposobów rozwiązania problemu zgodnie z prawem państwa przyjmującego.

Z pomocy konsularnej można korzystać osoba, która między innymi:

- utraciła paszport, dowód osobisty lub inny dokument podróży potrzebny do powrotu do Polski;
- została zatrzymana lub pozbawiona wolności przez organy państwa przyjmującego;
- stała się ofiarą przestępstwa, wypadku lub katastrofy;
- potrzebuje skontaktować się z rodziną lub uzyskać pomoc w nagłej sytuacji;
- chce uzyskać informacje dotyczące miejscowych procedur prawnych, medycznych lub administracyjnych;
- znajduje się na obszarze wystąpienia kryzysu, konfliktu zbrojnego, klęski żywiołowej lub innej sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu obywateli.

Pomoc konsularna może w wyjątkowej sytuacji przybrać formę **zapomogi**. Przysługuje ona obywatelom polskim, którzy znajdują się w trudnej sytuacji materialnej i nie mogą uzyskać pomocy z innych źródeł. Zapomoga ma służyć zaspokojeniu podstawowych potrzeb życiowych, takich jak zakup żywności, niezbędnych leków, odzieży, czy udzielenie koniecznej opieki medycznej. To pomoc ograniczona do niezbędnego zakresu. O jej przyznaniu decyduje konsul zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Definicja

Zapomoga – bezzwrotna pomoc finansowa, tu: forma pomocy finansowej udzielanej przez konsula osobie posiadającej obywatelstwo polskie, gdy nie może ona samodzielnie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb, np. z powodu choroby, wypadku lub innej sytuacji kryzysowej.

Ważnym uprawnieniem obywateli Polski jest możliwość skorzystania **z ochrony konsularnej innego państwa członkowskiego UE**, gdy w danym państwie trzecim nie ma polskiej ambasady ani konsulatu. W takiej sytuacji obywatel Polski może zwrócić się do ambasady lub konsulatu innego państwa członkowskiego UE na takich samych zasadach, jak obywatele tego państwa. Dotyczy to także wydania tymczasowego dokumentu podróży w celu powrotu do Polski.

Pomoc konsularna ma jednak **istotne ograniczenia**. Służby konsularne działają zgodnie z prawem polskim, prawem państwa przyjmującego oraz umowami międzynarodowymi. Konsul nie może na przykład uwolnić obywatela z aresztu, unieważnić decyzji miejscowego sądu ani wymusić leczenia na innych zasadach niż obowiązujące w danym państwie. Może jednak dopilnować, aby obywatel uzyskał informacje, skontaktował się z bliskimi i mógł bronić swoich praw.

Kontakt z konsulatem powinien być konkretny i dobrze uzasadniony. Warto możliwie spokojnie przekazać najważniejsze informacje: kim jesteśmy, gdzie przebywamy, co się wydarzyło, jakie dokumenty mamy i jakiego rodzaju pomocy potrzebujemy.

Jak korzystać z pomocy służb konsularnych podczas pobytu za granicą?

1. Zadbaj o własne bezpieczeństwo i zdrowie oraz zawiadom miejscowe służby ratunkowe, jeśli sytuacja tego wymaga.
2. Skontaktuj się z osobą bliską albo opiekunem wyjazdu.
3. Jeśli sprawa dotyczy dokumentów, zatrzymania, wypadku, przemocy lub innej sytuacji kryzysowej, skontaktuj się z najbliższym polskim konsulatem lub ambasadą.
4. Stosuj się do poleceń władz miejscowych i nie utrudniaj postępowania prowadzonego przez służby państwa przyjmującego.
5. Gromadź dokumenty, potwierdzenia i notatki dotyczące zdarzenia, ponieważ mogą być potrzebne w dalszym postępowaniu.
6. Przed wyjazdem zapisz dane kontaktowe najbliższego polskiego konsulatu i ambasady oraz numer alarmowy obowiązujący w danym kraju.

Bezpieczeństwo podróży

Bezpieczeństwo podróży

Podróż, zwłaszcza zagraniczna, wymaga odpowiedniego przygotowania. Bezpieczeństwo w czasie wyjazdu zależy nie tylko od sytuacji w kraju pobytu, lecz także od rozwagi i zapobiegliwości samego podróżnego. Dlatego przed wyjazdem warto zdobyć podstawowe informacje o miejscu, do którego się udaje, o obowiązujących tam zwyczajach oraz o możliwych zagrożeniach.

Szczególne znaczenie ma **ubezpieczenie podróżne**. Przed wyjazdem należy wykupić polisę dopasowaną do charakteru podróży i planowanych aktywności. Dobrze, aby obejmowała również **koszty transportu medycznego**, które za granicą mogą być bardzo wysokie. Osoby wyjeżdżające do państw Unii Europejskiej lub EFTA powinny dodatkowo wyrobić **Europejską Kartę Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ)**. Umożliwia ona korzystanie z niezbędnych świadczeń zdrowotnych na takich zasadach, jak osoby ubezpieczone w danym państwie. EKUZ nie zastępuje jednak ubezpieczenia podróżnego i nie pokrywa wszystkich kosztów leczenia.

Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ)

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Dx
Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ)



Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ)

Ważnym elementem przygotowań jest także dbałość o **zdrowie**. W przypadku podróży do krajów egzotycznych warto wcześniej sprawdzić, czy są wymagane lub zalecane **szczepienia ochronne**. Informacji na ten temat udzielają stacje sanitarno-epidemiologiczne oraz specjaliści medycyny tropikalnej.





Szczepienia przed wyjazdem za granicę należy wykonać w specjalistycznych poradniach medycyny podróży, certyfikowanych punktach szczepień dla podróżujących lub niektórych stacjach sanitarno-epidemiologicznych.

Przed wyjazdem należy również zadbać o **kontakt z bliskimi**. Dobrą praktyką jest poinformowanie rodziny o celu podróży, planowanych terminach pobytu oraz pozostawienie adresów i numerów telefonów do miejsc noclegowych lub osób kontaktowych. Warto także ustalić, jak często będzie utrzymywany kontakt podczas wyjazdu. Jeśli podróż odbywa się samodzielnie, można dodatkowo uzgodnić z rodziną specjalne hasło lub kod, które pozwoli dyskretnie poinformować o niebezpieczeństwie.

O bezpieczeństwo w czasie podróży można zadbać także dzięki narzędziom oferowanym przez państwo. Przed podróżą warto:

- zarejestrować wyjazd w systemie **„Odyseusz”** prowadzonym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ);
- zapisać dane kontaktowe **polskich placówek konsularnych** w kraju pobytu;
- sprawdzić podstawowe informacje dla podróżujących publikowane przez MSZ.

W czasie podróży należy zachować ostrożność i reagować na wszelkie sygnały zagrożenia. Jeżeli podróżny czuje się zagrożony, jest śledzony lub ktoś mu grozi, powinien **niezwłocznie skontaktować się z policją** albo innymi miejscowymi służbami. W razie potrzeby może także zwrócić się o pomoc do **polskiego konsulatu**.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Dy
MSZ – system „Odyseusz”

O czym warto pamiętać przed wyjazdem?

- Sprawdź informacje o kraju i lokalnych zwyczajach.
- Wykup odpowiednie ubezpieczenie.
- Odbierz EKUZ, jeśli podróżujesz do państwa UE lub EFTA.
- Sprawdź, czy potrzebne są szczepienia.
- Zostaw rodzinie plan podróży i dane kontaktowe.
- Zapisz adresy i telefony polskich placówek konsularnych.
- Zarejestruj podróż w systemie „Odyseusz”.

Co zrobić w razie zagrożenia?

- Skontaktuj się z najbliższym komisariatem policji.
- Poinformuj rodzinę lub osobę zaufaną.
- W razie potrzeby zwróć się do polskiego konsulatu.

Twój ruch

Przygotuj krótki plan bezpiecznego wyjazdu do wybranego państwa europejskiego albo pozaeuropejskiego. Uwzględnij: dokumenty, ubezpieczenie, informacje o bezpieczeństwie, dane kontaktowe do polskiej placówki i możliwe sytuacje, w których potrzebna byłaby pomoc konsularna.

Podsumowanie lekcji

s. 192
- **Polskie placówki zagraniczne** reprezentują RP za granicą, chronią jej interesy oraz wspierają obywateli polskich.

s. 193
- **Ambasada** i **konsulat** różnią się zakresem zadań, ale wspólnie służą państwu i obywatelom.

s. 194
- **Pomoc konsularna** jest szczególnie ważna w sytuacjach nagłych, takich jak utrata dokumentów, zatrzymanie, wypadek czy niebezpieczeństwo.

s. 196
- **Dobrze przygotowany wyjazd** wymaga odpowiednich dokumentów, ubezpieczenia, przestrzegania zasad bezpieczeństwa oraz zapisania danych kontaktowych do polskiej placówki konsularnej.

s. 196
- **Właściwe przygotowanie do podróży** oraz **znajomość zasad korzystania z pomocy konsularnej** znacząco zwiększą bezpieczeństwo podczas pobytu za granicą.

Pytania i polecenia

1. Podaj trzy przykłady zadań polskich placówek zagranicznych.

2. Wyjaśnij, czym różni się ambasada od konsulatu.

3. Wskaż sytuacje, w których obywatel może skorzystać z pomocy konsularnej.

4. Oceń, dlaczego przygotowanie do wyjazdu za granicę jest częścią odpowiedzialnej postawy obywatelskiej.

5. Wyszukaj informacje o polskiej placówce w wybranym państwie i zapisz jej podstawowe dane kontaktowe oraz zakres pomocy.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach klasowy poradnik „Bezpieczny wyjazd za granicę". Możecie podzielić zadania na części i przydzielić je poszczeglnym grupom: dokumenty i formalności, ubezpieczenie, zasady kontaktu z konsulatem, typowe sytuacje kryzysowe, prawa obywatela oraz źródła informacji. Końcowym efektem może być broszura, infografika albo prezentacja dla uczniów planujących wyjazd edukacyjny.



3

Zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego

Na tej lekcji

- dowiesz się, czym jest bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo międzynarodowe;
- poznasz najważniejsze współczesne zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa: militarne, niemilitarne i hybrydowe;
- ocenisz znaczenie współpracy krajowej i międzynarodowej w przeciwdziałaniu zagrożeniom i wyzwaniom;
- przeanalizujesz główne zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa Polski.

Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe

Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, społeczeństwa i państwa. Oznacza ono stan, w którym możemy spokojnie funkcjonować i rozwijać się bez poczucia stałego zagrożenia dla swojego życia, zdrowia, wolności czy przyszłości.

W odniesieniu do bezpieczeństwie w skali całego kraju mówimy o **bezpieczeństwie narodowym**. Oznacza ono stan, w którym państwo i jego mieszkańcy są chronieni przed takimi zagrożeniami, jak: agresja zbrojna, presja polityczna, nacisk gospodarczy, cyberataki czy zagrożenia dla środowiska. Obejmuje ono zdolność państwa do ochrony swojej suwerenności, integralności terytorialnej, podstawowych interesów oraz zapewnienia obywatelom warunków rozwoju i bezpiecznego życia.

W dzisiejszym świecie, silnie połączonym zależnościami, żadne państwo nie funkcjonuje osobno. Dlatego bezpieczeństwo narodowe w dużym stopniu zależy od **bezpieczeństwa międzynarodowego** – czyli od stanu stosunków między państwami i innymi podmiotami stosunków międzynarodowych. Dzięki współpracy międzynarodowej i stosowaniu pokojowych mechanizmów rozwiązywania sporów można zapewnić warunki sprzyjające bezpieczeństwu narodowemu. Duże znaczenie ma również zdolność państw do wspólnego reagowania na problemy, których skutki często przekraczają granice jednego kraju.

Bezpieczeństwo międzynarodowe

Najważniejsze czynniki wpływające na bezpieczeństwo międzynarodowe to:

- układ sił między państwami i organizacjami międzynarodowymi,
- stabilność polityczna państw oraz skuteczność ich instytucji,
- poziom współpracy międzynarodowej i przestrzeganie prawa międzynarodowego,
- dostępność surowców strategicznych, energii, żywności i wody,
- tempo rozwoju technologicznego, w tym technologii wojskowych i cyfrowych,
- nierówności społeczne, ubóstwo i konflikty etniczne lub religijne,
- skutki zmian klimatycznych, katastrof naturalnych i degradacji środowiska,
- skala propagandy, dezinformacji i manipulacji w przestrzeni publicznej.

W praktyce poszczególne czynniki rzadko działają oddzielnie. **Kryzys gospodarczy** może prowadzić do niepokojów społecznych, te z kolei mogą osłabiać państwo i zwiększać podatność na presję zewnętrzną. Podobnie **konflikt zbrojny** może doprowadzić do **kryzysu humanitarnego, migracyjnego, energetycznego i informacyjnego jednocześnie**.

Dlatego współcześnie bezpieczeństwo jest rozumiane w sposób kompleksowy. Państwo musi troszczyć się o swoją obronność, a także o:

- sprawne funkcjonowanie instytucji publicznych,
- odporność infrastruktury krytycznej,
- stabilność gospodarki,
- bezpieczeństwo energetyczne,
- zaufanie obywateli do państwa.

Skuteczne reagowanie na kryzysy wymaga współpracy wielu sektorów – administracji publicznej, służb, przedsiębiorstw oraz społeczeństwa. **Państwo słabe,** które nie potrafi sprawnie reagować w sytuacjach zagrożenia, staje się bardziej podatne zarówno na presję militarną, jak i na działania niemilitarne, takie jak dezinformacja, cyberataki czy naciski ekonomiczne.

Współpraca między państwami

Bezpieczeństwo każdego państwa zależy również od sytuacji międzynarodowej. Współczesne kraje są silnie powiązane gospodarczo, politycznie i technologicznie, dlatego **kryzys w jednym regionie może szybko wpłynąć na inne państwa**. Konsekwencje konfliktu zbrojnego, pandemii, cyberataku czy kryzysu energetycznego mogą wykraczać daleko poza miejsce wystąpienia problemu. Dlatego zapewnienie bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga **współpracy państw oraz aktywności organizacji międzynarodowych**.

Twój ruch

Wybierz jeden czynnik wpływający na bezpieczeństwo międzynarodowe i wyjaśnij, w jaki sposób może on oddziaływać na codzienne życie obywateli.

Bezpieczeństwo międzynarodowe kształtują zarówno bezpośrednie zagrożenia, jak i długofalowe wyzwania, które wymagają odpowiednich działań państw i organizacji międzynarodowych.

Zagrożenie to zjawisko, sytuacja lub działanie, które może naruszyć ważne wartości, takie jak życie ludzi, suwerenność państwa, integralność terytorialna czy

stabilność polityczna. Przykładami są atak militarny, cyberatak lub atak terrorystyczny. **Wyzwanie** to problem, który wymaga podjęcia działań i znalezienia odpowiednich rozwiązań, aby ograniczyć ryzyko powstania zagrożeń. Do wyzwań należą między innymi niestabilność gospodarcza, choroby zakaźne czy zmiany klimatyczne.

Niektóre zjawiska mogą być jednocześnie i zagrożeniem, i wyzwaniem. Przykładem takiej sytuacji są **zmiany klimatyczne**, które wymagają dostosowania polityki państw. Jednak ich skutki: katastrofy naturalne, niedobór wody czy migracje ludności, mogą stać się realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa.

Do najważniejszych współczesnych zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego należą **zagrożenia militarne**, w tym konflikty zbrojne, oraz **zagrożenia niemilitarne**, na przykład dezinformacja, cyberataki czy kryzysy energetyczne. Coraz większego znaczenia nabierają zagrożenia hybrydowe, które łączą różne formy nacisku na państwo.

Najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa

Najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa	
Zagrożenia i wyzwania	**Opis**
Konflikt zbrojny	Walka między państwami lub wewnątrz państwa, prowadzona z uzyciem siły militarnej, w celu osiągnięcia określonych celów politycznych, terytorialnych lub ideologicznych.
Wyścig zbrojeń	Rywalizacja między państwami wyrażająca się w rozbudowie potencjału militarnego i rozwijaniu nowych technologii wojskowych.
Proliferacja broni masowego rażenia	Rozprzestrzenianie broni jądrowej, chemicznej i biologicznej oraz technologii, materiałów i wiedzy umożliwiających jej produkcję.
Terroryzm i ekstremizm	Stosowanie przemocy lub gróźb jej użycia przez grupy zorganizowane lub pojedyncze osoby w celu osiągnięcia celów politycznych, religijnych lub ideologicznych.
Przestępczość zorganizowana	Grupy przestępcze prowadzące działania, np. przemyt ludzi, broni lub narkotyków, w sposób planowy i trwały, często przekraczają granice państw.
Kryzys migracyjny	Masowe przemieszczanie się ludzi w wyniku wojen, prześladowań, ubóstwa lub katastrof środowiskowych.
Niestabilność gospodarcza	Sytuacja, w której gospodarka podlega gwałtownym i trudnym do przewidzenia zmianom, wpływającym na poziom cen, zatrudnienie, dochody i sytuację finansową państwa.
Kryzys energetyczny	Sytuacja, w której zakłócenia w dostawach energii lub gwałtowny wzrost jej cen utrudniają zaspokojenie potrzeb gospodarki i społeczeństwa.
Niestabilność polityczna i społeczna	Sytuacja, w której doszło do osłabienia stabilności państwa wskutek konfliktów wewnętrznych, polaryzacji społecznej (czyli istnienia znaczących różnic między jakimiś grupami) lub spadku zaufania do instytucji publicznych.

Najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa	
Zagrożenia i wyzwania	**Opis**
Dezinformacja i propaganda	Celowe rozpowszechnianie fałszywych lub zmanipulowanych informacji w celu wpływania na opinie, decyzje i zachowania ludzi.
Ataki na infrastrukturę krytyczną	Działania wymierzone w obiekty i systemy niezbędne do funkcjonowania państwa, takie jak energetyka, transport, łączność czy dostawy wody.
Zmiany klimatyczne	Długotrwałe zmiany w systemie klimatycznym Ziemi, częściowo powodowane działalnością człowieka, prowadzące do wzrostu temperatury i częstszych ekstremalnych zjawisk pogodowych.
Pandemie i zagrożenia zdrowotne	Choroby i inne zagrożenia dla zdrowia, które mogą szybko rozprzestrzeniać w świecie i wpływać na funkcjonowanie społeczeństw i państw.

Zagrożenia militarne

Zagrożenia militarne

Konflikty zbrojne nadal należą do najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Szacuje się, że w ostatnich latach liczba konfliktów zbrojnych na świecie osiągała najwyższy poziom od zakończenia zimnej wojny.

Konflikty mogą mieć charakter **międzynarodowy** – wówczas walczą ze sobą państwa – lub **wewnętrzny**, gdy dochodzi do wojny domowej władz z grupami zbrojnymi lub różnych ugrupowań ze sobą. Współcześnie wiele konfliktów ma charakter mieszany, ponieważ angażują się w nie także inne strony, na przykład w postaci dostaw broni, wsparcia finansowego lub bezpośredniego udziału wojsk.

Do **przyczyn konfliktów** należą między innymi:

- spory terytorialne,
- rywalizacja o wpływy polityczne i kontrolę nad surowcami naturalnymi,
- różnice etniczne i religijne,
- dążenie niektórych państw do zmiany istniejącego porządku międzynarodowego.

Skutki konfliktów w dużym stopniu odczuwa ludność cywilna. Według danych Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2023 r. liczba ofiar cywilnych konfliktów wzrosła o blisko 70% w porównaniu z poprzednim rokiem i przekroczyła **33 tys. zabitych i rannych**. W 2024 r. na świecie było **ok. 123 mln osób przymusowo przesiedlonych**.

Konflikty zbrojne prowadzą do niszczenia infrastruktury, ograniczenia dostępu do żywności, wody i opieki zdrowotnej oraz powstawania długotrwałych kryzysów humanitarnych. Ich skutki odczuwają także państwa nieuczestniczące bezpośrednio w wojnie, na przykład z powodu wzrostu cen energii i żywności, zakłóceń w handlu międzynarodowym oraz masowego przyjazdu uchodźców.

Poważnym wyzwaniem staje się również **wyścig zbrojeń**. Światowe wydatki wojskowe osiągnęły w 2024 r. rekordowy poziom 2,7 bln dolarów, co oznaczało wzrost o 9,4% w porównaniu z poprzednim rokiem i najwyższy poziom od zakończenia zimnej wojny. Najwięcej na cele wojskowe przeznaczyły Stany Zjednoczone – ok. 997 mld dolarów, Chiny – ok. 314 mld dolarów oraz Rosja – ok. 149 mld dolarów. Te trzy państwa odpowiadały za znaczną część światowych wydatków zbrojeniowych.

Szczególnie groźne znaczenie ma broń masowego rażenia, zwłaszcza **broń jądrowa**, **chemiczna** i **biologiczna**. Jej użycie mogłoby spowodować ogromne straty ludzkie, środowiskowe i gospodarcze. Samo posiadanie takiej broni przez państwa skonfliktowane ze sobą zwiększa ryzyko eskalacji i utrudnia utrzymanie pokoju.



Materiały wykorzystywane do produkcji broni chemicznej, Syria
W czasie wojny domowej w Syrii (w latach 2011–2024) eksperci ONZ i Organizacji ds. Zakazu Broni Chemicznej (OPCW) badali przypadki użycia broni chemicznej. Ich raporty potwierdziły, że w niektórych atakach wykorzystano zakazane środki chemiczne, co wywołało szeroką reakcję społeczności międzynarodowej.

Zagrożenia hybrydowe

Obok tradycyjnych zagrożeń militarnych do coraz większych problemów prowadzą **zagrożenia hybrydowe**. Obejmują one wrogie działania, które nie stanowią otwartego konfliktu zbrojnego, ale zmierzają do osłabienia atakowanego państwa. Polegają na destabilizacji (zakłóceniu funkcjonowania) instytucji państwowych, pogłębianiu podziałów społecznych oraz podważaniu zaufania obywateli do władz. Działania te mogą przyjmować różne formy, między innymi: cyberataków, ataków na infrastrukturę krytyczną, rozpowszechniania dezinformacji, szczególnie za pośrednictwem internetu i mediów społecznościowych, celowym wykorzystaniu ruchów migracyjnych do wywoływania kryzysów na granicach i zwiększania napięć społecznych.

Skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom hybrydowym wymaga współdziałania sił zbrojnych, służb, instytucji publicznych i przedsiębiorstw. Potrzebne jest również zaangażowanie społeczeństwa, które musi umieć rozpoznawać zagrożenia i krytycznie oceniać przekazywane informacje.

Definicja

Wojna hybrydowa – prowadzenie działań przeciwko państwu łączących różne metody nacisku i ataku. Obejmuje m.in.: działania zbrojne, cyberataki, dezinformację, sabotaż, presję gospodarczą oraz wspieranie grup nieformalnych zagrażających stabilnemu funkcjonowaniu państwa i bezpieczeństwu obywateli.

Twój punkt widzenia

Czy współcześnie większym zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa są działania militarne czy hybrydowe? Sformułuj własne stanowisko i uzasadnij je w krótkiej wypowiedzi.

Przykładem współczesnego konfliktu zbrojnego, któremu towarzyszą działania hybrydowe, jest **wojna Rosji przeciwko Ukrainie**. Oprócz pełnoskalowych działań zbrojnych rozpoczętych w lutym 2022 r. Rosja wykorzystuje narzędzia wojny hybrydowej: cyberataki wymierzone w administrację publiczną, banki i media, ataki na infrastrukturę energetyczną i transportową, rozpowszechnianie fałszywych informacji dotyczących wojny i sytuacji międzynarodowej oraz presję ekonomiczną. Działania te są wymierzone także przeciwko państwom NATO i Unii Europejskiej, które udzielają Ukrainie wsparcia.

Ataki te dotknęły również Polskę. **Jednym z przykładów jest cyberatak dokonany w 2024 r. na Polską Agencję Prasową**, w wyniku którego na stronie agencji ukazała się fałszywa informacja sugerująca, że rząd polski ogłosił częściową mobilizację, a ok. 200 tys. osób zostanie wysłanych do Ukrainy. Informację szybko usunięto i zdementowano, jednak jej celem było wywołanie niepokoju społecznego oraz podważenie zaufania do instytucji państwa. Polskie władze wskazywały, że atak wynikał z szerszych działań dezinformacyjnych przypisywanych rosyjskim grupom hakerskim.

Ze względu na specyfikę cyberprzestrzeni ustalenie odpowiedzialności za tego typu ataki jest często bardzo trudne.

Twój ruch

Podaj przykład zagrożenia hybrydowego, które według ciebie może szczególnie zagrażać bezpieczeństwu państwa demokratycznego. Uzasadnij odpowiedź.

Poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa pozostaje także **terroryzm**.

Definicja

Terroryzm – wszelkie celowe akty popełnione przez pojedyncze osoby lub organizacje przeciw jednemu lub kilku państwom, ich instytucjom lub ludności w celu zastraszenia oraz poważnego osłabienia lub zniszczenia struktury politycznej, gospodarczej i społecznej kraju.



Największym w historii zamachem terrorystycznym był atak na Pentagon i World Trade Center 11 września 2001 r. O godz. 8.45 samolot Boeing 767 uderzył w północną wieżę WTC, a 18 minut później drugi runął na wieżowiec stojący obok. W godzinę po ataku zawaliła się pierwsza z wież, a po upływie kolejnych 20 minut – druga. Do ataków przyznała się organizacja terrorystyczna Al Kaida.

Przeciwdziałanie zagrożeniom i wyzwaniom dla bezpieczeństwa międzynarodowego

Żadne państwo, nawet dysponujące dużym potencjałem militarnym i gospodarczym, nie jest w stanie samodzielnie skutecznie przeciwdziałać wszystkim zagrożeniom i wyzwaniom, takim jak wojny, terroryzm, cyberataki, kryzysy klimatyczne, migracyjne czy pandemie. Dlatego zapewnienie bezpieczeństwa wymaga **współpracy na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym.**

Na szczeblu międzynarodowym współdziałają państwa, organizacje oraz inni uczestnicy stosunków międzynarodowych. W kraju niezbędna jest współpraca wielu instytucji: sił zbrojnych, dyplomacji, służb bezpieczeństwa, administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, przedsiębiorstw oraz społeczeństwa. Oba poziomy wzajemnie się uzupełniają.

Najważniejsze sposoby przeciwdziałania zagrożeniom i wyzwaniom dla bezpieczeństwa międzynarodowego

- **Odstraszanie i obrona zbiorowa**

Wzmacnianie zdolności obronnych państw oraz współpracy z sojusznikami, aby zniechęcić potencjalnego przeciwnika do użycia siły.

- **Pokojowe rozwiązywanie sporów i zapobieganie konfliktom**

Prowadzenie negocjacji, mediacji, koncyliacji oraz działania organizacji międzynarodowych zmierzające do rozwiązywania sporów bez użycia przemocy i do zapobiegania eskalacji konfliktów.

- **Sankcje i środki prawne**

Stosowanie środków politycznych, gospodarczych i prawnych wobec państw, organizacji lub osób naruszających prawo międzynarodowe, aby skłonić je do zmiany działania.

- **Współpraca służb i wymiana informacji**

Wymiana informacji i koordynacja działań służb różnych państw w celu zapobiegania i zwalczania takich zagrożeń jak atak militarny, przestępczość zorganizowana, czy terroryzm.

- **Ochrona przed zagrożeniami hybrydowymi i cyberzagrożeniami**

Przeciwdziałanie cyberatakom, dezinformacji, sabotażowi oraz innym działaniom zmierzającym do osłabienia państwa bez otwartego użycia siły militarnej.

- **Budowanie odporności państwa**

Wzmacnianie instytucji publicznych, ochrony infrastruktury krytycznej, przygotowania się do reagowania na kryzysy oraz zwiększania świadomości i odporności społeczeństwa.

- **Pomoc humanitarna i odbudowa po kryzysach**

Udzielanie pomocy ofiarom konfliktów i katastrof oraz odbudowę infrastruktury i instytucji, aby umożliwić społeczeństwom powrót do normalnego funkcjonowania.

EUROPOL

Europol jest przykładem współpracy między służbami państw i wymiany informacji. Jest to agencja Unii Europejskiej, która wspiera działania organów ścigania unijnych państw członkowskich w zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości zorganizowanej, terroryzmu i cyberprzestępczości.

Współpraca międzynarodowa nie likwiduje wszystkich zagrożeń, ale zwiększa szanse na ich ograniczenie. Pozwala też rozkładać odpowiedzialność i koszty reagowania między wiele państw i instytucji.

Trzeba jednak pamiętać, że współpraca międzynarodowa wymaga zaufania, solidarności i gotowości do kompromisów. Państwa kierują się różnymi interesami i mają inne możliwości finansowe. Inaczej też oceniają zagrożenia. Skuteczna polityka bezpieczeństwa polega więc na umiejętności uzgadniania wspólnego stanowiska oraz konsekwentnego działania w sytuacji kryzysu.

Bezpieczeństwo Polski

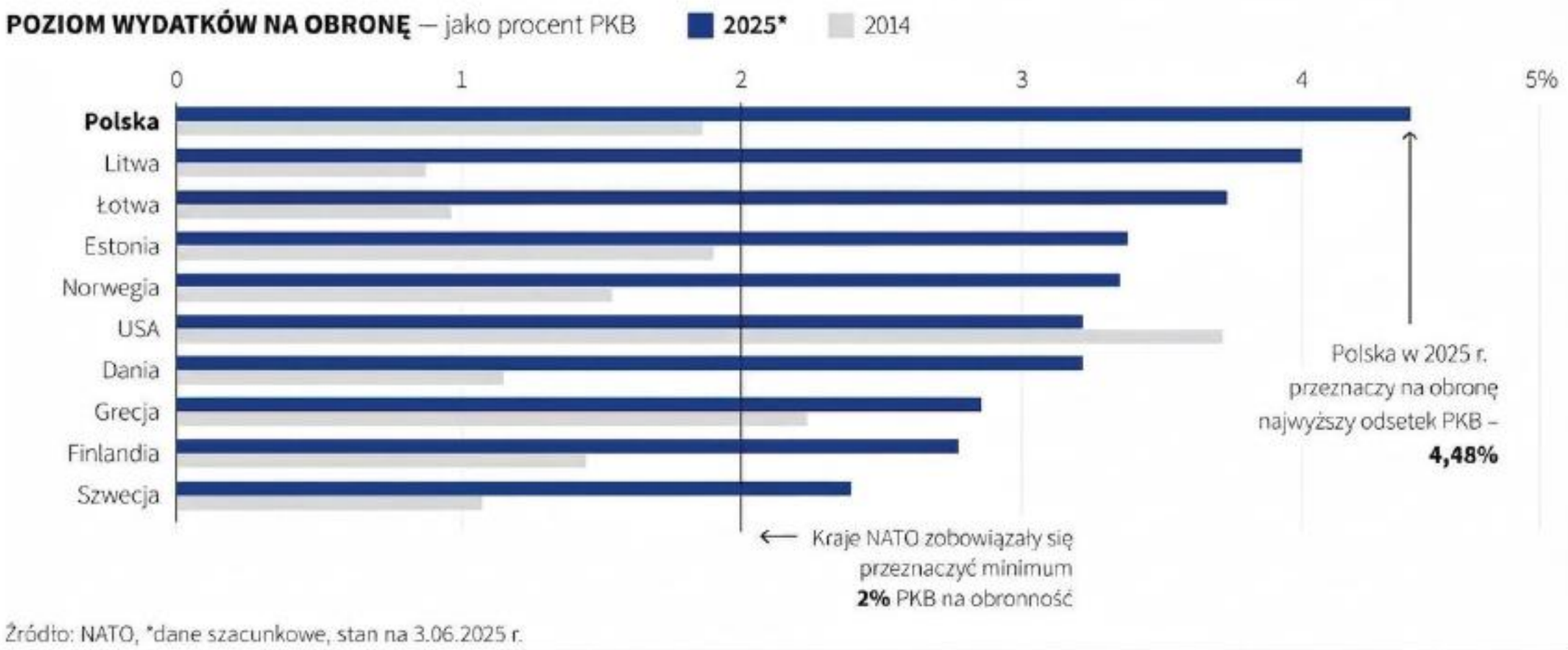
Bezpieczeństwo Polski

Najpoważniejszym bezpośrednim zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski jest obecnie **polityka Rosji** zmierzająca do osłabienia państw sąsiednich i podważająca stabilność europejskiego systemu bezpieczeństwa. Pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę, rozpoczęta w 2022 r., spowodowała wzrost znaczenia zagrożeń militarnych i zwiększyła ryzyko naruszenia polskiej przestrzeni powietrznej. Na przykład we wrześniu 2025 r. podczas zmasowanego ataku rosyjskiego na Ukrainę do polskiej przestrzeni powietrznej wtargnęło 19 rosyjskich dronów.

W obliczu pogarszającej się sytuacji bezpieczeństwa **Polska zwiększyła nakłady na obronność do poziomu niemal 4,5% PKB**. Pod tym względem należy do liderów NATO. Polska przyspieszyła także **proces modernizacji Sił Zbrojnych RP**.

Wydatki na obronność w krajach NATO

Polska jest w NATO liderem pod względem nakładów na obronność w relacji do PKB. W 2025 r. Polska wyda na ten cel 4,48% PKB.



Źródło: NATO, *dane szacunkowe, stan na 3.06.2025 r.

pap

Twój ruch

Poszukajcie w parach informacji, ile procent PKB Polska przeznacza na edukację lub służbę zdrowia. Porozmawiajcie w klasie o tym, z czego mogą wynikać różnice w finansowaniu tych obszarów.

Jako państwo graniczne NATO i UE oraz jedno z państw najbardziej zaangażowanych we wsparcie Ukrainy nasz kraj stał się celem działań hybrydowych. Szacuje się, że w Polsce dochodzi do kilku tysięcy cyberataków dziennie.

Istotnym elementem bezpieczeństwa Polski są także **niezależność energetyczna oraz odporność gospodarki na kryzysy**. Przez wiele lat nasz kraj był uzależniony od importu surowców energetycznych z Rosji, zwłaszcza gazu ziemnego i ropy naftowej. Z tego powodu istniało duże ryzyko wykorzystania dostaw energii jako narzędzia nacisku politycznego. Po agresji Rosji na Ukrainę Polska przyspieszyła działania na rzecz dywersyfikacji źródeł energii (zwiększenia ich różnorodności), między innymi dzięki rozwojowi infrastruktury umożliwiającej import surowców z innych kierunków oraz dzięki transformacji energetycznej – czyli wykorzystywaniu na większą skalę odnawialnych źródeł energii.

Transformacja energetyczna ma istotne znaczenie w kontekście **przeciwdziałania zmianom klimatu i degradacji środowiska naturalnego**. Polska należy do państw zagrożonych niedoborem wody. Na jednego mieszkańca przypada ok. 1600 m^3 odnawialnych zasobów wody rocznie, podczas gdy według ONZ za granicę bezpieczeństwa wodnego uznaje się poziom ok. 1700 m^3. Na terenie naszego kraju występują coraz częściej okresy suszy, upałów, gwałtownych opadów oraz powodzi. Mogą one prowadzić do strat gospodarczych, wpływać na rolnictwo i zakłócać funkcjonowanie infrastruktury.

Budowa odporności państwa obejmuje także **system ochrony zdrowia**. Doświadczenia związane z pandemią COVID-19 pokazały, że kryzysy zdrowotne skutkują przeciążeniem szpitali, przychodni i innych placówek ochrony zdrowia. Z tego powodu zwiększają też ryzyko utraty życia lub zdrowia przez obywateli.

Aby zapewnić Polsce bezpieczeństwo, niezbędny jest także silny **system edukacji i szkolnictwa wyższego**. To dzięki niemu obywatele stają się bardziej świadomi istniejących wyzwań i zagrożeń oraz angażują się w działania na rzecz ich ograniczania i zapobiegania im.

Wzmacnianiu bezpieczeństwa Polski służy **współpraca międzynarodowa**. Polska należy do wielu organizacji międzynarodowych:

- o zasięgu globalnym, takich jak:
  - Organizacja Narodów Zjednoczonych,
  - Bank Światowy,
  - Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW),
  - Organizacja Handlu (WTO),
- regionalnych, między innymi:
  - Paktu Północnoatlantyckiego (NATO),
  - Unii Europejskiej,
  - Rady Europy,
  - Rady Państw Morza Bałtyckiego.

Członkostwo w tych organizacjach umożliwia Polsce współpracę z innymi państwami w zakresie zapobiegania zagrożeniom, reagowania na kryzysy oraz wspólnego rozwiązywania istniejących wyzwań.

Podsumowanie lekcji

s. 199
- **Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe** mają charakter kompleksowy, kształtowany przez czynniki **polityczne, militarne, gospodarcze, społeczne, technologiczne i klimatyczne**.

s. 200
- Skuteczne **zapewnienie bezpieczeństwa** wymaga **współpracy między państwami, organizacjami oraz innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych**, a także **budowania odporności instytucji państwowych i społeczeństw**.

s. 201
- Współcześnie państwa muszą mierzyć się nie tylko z tradycyjnymi zagrożeniami, takimi jak: **konflikty zbrojne**, lecz także z nowymi wyzwaniami, w tym z **zagrożeniami hybrydowymi**, takimi jak: **cyberataki, dezinformacja, kryzysy energetyczne czy migracyjne**.

s. 202
- W ostatnich latach wzrosło znaczenie **zagrożeń militarnych i hybrydowych dla Polski**, szczególnie w związku z pełnoskalową **agresją Rosji przeciwko Ukrainie**. Polska stoi również **przed długofalowymi wyzwaniami dla bezpieczeństwa**, takimi jak: zmiany klimatyczne, pandemie oraz utrzymanie stabilności gospodarczej i finansowej.

s. 206
- **Bezpieczeństwo narodowe Polski** ściśle wiąże się z bezpieczeństwem międzynarodowym. Stabilne otoczenie międzynarodowe sprzyja rozwojowi i ochronie interesów państwa, natomiast kryzysy i konflikty mogą zwiększać skalę zagrożeń.

Pytania i polecenia

1. Wymień dwa zagrożenia i dwa wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Przedstaw ich skutki.

2. Wyjaśnij, czym są zagrożenia hybrydowe dla bezpieczeństwa państwa. Podaj trzy przykłady zagrożeń, które mogą dotyczyć Polski.

3. Omów znaczenie współpracy międzynarodowej w przeciwdziałaniu zagrożeniom i wyzwaniom dla bezpieczeństwa.

4. Przygotuj krótką wypowiedź, w której wskażesz zagrożenie obecnie najważniejsze dla Polski i uzasadnisz swoje zdanie.



4

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Na tej lekcji

- poznasz cele i najważniejsze organy ONZ;
- dowiesz się, jakie działania prowadzi ONZ;
- nauczysz się oceniać ich skuteczność.

Geneza i cele ONZ

Pomysł utworzenia nowej organizacji międzynarodowej, która stałaby na straży pokoju i bezpieczeństwa na świecie, pojawił się podczas II wojny światowej. Nowa organizacja miała zastąpić nieskuteczną **Ligę Narodów**. Z inicjatywą jej powołania wystąpiły państwa koalicji antyhitlerowskiej, przede wszystkim **Stany Zjednoczone** i **Wielka Brytania**.

Pierwszym ważnym krokiem prowadzącym do powstania **Organizacji Narodów Zjednoczonych** (ONZ; ang. *United Nations*, czytaj: junajted nejszyns, UN) była **Karta atlantycka.** Została podpisana w sierpniu 1941 r. przez prezydenta USA **Franklina D. Roosevelta** (czytaj: ruzwelta) i premiera Wielkiej Brytanii **Winstona Churchilla** (czytaj: łinstona czerczila). W tym dokumencie określono podstawowe zasady współpracy międzynarodowej, takie jak:

- dążenie do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa,
- odrzucenie przemocy w stosunkach międzynarodowych,
- uznanie prawa narodów do samostanowienia.

Zasady zawarte w Karcie poparł także **ZSRR**. Następnie, **1 stycznia 1942 r.**, przedstawiciele 26 państw walczących z państwami Osi podpisali **Deklarację Narodów Zjednoczonych**.

Kolejnym etapem były prace nad projektem przyszłej organizacji. W 1944 r. podczas **konferencji w Dumbarton Oaks** (czytaj: dambarton ołks; USA) przedstawiciele ZSRR, USA, Wielkiej Brytanii i Chin uzgodnili główne założenia nowej organizacji, w tym jej:

- cele,
- strukturę,
- zasady działania.

Konferencja założycielska rozpoczęła się **25 kwietnia 1945 r. w San Francisco** z udziałem delegatów z 50 państw. **26 czerwca 1945 r. podpisano Kartę Narodów Zjednoczonych**, która stała się podstawą prawną funkcjonowania ONZ. Organizacja rozpoczęła działalność **24 października 1945 r.**

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Dz
Karta Narodów Zjednoczonych



Kartę atlantycką podpisano na pokładzie brytyjskiego pancernika Prince of Wales na Atlantyku, stąd nazwa dokumentu.

PODSTAWOWE CELE ONZ

- utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa za pomocą skutecznych środków zbiorowych
- rozwijanie przyjaznych stosunków pomiędzy narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów
- rozwiązywanie problemów międzynarodowych o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym i humanitarnym dzięki współpracy państw oraz popieranie praw człowieka i zachęcanie do poszanowania tych praw i podstawowych wolności
- pełnienie funkcji forum współpracy państw oraz ośrodka koordynowania działań międzynarodowych służących osiąganiu wspólnych celów

ONZ skupia obecnie **193 państwa członkowskie**. Ma własną flagę i emblemat. Siedzibą organizacji jest Nowy Jork. Ważnym ośrodkiem działalności organizacji jest także Biuro ONZ w Genewie. Do języków oficjalnych organizacji należą: angielski, arabski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski.

Logo ONZ



Siedziba ONZ w Nowym Jorku

Polska a podpisanie Karty Narodów Zjednoczonych

Polska należała do państw, które podpisały **Deklarację Narodów Zjednoczonych w 1942 r.** Nie została jednak zaproszona na **konferencję w San Francisco w 1945 r.**, ponieważ państwa zachodnie uzależniły udział Polski od rozszerzenia Tymczasowego Rządu RP o przedstawicieli związanych z rządem polskim na emigracji w Londynie.

Mimo nieobecności polskiej delegacji pozostawiono na oryginalnym dokumencie **puste miejsce na podpis przedstawiciela Polski**. W dniu podpisania Karty w operze w San Francisco zabrzmiał także hymn Polski w wykonaniu wybitnego pianisty Artura Rubinsteina (czytaj: rubinsztajna). Artysta zwrócił uwagę na brak polskiej flagi i podkreślił znaczenie Polski w walce z państwami Osi.

Podpis w imieniu Polski pod oryginalnym tekstem Karty złożył minister spraw zagranicznych w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej **Wincenty Rzymowski 15 października 1945 r.** Polska została uznana za jedno z państw założycielskich ONZ.

Główne organy ONZ

Karta Narodów Zjednoczonych ustanowiła sześć organów głównych ONZ.

Zgromadzenie Ogólne

Zgromadzenie Ogólne

Zgromadzenie Ogólne jest **organem plenarnym ONZ**, w którym uczestniczą wszystkie państwa członkowskie reprezentowane przez swoich delegatów. Każde państwo ma w nim jeden głos.



Sala obrad Zgromadzenia Ogólnego ONZ

Zgromadzenie obraduje:

- na **sesjach zwyczajnych**, rozpoczynających się co roku we wrześniu,
- w razie potrzeby także na **sesjach nadzwyczajnych** i **specjalnych**.

Uchwały Zgromadzenia Ogólnego mają charakter zaleceń. Nie są prawnie wiążące, ale mają duże znaczenie polityczne oraz mogą wpływać na działania państw członkowskich.

Zgromadzenie Ogólne:

- rozpatruje sprawy należące do zakresu działania ONZ;
- decyduje o przyjęciu nowych członków i wykluczeniu z ONZ na podstawie rekomendacji Rady Bezpieczeństwa;
- wybiera członków Rady Gospodarczo-Społecznej, niestałych członków Rady Bezpieczeństwa oraz – wspólnie z Radą Bezpieczeństwa – sędziów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

W sprawach dotyczących utrzymania **międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa**, zwłaszcza gdy wymagane jest zastosowanie środków przymusu, główną rolę odgrywa Rada Bezpieczeństwa.

Rada Bezpieczeństwa

Rada Bezpieczeństwa

Rada Bezpieczeństwa to najważniejszy organ ONZ odpowiedzialny za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie. Składa się z **15 państw**:

- **5 członków stałych**: Chiny, Francja, Rosja, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania,
- **10 członków niestałych**, wybieranych przez Zgromadzenie Ogólne na **2 lata**.

Każde państwo ma jeden głos. Decyzje zapadają większością 9 głosów, pod warunkiem że żaden ze stałych członków nie zagłosuje przeciw. Wszyscy stali członkowie mają prawo weta, czyli możliwość **zablokowania decyzji Rady**.

Rada Bezpieczeństwa:

- zapobiega zagrożeniom dla pokoju;
- reaguje na naruszenie pokoju i na akty agresji;
- nakłada sankcje;
- podejmuje decyzje o operacjach pokojowych pod auspicjami (zwierzchnictwem) ONZ.

Od wielu lat dyskutuje się nad reformą Rady Bezpieczeństwa. Krytycy wskazują, że jej obecna struktura nie odzwierciedla współczesnego układu sił w świecie i nie działa efektywnie. Wśród proponowanych zmian wymienia się:

- zwiększenie liczby członków Rady, aby lepiej reprezentowała różne regiony świata;
- usprawnienie procesu podejmowania decyzji, w tym ograniczenie lub zmianę zasad korzystania z prawa weta;
- dostosowanie struktury Rady do współczesnych realiów międzynarodowych.

Rada Gospodarczo-Społeczna

Rada Gospodarczo-Społeczna

Rada Gospodarczo-Społeczna składa się z **54 członków** wybieranych przez **Zgromadzenie Ogólne na 3 lata**. Działa na rzecz rozwoju międzynarodowej

współpracy gospodarczej, społecznej, kulturalnej, oświaty, ochrony zdrowia oraz przestrzegania praw człowieka.

Rada Gospodarczo-Społeczna:

- prowadzi analizy i przygotowuje raporty dotyczące problemów gospodarczych, społecznych i humanitarnych;
- przygotowuje projekty konwencji międzynarodowych dotyczących spraw gospodarczych, społecznych, kulturalnych, edukacyjnych i zdrowotnych oraz praw człowieka;
- koordynuje współpracę ONZ w dziedzinie gospodarczej i społecznej, w tym z organizacjami wyspecjalizowanymi.

Rada Powiernicza

Rada Powiernicza

W związku z zakończeniem systemu powiernictwa ONZ i brakiem obecnie terytoriów powierniczych Rada zawiesiła działalność w 1994.

Rada Powiernicza:

- sprawowała nadzór nad administracją terytoriów powierniczych ONZ.

Terytoria powiernicze – obszary administrowane przez wybrane państwa pod nadzorem ONZ, których celem było stopniowe przygotowanie ich mieszkańców do samodzielnego rządzenia i uzyskania niepodległości.

Definicja

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości jest **głównym organem sądowym ONZ**. Jego siedziba znajduje się w **Hadze**. W skład Trybunału wchodzi **15 sędziów** wybieranych przez **Zgromadzenie Ogólne** i **Radę Bezpieczeństwa na kadencję trwającą 9 lat**.

Sędziowie nie reprezentują swoich państw i są niezależni od rządów państw.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości:

- rozstrzyga spory prawne między państwami, jeśli te zgodziły się poddać sprawę jego rozstrzygnięciu;
- wydaje opinie doradcze na wniosek uprawnionych organów i organizacji ONZ.

Państwa, które oddają spór pod rozstrzygnięcie Trybunału, zobowiązują się do wykonania jego wyroku. Trybunał **nie ma jednak własnych środków egzekwowania swoich orzeczeń**.

Sekretariat

Sekretariat

Sekretariat pełni funkcje **administracyjne** i **techniczne** w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Kieruje nim sekretarz generalny – najwyższy rangą urzędnik ONZ. Jest on powoływany na 5 lat przez Zgromadzenie Ogólne na wniosek Rady Bezpieczeństwa.

Sekretarz generalny:

- uczestniczy w pracach głównych organów ONZ, z wyjątkiem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości;
- odpowiada za kierowanie Sekretariatem ONZ i dobór jego pracowników.

Liczba osób pracujących w Sekretariacie ONZ nie i zmienia się w zależności od potrzeb Organizacji. W ostatnich latach wynosiła **około 35 tys.** pracowników.



Obecny sekretarz generalny ONZ António Guterres

Sekretarze generalni ONZ
Trygve Lie – Norwegia (1946–1952)
Dag Hammarskjöld – Szwecja (1953–1961)
U Thant – Mjanma (1961–1971)
Kurt Waldheim – Austria (1972–1981)
Javier Pérez de Cuéllar – Peru (1982–1991)
Boutros Boutros-Ghali – Egipt (1992–1996)
Kofi Annan – Ghana (1997–2006)
Ban Ki-Moon – Korea Południowa (2007–2016)
António Guterres – Portugalia (od 2017)

Wybrane organizacje, programy i fundusze ONZ

Organizacje wyspecjalizowane ONZ to samodzielne organizacje międzynarodowe, będące częścią systemu ONZ. Każda z nich zajmuje się określoną dziedziną, np. zdrowiem, edukacją, rolnictwem, finansami lub prawami pracowników.

Organizacje wyspecjalizowane ONZ	
	Międzynarodowa Organizacja Pracy powstała w 1919 r. Zajmuje się warunkami pracy i życia pracowników. Ustala międzynarodowe standardy dotyczące m.in. praw pracowniczych, czasu pracy, wynagrodzeń i ochrony dzieci przed pracą. Jej siedzibą jest Genewa.
	Organizacja ONZ do spraw Wyżywienia i Rolnictwa działa od 1945 r. Do jej celów należą poprawa wyżywienia ludności, rozwój rolnictwa oraz zapobieganie głodowi. Siedzibą FAO jest Rzym.

Organizacje wyspecjalizowane ONZ	
	Światowa Organizacja Zdrowia działa od 1948 r. Jej głównym celem jest ochrona zdrowia ludzi na całym świecie. Organizacja zwalcza epidemie, wspiera państwa w walce z chorobami zakaźnymi oraz prowadzi działania z zakresu oświaty sanitarnej. Siedzibą WHO jest Genewa.
	Organizacja ONZ do spraw Oświaty, Nauki i Kultury powstała w 1946 r. Wspiera rozwój oświaty, nauki i kultury oraz sprzyja wymianie myśli, idei i wiedzy. Jej siedzibą jest Paryż. Zajmuje się także ochroną światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
	Międzynarodowy Fundusz Walutowy został utworzony w 1944 r. Do jego zadań należą wspieranie stabilności finansowej i walutowej państw członkowskich oraz udzielanie pomocy krajom mającym trudności finansowe. W zamian państwa te zobowiązują się do przeprowadzenia reform gospodarczych. Siedzibą MFW jest Waszyngton.
	Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju jest główną instytucją Grupy Banku Światowego. Został utworzony razem z MFW w 1944 r. Wspiera rozwój gospodarczy i społeczny państw członkowskich – udziela im pomocy finansowej na konkretne programy i inwestycje. Jego siedzibą jest Waszyngton.

Programy i fundusze ONZ – w przeciwieństwie do organizacji wyspecjalizowanych – nie są samodzielnymi organizacjami. Zostały one utworzone dla realizacja konkretnych zadań pomocowych i rozwojowych.

Programy i fundusze ONZ	
	Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci powstał w 1946 r. z inicjatywy polskiego mikrobiologa Ludwika Rajchmana. Pomaga dzieciom w zakresie wyżywienia, ochrony zdrowia, edukacji oraz ochrony przed przemocą i wykorzystywaniem. Odegrał ważną rolę w przygotowaniu i upowszechnianiu Konwencji o prawach dziecka. Siedziba UNICEF znajduje się w Nowym Jorku.
	Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) został utworzony w 1950 r. Do jego zadań należą ochrona uchodźców oraz udzielanie pomocy osobom zmuszonym do opuszczenia swoich domów z powodu wojny, prześladowań lub przemocy. UNHCR czuwa także nad przestrzeganiem ich praw. Siedziba tej organizacji znajduje się w Genewie.

Programy i fundusze ONZ	
UN environment programme	**Program Narodów Zjednoczonych do spraw Środowiska** został utworzony w 1972 r. Do jego zadań należą ochrona środowiska naturalnego, wspieranie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz koordynowanie działań ONZ w dziedzinie ochrony klimatu i przyrody. Siedziba UNEP znajduje się w Nairobi.

Organizacje powiązane to samodzielne organizacje międzynarodowe, które współpracują z ONZ na podstawie specjalnych porozumień. W odróżnieniu do organizacji wyspecjalizowanych, nie są częścią systemu ONZ.

Organizacje powiązane z systemem ONZ	
IAEA International Atomic Energy Agency	**Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej** powstała w 1957 r. Koordynuje współpracę międzynarodową w zakresie pokojowego wykorzystania energii atomowej i kontroluje, czy nie jest ona używana do celów militarnych. Jej siedzibą jest Wiedeń.
WTO OMC	**Światowa Organizacja Handlu** powstała w 1995 r. Zastąpiła wcześniejszy system GATT. Jej głównym zadaniem jest wspieranie liberalizacji handlu międzynarodowego oraz zapewnienie, aby handel między państwami odbywał się według uzgodnionych zasad. Siedzibą WTO jest Genewa.

Działalność ONZ

Główne cele ONZ

ONZ ma charakter **uniwersalny**. Oznacza to, że jest otwarta dla wszystkich państw spełniających warunki członkostwa i zajmuje się szerokim zakresem problemów międzynarodowych. Jej działania służą poprawie warunków życia ludzi na całym świecie.

ONZ zajmuje się między innymi:

- rozwojem społecznym i gospodarczym,
- ochroną praw człowieka,
- ochroną środowiska,
- ochroną zdrowia,
- przeciwdziałaniem zmianom klimatycznym,
- rozwijaniem międzynarodowej współpracy gospodarczej,
- ograniczaniem ubóstwa i wspierania rozwoju państw.

Organizacja odegrała także ważną rolę:

- w procesie dekolonizacji,
- we wdrażaniu prawa narodów do samostanowienia,
- w rozwoju prawa międzynarodowego.

Najważniejszym celem ONZ pozostaje utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego przez **zapobieganie konfliktom** i **udział w ich rozwiązywaniu**.

Operacje pokojowe ONZ

Operacje pokojowe ONZ

Od początku swojego istnienia ONZ angażowała się w zapobieganie konfliktom i działania na rzecz ich pokojowego rozwiązywania. W tym celu organizacja stosuje różne aktywności. Jedną z najważniejszych są **operacje pokojowe**.



Żołnierze ONZ są rozpoznawalni dzięki charakterystycznym niebieskim hełmom.

Uczestnicy operacji pokojowych są kierowani do regionów objętych konfliktem, by:

- pomagać we wdrażaniu porozumień pokojowych;
- nadzorować zawieszenie broni;
- tworzyć strefy rozdzielające strony konfliktu.

ONZ nie dysponuje własną armią. Państwa członkowskie dobrowolnie wysyłają swoich żołnierzy i sprzęt. W operacjach oprócz żołnierzy uczestniczą także policjanci, obserwatorzy nadzorujący przebieg wyborów i inni pracownicy cywilni.

Od momentu powołania pierwszej operacji pokojowej w 1948 r. ONZ przeprowadziła ponad 70 takich operacji w różnych regionach świata, między innymi:

- w Afryce (np. w Angoli, Rwandzie, Somali),
- na Bliskim Wschodzie (np. w Iraku, Kuwejcie, Libanie),
- w Ameryce (np. w Haiti, Gwatemali, Salwadorze),
- w Azji (np. w Kambodży, Timorze Wschodnim, Tadżykistanie),
- w Europie (np. w Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Gruzji).



Żołnierze polskiego kontyngentu UNDOF – Siły Narodów Zjednoczonych ds. Nadzoru Rozdzielenia Wojsk, Wzgórza Golan, Syria (2008)

Oprócz operacji pokojowych Rada Bezpieczeństwa może także – w określonych przypadkach – upoważnić państwa członkowskie do użycia siły zbrojnej w celu przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Przykładem takiego działania była operacja Pustynna Burza przeprowadzona w 1991 r. przez wojska koalicji międzynarodowej pod dowództwem Stanów Zjednoczonych, działającej na podstawie mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Jej celem było wyzwolenie Kuwejtu po jego okupacji przez Irak. Operacje tego typu są jednak podejmowane niezwykle rzadko.

Typy operacji pokojowych ONZ

- ***Peacemaking*** (czytaj: pismejking, zaprowadzanie pokoju) – prowadzenie działań dyplomatycznych, takich jak negocjacje i mediacje, aby zakończyć konflikt i zawrzeć porozumienie pokojowe.
- ***Peacekeeping*** (czytaj: piskiping, utrzymywanie pokoju) – rozmieszczenie sił pokojowych ONZ w rejonie konfliktu, aby nadzorować zawieszenie broni, ochronę ludności oraz wspierać realizację porozumień pokojowych.
- ***Peacebuilding*** (czytaj: pisbilding, budowanie pokoju) – długofalowe działania mające zapobiegać ponownemu wybuchowi konfliktu oraz umocnić pokój, między innymi przez odbudowę instytucji państwa, wspieranie pojednania, ochronę praw człowieka, rozbrojenie, pomoc uchodźcom oraz odbudowę gospodarczą.
- ***Peace enforcement*** (czytaj: pis enforsment, wymuszanie pokoju) – działania z użyciem środków przymusu, takich jak siła zbrojna, prowadzone w celu przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

ONZ a koncepcja interwencji humanitarnej

Interwencja humanitarna to użycie siły zbrojnej poza granicami państwa w celu powstrzymania poważnych naruszeń praw człowieka. Podejmuje ją państwo lub grupa państw wobec innego kraju, bez jego zgody. Jej głównym celem jest ograniczenie ludzkiego cierpienia.

Tego rodzaju działania powinny być podejmowane jeśli istnieje szansa na ich powodzenie oraz mają podstawę prawną i upoważnienie od Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Spory wokół interwencji humanitarnej

- Zwolennicy interwencji podkreślają, że społeczność międzynarodowa ma obowiązek reagować w sytuacjach ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i naruszania praw człowieka na skalę masową.
- Krytycy z kolei uważają, że interwencja może prowadzić do nadużyć, naruszania prawa międzynarodowego oraz wykorzystywania argumentów humanitarnych do realizacji celów politycznych.

W praktyce państwa nierzadko stosują podwójne standardy. Krytycy interwencji wskazują, że decyzje o jej podjęciu zależą nie tylko od skali naruszenia praw człowieka, lecz także od sytuacji politycznej czy interesów państw.

W rezultacie reakcja społeczności międzynarodowej na masowe naruszenia praw człowieka na świecie bywa zróżnicowana. Przykładem jest interwencja NATO przeciwko Serbii w 1999 r., której zasadność budziła wiele kontrowersji. Społeczność międzynarodowa była z kolei krytykowana za niewystarczającą reakcję na ludobójstwo w Rwandzie oraz zbrodnie popełniane podczas konfliktów w Bośni i Hercegowinie oraz Darfurze.

Wyrazem krytyki wobec bezczynności społeczności międzynarodowej była **rezygnacja Tadeusza Mazowieckiego** – specjalnego sprawozdawcy Komisji Praw Człowieka ONZ ds. byłej Jugosławii. Podał się on do dymisji w ramach protestu przeciwko nieskutecznej obronie praw człowieka.

> Mówienie o obronie praw człowieka traci wiarygodność wobec braku konsekwencji i odwagi społeczności międzynarodowej i jej przywódców. Moje raporty docierały nie tylko do ONZ, ale także do opinii publicznej. I to, powtarzam, było ważne. W tym sensie nie było fikcji. Specjalny sprawozdawca do swych raportów mógł dołączać zalecenia. I ja takie zalecenia pisałem. Ich faktycznym adresatem była nie Komisja Praw Człowieka, lecz Rada Bezpieczeństwa. Ale ja nie miałem prawa, by kogokolwiek rozliczać. Nie miałem kogo pytać, które z zaleceń uznano za słuszne i dlaczego ich nie wykonano. Co prawda nie poprzestawałem na raportach. Pisałem przynaglające listy do sekretarza generalnego ONZ. Raz nawet uczestniczyłem w posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa, ale to było wyjątkowe. Także moje kilkakrotne rozmowy z głównymi negocjatorami, Vance'em i Owenem, były mało skuteczne. Od dłuższego czasu miałem więc dylemat, czy ja przez fakt istnienia mojej misji nie usprawiedliwiam tego, że świat nic nie robi, by przerwać mordowanie ludzi. Czy też jednak w jakimś stopniu pomagam i daję ważne świadectwo.
>
> *List Tadeusza Mazowieckiego*, cyt. za: „Rzeczpospolita", nr 542 z 28.07.1995, s. 1.

Zajrzyj do źródła

Twój punkt widzenia

Czy ONZ jest potrzebna we współczesnym świecie? Uzasadnij swoją odpowiedź, podając co najmniej trzy argumenty.

Twój ruch

Przeczytaj cytat z listu Tadeusza Mazowieckiego i określ, jak argumentował on swoją decyzję.

W 2005 r. na szczycie ONZ przyjęto koncepcję „Odpowiedzialności za ochronę" (*Responsibility to Protect*, R2P, czytaj: risponsybiliti tu protekt). Zakłada ona, że gdy na terytorium państwa dochodzi do:

- ludobójstwa,
- zbrodni wojennych,
- zbrodni przeciwko ludzkości,
- czystek etnicznych,

a władze tego państwa nie potrafią lub nie chcą ochronić ludności, odpowiedzialność za jej ochronę przechodzi na społeczność międzynarodową, czyli ONZ.

Działania podejmowane w ramach R2P powinny w pierwszej kolejności obejmować środki pokojowe, aby powstrzymać łamanie praw człowieka. Jeśli jednak to się nie powiedzie, społeczność międzynarodowa może użyć środków przymusu, w tym siły zbrojnej, ale wyłącznie za zgodą Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Członkostwo Polski w ONZ

Członkostwo Polski w ONZ

Polska od początku aktywnie uczestniczyła w pracach ONZ i angażowała się w wypracowanie międzynarodowych konwencji. Wielokrotnie występowała z inicjatywami, z których najważniejsze to:

INICJATYWY I ZAANGAŻOWANIE POLSKI W ONZ

W ZAKRESIE ROZBROJENIA:
1957 r. – plan Rapackiego, dotyczący utworzenia w Europie Środkowej strefy bezatomowej
1964 r. – plan Gomułki, dotyczący zamrożenia zbrojeń w Europie Środkowej, oraz propozycja zwołania Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

W ZAKRESIE PROBLEMATYKI SPOŁECZNEJ:
1959 r. – Deklaracja praw dziecka
1989 r. – Konwencja o prawach dziecka
1994 r. – ustanowienie Międzynarodowego Roku Rodziny

W ZAKRESIE PROBLEMATYKI PRAWNEJ:
1968 r. – Konwencja o nieprzedawnianiu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości
2000 r. – Konwencja NZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej

Polska aktywnie uczestniczy także w operacjach pokojowych i działaniach na rzecz pokoju prowadzonych przez ONZ. Pierwszym takim zaangażowaniem było skierowanie **w 1953 r.** polskich obserwatorów do **Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei**. W kolejnych latach Polacy brali udział m.in:

- w misjach:
  - w Wietnamie, Laosie i Kambodży,
  - na półwyspie Synaj,
  - na wzgórzach Golan;

- w operacjach:
  - **Pustynna Burza w 1991 r.**, której celem było wyzwolenie Kuwejtu zajętego przez Irak,
  - w **Haiti w 1994 r.**, gdzie polska jednostka **GROM** ochraniała demokratycznie wyłoniony rząd.

Do końca 2007 r. w misjach pokojowych uczestniczyło ponad **60 tys. polskich żołnierzy i pracowników cywilnych**. W kolejnych latach Polska większą uwagę skupiła na działaniach prowadzonych przez NATO i Unię Europejską, dlatego jej zaangażowanie w operacje ONZ się zmniejszyło.

W 2019 r. Polska ponownie zwiększyła udział w misjach pokojowych ONZ – skierowała żołnierzy do **Tymczasowych Sił ONZ w Libanie (UNIFIL)**.

Podsumowanie lekcji

- **Głównymi organami ONZ** są: **Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Rada Społeczno-Gospodarcza, Rada Powiernicza (działalność zawieszona), Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości i Sekretariat**. s. 211
- Do **celów ONZ** należą: **rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, rozwiązywanie problemów gospodarczych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych oraz popieranie praw człowieka**. s. 216
- Ważną formą działań ONZ na rzecz pokoju są **operacje pokojowe**, wśród których wyróżnia się wprowadzanie pokoju (***peacemaking***), utrzymywanie pokoju (***peacekeeping***), budowanie pokoju (***peacebuilding***) oraz wymuszanie pokoju (***peace enforcement***). s. 217
- **Polska należy do członków założycieli ONZ** i aktywnie uczestniczy w pracach organizacji. s. 220

Pytania i polecenia

1. Przedstaw podstawowe cele ONZ. W różnych źródłach informacji odszukaj przykłady ich realizacji.

2. Scharakteryzuj kompetencje głównych organów ONZ.

3. Na wybranych przykładach oceń skuteczność działania ONZ.

Propozycja projektu

Przygotuj w grupie infografikę lub prezentację pt. „ONZ wobec współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa". Wybierz jedno zagrożenie, np. konflikt zbrojny, kryzys humanitarny lub migracyjny, i przedstaw, jakie działania może podejmować ONZ oraz jakie są ich ograniczenia.

5

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Na tej lekcji

- poznasz genezę, cele i najważniejsze organy NATO;
- nauczysz się oceniać skuteczność działań tej organizacji;
- wyjaśnisz znaczenie członkostwa Polski w Pakcie.

Geneza i cele Paktu Północnoatlantyckiego



Logo NATO

Pakt Północnoatlantycki (ang. *North Atlantic Treaty Organization*, czytaj: nort atlantik trity organizejszyn, **NATO**) powstał w okresie zimnej wojny. Miał stworzyć w Europie przeciwwagę dla ZSRR oraz tworzącego się bloku wschodniego.

Prawną podstawą NATO jest **Traktat Północnoatlantycki** podpisany **4 kwietnia 1949 r.** w Waszyngtonie przez 12 państw: Francję, Wielką Brytanię, Belgię, Holandię, Luksemburg, Danię, Islandię, Norwegię, Włochy, Portugalię, Kanadę i USA.

W ciągu 75 lat, sojusz powiększył się do 32 państw. Do NATO przystąpiły: Turcja i Grecja (1952), RFN (1955), Hiszpania (1982), Czechy, Polska i Węgry (1999), Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja i Słowenia (2004), Albania i Chorwacja (2009), Czarnogóra (2017), Macedonia Północna (2020), Finlandia (2023) oraz Szwecja (2024). Kwatera główna NATO znajduje się w Brukseli.

Najważniejszym zapisem traktatu jest artykuł 5, który stanowi:

Zajrzyj do źródła

Art. 5

Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego.

Traktat Północnoatlantycki z 4 kwietnia 1949 r.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/D3
Traktat Północnoatlantycki Dz.U. 2000 nr 87 poz. 970

Z tego zapisu wynikają **trzy najważniejsze zasady**, których są zobowiązane przestrzegać wszystkie państwa przystępujące do sojuszu:

- **zasada solidarności** – zobowiązanie do wystąpienia wraz z innymi państwami sojuszniczymi w obronie napadniętego państwa bez względu na to, jak daleko jest ono położone;
- **zasada udzielenia pomocy państwu napadniętemu, w tym użycie siły zbrojnej** – jeśli państwo sojusznicze uzna to za konieczne;
- **zasada proporcjonalności** – zareagowanie na agresję stosownie do jej rozmiarów.

Najważniejsze zasady NATO

Państwa członkowskie NATO odwołały się do artykułu 5 tylko raz – po atakach terrorystycznych na Stany Zjednoczone 11 września 2001 r.

Priorytety działania Sojuszu określa **Koncepcja Strategiczna**, przyjmowana przez państwa członkowskie. Jest ona aktualizowana co kilka lat w odpowiedzi na zmiany w środowisku międzynarodowym. Obowiązująca koncepcja została przyjęta w 2022 r. po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę. Rosja została uznana za najpoważniejsze bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa NATO, a obrona kolektywna i odstraszanie za kluczowe obecnie zadania Sojuszu.

Organizacja NATO

Strukturę organizacyjną NATO można podzielić na dwie części: **cywilną** i **wojskową**. Struktury cywilne pełnią funkcje nadrzędne wobec organów wojskowych i podejmują wszystkie najważniejsze decyzje Sojuszu.

Struktura organizacyjna NATO

Na strukturę cywilną NATO składają się:

- **Rada Północnoatlantycka** – najwyższy organ decyzyjny NATO, na którym omawia się najważniejsze decyzje i działania sojuszu. Rada obraduje na trzech szczeblach:
  - szefów państw i rządów – to tzw. szczyty NATO, zwoływane w ostatniej dekadzie co rok lub dwa lata; ich częstotliwość zależy od potrzeb polityczno-strategicznych Sojuszu;
  - ministrów: spraw zagranicznych i obrony państw członkowskich – spotykają się oni odpowiednio 2–3 razy w roku;
  - stałych przedstawicieli państw członkowskich w randze ambasadorów – spotykają się oni co najmniej raz w tygodniu.

Rada Północnoatlantycka



Szczyt NATO w Hadze w 2025 r.

Rada Północnoatlantycka podejmuje decyzje na zasadzie jednomyślności (konsensusu), co oznacza, że każda decyzja wymaga zgody wszystkich państw członkowskich.

Grupa Planowania Nuklearnego

Sekretarz generalny NATO

- **Grupa Planowania Nuklearnego** – zajmuje się polityką nuklearną sojuszu.
- **Sekretarz generalny NATO** (osoba cywilna, zgodnie z tradycją Europejczyk) – to najwyższy urzędnik cywilny Sojuszu. Kieruje pracami politycznymi NATO, przewodniczy posiedzeniom Rady Północnoatlantyckiej, wspiera osiąganie konsensusu między państwami członkowskimi oraz reprezentuje Sojusz na arenie międzynarodowej.



W 2024 r. na funkcję sekretarza generalnego NATO został wybrany Mark Rutte.

Komitet Wojskowy

Struktura wojskowa NATO odpowiada za planowanie i prowadzenie działań wojskowych Sojuszu. Jej najwyższym organem jest **Komitet Wojskowy**, który podlega Radzie Północnoatlantyckiej i pełni funkcję jej głównego organu doradczego w sprawach wojskowych. W skład Komitetu wchodzą szefowie obrony państw członkowskich NATO i ich stali przedstawiciele wojskowi.

Za planowanie i prowadzenie operacji wojskowych NATO odpowiada **Sojusznicze Dowództwo ds. Operacji**, natomiast za rozwój zdolności wojskowych, ich unowocześnianie oraz dostosowywanie do nowych wyzwań i zagrożeń – **Sojusznicze Dowództwo ds. Transformacji**.

Sojusznicze Dowództwo ds. Transformacji

NATO nie ma własnej stałej armii. Na siły Sojuszu składają się jednostki wydzielane przez państwa członkowskie, które są przekazywane pod dowództwo NATO na potrzeby wspólnych ćwiczeń, misji lub operacji.

Działania NATO na rzecz utrzymania pokoju międzynarodowego

NATO po zakończeniu zimnej wojny

Po zakończeniu zimnej wojny NATO zmodyfikowało swoją koncepcję strategiczną. Do celu obrony zbiorowej dołączyły nowe formy aktywności.

Nowa strategia zakładała, że NATO:

- utrzyma siły konwencjonalne i nuklearne zdolne do odstraszania;
- będzie reagować na niemilitarne zagrożenia dla bezpieczeństwa;
- zwiększy rolę **dyplomacji prewencyjnej** w zapobieganiu konfliktom.

Operacje poza obszarem NATO

Działania stabilizacyjno-interwencyjne

NATO zaczęło prowadzić tzw. operacje spoza artykułu 5, czyli działania poza terytorium państw członkowskich. Ich celem było:

- opanowanie kryzysów zagrażających bezpieczeństwu regionalnemu lub światowemu,
- przeciwdziałanie łamaniu praw człowieka,
- ograniczanie skutków niestabilności w pobliżu granic Sojuszu.

Pierwszą taką operacją było zaangażowanie w wojnę w **Bośni i Hercegowinie od 1992 r.**, za zgodą ONZ. Inny charakter miała interwencja przeciwko Serbii w związku z masowymi naruszeniami praw Albańczyków **w Kosowie**, gdzie NATO podjęło działania bez autoryzacji ONZ, przy czym powołało się na koncepcję **interwencji humanitarnej**.

Rozszerzenie zadań Sojuszu o operacje prowadzone poza obszarem traktatowym jego członków znalazło odzwierciedlenie **w koncepcji strategicznej NATO z 1999 r.**

Nowe zagrożenia po 2001 r.

Po zamachach terrorystycznych na USA przeprowadzonych przez Al-Kaidę Sojusz skoncentrował swoje działania na zapobieganiu zagrożeniom asymetrycznym, szczególnie na **walce z terroryzmem międzynarodowym**.

Najważniejszym przykładem tego etapu było zaangażowanie NATO w misję **Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF) w Afganistanie**. Celem ISAF było wspieranie władz afgańskich w zapewnianiu bezpieczeństwa oraz w odbudowie pokoju i stabilizacji państwa po obaleniu rządów talibów. NATO przejęło dowodzenie nad misją w 2003 r. i kierowało nią do 2014 r. Była to największa i najdłużej trwająca operacja w historii Sojuszu. Polska należała do państw, które wprowadziły do niej jeden z największych wkładów wojskowych.

Powrót do obrony zbiorowej

Agresja Rosji na Ukrainę

Obrona kolektywna

Aneksja Krymu przez Rosję w 2014 r. oraz pełnoskalowa **agresja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r.** spowodowały, że NATO ponownie skoncentrowało się na **obronie zbiorowej państw członkowskich**. W odpowiedzi na rosnące zagrożenie militarne Sojusz znacząco wzmocnił swoją obecność na **wschodniej flance** i zwiększył liczebność wielonarodowych sił rozmieszczonych między innymi w Estonii, Łotwie, Litwie, Polsce i Rumunii. Do NATO przystąpiły także Finlandia i Szwecja, co wzmocniło bezpieczeństwo regionu Morza Bałtyckiego.

Państwa członkowskie zwiększyły wydatki na obronność oraz przyjęły nowe plany obrony zbiorowej, które usprawniają szybkie reagowanie na zagrożenia. NATO uznało również, że **atak w cyberprzestrzeni** może – podobnie jak atak zbrojny – stanowić podstawę do uruchomienia artykułu 5 Traktatu Północnoatlantyckiego.

Definicja

Siły zbrojne szybkiego reagowania – wydzielone jednostki wojskowe NATO przygotowane do szybkich działań w sytuacji zagrożenia lub kryzysu. Do ich zadań należą wzmocnienie obrony państw członkowskich i reagowanie na nagłe zagrożenia.

Znaczenie NATO dla bezpieczeństwa Polski

Członkostwo Polski w NATO

Dla Polski NATO jest jednym z najważniejszych filarów bezpieczeństwa. **Polska przystąpiła do Sojuszu w 1999 r.**, a kluczowe znaczenie ma artykuł 5 Traktatu Północnoatlantyckiego. Zgodnie z nim zbrojna napaść na jednego sojusznika jest traktowana jako napaść na wszystkich. Oznacza to, że bezpieczeństwo Polski nie opiera się wyłącznie na własnych siłach zbrojnych, lecz także na zobowiązaniach obronnych całego Sojuszu.

Członkostwo Polski w NATO oznacza między innymi:

- udział w systemie wspólnej obrony,
- większą siłę odstraszania wobec potencjalnego przeciwnika,
- uczestnictwo Polski w konsultacjach sojuszniczych dotyczących bezpieczeństwa międzynarodowego,
- współdecydowanie o wspólnych ćwiczeniach i czynny w nich udział,
- współpracę z innymi państwami w zakresie nowoczesnych zdolności obronnych,
- wymianę doświadczeń i współtworzenie z sojusznikami standardów w zakresie obronności państwa.

Znaczenie NATO szczególnie wzrosło wraz z agresją Rosji na Ukrainę i zmniejszeniem się bezpieczeństwa w Europie Wschodniej. Z tego powodu Polska, położona na wschodniej flance Sojuszu, ma duże znaczenie strategiczne, a jej bezpieczeństwo jest wzmacniane przez **wspólne planowanie**, **odstraszanie** i **obecność wojsk sojuszniczych**.



Obecność wojsk amerykańskich w Polsce to jeden z najważniejszych elementów wzmacniania wschodniej flanki NATO. Żołnierze USA stacjonują w Polsce głównie w ramach obecności rotacyjnej, a ważnym elementem tej obecności jest wysunięte dowództwo V Korpusu USA w Camp Kościuszko w Poznaniu. Istotne znaczenie ma również baza w Redzikowie, gdzie znajduje się amerykański system Aegis Ashore, będący elementem zintegrowanego systemu obrony powietrznej i przeciwrakietowej NATO. Na początku 2026 r. w Polsce stacjonowało w ramach NATO ok. 8,5–10 tys. żołnierzy amerykańskich. Większość z nich pełniła służbę o charakterze rotacyjnym.

Twój punkt widzenia

Czy we współczesnym świecie bezpieczeństwo państw bardziej zależy od własnej siły militarnej, czy od trwałych sojuszy i współpracy międzynarodowej?

Zastanów się, jakie znaczenie ma dziś NATO. W swojej wypowiedzi odwołaj się do położenia Polski, współczesnych zagrożeń oraz zasady wspólnej obrony.

NATO nie zastępuje narodowego systemu obrony Polski. Jednak istotnie go wzmacnia przez współdziałanie z państwami członkowskimi NATO i krajami partnerskimi.

Wyjaśnij, dlaczego członkostwo w NATO nie zwalnia państwa z rozwijania własnych sił zbrojnych i dbania o bezpieczeństwo swojej ludności.

Twój ruch

Podsumowanie lekcji

- Najważniejsze zasady NATO to: **solidarność wobec napaści, udzielenie pomocy państwu napadniętemu, proporcjonalność reakcji**. s. 223
- **Strukturę organizacyjną NATO** można podzielić na dwie części: **cywilną** (Rada Północnoatlantycka, Grupa Planowania Nuklearnego, Sekretarz Generalny i **wojskową** (Komitet Wojskowy, Sojusznicze Dowództwa). s. 223
- Po zakończeniu zimnej wojny Sojusz rozszerzył swoją misję o **działania stabilizacyjno-interwencyjne** poza obszarem traktatowym swoich członków. Najważniejszymi w tym wymiarze były **operacje NATO w Bośni i Hercegowinie, Kosowie i Afganistanie**. s. 225
- **Agresja Rosji na Ukrainę** i wzrost zagrożeń ze strony tego państwa spowodował ograniczenie funkcji interwencyjnej NATO i skoncentrowanie się Sojuszu na jego pierwotnym celu, czyli **obronie kolektywnej**. s. 225
- Dla Polski członkostwo w NATO oznacza **udział w systemie zbiorowej obrony i wzmacnia bezpieczeństwo państwa**. s. 226

Pytania i polecenia

1. Przedstaw genezę i cele NATO.

2. Omów organizacje i zadania najważniejszych organów Sojuszu.

3. Oceń wpływ NATO na utrzymanie pokoju międzynarodowego.

4. Sformułuj opinię na temat tego, czy trwałe sojusze wojskowe zwiększają bezpieczeństwo państw. Uzasadnij odpowiedź.

6

Problemy współczesnego świata

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym są problemy globalne, oraz poznasz najważniejsze wyzwania współczesnego świata;
- przeanalizujesz przyczyny i skutki nierówności rozwojowych między państwami i regionami świata;
- poznasz ideę zrównoważonego rozwoju oraz rolę różnych podmiotów w rozwiązywaniu problemów globalnych.

Problemy globalne

Problemy globalne

Problemy globalne to zjawiska, które dotyczą wielu państw lub nawet całego świata i oddziałują na życie ludzi w wielu regionach. Nie mogą zostać rozwiązane przez jedno państwo działające samodzielnie. Wymagają współpracy rządów, organizacji międzynarodowych, przedsiębiorstw, organizacji społecznych i obywateli.

Problemy globalne zmieniają się wraz z rozwojem świata. Niektóre, takie jak dysproporcje rozwojowe, ubóstwo czy konflikty zbrojne, są znane od wieków. Inne, na przykład cyberzagrożenia i dezinformacja, pojawiły się lub nasiliły dopiero w ostatnich dziesięcioleciach.

Najważniejsze problemy globalne

Do najważniejszych problemów globalnych zalicza się:

- wyzwania demograficzne związane ze wzrostem liczby ludności na świecie oraz starzeniem się społeczeństw w krajach wysoko rozwiniętych,
- zmiany klimatu, degradację środowiska oraz wyczerpywanie się zasobów naturalnych,
- nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy państw i regionów świata,
- kryzysy migracyjne,
- pandemie i choroby cywilizacyjne,
- cyberzagrożenia oraz dezinformację,
- konflikty zbrojne.

Nierównomierny rozwój społeczno-gospodarczy państw i regionów świata

Nierównomierny rozwój państw i regionów świata jest jednym z najstarszych problemów globalnych. Współcześnie do opisu dysproporcji rozwojowych używa się określenia podział **Północ – Południe**. Ten umowny podział nie odnosi się dokładnie do położenia geograficznego, lecz do poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Podział ten opiera się na różnych wskaźnikach poziomu rozwoju, takich jak:

- dochód na jednego mieszkańca,
- poziom wykształcenia społeczeństwa,
- dostęp do ochrony zdrowia i długość życia,
- dostęp do energii elektrycznej i nowoczesnych technologii.

Pojęcie Północ – Południe upowszechniło się po 1975 r. w związku z dyskusją o nowym ładzie gospodarczym, który miał stworzyć państwom biedniejszym lepsze warunki rozwoju.

Do **Globalnej Północy** zalicza się głównie państwa wysoko rozwinięte, charakteryzujące się wysokim poziomem dochodów, rozwoju technologicznego i dobrze rozwiniętą infrastrukturą. W tej grupie znajdują się takie państwa jak: **Stany Zjednoczone, Japonia, Korea Południowa oraz członkowie Unii Europejskiej**.

Globalne Południe obejmuje przede wszystkim państwa rozwijające się, w których występują problemy związane z ograniczonym dostępem do usług publicznych, słabiej rozwiniętą infrastrukturą oraz zależnością gospodarki od rolnictwa i eksportu surowców. W wielu państwach Globalnego Południa występują również poważne problemy związane z ubóstwem, głodem oraz ograniczonym dostępem do podstawowych zasobów, takich jak czysta woda pitna.

Według danych organizacji międzynarodowych – ONZ, Banku Światowego oraz Światowej Organizacji Zdrowia – w 2024 r.:

- ok. 8,5% ludności świata, czyli blisko 700 mln osób, żyło w skrajnym ubóstwie, za mniej niż ok. 2,15 dolara dziennie (według międzynarodowego progu ubóstwa);
- ok. 733 mln ludzi na świecie cierpiało z powodu głodu;
- ok. 2 mld ludzi nie miało dostępu do bezpiecznie zarządzanej wody pitnej.

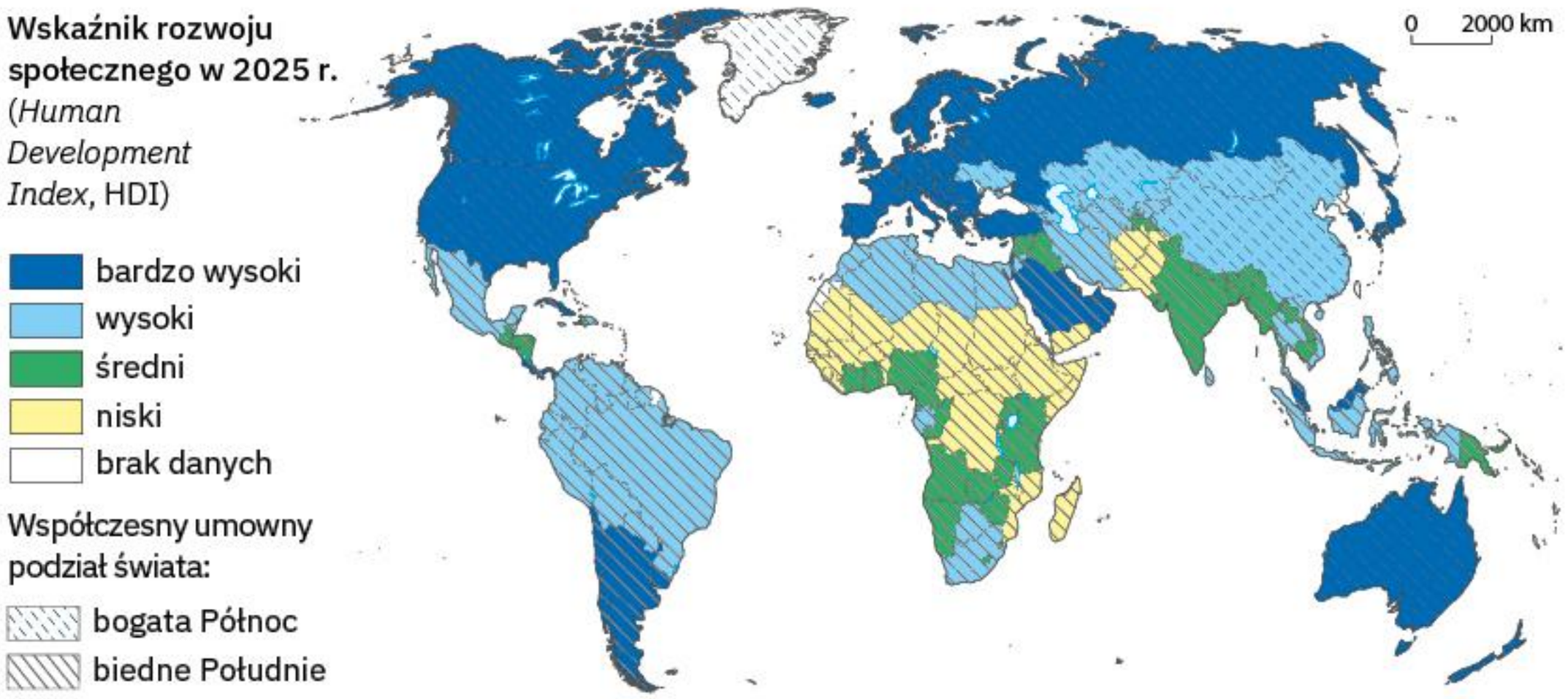
Problem ubóstwa

Ubóstwo ogranicza możliwości rozwoju ludzi i całych społeczeństw:

- utrudnia zdobycie wykształcenia;
- uniemożliwia znalezienie stabilnej pracy;
- ogranicza możliwość korzystania z ochrony zdrowia;
- utrwala nierówności – osoby wychowujące się w ubóstwie mają mniejsze szanse na rozwój i poprawę swojej sytuacji życiowej;
- brak dostępu do żywności i czystej wody zwiększa ryzyko chorób, szczególnie wśród dzieci;
- utrudnia rozwój gospodarczy.

Problemy te w największym stopniu dotyczą mieszkańców **Afryki Subsaharyjskiej** – takich państw, jak **Sudan Południowy, Mali i Czad**, ale występują również w innych regionach świata.

Dysproporcje rozwojowe wynikają z wielu czynników, w tym także skutków **kolonializmu**. W przeszłości wiele państw Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej znajdowało się pod kontrolą mocarstw europejskich. Ich gospodarki były podporządkowane potrzebom państw kolonialnych i rozwijane głównie w celu pozyskiwania surowców oraz produktów rolnych.



Tempo rozwoju społeczno-gospodarczego jest zróżnicowane w poszczególnych rejonach świata. Można je mierzyć na podstawie różnych wskaźników. Jednym z nich jest **wskaźnik rozwoju społecznego** (ang. *Human Development Index*, HDI). Opisuje on efekty w zakresie rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych państw.

Twój ruch

Wymień kraje, które należą do bogatej Północy, ale znajdują się na południowej półkuli.

Choć wiele państw rozwijających się odnotowuje postęp gospodarczy i społeczny, zmniejszanie różnic rozwojowych jest procesem długotrwałym. Wymaga współpracy międzynarodowej obejmującej między innymi:

- pomoc rozwojową,
- inwestycje w edukację,
- ochronę zdrowia,
- infrastrukturę,
- transfer technologii,
- wspieranie lokalnych społeczności.

Logo Grupy 77

Już w 1964 r. państwa Południa utworzyły **Grupę 77 (G77)** – forum współpracy nawiązanej w celu reprezentowania interesów krajów rozwijających się w debatach dotyczących gospodarki światowej. Członkowie G77 postulują między innymi: ułatwienie dostępu do nowych technologii, bardziej sprawiedliwe zasady handlu międzynarodowego, zwiększenie wsparcia finansowego dla rozwoju oraz rozwiązanie problemu zadłużenia państw. Początkowo grupa zrzeszała 77 państw. Z czasem rozrosła się do 134 państw, jednak zachowała swoją nazwę.

Skuteczne działania na rzecz zmniejszania dysproporcji rozwojowych wymagają zaangażowania i współpracy różnych podmiotów. Ważną rolę odgrywają:

- **organizacje międzynarodowe**, takie jak ONZ – wyznaczają wspólne cele, tworzą standardy oraz koordynują programy pomocowe i rozwojowe;

- **państwa** – tworzą prawo, prowadzą politykę społeczną i gospodarczą, finansują usługi publiczne oraz zawierają porozumienia międzynarodowe;
- **samorządy lokalne** – bezpośrednio wpływają na jakość życia mieszkańców, na przykład w zakresie edukacji, dostępu do energii czy gospodarki odpadami;
- **przedsiębiorstwa** – przyczyniają się do rozwoju gospodarczego, tworzą miejsca pracy i warunki zatrudnienia oraz wpływają na stan środkowiska naturalnego;
- **naukowcy i eksperci** – dostarczają danych, analiz i nowych rozwiązań pomagających skuteczniej rozwiązywać problemy społeczne i gospodarcze;
- **obywatele** – poprzez swoje codzienne wybory, aktywność społeczną oraz udział w życiu publicznym wpływają na kierunek zmian.

Od współpracy tych podmiotów zależy realizacja idei zrównoważonego rozwoju oraz osiąganie Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ.

Zrównoważony rozwój

Zrównoważony rozwój

Jedną z najważniejszych odpowiedzi społeczności międzynarodowej na problemy współczesnego świata jest **idea zrównoważonego rozwoju**. Zgodnie z nią rozwój gospodarczy nie powinien odbywać się kosztem ludzi ani środowiska. Należy dążyć do takiego sposobu rozwoju, który poprawia jakość życia obecnych pokoleń, ale nie ogranicza przyszłym pokoleniom możliwości zaspokajania potrzeb.

W praktyce zrównoważony rozwój oznacza między innymi:

- ograniczanie ubóstwa,
- wspieranie edukacji,
- ochronę zdrowia,
- odpowiedzialne korzystanie z zasobów naturalnych,
- zmniejszanie emisji zanieczyszczeń,
- rozwijanie czystych źródeł energii,
- troskę o przyszłe pokolenia.

Idea zrównoważonego rozwoju opiera się na trzech powiązanych ze sobą wymiarach:

- **wymiar społeczny** – obejmuje walkę z ubóstwem, zapewnienie dostępu do edukacji i ochrony zdrowia, równość szans oraz bezpieczeństwo ludzi;
- **wymiar gospodarczy** – dotyczy rozwoju gospodarki, tworzenia stabilnych miejsc pracy, innowacji oraz efektywnego i odpowiedzialnego wykorzystywania zasobów;
- **wymiar środowiskowy** – oznacza ochronę klimatu, przyrody, wody, gleby i różnorodności biologicznej oraz ograniczanie negatywnego wpływu działalności człowieka na środowisko.

Podaj przykład działania, które wspiera zrównoważony rozwój w twojej okolicy. Może to być rozwiązanie dotyczące transportu, energii, gospodarki odpadami albo ochrony terenów zielonych.

Twój ruch

Idea zrównoważonego rozwoju znalazła odzwierciedlenie w **Agendzie 2030 na rzecz Zrównoważonego Rozwoju**, przyjętej przez wszystkie państwa członkowskie ONZ w 2015 r. To globalny plan działań zmierzających do poprawy jakości życia ludzi, ograniczania nierówności oraz ochrony środowiska naturalnego.

Agenda 2030 obejmuje **17 Celów Zrównoważonego Rozwoju** (***Sustainable Development Goals*** – **SDGs**) oraz **169 szczegółowych zadań**. Cele te dotyczą najważniejszych wyzwań współczesnego świata, takich jak:

- likwidacja ubóstwa i głodu,
- zapewnienie dostępu do edukacji,
- ochrona zdrowia i klimatu,
- odpowiedzialna konsumpcja,
- produkcja,
- dostęp do czystej energii,
- budowanie pokojowych i sprawiedliwych społeczeństw.

Cele zrównoważonego rozwoju



Cele te są ze sobą powiązane – działania w jednym obszarze wpływają na realizację celów w innych obszarach. Na przykład: poprawa dostępu do edukacji zwiększa szanse na znalezienie pracy i ograniczenie ubóstwa, a rozwój czystej energii pomaga chronić klimat i poprawiać jakość życia ludzi.

Realizacja Agendy 2030 wymaga współpracy państw, organizacji międzynarodowych, samorządów, przedsiębiorstw, organizacji społecznych oraz obywateli. Każdy z tych podmiotów może przyczyniać się do osiągania wyznaczonych celów dzięki podejmowaniu działań zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym.

Lokalne działania obywatelskie

Skala problemów globalnych może sprawiać wrażenie, że pojedynczy obywatel nie ma na nic wpływu. To mylne przekonanie, gdyż wiele zmian zaczyna się od poziomu lokalnego: od szkoły, osiedla, gminy, organizacji społecznej czy grupy mieszkańców. To właśnie tam łatwiej zauważyć konkretne potrzeby i szybciej sprawdzić, czy dane rozwiązanie się sprawdza.

Zadania wykonywane lokalnie mają znaczenie nie tylko praktyczne, lecz także obywatelskie. Uczą współpracy, odpowiedzialności, planowania i troski o dobro wspólne. Dzięki nim obywatel może zauważyć, że polityka dotyczy również codziennych decyzji i relacji społecznych.

Lokalne działania obywatelskie mogą obejmować między innymi:

- edukację ekologiczną,
- wolontariat,
- udział w konsultacjach społecznych,
- pomoc osobom zagrożonym wykluczeniem,
- wspieranie organizacji społecznych,
- odpowiedzialną konsumpcję,
- dbanie o przekazywanie rzetelnych informacji,
- inicjatywy służące integracji społecznej.

Najskuteczniejsze działania w walce z problemami globalnymi to te, które zostały podjęte na poziomie międzynarodowym i są kontynuowane w polityce państwa i aktywności obywateli. Porozumienie międzynarodowe tylko wyznacza cel, ale jego wdrożenie zależy od ustaw, instytucji, finansowania i społecznej akceptacji. Z kolei lokalne działania okażą się trwalsze, jeśli zyskają wsparcie prawa i stabilnych programów publicznych.

Podsumowanie lekcji

- **Problemy globalne** to zjawiska, które przekraczają granice pojedynczych państw, wpływają na życie ludzi w wielu regionach świata, dlatego wymagają współpracy międzynarodowej. s. 228
- Do najważniejszych problemów globalnych należą m.in.: **zmiany klimatu, nierówności społeczno-gospodarcze, ubóstwo i głód, konflikty zbrojne, kryzysy zdrowotne, migracje przymusowe, cyberzagrożenia oraz dezinformacja**. s. 228
- **Zrównoważony rozwój** oznacza taki rozwój gospodarczy i społeczny, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, ale nie ogranicza możliwości przyszłych pokoleń. Uwzględnia on trzy powiązane wymiary: **społeczny, gospodarczy i środowiskowy**. s. 231
- **Rozwiązywanie problemów globalnych** wymaga zaangażowania wielu podmiotów: państw, organizacji międzynarodowych, samorządów, przedsiębiorstw, naukowców oraz obywateli. s. 233

Pytania i polecenia

1. Wymień cztery najważniejsze problemy współczesnego świata i krótko je scharakteryzuj.
2. Omów, na czym polega idea zrównoważonego rozwoju.
3. Wskaż, jakie podmioty odpowiadają za rozwiązywanie problemów globalnych.
4. Podaj przykład problemu globalnego, którego skutki odczuwamy także w Polsce. Uzasadnij odpowiedź.
5. Oceń, czy działania obywateli mogą skutecznie wpływać na ograniczanie problemów globalnych. Uzasadnij swoją opinię.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupie mapę lokalnych działań obywatelskich związanych z jednym problemem globalnym. Zbierzcie informacje o instytucjach, organizacjach i inicjatywach z waszej okolicy, które można włączyć w planowane zadania. Następnie zaproponujcie jedno nowe działanie na rzecz wybranego przez was problemu, które można podjąć w szkole lub gminie.



7

Wyzwania migracji we współczesnym świecie (temat fakultatywny)

Na tej lekcji

- dowiesz się, czym są migracje i jakie są ich przyczyny;
- wyjaśnisz, dlaczego problem migracji staje się przedmiotem sporów i debat na arenie międzynarodowej;
- przeanalizujesz wybrane bieżące wydarzenie międzynarodowe związane z migracją.

Współczesne kierunki migracji

Współczesne migracje

Definicja

Migracja – zmiana miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, polegająca na przemieszczaniu się w obrębie jednego państwa albo między państwami. Może mieć charakter stały lub czasowy i wynikać z różnych przyczyn.

Migracje towarzyszą ludziom od początku historii. Wynikały z przyczyn ekonomicznych, politycznych, religijnych i przyrodniczych. Dawniej często miały charakter zbiorowy, jak podczas wielkiej wędrówki ludów.

W czasach nowożytnych i współczesnych migracje nasiliły się pod wpływem:

- urbanizacji i rozwoju przemysłu,
- kolonializmu i dekolonizacji,
- wojen i prześladowań politycznych,
- różnic w poziomie rozwoju gospodarczego między państwami.

W XX w. doszło do dużych migracji w następstwie wojen i wprowadzenia systemów totalitarnych. Od lat sześćdziesiątych XX w. coraz większa część migracji wiąże się z przepływem ludności z państw biedniejszych do bogatszych. W ostatnich latach wśród przyczyn migracji wyraźniej zaznaczają się także zmiany klimatu. Dziś migracje są jednym z **najważniejszych zjawisk społecznych współczesnego świata**.

Rodzaje migracji można podzielić według różnych kryteriów – ze względu na:

- czas – migracje **stałe** i **czasowe**;
- przyczynę – migracje **dobrowolne** i **przymusowe**;
- zasięg – migracje **wewnętrzne** i **zewnętrzne**;
- kierunek – przede wszystkim:
  - **emigrację** – wyjazd z własnego kraju;
  - **imigrację** – przyjazd do innego kraju;
- **reemigrację** – powrót do ojczyzny po pobycie za granicą;
- **migrację wewnętrzną** – przemieszczanie się w granicach jednego państwa.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/DF
Protokół dot. uchodźców z 1967 r.

Migracje można również opisywać według kierunku przemieszczania się ludności, na przykład:

- ze wsi do miasta,
- z miasta na wieś,
- między państwami,
- między kontynentami.

Formy migracji ze względu na ich kierunek



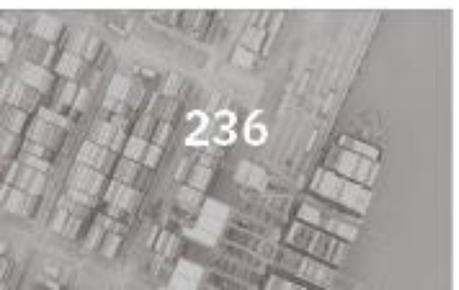
W migracji światowej można wyróżnić **cztery główne kierunki**. Największe nasilenie migracji odnotowuje się **z krajów globalnego Południa do krajów globalnej Północy**. Drugim równie ważnym kierunkiem jest **południe – południe**. Pozostałe dwa kierunki to **północ – północ** oraz **północ – południe**, jednak wyróżniają się mniejszą intensywnością migracji.

Kierunek migracji	Przykładowe kierunki
południe – północ	Meksyk – USA Maroko – Hiszpania Algieria – Francja
południe – południe	Sudan – Czad Afganistan – Pakistan Wenezuela – Kolumbia
północ – północ	Polska – Norwegia Niemcy – Szwajcaria Francja – Kanada
północ – południe	reemigracja, np. Turków z Niemiec czy Hindusów z Wielkiej Brytanii

Ludzie decydują się opuścić swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania i przenieść się na inny obszar z różnych przyczyn – **ekonomicznych, politycznych**, **społecznych**, **religijnych**, **rodzinnych lub środowiskowych**. Część osób migruje, aby poprawić warunki życia, znaleźć pracę lub zdobyć wykształcenie. Z kolei inni są do tego zmuszeni przez wojnę, prześladowania, klęski żywiołowe albo brak bezpieczeństwa.

Liczba osób mieszkających poza krajem swojego urodzenia stale rośnie. Według danych ONZ w 2024 r. było ich ok. 300 mln, co stanowiło ok. 3,7% ludności świata. Dla porównania: w 1970 r. liczba ta wynosiła 84 mln, czyli trzykrotnie mniej.

Wyjaśnieniu przyczyn migracji służy teoria tzw. **wypychania i przyciągania** (ang. *push and pull*). Zakłada ona, że decyzja o migracji wynika z oddziaływania dwóch czynników: wypychających – skłaniają ludzi do opuszczenia dotychczasowego domu, oraz przyciągających – zachęcają do osiedlenia się w innym miejscu.



Czynniki	wypychające	przyciągające
ekonomiczne i demograficzne	ubóstwo, bezrobocie, niskie płace, wysoki przyrost naturalny, brak podstawowej opieki medycznej, braki w systemie edukacji	perspektywy wyższych zarobków, perspektywy poprawy standardu życia, rozwój osobisty lub zawodowy
polityczne	konflikty zbrojne, niebezpieczeństwo, przemoc, korupcja, łamanie praw człowieka	poczucie bezpieczeństwa, wolność polityczna, stabilność polityczna, przestrzeganie praw człowieka
społeczne i kulturowe	dyskryminacja wynikająca ze względów etnicznych, religijnych lub kulturowych, brak dostępu do edukacji lub opieki zdrowotnej, ograniczone możliwości rozwoju	łączenie rodzin, migracja do kraju przodków, możliwość życia bez dyskryminacji, większa tolerancja społeczna

Międzynarodowy charakter migracji

Międzynarodowy charakter migracji

Migracje nabierają charakteru międzynarodowego, jeśli:

- dotyczą wielu państw,
- angażują organizacje międzynarodowe,
- wywołują spory polityczne,
- wpływają na bezpieczeństwo regionu.

Szczególne znaczenie mają masowe migracje ludności uciekającej z obszaru objętego wojną. Zdarza się, że państwa wykorzystują migrację jako narzędzie nacisku politycznego albo nie potrafią uzgodnić wspólnej reakcji na kryzys humanitarny. Istotne miejsce wśród migrantów zajmują uchodźcy, którzy mają szczególny status prawnomiędzynarodowy.

Uchodźca

Uchodźca – osoba zmuszona do opuszczenia kraju swojego pochodzenia z powodu uzasadnionej obawy przed prześladowaniem ze względu na rasę, religię, narodowość, poglądy polityczne lub przynależność do określonej grupy społecznej; najczęściej jest to związane z konfliktami zbrojnymi.

Definicja

Wybierz jedno wydarzenie związane z migracją, które w ostatnim czasie zostało nagłośnione w mediach. Podaj, jakie państwa i instytucje były w nie zaangażowane oraz dlaczego sprawa zyskała charakter międzynarodowy.

Twój ruch

Podstawowym dokumentem międzynarodowym regulującym status uchodźców jest **Konwencja genewska z 1951 r.** oraz **Protokół nowojorski z 1967 r.** Dokumenty te określają, kim jest uchodźca, oraz wprowadzają zakaz odsyłania uchodźców do kraju, w którym grozi im niebezpieczeństwo.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/DE
Konwencja dot. uchodźców z 1951 r.

Ochroną uchodźców na poziomie międzynarodowym zajmuje się **Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR)**, które koordynuje pomoc i wspiera państwa w ochronie praw uchodźców. Obowiązek zapewnienia ochrony spoczywa natomiast na państwach będących stronami konwencji. Jedną z form ochrony jest azyl, czyli udzielenie przez państwo schronienia osobie, która nie może bezpiecznie przebywać w swoim kraju z powodu prześladowań, konfliktów lub innych poważnych zagrożeń.

Zajrzyj do źródła

Każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl i korzystać z niego w innych krajach w razie prześladowania.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 14 ust. 1.

Twój ruch

Wyjaśnij, jak rozumiesz przytoczony fragment. Zastanów się, dlaczego w debacie o migracji trzeba brać pod uwagę nie tylko interes państwa, lecz także prawa człowieka. Następnie wskaż, jakie trudności mogą pojawić się przy realizacji tego prawa w praktyce.

Kryzysy migracyjne

Współczesne kryzysy migracyjne

Współczesne kryzysy migracyjne w Europie są ściśle związane z wydarzeniami geopolitycznymi. **W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w.** duży napływ uchodźców wynikał z rozpadu Związku Radzieckiego oraz wojny na Bałkanach. W latach 1991–1993 państwa Unii Europejskiej przyjęły ponad 1,7 mln wniosków o azyl, z czego 674 tys. tylko w 1992 r.

Definicja

Kryzys migracyjny – sytuacja, w której nagły lub masowy napływ migrantów i uchodźców prowadzi do poważnych wyzwań humanitarnych, politycznych i organizacyjnych dla państw przyjmujących.

W ostatnich kilkunastu latach Europa stanęła w obliczu **trzech kryzysów migracyjnych**.

Lata 2015–2016

Kryzys migracyjny **z lat 2015–2016** wiązał się z napływem uchodźców i migrantów z **Bliskiego Wschodu** oraz **Afryki Północnej**. Najmocniej dotknął państwa położone nad Morzem Śródziemnym, szczególnie Grecję i Włochy.

Jego przyczynami były wydarzenia **tzw. Arabskiej Wiosny**, wojna domowa w Syrii oraz niestabilność polityczna w części państw tego regionu. Według danych UE w 2015 r. państwa członkowskie otrzymały ponad 1,2 mln wniosków o azyl – ponad dwukrotnie więcej niż rok wcześniej. Setki tysięcy osób przeprawiały się przez Morze Śródziemne na prowizorycznych łodziach i pontonach, a tysiące zginęły podczas tych niebezpiecznych podróży.

Kryzys wywołał spory dotyczące zasad przyjmowania uchodźców, ochrony granic oraz podziału odpowiedzialności między państwa członkowskie UE.



Arabska Wiosna – fala protestów społecznych i politycznych, która rozpoczęła się w 2010 r. w państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. W części z nich, np. w Tunezji i Egipcie, doprowadziła do zmiany władzy, a w innych – np. w Syrii i Libii – do wybuchu konfliktów zbrojnych.

Definicja



Pontony z nielegalnymi migrantami docierającymi przez Morze Śródziemne do Europy



Nielegalni migranci na greckiej wyspie Lesbos w 2015 r.

Rok 2021

Do kolejnego kryzysu doszło **w 2021 r. na granicy Unii Europejskiej z Białorusią**. Władze tego kraju, przy wsparciu politycznym Rosji, ułatwiały osobom z Bliskiego Wschodu i innych regionów przyjazd na Białoruś, a następnie kierowały je w stronę granic Polski, Litwy i Łotwy.

W 2021 r. odnotowano ponad 40 tys. prób nieregularnego przekroczenia granic tych trzech państw z Białorusi, podczas gdy w całym 2020 r. było ich kilkaset. UE i NATO uznały działania władz białoruskich za przykład **ataku hybrydowego**, polegającego na celowym wykorzystaniu migracji jako narzędzia wywierania

presji politycznej i destabilizacji sytuacji na zewnętrznych granicach UE. Sytuacja wywołała szeroką debatę na temat tego, jak pogodzić ochronę granic państwowych z przestrzeganiem praw człowieka.

Twój punkt widzenia

Czy w sytuacji kryzysu migracyjnego państwo powinno przede wszystkim kierować się bezpieczeństwem granic, czy ochroną osób potrzebujących pomocy? Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do wiedzy o prawach człowieka, suwerenności państwa i odpowiedzialności społeczności międzynarodowej.

Rok 2022

Kilkanaście miesięcy po kryzysie z 2021 r. Europa stanęła przed największym od II wojny światowej kryzysem uchodźczym. Po rozpoczęciu pełnoskalowej **agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r.** miliony osób, głównie kobiet i dzieci, opuściły Ukrainę, aby znaleźć schronienie w Polsce i innych państwach europejskich.

W przeciwieństwie do kryzysu z 2015 r. uchodźcy z Ukrainy zostali objęci w Unii Europejskiej **ochroną czasową**, która umożliwiła im legalny pobyt, podjęcie pracy oraz dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej. Do połowy 2024 r. w państwach UE ochroną czasową objęto ponad 4 mln osób z Ukrainy, z czego ponad milion w Polsce.

Konsekwencje migracji

Migracje wywołują konsekwencje na wielu poziomach. Dotyczą nie tylko polityki międzynarodowej, lecz także codziennego funkcjonowania społeczeństw. W zależności od skali i przebiegu mogą wpływać na decyzje rządów, relacje między państwami, sytuację lokalnych wspólnot, a także na język debaty publicznej.

Analizując skutki konkretnego wydarzenia migracyjnego, warto sprawdzić, czy prowadzi ono do:

- zmian prawa lub praktyki dotyczącej ochrony granic,
- sporów między państwami o odpowiedzialność za przyjmowanie migrantów,
- wzrostu napięć społecznych albo przeciwnie – rozwoju działań pomocowych i solidarnościowych,
- zmian w wydatkach publicznych związanych z pomocą, bezpieczeństwem lub integracją,
- wywarcia wpływu na postawy społeczne, w tym na możliwość utrwalania stereotypów lub na pogłębienie wiedzy obywateli o problemie.

Migracje przynoszą zarówno korzyści, jak i wyzwania. Mogą pomagać w uzupełnianiu luki na rynku pracy, sprzyjać wymianie kulturowej i wzbogacać społeczeństwa. Jednak w związku z brakiem skutecznej polityki integracyjnej mogą prowadzić do napięć społecznych, problemów politycznych oraz trudności związanych z funkcjonowaniem państw przyjmujących.



Podsumowanie lekcji

- **Współczesne migracje** są złożonym zjawiskiem, które łączy **kwestie humanitarne**, **polityczne**, **prawne**, **ekonomiczne i kulturowe**. Liczba migrantów międzynarodowych systematycznie rośnie. s. 235
- Migracje nabierają **wymiaru międzynarodowego**, gdy dotyczą wielu państw, angażują organizacje międzynarodowe, wpływają na bezpieczeństwo oraz wywołują spory polityczne. s. 237
- **Uchodźcy** stanowią szczególną grupę migrantów, ponieważ osoby zmuszone do opuszczenia swojego kraju z powodu prześladowań, wojen lub zagrożenia życia są objęte ochroną wynikającą z prawa międzynarodowego. s. 237
- **Współczesne kryzysy migracyjne** mogą być skutkiem wojen, prześladowań, zmian klimatu i niestabilności politycznej, ale także elementem działań hybrydowych wykorzystywanych przez państwa do wywierania presji politycznej. s. 238

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego nie każde przemieszczenie ludności staje się wydarzeniem międzynarodowym.

2. Wymień trzy pytania, które należy zadać podczas analizy bieżącego wydarzenia migracyjnego.

3. Wyszukaj w internecie dwa różne źródła dotyczące wybranego wydarzenia migracyjnego: jedno opracowane przez instytucję krajową lub organizację międzynarodową, a drugie – przez media. Porównaj je i odpowiedz:

a) Jakie fakty podają oba źródła?

b) Jakie informacje lub opinie pojawiają się tylko w jednym z nich?

c) Jak w źródłach przedstawiono wydarzenia: w podobny sposób czy różny?

4. Przygotuj krótką wypowiedź ustną na temat wybranego wydarzenia migracyjnego. Zadbaj o oddzielenie faktów od ocen i opinii.

8

Spory i konflikty międzynarodowe – sposoby ich rozwiązywania i zapobiegania

Na tej lekcji

- poznasz sposoby rozwiązywania sporów i konfliktów międzynarodowych;
- ocenisz skuteczność metod pokojowego rozstrzygania sporów;
- wyjaśnisz rolę pomocy rozwojowej i humanitarnej w zapobieganiu kryzysom i ograniczaniu ich skutków.

Spór i konflikt międzynarodowy

Definicja

Spór międzynarodowy – z punktu widzenia prawa międzynarodowego to sytuacja, w której podmioty prawa międzynarodowego – przede wszystkim państwa – zajmują sprzeczne stanowiska w określonej sprawie. Przedmiotem sporu mogą być np.: granice, dostęp do zasobów naturalnych czy prawa mniejszości.

Definicja

Konflikt międzynarodowy – bardziej zaostrzona forma sporu, występuje wtedy, gdy sprzeczność interesów prowadzi do podejmowania przeciwko drugiej stronie działań o charakterze politycznym, gospodarczym, informacyjnym lub militarnym. W skrajnych przypadkach konflikt może przerodzić się w wojnę.

Zapobieganie konfliktom

Jednym z najważniejszych zadań społeczności międzynarodowej jest **pokojowe rozwiązywanie** sporów i konfliktów. Służą temu prawo międzynarodowe oraz działalność organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ.

Współczesny porządek międzynarodowy, ukształtowany po II wojnie światowej, opiera się na zasadzie, że spory i konflikty należy rozwiązywać za pomocą siły argumentów, a nie argumentu siły. Skonfliktowane państwa powinny korzystać z **prawa międzynarodowego, negocjacji i współpracy**. Mimo to konflikty zbrojne nadal występują, a w ostatnich latach obserwuje się ich wzrost. Według dostępnych analiz w 2025 r. liczba konfliktów zbrojnych na świecie była jedną z najwyższych od zakończenia II wojny światowej. Dlatego tak bardzo liczy się stosowanie mechanizmów, które pozwalają rozwiązywać spory i konflikty w sposób pokojowy oraz ograniczać ryzyko ich eskalacji.

Sposoby i środki rozstrzygania sporów oraz konfliktów międzynarodowych

dyplomatyczne

obejmujące jedynie zainteresowane państwa

– negocjacje

z udziałem podmiotów trzecich

– mediacje
– dobre usługi
– komisje śledcze (komisje badań)
– koncyliacje
– rozstrzyganie spraw przez organizacje międzynarodowe

sądowe

z udziałem sądów międzynarodowych

– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
– Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza

z udziałem sądów lub trybunałów arbitrażowych

– arbitraż
– Stały Trybunał Arbitrażowy

przymusu

bez użycia sił zbrojnych

– sankcje i blokady ekonomiczne
– groźba użycia sił zbrojnych i inne środki nacisku

z użyciem sił zbrojnych

– ograniczone i pełnoskalowe działania zbrojne

Na podstawie: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 337–378.

Środki dyplomatyczne

Środki dyplomatyczne

Aby zmniejszyć ryzyko konfliktu, państwa mogą wcześniej ustalić zasady współpracy i sposoby postępowania w sytuacjach spornych. Służą temu **konsultacje**, wymiana informacji oraz regularne kontakty dyplomatyczne. Dzięki nim można rozpocząć rozmowy już na wczesnym etapie sporu, zanim dojdzie do jego zaostrzenia.

Do najważniejszych dyplomatycznych sposobów rozwiązywania sporów międzynarodowych należą:

- negocjacje,
- mediacje,
- dobre usługi,
- komisje badawcze,
- koncyliacja.

Pomocne są także działania podejmowane na forum organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ czy OBWE.

Negocjacje są najprostszą i najczęściej stosowaną metodą. Strony sporu same prowadzą rozmowy i mają największy wpływ na ich przebieg oraz rezultat. Porozumienie osiągnięte w negocjacjach opiera się zwykle na kompromisie. Negocjacje nie zawsze jednak kończą się sukcesem i nie zawsze prowadzą do rozwiązania zaakceptowanego przez wszystkie strony.

Mediacje polegają na udziale strony trzeciej, która pomaga zwaśnionym stronom rozpocząć rozmowy i osiągnąć porozumienie. Mediatorem może być na przykład przedstawiciel bezstronnego państwa, organizacji międzynarodowej lub certyfikowany mediator. Musi zostać zaakceptowany przez wszystkie strony sporu.

Do mediacji podobne są **dobre usługi**, lecz w tym przypadku rola strony trzeciej jest mniejsza. Polega ona głównie na doprowadzeniu do spotkania stron i stworzeniu warunków do rozpoczęcia bezpośrednich rozmów.

Ważną funkcję pełnią także **komisje badawcze**, które zajmują się ustaleniem stanu faktycznego w spornej sprawie. W ich skład wchodzą eksperci z państw uczestniczących w sporze oraz z państw neutralnych. W wyniku ich pracy powstaje raport, który może ułatwić osiągnięcie porozumienia.



Po katastrofie lotniczej polskiego samolotu w Smoleńsku, w której zginął m.in. Prezydent RP, Międzypaństwowy Komitet Lotniczy (MAK) i rosyjskie Ministerstwo Obrony powołały komisję, aby zbadać i ustalić przyczyny katastrofy. W pracach komisji brał udział, jako akredytowany przedstawiciel Polski, przewodniczący polskiej Państwowej Komisji Badania Wypadków Lotniczych (PKBWL) Edmund Klich. W raporcie komisji nie zostały wyjaśnione wszystkie okoliczności zdarzenia.

Koncyliacja obejmuje prace komisji pojednawczej, która nie tylko ustala stan faktyczny sporu, lecz także stara się doprowadzić do jego rozwiązania i pojednania stron. Skład takiej komisji jest zbliżony do składu komisji badawczej. Z koncyliacji korzysta się zwykle wtedy, gdy spór trwa długo, a strony chcą uniknąć rozstrzygnięcia sądowego.

Coraz większą rolę w rozwiązywaniu sporów między państwami odgrywają organizacje międzynarodowe. Dawniej taką funkcję pełniła Liga Narodów, a obecnie przede wszystkim Organizacja Narodów Zjednoczonych. W sytuacjach, gdy zagrożone są pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe, szczególną rolę odgrywa Rada Bezpieczeństwa ONZ.

Rada Bezpieczeństwa ONZ może:

- badać spór z własnej inicjatywy;
- zająć się nim na wniosek państwa członkowskiego;

- wezwać strony do zastosowania pokojowych metod rozwiązania sporu;
- zalecić sposób zakończenia konfliktu;
- nałożyć sankcje lub podjąć inne działania przewidziane w Karcie Narodów Zjednoczonych.

Istotną rolę odgrywa także Zgromadzenie Ogólne ONZ, które może prowadzić debaty, przyjmować rezolucje oraz przedstawiać zalecenia dotyczące rozwiązywania problemów międzynarodowych.

Twój ruch

Przygotujcie w klasie symulację konferencji międzynarodowej pt. „Współpraca państw w rozwoju sztucznej inteligencji".
Podzielcie się na grupy reprezentujące państwa wysoko rozwinięte (np. Stany Zjednoczone, Japonię, państwa UE), państwa rozwijające się (np. Nigerię, Bangladesz, Peru) oraz organizacje międzynarodowe (np. ONZ i UE). Waszym zadaniem jest wypracowanie wspólnego stanowiska dotyczącego tego, czy i w jaki sposób państwa wysoko rozwinięte powinny udostępniać krajom rozwijającym się nowe technologie umożliwiające rozwój sztucznej inteligencji.
Podczas dyskusji uwzględnijcie:
– korzyści wynikające z rozwoju sztucznej inteligencji,
– koszty i zagrożenia związane z udostępnianiem nowoczesnych technologii,
– znaczenie równego dostępu do wiedzy i innowacji,
– interesy reprezentowanych przez was państw i organizacji.
Pamiętajcie, że celem konferencji jest osiągnięcie kompromisu i wypracowanie zasad międzynarodowej współpracy.

Środki sądowe

Do sądowych sposobów rozstrzygania sporów międzynarodowych należą postępowania przed sądami i trybunałami międzynarodowymi oraz arbitraż międzynarodowy. Sądy i trybunały międzynarodowe działają na podstawie określonych reguł. W wielu przypadkach mogą one rozpatrywać sprawy tylko wtedy, gdy państwa będące stronami sporu wyrażą na to zgodę. Sędziowie są niezawiśli i nie reprezentują państw uczestniczących w sporze.

Najważniejszy stały sąd międzynarodowy to **Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) w Hadze**. Rozpatruje on spory między państwami, jeśli strony dobrowolnie przekażą mu sprawę. Jego orzeczenia są wiążące dla uczestników sporu. Jeśli państwo nie zastosuje się do wyroku, druga strona może zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Do innych **ważnych międzynarodowych instytucji sądowych należą** na przykład:

- **Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza** – rozstrzyga spory dotyczące stosowania prawa morza;
- **Europejski Trybunał Praw Człowieka** – zajmuje się ochroną praw człowieka określonych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Strony sporu mogą także zdecydować się na **arbitraż**, czyli powierzyć rozstrzygnięcie sprawy niezależnym arbitrom. Strony same wybierają arbitrów lub uzgadniają sposób ich powołania. Wydane przez arbitrów orzeczenie jest wiążące dla uczestników postępowania.

Środki przymusu

Środki przymusu

Jeżeli środki dyplomatyczne i sądowe nie doprowadzą do rozwiązania sporu albo konfliktu państwa i organizacje międzynarodowe mogą zastosować środki przymusu. W ten sposób wywierają nacisk na państwo, które narusza prawo międzynarodowe lub nie wywiązuje się ze swoich zobowiązań.

Do najczęściej stosowanych środków przymusu należą:

- **sankcje dyplomatyczne** – na przykład zerwanie stosunków dyplomatycznych, wydalenie dyplomatów, zawieszenie w prawach członka w organizacjach międzynarodowych;
- **sankcje gospodarcze** – na przykład embargo na handel, zamrożenie aktywów bankowych, odcięcie od międzynarodowych systemów płatniczych, sankcje komunikacyjne lub transportowe, takie jak: zakaz lotów dla linii lotniczych danego państwa, zamknięcie portów morskich dla statków danego kraju.

Środki te mają skłonić państwo do zmiany swojego postępowania, ale nie prowadzą do użycia siły zbrojnej. Są stosowane przez państwa oraz organizacje międzynarodowe, jak ONZ i UE.

Najbardziej skrajny środek przymusu stanowi **użycie siły zbrojnej**. Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych państwa nie mogą używać siły wobec innych państw. Wyjątkami są prawo do samoobrony oraz działania podjęte za zgodą Rady Bezpieczeństwa ONZ. Zastosowanie siły militarnej uznaje się jednak współcześnie za środek ostateczny.

Pomoc rozwojowa i humanitarna

Pomoc rozwojowa i humanitarna

Jednym z czynników sprzyjających powstawaniu konfliktów są problemy społeczne i gospodarcze, takie jak: ubóstwo, głód, bezrobocie, epidemie czy skutki klęsk żywiołowych. Mogą one prowadzić do:

- zamieszek,
- prześladowań mniejszości,
- buntów społecznych,
- rewolucji,
- obalenia władz,
- napięć i konfliktów z innymi państwami.

Tego rodzaju kryzysy mogą oddziaływać na państwa sąsiednie oraz prowadzić do masowych migracji lub do destabilizacji całych regionów. Przykładem takich wydarzeń była **Arabska Wiosna** (zob. rozdz. 7, s. 239).

Niestabilność, kryzysy i konflikty wewnętrzne mogą negatywnie wpływać na inne kraje. Na przykład konflikty w Syrii i Libii przyczyniły się do wzrostu niestabilności w regionie, powstania kryzysu migracyjnego w Europie oraz zwiększenia zagrożeń związanych z działalnością organizacji terrorystycznych i przestępczością zorganizowaną.

Dlatego działania na rzecz ograniczania przyczyn kryzysów i konfliktów w różnych częściach świata sprzyjają bezpieczeństwu całej społeczności międzynarodowej. Należą do nich **wspieranie rozwoju gospodarczego i społecznego państw sła-**

biej rozwiniętych oraz poprawa warunków życia ich mieszkańców. Takie działania określa się mianem **pomocy rozwojowej**. Obejmuje ona między innymi:

- wspieranie edukacji i ochrony zdrowia,
- poprawę dostępu do czystej wody,
- tworzenie miejsc pracy,
- wzmacnianie instytucji państwa.

Podstawowe formy pomocy rozwojowej

finansowa	rzeczowa (pomoc w naturze)	techniczna (doradztwo)
Polega na pomocy w postaci pieniężnej. Może przybrać formę: – ogólnego wsparcia dla budżetu państwa beneficjenta*, – celowego wsparcia konkretnego sektora (np. oświata, rolnictwo), – grantów (pomocy bezzwrotnej), – pożyczek na korzystnych warunkach.	Polega na przekazaniu produktów, takich jak: – żywność, – leki, – maszyny (np. rolnicze, pompy), – sprzęt (np. aparatura medyczna, sprzęt IT).	Polega na transferze wiedzy (*know-how***) do krajów beneficjentów. Może obejmować: – doradztwo ekspertów, – szkolenia dla pracowników i obywateli, – przekazywanie nowoczesnych technologii i metod działania.

* beneficjent: korzystający z pomocy
** *know-how* (ang. *know* – wiedzieć, *how* – jak) specjalistyczna wiedza i umiejętności dotyczące sposobu wykonania określonych działań

Gdy nie udaje się zapobiec kryzysowi lub konfliktowi, społeczność międzynarodowa stara się ograniczyć cierpienie ludności oraz pomóc osobom znajdującym się w trudnej sytuacji. Działania takie określa się mianem **pomocy humanitarnej**. Jest ona kierowana do osób potrzebujących, szczególnie w sytuacjach, gdy państwo nie może samodzielnie zapewnić im podstawowej ochrony i pomocy.

Pomoc humanitarna służy przede wszystkim:

- ratowaniu życia,
- zapewnieniu podstawowych potrzeb, takich jak żywność, woda i schronienie,
- ochronie ludności dotkniętej wojną, katastrofą naturalną lub innym kryzysem,
- odbudowie podstawowej infrastruktury,
- rozwijaniu systemów wczesnego ostrzegania przed katastrofami.

System pomocy humanitarnej jest rozbudowany. Tworzą go między innymi:

- organizacje międzynarodowe, przede wszystkim programy i agendy ONZ,
- instytucje państwowe zajmujące się pomocą zagraniczną,
- organizacje humanitarne, takie jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca,
- organizacje pozarządowe.

Skuteczność pomocy humanitarnej zależy od jej właściwego planowania i organizacji. Źle przygotowana pomoc może okazać się nieskuteczna, a w niektórych przypadkach może nawet utrudniać rozwiązanie problemów, z którymi zmagają się osoby potrzebujące.

W 2008 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ ustaliło, że 11 grudnia będzie obchodzony **Światowy Dzień Pomocy Humanitarnej**. Upamiętniono w ten sposób zamach bombowy na placówkę ONZ w Bagdadzie w 2003 r., w którego wyniku zginął Wysoki Komisarz ONZ do spraw Praw Człowieka Sérgio Vieira de Mello.

Międzynarodowe nagrody za działania na rzecz pokoju i praw człowieka

Międzynarodowe nagrody

Aby podkreślić znaczenie działań wspierających **pokój**, **demokrację i prawa człowieka**, ustanowiono wiele międzynarodowych nagród przyznawanych osobom i instytucjom szczególnie zasłużonym w tych dziedzinach.

Do ważniejszych wyróżnień należą:

- **Nagroda Pokojowa Księgarzy Niemieckich** – przyznawana od 1950 r. osobom zasłużonym dla szerzenia idei pokoju przez działalność literacką, naukową lub artystyczną;
- **Nagroda im. Andrieja Sacharowa** – ustanowiona przez Parlament Europejski w 1988 r., przyznawana za wyjątkowe zasługi w walce z nietolerancją, fanatyzmem i prześladowaniami;
- **Pokojowa Nagroda Nobla** – najbardziej znane wyróżnienie tego typu, mogą je otrzymać nie tylko osoby, lecz także organizacje.

Twój punkt widzenia

Czy większe znaczenie w zapobieganiu konfliktom i kryzysom mają działania państw i organizacji międzynarodowych czy aktywność obywateli? Zajmij stanowisko i uzasadnij je, odwołując się do dwóch przykładów.

Nagroda Nobla

Została ustanowiona przez Alfreda Nobla, szwedzkiego przemysłowca i wynalazcę dynamitu. W testamencie przeznaczył on swój majątek na nagrody dla osób, które przyczyniły się do rozwoju ludzkości. Pierwszym laureatem Pokojowej Nagrody Nobla został w 1901 r. **Jean Henri Dunant** (czytaj: żan ąri diną).



Nagroda Nobla obejmuje złoty medal, dyplom honorowy oraz nagrodę pieniężną. Laureat otrzymuje znaczną sumę pieniędzy, obecnie 11 mln koron szwedzkich, aby mógł kontynuować swoje badania lub prace bez konieczności zabiegania o fundusze.

Podsumowanie lekcji

- **Spory i konflikty międzynarodowe** oraz **kryzysy wewnętrzne** w poszczególnych państwach mogą negatywnie wpływać na stabilność i pokój w regionie, a nawet w odległych częściach świata. Dlatego **zapobieganie konfliktom oraz ich pokojowe rozwiązywanie** sprzyja całej społeczności międzynarodowej. s. 242
- Do głównych **dyplomatycznych sposobów rozwiązywania sporów i konfliktów** należą: negocjacje, mediacje, dobre usługi, komisje badawcze oraz koncyliacja. s. 243
- **Sądowe sposoby** obejmują **postępowania przed sądami i trybunałami międzynarodowymi oraz arbitraż międzynarodowy**. W postępowaniach przed sądami i trybunałami sędziowie są powoływani według określonych zasad i nie są wybierani przez strony konkretnego sporu. Przy **arbitrażu** strony sporu mogą wybrać arbitrów, którzy rozstrzygają daną sprawę. s. 245
- **Pomoc rozwojowa** wspiera długoterminowy rozwój gospodarczy i społeczny państw oraz pomaga ograniczać ryzyko wystąpienia kryzysów. **Pomoc humanitarna** służy ratowaniu życia, ochronie zdrowia i ograniczaniu cierpienia osób dotkniętych kryzysami, katastrofami oraz skutkami konfliktów zbrojnych. s. 246
- **Międzynarodowe nagrody** przyczyniają się do promowania wartości, które sprzyjają pokojowi i stabilności. Pokazują znaczenie dialogu, poszanowania praw człowieka oraz działań podejmowanych na rzecz demokratycznego i pokojowego rozwiązywania problemów. s. 248

Pytania i polecenia

1. Omów metody rozwiązywania sporów i konfliktów międzynarodowych.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób każdy obywatel może wziąć udział w niesieniu pomocy humanitarnej.
3. Zapoznaj się z wybranymi uzasadnieniami dla Pokojowych Nagród Nobla. Wskaż, które wyjaśnienie uważasz za najbardziej przekonujące, a które – za najmniej przekonujące. Uzasadnij swój wybór.
4. Czy współpraca państw, organizacji międzynarodowych i obywateli jest niezbędna do skutecznego zapobiegania konfliktom we współczesnym świecie? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Propozycja projektu

Przygotujcie w grupach propozycję lokalnej inicjatywy obywatelskiej, która może przyczynić się do budowania dialogu, tolerancji i współpracy między ludźmi. Wskażcie problem społeczny, któremu chcecie przeciwdziałać (np. nietolerancję, mowę nienawiści lub dezinformację). Zaproponujcie konkretne działania oraz określcie, jakie instytucje w waszej miejscowości mogłyby pomóc w ich realizacji. Wyjaśnijcie, w jaki sposób wasza inicjatywa może przyczynić się do zapobiegania konfliktom i wzmacniania więzi społecznych.

9

Globalizacja we współczesnym świecie

Na tej lekcji

- dowiesz się, czym jest globalizacja;
- poznasz przejawy i skutki globalizacji;
- przedstawisz najważniejsze szanse i wyzwania związane z globalizacją.

Pojęcie globalizacji

Globalizacja to proces pogłębiania powiązań i współzależności między państwami, gospodarkami i społeczeństwami na całym świecie. Szczególnie wyraźnie nasilił się pod koniec XX w., choć jego początki sięgają znacznie wcześniej.

Procesy globalizacji

Najważniejsze etapy prowadzące do globalizacji to:

- czas wielkich odkryć geograficznych rozpoczętych w XV w., które połączyły odległe części świata siecią kontaktów handlowych;
- rewolucja przemysłowa, rozwój nowoczesnego transportu i komunikacji oraz kolonizacja w XIX w.;
- rozwój technologii, transportu i komunikacji oraz liberalizacja handlu po II wojnie światowej, szczególnie od lat dziewięćdziesiątych XX w.

Istotą globalizacji jest tzw. kompresja czasu i przestrzeni, czyli wrażenie, że **świat się kurczy**. Dzięki rozwojowi transportu, komunikacji i technologii informacyjnych ludzie, towary, kapitał i informacje mogą coraz szybciej przemieszczać się między odległymi częściami świata. W związku z tym coraz mniejsze znaczenie mają:

- dystans geograficzny,
- granice państw,
- lokalny charakter wielu zjawisk.

Globalizacja zachodzi we wszystkich najważniejszych dziedzinach życia. Obejmuje przede wszystkim **wymiar gospodarczy, polityczny, społeczny, kulturowy, technologiczny oraz środowiskowy**.



Do nasilenia zjawiska globalizacji doprowadziła m.in. rewolucja technologiczna i upowszechnienie internetu.

W efekcie świat bywa określany mianem **globalnej wioski**, ponieważ wydarzenia zachodzące w jednym miejscu mogą szybko wpływać na sytuację w innych częściach świata.

Globalizacja nie oznacza jednak pełnej jednolitości świata. Nie przebiega wszędzie w takim samym tempie i zakresie oraz nie prowadzi do zatarcia wszystkich różnic między państwami i regionami. Oznacza raczej rosnącą współzależność między nimi niż całkowite ujednolicenie. Przynosi wiele korzyści, ale jednocześnie wiąże się z poważnymi wyzwaniami, które wymagają współpracy państw, organizacji międzynarodowych oraz obywateli.

Wymiary globalizacji

Globalizacja gospodarki

Globalizacja gospodarki

Globalizacja gospodarki wynika z długotrwałego rozwoju handlu światowego oraz wzrostu międzynarodowych powiązań gospodarczych. Znacząco przyspieszyła dzięki rozwojowi transportu, komunikacji i technologii. Do najważniejszych przejawów globalizacji gospodarki należą:

- wzrost międzynarodowej wymiany handlowej,
- przepływ kapitału, technologii i surowców,
- umiędzynarodowienie produkcji,
- integracja rynków finansowych.

Innym ważnym skutkiem globalizacji w tym wymiarze jest rozwój korporacji transnarodowych, czyli przedsiębiorstw działających w wielu państwach jednocześnie.

Korporacje transnarodowe:

- sprzedają swoje produkty w wielu krajach;
- lokują produkcję tam, gdzie warunki są najkorzystniejsze;
- oddziałują na przepływ kapitału, technologii i pracowników;
- odgrywają bardzo dużą rolę w gospodarce światowej.

Niektóre z korporacji, na przykład: Amazon, Apple, Coca-Cola, Microsoft, osiągają roczne przychody porównywalne z produktem krajowym brutto mniejszych państw. Na przykład: w 2024 r. przychody Amazona wyniosły ok. 638 mld dolarów, czyli więcej niż wartość PKB Węgier – ok. 230 mld dolarów. Choć przychody przedsiębiorstwa i PKB nie są wskaźnikami w pełni porównywalnymi, przykład ten pokazuje skalę działalności korporacji transnarodowych.

Korporacje transnarodowe przyczyniają się do koncentracji kapitału poprzez fuzje i przejęcia przedsiębiorstw. **Fuzja** to połączenie przedsiębiorstw, a przejęcie polega na nabyciu kontroli nad jednym przedsiębiorstwem przez inne.

Definicje

Innym przejawem globalizacji w sferze gospodarki są ***outsourcing*** (czytaj: ałtsorsing) – zlecanie wykonywania określonych zadań lub usług wyspecjalizowanym przedsiębiorstwom zewnętrznym, np. prowadzenie księgowości czy obsługi klienta (***call center***, czytaj: kol senter), a także ***offshoring*** (czytaj: ofszoring), czyli przenoszenie produkcji lub usług do państw, w których koszty prowadzenia działalności są niższe.



Jednym z dużych przejęć ostatnich lat było zyskanie kontroli nad producentem gier Activision Blizzard przez Microsoft w 2023 r. Wartość transakcji wyniosła ok. 69 mld dolarów. Dzięki temu Microsoft umocnił swoją pozycję na światowym rynku gier komputerowych i zyskał prawa do znanych serii, np. Call of Duty, World of Warcraft i Diablo.

Ważną rolę w procesie globalizacji gospodarczej odgrywają instytucje międzynarodowe, szczególnie Światowa Organizacja Handlu, Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Bank Światowy.

Światowa Organizacja Handlu (*World Trade Organization*, czytaj: world trejd organizejszyn, WTO) powstała w 1995 r. jako kontynuatorka **Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT)**, który działał od 1947 r. Celem WTO jest wspieranie handlu międzynarodowego poprzez ustalanie i nadzorowanie wspólnych zasad wymiany gospodarczej między państwami.

Do głównych zadań WTO należą:

- ustalanie i nadzorowanie zasad handlu międzynarodowego,
- ograniczanie ceł i innych barier handlowych,
- ułatwianie wymiany towarów i usług między państwami,
- rozstrzyganie sporów handlowych między państwami członkowskimi.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (*International Monetary Fund*, czytaj: internaszynal monetry fand, IMF) i **Bank Światowy** (*World Bank*, czytaj: łorld bank, WB), powstały w 1944 r. IMF udziela pomocy państwom mającym problemy finansowe. Natomiast Bank Światowy wspiera duże projekty służące długoterminowemu rozwojowi, szczególnie w państwach rozwijających się, między innymi w zakresie infrastruktury, edukacji i ochrony zdrowia.

Na kształt gospodarki światowej wpływają również grupy państw współpracujących w sprawach gospodarczych, takie jak G7 i G20.

Grupa G7 obejmuje najbogatsze państwa świata Zachodu: Stany Zjednoczone, Japonię, Niemcy, Wielką Brytanię, Francję, Kanadę i Włochy.

Coraz większą rolę odgrywa **Grupa G20**. W jej skład wchodzą, obok państw należących do G7, kraje z innych obszarów niż Zachód, między innymi: Chiny, Indie, Brazylia, Arabia Saudyjska czy Indonezja. Wśród członków G20 znalazły się także dwie organizacje – **Unia Europejska** i **Unia Afrykańska**. Grupa skupia około dwóch trzecich ludności świata i wytwarza blisko 85% światowego PKB (dane na 2025 r.). Polska od kilku lat zabiega o uzyskanie stałego miejsca w G20.

Globalizacja w sferze informacji i kultury

Globalizacja rozwija się również dzięki postępowi technologicznemu w dziedzinie komunikacji. Już upowszechnienie: telegrafu, telefonu, radia, telewizji czy przekazu satelitarnego umożliwiło szybszy przepływ informacji na skalę światową.

Prawdziwy przełom nastąpił jednak wraz z rozwojem **komputerów**, **internetu** i **sieci informacyjnych**. Dzięki nim ludzie mogą niemal natychmiast śledzić wydarzenia w różnych częściach świata, a także sami tworzyć i przekazywać informacje. W ten sposób świat bywa określany jako **globalna sieć** lub **globalna wioska**.



Obecnie na orbicie okołoziemskiej znajduje się ponad kilkanaście tysięcy aktywnych satelitów. Duża część z nich służy komunikacji – umożliwia m.in. dostęp do internetu satelitarnego, transmisję telewizyjną, przekazywanie danych i łączność na dużych odległościach.



Przejawy globalizacji można też zauważyć na przykładzie popularnych programów i seriali telewizyjnych. Teleturniej Milionerzy doczekał się wielu edycji, w tym polskiej. W każdej obowiązują podobne reguły, scenografia, a nawet wizerunek prowadzącego program.

Globalizacja kulturowa wiąże się z coraz większym przepływem idei, wartości, wzorców zachowań oraz produktów kultury między państwami. Może sprzyjać poznawaniu innych kultur i wymianie doświadczeń, ale budzi również obawy dotyczące homogenizacji kultury – zanikania tradycji lokalnych i dominacji najsilniejszych kultur.

Definicja

Homogenizacja kultury – stopniowe zanikanie różnic między kulturami pod wpływem globalnych mediów, handlu, migracji i kultury masowej. W jej wyniku w różnych krajach upowszechniają się podobne style ubioru, muzyka, język, zwyczaje czy sposoby spędzania wolnego czasu.

Mimo że kultura jest trudniejsza do ujednolicenia niż gospodarka czy przepływ informacji, wiele państw i narodów podejmuje działania mające na celu zachowanie różnorodności kulturowej. Działania te obejmują między innymi ochronę dziedzictwa kulturowego, wspieranie kultur narodowych oraz tradycji lokalnych. W Polsce przykładem takich działań jest ochrona kultury kaszubskiej na Pomorzu oraz kultury góralskiej na Podhalu. Kaszubi zachowali język kaszubski, tradycyjny haft i zwyczaje regionalne, natomiast górale podhalańscy – gwarę, charakterystyczny strój, muzykę, taniec oraz tradycje związane z pasterstwem.

Twój ruch

Podaj dwa przykłady wpływu globalizacji kulturowej w twoim otoczeniu. Jak je oceniasz: pozytywnie, negatywnie czy neutralnie? Uzasadnij odpowiedź.



Mcdonaldyzacja to zjawisko polegające na upowszechnianiu w życiu społecznym zasad znanych z barów szybkiej obsługi, takich jak wydajność, przewidywalność, kontrola czy wystrój wnętrza – wygląd. Termin ten został spopularyzowany przez socjologa George'a Ritzera (czytaj: dżordża ricera).

Globalizacja w wymiarze politycznym

Globalizacja wpływa także na funkcjonowanie państwa i jego miejsce w stosunkach międzynarodowych. Współcześnie wiele spraw związanych z bezpieczeństwem, gospodarką, migracjami czy ochroną środowiska wymaga współdziałania państw. Dlatego tworzą one różne formy współpracy, takie jak organizacje międzynarodowe, aby skuteczniej radzić sobie z bieżącymi wyzwaniami. W tym celu w coraz większym stopniu współpracują także z pomiotami niepaństwowymi – korporacjami transnarodowymi i organizacjami pozarządowymi.



Krytycy globalizacji często utożsamiają ją z amerykanizacją. Uważają, że dzięki niej Stany Zjednoczone umacniają swoją dominację w świecie, zwłaszcza w finansach, handlu, informatyce i bezpieczeństwie międzynarodowym. Zwracają też uwagę, że wiele korporacji międzynarodowych ma siedziby w USA, co ich zdaniem ogranicza wpływ społeczności światowej na podejmowanie decyzji.

To sprawia, że państwa przestają dominować w stosunkach międzynarodowych i nie mają już takiej swobody działania jak w przeszłości. Z tego powodu część krytyków zauważa, że globalizacja jest negatywnym zjawiskiem, gdyż ogranicza suwerenność państw. Inni uznają te przemiany za naturalny skutek rozwoju świata.



Przykładem międzynarodowego forum współpracy, którego znaczenie wzrosło wraz z rozwojem globalizacji, jest **Światowe Forum Ekonomiczne w Davos**. Co roku uczestniczą w nim przedstawiciele rządów, organizacji międzynarodowych, korporacji i organizacji społecznych z wielu państw. Forum nie podejmuje wiążących decyzji, ale stanowi miejsce debaty nad najważniejszymi problemami współczesnego świata. W 2019 r. odbyło się 49. Forum pod hasłem „Globalizacja 4.0". Od 1992 r. w Krynicy organizuje się Forum Ekonomiczne dla Europy Środkowo-Wschodniej.

Szanse i wyzwania związane z globalizacją

Rozwój gospodarczy i nierówności rozwojowe

Globalizacja stwarza wiele możliwości, ale wiąże się również z licznymi wyzwaniami. Sprzyja rozwojowi gospodarczemu oraz postępowi naukowemu i technologicznemu. Przyczynia się do rozwoju handlu międzynarodowego, wzrostu inwestycji oraz szybszego przepływu technologii i innowacji. Przedsiębiorstwa zyskują dostęp do nowych rynków, a konsumenci – do większego wyboru towarów i usług, często w niższych cenach.

Jednak korzyści z globalizacji nie są równomiernie rozłożone. Nie wszystkie państwa i społeczeństwa uczestniczą w jednakowym stopniu w przepływie informacji, wiedzy, kapitału czy nowoczesnych technologii. Widać to to na przykładzie **wykluczenia cyfrowego**. Część osób nie ma dostępu lub ma dostęp ograniczony do internetu i technologii cyfrowych. Utrudnia im to naukę, komunikowanie się czy prowadzenie działalności gospodarczej.

Zjawisko to jest szczególnie widoczne w państwach rozwijających się, na przykład: **Afganistanie, Burundi, Bangladeszu czy Demokratycznej Republice Konga**, gdzie infrastruktura teleinformatyczna jest słabo rozwinięta. Nierówności takie występują również w państwach wysoko rozwiniętych, jak **Stany Zjednoczone, Japonia i Korea Południowa**. Część mieszkających tam osób starszych czy o niższych dochodach oraz mieszkańców niektórych obszarów wiejskich nie ma dostępu do stabilnego łącza internetowego.

Państwa wysoko rozwinięte specjalizują się przede wszystkim w świadczeniu usług oraz produkcji wyrobów zaawansowanych technologicznie, takich jak smartfony, komputery i samochody elektryczne. Natomiast wiele krajów rozwijających się uczestniczy w gospodarce światowej głównie jako **dostawcy surowców i taniej siły roboczej**. To przyczynia się do utrzymywania, a często także pogłębiania różnic w poziomie rozwoju i dochodów między państwami. Według danych Banku Światowego, w 2021 r. państwa o wysokich dochodach, zamieszkane przez niespełna 1/6 ludności świata, wytwarzały niemal połowę światowego PKB.

Pogłębianie się nierówności społecznych oraz wzrost bezrobocia mogą prowadzić do napięć i konfliktów zagrażających ładowi społecznemu oraz poczuciu bezpieczeństwa. Dlatego jednym z najważniejszych wyzwań współczesności jest tworzenie takich zasad stosunków międzynarodowych, które będą lepiej uwzględniały **globalną sprawiedliwość społeczną**.

Twój ruch

Wybierz jeden przedmiot, z którego korzystasz codziennie, np. smartfon, laptop, buty sportowe. Dowiedz się, gdzie znajduje się siedziba producenta, gdzie produkt został wykonany lub złożony, skąd pochodzą użyte surowce lub części oraz w jakich państwach produkt jest sprzedawany. Następnie sprawdź na mapie świata miejsca związane z powstawaniem produktu. Wskaż, kto czerpie korzyści z takiego globalnego podziału produkcji, a kto może ponosić jego koszty.

Migracje

W warunkach globalizacji rynek pracy zyskał coraz bardziej międzynarodowy charakter. Przedsiębiorstwa przenosiły produkcję i usługi do państw, w których ich prowadzenie bardziej się opłacało. Z kolei pracownicy częściej podejmowali zatrudnienie poza krajem pochodzenia.

Zjawisku temu sprzyjały zmiany demograficzne, spadek kosztów transportu, a także rosnąca mobilność ludzi. W efekcie nasiliła się **migracja międzynarodowa**. Coraz więcej osób mieszka i pracuje poza krajem urodzenia, a największa liczba migrantów osiedla się w państwach o silnych gospodarkach.

Migracje mogą przynosić państwom przyjmującym wiele korzyści, na przykład uzupełniać braki na rynku pracy i wspierać rozwój gospodarczy. Jednocześnie stają się ważnym wyzwaniem:

- politycznym – ponieważ wymagają prowadzenia odpowiedniej polityki migracyjnej;
- społecznym – mogą pojawić się napięcia między różnymi grupami;
- kulturowym – spotykają się odmienne systemy wartości, norm i stylów życia.

Szybki napływ dużej liczby migrantów może prowadzić do **szoku kulturowego** u nowo przybyłych, a także do nieporozumień i niechęci po stronie społeczeństw przyjmujących. W takich warunkach dochodzi do wzrostu uprzedzeń, napięć i radykalizacji postaw po obu stronach. Dlatego odpowiedzialna polityka migracyjna, integracja oraz dialog międzykulturowy odgrywają ważną rolę w ograniczaniu konfliktów.

Twój punkt widzenia

Przedyskutujcie w klasie, co jest dla was ważniejsze: tańszy produkt czy uczciwe warunki pracy? Czy korporacje – korzystające z możliwości globalizacji – powinny przenosić produkcję tam, gdzie jest ona najtańsza? Czy powinny ponosić odpowiedzialność za warunki pracy i wysokość wynagrodzeń?

Globalizacja a środowisko i klimat

Jednym z najważniejszych wyzwań związanych z globalizacją jest jej wpływ na środowisko naturalne i klimat. Rozwój światowej gospodarki, wzrost produkcji, handlu międzynarodowego oraz transportu prowadzą do większego zużycia energii i surowców naturalnych oraz zwiększenia emisji gazów cieplarnianych, która w 2023 r. osiągnęła najwyższy poziom w historii. Przyczyniły się do tego między innymi **globalne łańcuchy dostaw**. Na przykład smartfon zmontowany w Chinach musi przebyć drogą morską ok. 20 tys. kilometrów, by trafić do sklepu w Polsce. Towary są przewożone głównie statkami kontenerowymi, które podczas jednego dnia rejsu mogą spalać ponad 100 ton paliwa.

Jednak globalizacja ułatwia też podejmowanie międzynarodowych inicjatyw na rzecz ochrony klimatu. Państwa współpracują w ramach ONZ, korzystają z ustaleń **Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (IPCC)** oraz zawierają porozumienia dotyczące ograniczania emisji gazów cieplarnianych, takie jak **Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 9 maja 1992 r.**, **Protokół z Kioto z 11 grudnia 1997 r.** i **Porozumienie paryskie z 12 grudnia 2015 r.**

Globalizacja wymaga odpowiedzialnego podejścia – ze strony zarówno państw oraz przedsiębiorstw, jak i indywidualnych konsumentów. Jej przyszłość zależy od tego, czy rozwój gospodarczy uda się połączyć z ochroną środowiska i ograniczaniem zmian klimatu.

Czy globalizacja poprawia jakość życia ludzi, czy raczej pogłębia nierówności ekonomiczno-społeczne? Sformułuj własną opinię, odwołując się do co najmniej dwóch argumentów: gospodarczego i społecznego lub kulturowego.

Twój ruch

Podsumowanie lekcji

- **Procesy globalizacji** wiążą się z „kompresją czasu i przestrzeni", czyli wrażeniem kurczenia się świata na skutek rozwoju szybkiej komunikacji, środków masowego przekazu, wzrostu mobilności ludzi czy łatwiejszego dostępu do towarów na całym świecie. s. 250
- Zakres **procesów globalizacji** obejmuje wymiary **ekonomiczny, informacyjny, kulturowy i polityczny**. s. 251
- **Globalizacja gospodarki** polega na **wzroście międzynarodowej wymiany gospodarczej** i **umiędzynarodowieniu produkcji** oraz **integracji światowych rynków finansowych**, ale też prowadzi do zwiększenia współzależności pomiędzy państwami. s. 251

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij pojęcie globalizacji.

2. Przedstaw formy i skutki globalizacji w polityce, kulturze i społeczeństwie.

3. Wskaż, jak na proces globalizacji wpływają różni uczestnicy stosunków międzynarodowych: państwa, organizacje międzynarodowe i korporacje.

4. Wymień najważniejsze problemy związane z globalizacją. Przygotuj analizę „za" i „przeciw" globalizacji.

10

Odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, na czym polegają odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy;
- poznasz kryteria świadomego wyboru towarów i usług;
- ocenisz, kiedy patriotyzm gospodarczy może wspierać rozwój kraju;
- zastanowisz się, jak przestrzegać zasad odpowiedzialnej konsumpcji we własnym życiu.

Odpowiedzialna konsumpcja

Współczesna gospodarka sprzyja dużej konsumpcji. Niektóre towary są projektowane w sposób utrudniający ich naprawę lub zachęcający do szybszej wymiany na nowsze modele. Reklama, marketing oraz media społecznościowe zachęcają do kupowania nowych rzeczy i kreują przekonanie, że posiadanie ich świadczy o sukcesie lub atrakcyjności.

W efekcie nie wszystkie nasze zakupy wynikają z rzeczywistych potrzeb. Część decyzji podejmujemy pod wpływem reklam, mody, promocji czy presji otoczenia. Zjawisko nadmiernego przywiązania do zakupów i posiadania dóbr nazywamy **konsumpcjonizmem**. Obecnie to ważny problem społeczny, gdyż może:

- sprzyjać marnowaniu zasobów naturalnych, ponieważ zwiększa zużycie surowców, energii i wody;
- zwiększać ilość odpadów;
- prowadzić do zadłużania się gospodarstw domowych;
- osłabiać więzi społeczne, bo większą wartość przypisuje się posiadaniu rzeczy niż relacjom z innymi ludźmi czy odpowiedzialności za wspólne dobro.

Definicja

Konsumpcjonizm – sposób myślenia i styl życia, w którym dużą wagę przywiązuje się do nabywania coraz większej liczby towarów i usług, często przekraczającej rzeczywiste potrzeby.

Odpowiedzialna konsumpcja

Obecnie więcej mówi się o **odpowiedzialnej konsumpcji**, czyli kupowaniu w sposób umiarkowany i świadomy, z uwzględnieniem skutków społecznych oraz ekologicznych. Często rozsądniejsze jest naprawienie już posiadanej rzeczy lub kupienie produktu trwalszego, choć droższego. Odpowiedzialna konsumpcja nie oznacza jednak kupowania wyłącznie produktów droższych i ekologicznych. Ma polegać na świadomych decyzjach z uwzględnieniem ich skutków ekonomicznych, społecznych i środowiskowych.



Hasło „Ostatnia szansa na zakup" – to popularny sposób zwrócenia uwagi klienta.

Zasady odpowiedzialnego konsumenta

1. Kupuj tylko to, czego rzeczywiście potrzebujesz.
2. Zwracaj uwagę na trwałość produktu i możliwość naprawy.
3. Sprawdzaj skład, pochodzenie i sposób wytwarzania towarów.
4. Ograniczaj marnowanie żywności, energii, wody i innych zasobów.
5. Naprawiaj produkty i ponownie je wykorzystuj oraz przekazuj je do recyklingu, gdy jest to możliwe.
6. Unikaj zakupów pod wpływem impulsu, reklamy i mody.
7. Korzystaj z produktów wielorazowych, jeśli to możliwe.
8. Staraj się wybierać producentów i usługi odpowiedzialne wobec pracowników, klientów i środowiska.

Każdy zakup i każda decyzja konsumencka wywołuje konsekwencje, które można dostrzec na kilku poziomach:

- **dla jednostki** – wpływa na domowy budżet, zdrowie, bezpieczeństwo i wygodę użytkowania;
- **dla pracowników** – wzmacnia lub osłabia firmy dbające o legalne zatrudnienie, godne warunki pracy i wynagrodzenia;
- **dla gospodarki** – wpływa na popyt na określone towary i usługi, a więc oddziałuje na rozwój przedsiębiorstw oraz rynek pracy;
- **dla środowiska** – zwiększa albo ogranicza zużycie surowców, energii, opakowań oraz ilość odpadów.

Odpowiedzialny konsument nie jest w stanie przewidzieć wszystkich konsekwencji swoich wyborów. Może jednak nauczyć się, jak podejmować decyzje bardziej świadome i mniej impulsywne.

Twój ruch

Wybierz trzy przedmioty, których używasz w ciągu jednego dnia, i uzasadnij:
– Czy był to zakup konieczny, czy wynikał z reklamy lub opinii influencera?
– Czy w razie uszkodzenia lub awarii możesz ten przedmiot naprawić?
– Czy wiesz, gdzie został wyprodukowany i czy w sposób odpowiedzialny wobec pracowników i środowiska?
– Czy możesz go sprzedać, oddać komuś lub poddać recyklingowi?
– Czy jako odpowiedzialny konsument zakupisz ten przedmiot ponownie?

Wpływ społeczny i ekologiczny wyborów konsumenckich

Wybory konsumenckie mają znaczenie nie tylko dla osoby kupującej, lecz także dla społeczeństwa i środowiska. W gospodarce rynkowej każdy zakup jest sygnałem dla producentów i sprzedawców. Pokazuje, na jakie towary i usługi istnieje popyt, a tym samym wpływa na kierunki rozwoju produkcji.

Wpływ społeczny decyzji konsumentów wiąże się z warunkami, w jakich powstają towary i usługi. Kupując określone produkty, możesz pośrednio wspierać firmy, które:

- przestrzegają praw pracowników,
- zapewniają godne warunki pracy,
- nie wykorzystują pracy dzieci,
- działają uczciwie wobec klientów i lokalnych społeczności.

Wybieranie produktów wytwarzanych z naruszeniem tych zasad może natomiast zwiększać popyt na towary i usługi utrwalające negatywne zjawiska, jak wyzysk pracowników, nierówności społeczne czy nieuczciwe praktyki rynkowe.

Wpływ ekologiczny dotyczy tego, jak produkcja, transport, użytkowanie i utylizacja towarów oddziałują na środowisko. Wybory konsumentów wpływają między innymi na:

- zużycie wody i energii,
- ilość wytwarzanych odpadów,
- emisję zanieczyszczeń i gazów cieplarnianych,
- eksploatację surowców naturalnych.

Kupowanie rzeczy trwałych, nadających się do naprawy i potrzebnych pomaga ograniczać marnowanie zasobów. Podobne znaczenie ma wybór produktów lokalnych, wielorazowych oraz wytwarzanych w sposób bardziej przyjazny środowisku.

Twój punkt widzenia

Czy w codziennych wyborach ważniejsze powinny być cena i wygoda, czy wpływ zakupu na środowisko, warunki pracy i krajową gospodarkę? Sformułuj własną opinię i uzasadnij ją dwoma argumentami.



Duża ilość odpadów, zwłaszcza plastiku, szkodzi środowisku, ponieważ prowadzi do zanieczyszczenia gleby, wód i powietrza. Szacuje się, że co minutę do mórz i oceanów trafia ilość plastiku odpowiadająca ładunkowi jednej śmieciarki – to daje ok. 11 mln ton w skali roku. Plastik rozkłada się wolno, np. 450–500 lat w przypadku plastikowej butelki. Przez wiele lat zalega w przyrodzie, trafia do rzek, mórz i oceanów oraz zagraża zwierzętom i ludziom.

Patriotyzm gospodarczy

Patriotyzm gospodarczy

Patriotyzm gospodarczy to postawa polegająca na świadomym wspieraniu gospodarki krajowej przez decyzje konsumenckie, zawodowe, inwestycyjne i społeczne. Ważnym elementem tej postawy jest świadoma konsumpcja.

Jeśli obywatele wybierają towary i usługi firm krajowych, przyczyniają się do:

- utrzymania i tworzenia miejsc pracy w krajowych przedsiębiorstwach;
- zwiększania wpływów podatkowych do budżetu państwa;
- wzrostu inwestycji, innowacyjności gospodarki i jej stabilności;
- wzmacniania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

Patriotyzm gospodarczy sprzyja rozwojowi rodzimego rynku, wspiera krajowe firmy i kształtuje odpowiedzialność obywateli za wspólne dobro.





Logo „Produkt polski” na żywności oznacza, że dany artykuł rolno-spożywczy został wytworzony w Polsce z krajowych surowców i według jednolitych kryteriów określonych dla tego oznaczenia. Producent może użyć tego znaku tylko po spełnieniu określonych warunków.

Współcześnie patriotyzm gospodarczy oznacza również świadome uczestnictwo w gospodarce globalnej. Państwa są ze sobą powiązane handelem międzynarodowym, inwestycjami oraz przepływem kapitału, technologii i wiedzy. Patriotyzm gospodarczy nie polega na odrzucaniu produktów zagranicznych ani ograniczaniu współpracy z innymi państwami. Oznacza świadomy wybór towarów i usług, który – obok ceny i jakości – uwzględnia również znaczenie tych decyzji dla rozwoju krajowej gospodarki, bezpieczeństwa ekonomicznego państwa oraz dobrobytu obywateli. Przykładem patriotyzmu gospodarczego może być wybór lokalnej piekarni zamiast dużej sieci handlowej.





Polskie sklepy i sieci handlowe działające za granicą realnie wspierają polską gospodarkę. Utrzymanie międzynarodowych sieci wymaga budowy sprawnych łańcuchów dostaw, co korzystnie wpływa na polskie firmy transportowe i magazynowe. Przykładem polskiej firmy o dużym znaczeniu za granicą jest LPP – właściciel marek odzieżowych Reserved, Cropp, House, Mohito i Sinsay. Firma funkcjonuje w ponad 40 krajach, w których ma sklepy stacjonarne oraz prowadzi sprzedaż internetową.

Osoba kierująca się patriotyzmem gospodarczym:

- wybiera produkty i usługi proponowane przez przedsiębiorstwa, które tworzą miejsca pracy w Polsce;
- korzysta z oferty lokalnych przedsiębiorców, rzemieślników i usługodawców;
- zwraca uwagę na jakość i rzetelność firm, a nie tylko na reklamy;
- dostrzega znaczenie legalnej działalności gospodarczej i płacenia podatków dla finansowania usług publicznych;
- łączy troskę o gospodarkę krajową z zasadami odpowiedzialnej konsumpcji.

Twój ruch

Wybierz jeden produkt spożywczy albo usługę dostępną w twojej okolicy. Zastanów się, co przemawia za skorzystaniem z oferty lokalnej firmy, a co – za wyborem dużej sieci lub marki zagranicznej. Określ, które z tych argumentów są ekonomiczne, a które społeczne.

Rola państwa oraz instytucji krajowych i międzynarodowych

Zasady odpowiedzialnej konsumpcji

Odpowiedzialna konsumpcja zaczyna się od decyzji jednostki, ale już rozwój konsumpcji zależy od państwa oraz instytucji krajowych i międzynarodowych. To oni tworzą warunki sprzyjające świadomym i bezpiecznym wyborom, a także dbają, by przedsiębiorcy postępowali zgodnie z poszanowaniem interesu społecznego i środowiska.

W kształtowaniu wyborów konsumenckich kluczową rolę powinno odgrywać państwo, które:

- ustanawia prawa określające między innymi wymagania dotyczące bezpieczeństwa produktów, ochrony środowiska oraz gospodarowania odpadami, a także dba o przestrzeganie tych praw;
- wprowadza regulacje, na przykład: normy emisji zanieczyszczeń, zasady recyklingu i systemów kaucyjnych;
- prowadzi politykę gospodarczą i środowiskową, która może ograniczać nieuczciwe i szkodliwe praktyki przedsiębiorstw oraz wspierać podmioty prowadzące działalność zgodną z zasadami zrównoważonego rozwoju;
- informuje społeczeństwo poprzez programy oraz edukację szkolną dotyczącą świadomych i odpowiedzialnych wyborów konsumenckich.

Instytucje krajowe wspierają odpowiedzialną konsumpcję, gdyż:

- pilnują przestrzegania przepisów dotyczących jakości, bezpieczeństwa i oznakowania produktów;
- udzielają pomocy konsumentom w sporach z przedsiębiorcami i upowszechniają wiedzę o prawach konsumentów;

- chronią konsumentów przed nieuczciwymi praktykami przedsiębiorstw, na przykład wprowadzającą w błąd reklamą dotyczącą ekologiczności produktów (*greenwashing*);
- prowadzą działania edukacyjne oraz wspierają lokalne inicjatywy, takie jak systemy selektywnej zbiórki odpadów, promocja transportu publicznego czy kampanie zwiększające świadomość ekologiczną.

Instytucje wspierające odpowiedzialną konsumpcję w Polsce to m.in.:

- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów,
- Inspekcja Handlowa,
- rzecznicy konsumentów,
- organizacje społeczne zajmujące się edukacją konsumencką.

Instytucje międzynarodowe pomagają w rozwiązywaniu problemów i koordynowaniu spraw, które dotyczą wielu państw, w tym:

- tworzą standardy i zasady postępowania w zakresie produkcji i konsumpcji;
- wspierają działania państw w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony konsumentów oraz pracowników;
- pomagają krajom rozwijającym się w dostępie do bardziej ekologicznych technologii i metod produkcji.

Na przykład: **cel 12** Agendy 2030, przyjętej przez ONZ, dotyczy odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji. Wytycza on kierunki działań służących ograniczaniu marnowania żywności, zmniejszaniu ilości odpadów, efektywniejszemu wykorzystywaniu zasobów naturalnych oraz promowaniu zrównoważonych metod produkcji. Ma charakter rekomendacji dla państw, ale nie nakłada na nie bezpośrednich obowiązków prawnych.

Podsumowanie lekcji

- **Odpowiedzialna konsumpcja** polega na podejmowaniu świadomych decyzji zakupowych, które uwzględniają nie tylko własne potrzeby i interes konsumenta, lecz także skutki ekonomiczne, społeczne i ekologiczne tych wyborów. s. 258
- **Patriotyzm gospodarczy** oznacza uwzględnianie wpływu własnych decyzji na rozwój krajowej gospodarki, przedsiębiorstw i miejsc pracy, przy jednoczesnym zwracaniu uwagi na jakość produktów, uczciwą konkurencję i korzyści dla konsumentów. s. 261
- Państwo, instytucje krajowe oraz instytucje międzynarodowe pomagają tworzyć **zasady odpowiedzialnej konsumpcji**. Chronią prawa konsumentów i pracowników, wspierają takie sposoby produkcji i kupowania, które uwzględniają potrzeby ludzi i ochronę środowiska. s. 262

Pytania i polecenia

1. Wyjaśnij, czym różnią się odpowiedzialna konsumpcja i patriotyzm gospodarczy.
2. Podaj przykład sytuacji, w której zasady odpowiedzialnej konsumpcji i patriotyzmu gospodarczego prowadzą do takiego samego wyboru, oraz przykład sytuacji, w której mogą prowadzić do różnych decyzji.
3. Oceń, czy wybór produktów lokalnych zawsze jest rozwiązaniem bardziej odpowiedzialnym. Uzasadnij swoją odpowiedź.
4. Uzasadnij, dlaczego odpowiedzialna konsumpcja zależy nie tylko od decyzji konsumentów, lecz także od działań państwa oraz instytucji krajowych i międzynarodowych.

Propozycja projektu

Zorganizujcie spotkanie lub przeprowadźcie wywiad online z lokalnym przedsiębiorcą, przedstawicielem organizacji konsumenckiej, rzecznikiem konsumentów albo osobą zajmującą się ekologią i ograniczaniem odpadów. Przygotujcie pytania na temat:

- odpowiedzialnych zakupów,
- wspierania lokalnych producentów,
- ograniczania marnowania żywności,
- wybierania produktów z uwzględnieniem ich wpływu na środowisko.

Po spotkaniu opracujcie krótki poradnik dla uczniów pod hasłem „Kupuję mniej, wybieram lepiej”.

11

Kryzys klimatyczny: przyczyny, konsekwencje i działania na rzecz ograniczenia jego skutków

Na tej lekcji

- wyjaśnisz, czym jest kryzys klimatyczny i jakie są jego główne przyczyny;
- uporządkujesz wiedzę o najważniejszych konsekwencjach zmian klimatu dla świata;
- przeanalizujesz przykłady globalnych i lokalnych działań na rzecz ograniczania zmian klimatu.

Kryzys klimatyczny

Kryzys klimatyczny

Kryzys klimatyczny to jedno z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Dotyczy nie tylko środowiska przyrodniczego. Wpływa także na gospodarkę, politykę, bezpieczeństwo, zdrowie ludzi, jakość życia i rozwój społeczny oraz wiąże się z odpowiedzialnością za warunki życia przyszłych pokoleń. Klimat Ziemi zmieniał się również w przeszłości, ale współczesne tempo ocieplania jest wyjątkowo szybkie. Przyczynia się do tego przede wszystkim **wzrost stężenia gazów cieplarnianych spowodowany działalnością człowieka**.

Największym źródłem emisji gazów cieplarnianych jest spalanie paliw kopalnych: węgla, ropy naftowej i gazu ziemnego, wykorzystywanych do produkcji energii elektrycznej i ciepła, a także w transporcie oraz działalności przemysłowej. Istotny wpływ na wzrost emisji mają również:

- wylesianie,
- intensywne rolnictwo,
- część procesów przemysłowych,
- nadmierna konsumpcja.

Definicja

Efekt cieplarniany – zjawisko polegające na zatrzymywaniu części ciepła w atmosferze Ziemi przez gazy cieplarniane, takie jak dwutlenek węgla, metan czy para wodna. Jest procesem naturalnym, ale jego nadmierne nasilenie, spowodowane działalnością człowieka, prowadzi do wzrostu średniej temperatury na Ziemi i zmian klimatycznych.

Im więcej gazów cieplarnianych gromadzi się w atmosferze, tym więcej ciepła pozostaje w systemie klimatycznym Ziemi. Ocieplają się powietrze i oceany, które magazynują dużą część nadmiaru energii. To z kolei prowadzi do zmian w obiegu wody, zwiększenia częstotliwości i intensywności zjawisk ekstremalnych oraz przyspieszenia topnienia lodowców.

Do największych źródeł emisji gazów cieplarnianych należą:

- produkcja energii z paliw kopalnych, zwłaszcza węgla, ropy naftowej i gazu ziemnego,
- transport drogowy, lotniczy i morski, który zużywa duże ilości paliw,
- przemysł energochłonny oraz produkcja materiałów takich jak cement i stal,
- wylesianie oraz niszczenie lasów i innych ekosystemów, które pochłaniają dwutlenek węgla z atmosfery,
- intensywne rolnictwo i hodowla zwierząt, będące ważnym źródłem metanu i podtlenku azotu,
- nadmierna konsumpcja, krótki cykl życia wielu produktów oraz marnowanie żywności.



Nasilenie efektu cieplarnianego niszczy środowisko życia zwierząt polarnych, ogranicza im dostęp do pożywienia i zagraża przetrwaniu wielu gatunków, w tym niedźwiedzi polarnych. Na biegunach wzrasta temperatura, przez co szybciej topnieją lód morski i pokrywa śnieżna. Dla wielu zwierząt oznacza to utratę naturalnego środowiska życia. Na przykład: wraz ze zmniejszaniem się pokrywy lodowej niedźwiedzie polarne muszą przepływać coraz większe odległości w poszukiwaniu pożywienia, co naraża je na wyczerpanie.

Twój punkt widzenia

Kto powinien ponosić największą odpowiedzialność za przeciwdziałanie kryzysowi klimatycznemu: państwa, duże przedsiębiorstwa czy obywatele? Przedstaw swoje zdanie i podaj dwa argumenty na jego poparcie.

Konsekwencje kryzysu klimatycznego

Skutki zmian klimatu

Skutki zmian klimatu nie ograniczają się do wzrostu temperatury. Obejmują także częstsze i bardziej dotkliwe zjawiska ekstremalne:

- fale upałów,
- długotrwałe susze,
- gwałtowne opady,
- powodzie, w tym powodzie błyskawiczne,
- pożary,
- silne wichury i burze.

Kryzys klimatyczny wpływa na stan środowiska naturalnego, warunki życia ludzi, funkcjonowanie gospodarki oraz relacje polityczne i bezpieczeństwo. Ich konsekwencje są odczuwane na całym świecie.

Najważniejsze konsekwencje kryzysu klimatycznego	
Rodzaj konsekwencji	**Skutki zmian klimatu**
środowiskowe	zanikanie części gatunków degradacja ekosystemów pustynnienie niektórych obszarów topnienie lodowców wzrost poziomu mórz i oceanów i ich ocieplanie
społeczne	zagrożenie zdrowia i życia podczas upałów pogarszanie stanu zdrowia publicznego pogarszanie warunków życia w wielu regionach świata
gospodarcze	straty w rolnictwie i leśnictwie wyższe koszty energii i ubezpieczeń zniszczenia infrastruktury w wyniku zjawisk ekstremalnych zakłócenia w produkcji i transporcie wzrost cen żywności
polityczne i bezpieczeństwa	wzrost konfliktów o zasoby, w tym o wodę pitną wzrost zjawiska migracji i napięć z nią związanych wpływ na relacje między narodami i państwami

Wskaż dwa skutki kryzysu klimatycznego, które już dziś mogą wpływać na życie mieszkańców twojej okolicy. Uzasadnij odpowiedź krótkim przykładem.

Twój ruch

Kryzys klimatyczny może wzmacniać istniejące problemy **społeczne, gospodarcze, polityczne i w zakresie bezpieczeństwa**. Tam, gdzie państwo jest słabe, infrastruktura zaniedbana, a społeczeństwo biedniejsze, skutki suszy, powodzi czy gwałtownych burz są zwykle dotkliwsze niż w krajach lepiej przygotowanych.

Kryzys klimatyczny wiąże się również z problemem **sprawiedliwości klimatycznej**. Państwa rozwijające się, które przyczyniły się do emisji gazów cieplarnianych w mniejszym stopniu niż kraje wysoko uprzemysłowione, mają często ograniczone możliwości przystosowania się do nowych warunków. W rezultacie zmiany klimatu pogłębiają istniejące nierówności w świecie.

Zasada sprawiedliwości klimatycznej

Sprawiedliwość klimatyczna zwraca uwagę, że kryzys klimatyczny jest nie tylko problemem środowiskowym, lecz także politycznym i etycznym. Podkreśla, że jego skutki najbardziej odczuwają osoby i kraje, które w najmniejszym stopniu przyczyniły się do emisji gazów cieplarnianych, a jednocześnie mają mniejsze możliwości poradzenia sobie z jego konsekwencjami. Zakłada, że odpowiedzialność za przeciwdziałanie zmianom klimatu powinna uwzględniać to, kto w największym stopniu przyczynił się do emisji gazów cieplarnianych oraz kto ma największe możliwości działania.

Definicja

Ochrona środowiska i zapobieganie zmianom klimatu

Negatywne skutki działalności człowieka wpływające na środowisko są wyraźnie widoczne. Naukowcy alarmują, że bez ograniczenia emisji gazów cieplarnianych oraz skutecznej ochrony ekosystemów będą się one nasilać. Z tego powodu państwa, organizacje międzynarodowe i pozarządowe oraz inni uczestnicy stosunków międzynarodowych starają się ograniczać degradację środowiska naturalnego i łagodzić skutki zmian klimatu.

Państwa wysoko rozwinięte w coraz większym stopniu:

- wzmacniają zasady zrównoważonego rozwoju, czyli łączenia rozwoju gospodarczego z ochroną środowiska i poprawą jakości życia społeczeństwa;
- ograniczają emisję zanieczyszczeń oraz gazów cieplarnianych;
- zwiększają poziom recyklingu i ponownego wykorzystania surowców;
- przywracają naturalny charakter terenów zdegradowanych przez działalność człowieka;
- chronią ekosystemy oraz różnorodność biologiczną.

W wielu miastach europejskich ogranicza się również ruch samochodowy w centrach. Tworzone są **strefy czystego transportu**, do których pojazdy najbardziej emisyjne mają ograniczony wjazd. Jednocześnie promuje się tam transport publiczny, ruch rowerowy i inne bardziej ekologiczne formy przemieszczania się.

W krajach rozwijających się ochrona środowiska jest często jednym z wielu wyzwań, obok walki z ubóstwem, rozwoju gospodarczego i zapewnienia dostępu do energii. Z tego powodu państwa te często potrzebują wsparcia finansowego i technologicznego ze strony krajów bogatszych, aby rozwijać gospodarkę z poszanowaniem środowiska i uwzględnianiem potrzeb społecznych. Wiąże się z zasadą sprawiedliwości klimatycznej.

Działania proekologiczne wymagają jednak dokładnej analizy skutków ubocznych. Przykładem są niektóre **biopaliwa**, które miały ograniczyć wykorzystanie paliw kopalnych, a w praktyce ich stosowanie prowadziło często do:

- zamiany lasów i łąk w plantacje roślin oleistych,
- spadku bioróżnorodności,
- wzrostu kosztów żywności,
- większej rywalizacji o wodę,
- niszczenia lasów tropikalnych.

Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN)

Dlatego tak ważne jest, by polityka ekologiczna uwzględniała ocenę długotermi-

Świadomy obywatel

link.operon.pl/DP
Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN)

nowych skutków przyjmowanych rozwiązań.

Ochrona środowiska i przeciwdziałanie zmianom klimatu wymaga współpracy międzynarodowej. Ważną rolę odgrywa tu **Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN)**, utworzona w 1948 r. Organizacja łączy państwa, instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe, a także:

- opracowuje standardy ochrony przyrody;
- publikuje Czerwoną Listę Gatunków Zagrożonych, która przedstawia stan zachowania wielu gatunków roślin i zwierząt;

- wspiera działalność informacyjną, badania naukowe i edukację ekologiczną;
- współpracuje z innymi organizacjami, w tym z UNESCO, FAO, WHO, WWF i Greenpeace.

Istotne znaczenie mają także międzynarodowe porozumienia klimatyczne. **Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 1992 r.** (tzw. konwencja klimatyczna) stworzyła podstawy współpracy w ograniczaniu emisji gazów cieplarnianych. **Protokół z Kioto z 1997 r.** uzupełnił konwencję – zobowiązał kraje uprzemysłowione do ograniczania emisji. Ważnym krokiem było również **Porozumienie paryskie z 2015 r.** Jego celem jest ograniczenie wzrostu średniej temperatury na Ziemi do poziomu poniżej 2°C oraz dążenie do ograniczenia go do 1,5°C w porównaniu z okresem przedindustrialnym. Obecne działania państw nie są jeszcze wystarczające do osiągnięcia tych założeń. Według ocen **Programu Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP)** obecnie świat zmierza w kierunku ocieplenia o ok. 2,8°C do końca XXI w. Oznacza to konieczność przyspieszenia i zintensyfikowania działań na rzecz transformacji energetycznej.

Unia Europejska jest przykładem organizacji, w której państwa członkowskie wspólnie podejmują szerokie działania na rzecz ograniczania emisji gazów cieplarnianych. Do najważniejszych należą:

- **Europejski System Handlu Emisjami,**
- **Europejski Zielony Ład.**

Ich celem jest zmniejszenie emisji, bardziej efektywne wykorzystanie zasobów, wybieranie trwałych produktów i osiągnięcie przez UE neutralności klimatycznej do 2050 r., czyli równowagi między emisją gazów cieplarnianych a ich pochłanianiem, na przykład przez lasy i inne ekosystemy lub dzięki specjalnym technologiom.

Logo Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody

Świadomy obywatel

link.operon.pl/Ee
Ramowa konwencja ws. zmian klimatu z 1992 r.

Świadomy obywatel

link.operon.pl/DR
Protokół z Kioto do Ramowej konwencji ws. zmian klimatu z 1997 r.

Lokalne inicjatywy i działania obywateli

Nie wszystkie działania na rzecz ochrony środowiska i klimatu wymagają decyzji podejmowanych na poziomie globalnym lub krajowym. Ważną rolę odgrywają również **inicjatywy na poziomie gmin, miast, szkół, osiedli i lokalne społeczności**. Należą do nich na przykład: sadzenie drzew, tworzenie ogrodów deszczowych, rozwój transportu zbiorowego i rowerowego, modernizacja budynków, zbieranie deszczówki oraz edukacja ekologiczna.

Znaczenie ma również aktywność obywateli. Obejmuje ona nie tylko indywidualne wybory konsumenckie, lecz także udział w konsultacjach społecznych, wspieranie lokalnych inicjatyw, wolontariat, kontrolę działań władz publicznych i upowszechnianie rzetelnej wiedzy.

Obywatele mogą pomagać w oczyszczaniu środowiska lokalnego przez codzienne, konkretne działania, jak akcje ekologiczne, współpraca ze szkołami, samorządem i organizacjami społecznymi, oraz promować postawy odpowiedzialne za wspólne otoczenie.

Działania, które może podjąć obywatel:

- ograniczać marnowanie energii, wody i żywności;
- wybierać transport publiczny, rower albo wspólne przejazdy tam, gdzie to możliwe;
- ograniczać zbędną konsumpcję;
- segregować odpady i wspierać rozwiązania gospodarki o obiegu zamkniętym;
- interesować się planami gminy dotyczącymi zieleni, jakości powietrza, transportu i gospodarki wodnej;
- uczestniczyć w akcjach społecznych, konsultacjach lub projektach szkolnych dotyczących środowiska;
- weryfikować informacje i unikać powielania fałszywych przekazów na temat klimatu.

Twój ruch

Wybierz jedno działanie, które twoja szkoła mogłaby podjąć w ciągu najbliższego miesiąca, aby ograniczyć negatywny wpływ na środowisko albo lepiej przygotować się do skutków zmian klimatu. Przedstaw krótko: cel, potrzebne osoby i przewidywany efekt.

Podsumowanie lekcji

s. 265
- **Kryzys klimatyczny** wiąże się głównie z działalnością człowieka, zwłaszcza ze spalaniem paliw kopalnych, wylesianiem i nadmierną konsumpcją.

s. 266
- **Skutki zmian klimatu** mają charakter środowiskowy, społeczny, gospodarczy, polityczny i w zakresie bezpieczeństwa.

s. 267
- Skutki kryzysu klimatycznego nie są odczuwane jednakowo przez wszystkich. Dlatego ważne znaczenie ma **zasada sprawiedliwości klimatycznej**, uwzględniająca różnice w odpowiedzialności i możliwościach działania poszczególnych państw i społeczności.

s. 268
- Ograniczanie zmian klimatu wymaga **współpracy międzynarodowej** oraz **działań podejmowanych przez państwa, samorządy, organizacje społeczne i obywateli**.

Pytania i polecenia

1. Wymień trzy najważniejsze przyczyny współczesnego kryzysu klimatycznego.

2. Podaj dwa przykłady skutków zmian klimatu odczuwalnych w Polsce.

3. Wyjaśnij, na czym polega różnica między ograniczaniem przyczyn zmian klimatu a przystosowaniem się do ich skutków.

4. Oceń, dlaczego kryzys klimatyczny jest problemem obywatelskim, a nie tylko przyrodniczym.

5. Dlaczego przeciwdziałanie zmianom klimatu wymaga współpracy międzynarodowej? Podaj jeden przykład takiej współpracy.

Indeks osobowy

A

Adenauer Konrad 132, 161
Andrzejewski Jerzy 79
Anjinho Teresa 178
Arystoteles 76

B

Barańczak Stanisław 79
Belka Marek 48, 49
Bielecki Jan Krzysztof 48
Bierut Bolesław 39
Buzek Jerzy 48

C

Caetano Marcel 78
Choma-Jusińska Małgorzata 79
Churchill Winston 161, 209
Cimoszewicz Włodzimierz 48
Cohn Ludwik 79
Constant Benjamin 72
Costa António 136
Coudenhove-Kalergi Richard 128
Cyceron 76
Cywiński Bohdan 79

D

de Béthune de Sully Maximilien 128
de Gasperi Alcide 132
de Gaulle Charles 161
de Tocqueville Alexis 76
Duda Andrzej 40, 43
Dunant Henri Jean 248

G

Geremek Bronisław 79
Giscard d'Estaing Valéry 161, 162
Guterres António 214

H

Halstein Walter 161
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 76

J

Jagielski Mieczysław 79, 80
Jan Paweł II 16, 80, 125
Jaruzelski Wojciech 16, 39, 40
Jastrzębowski Wojciech 128

K

Kaczorowski Ryszard 39, 40
Kaczyński Jarosław 48
Kaczyński Lech 40, 41
Komorowski Bronisław 40, 41
Kopacz Ewa 48
Kotański Marek 107
Kowalik Tadeusz 79
ks. Popiełuszko Jerzy 80
ks. Zieja Jan 79
Kuczyński Waldemar 79
Kuroń Jacek 79
Kwaśniewski Aleksander 40

L

Lipiński Edward 79
Lipski Jan Józef 79
Locke John 68, 76

M

Macierewicz Antoni 79
Mandela Nelson 36
Marcinkiewicz Kazimierz 48, 49
Mazowiecki Tadeusz 48, 79, 81, 219
Metsola Roberta 139
Miller Leszek 48
Monnet Jean 131, 161, 162, 171
Monteskiusz 68, 70, 72
Morawiecki Mateusz 48
Mościcki Ignacy 16, 39

N

Naimski Piotr 79
Narutowicz Gabriel 16, 39
Nawrocki Karol 40, 41
Netanjahu Benjamin 81
Nobel Alfred 248

O

Oleksy Józef 48
Olszewski Jan 48
Ostrowski Stanisław 40

P

Pajdak Antoni 79
Parks Rosa 32
Pawlak Waldemar 48
Popper Karl 77

R

Raczkiewicz Władysław 40
Raczyński Edward 40
Roosevelt Franklin D. 209
Rousseau Jean-Jacques 76
Rybicki Józef 79
Rzymowski Wincenty 211

S

Sabbat Kazimierz 40
Salazar Antonio 78
Sarapinas Valdemaras 43
Schuman Robert 131, 161, 162
Spaak Paul Henri 161
Spinelli Altiero 161
Staniszkis Jadwiga 79
Steinsbergowa Aniela 79
Suchocka Hanna 48
Szczypiorski Adam 79
Szydło Beata 48

T

Taylor Jacek 79
Tusk Donald 48, 49

V

von der Leyen Ursula 141

W

Wałęsa Lech 39, 40, 79, 80
Wielowieyski Andrzej 79
Wojciechowski Stanisław 16, 39
Wujec Ludwika 79

Z

Zaleski August 40

Indeks pojęć

A

absolutorium 21
administracja
  niezespolona 52
  zespolona 51
administracja rządowa
  centralna 51
  terenowa 51
administracja terenowa 98
Agenda 2030 na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 232
Al Kaida 204
ambasador 193
Arabska Wiosna 238, 246
arbitraż 245
atak
  hybrydowy 239
  na infrastrukturę krytyczną 202

B

Baltic Pipe 189
bańka informacyjna 112
Bank Światowy 252
bezpieczeństwo
  międzynarodowe 199
  narodowe 199
bikameralizm 10
Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) 238
brexit 167

C

call center 251
COVID-19 207
cyberatak 204
Czerwony Półksiężyc 107
czwarta władza 111

D

debata publiczna 105
decyzja administracyjna 59
Deklaracja Narodów Zjednoczonych 209, 211
deklaracja Schumana 131
delikt konstytucyjny 66
demokracja przedstawicielska 85
dezinformacja 113, 202
DiscoverEU 172
dobre usługi 244
dobro wspólne 102
drenaż mózgów 157
dymisja rządu 49
dyplomacja prewencyjna 224

E

efekt cieplarniany 265
egzekutywa 39
ekstremizm 201
emigracja 235
Erasmus+ 171, 172
EURES 172
Europa regionów 162
Europass 173
Europejska Grupa Konsultacyjna ds. Konsumentów (ECCG) 150
europejska inicjatywa obywatelska 180
Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ) 196
Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS) 164
Europejska Sieć Konkurencji (ECN) 149
Europejska Wspólnota Energii Atomowej (EWEA) 133
Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) 133
Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS) 132
Europejskie Centra Konsumenckie (sieć ECC) 150
europejskie stolice kultury 151
Europejski Korpus Solidarności 174
europejski portfel tożsamości cyfrowej (EUDI Wallet) 160
Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 151
Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich 179
Europejski System Handlu Emisjami 269
Europejski Trybunał Praw Człowieka 245
Europejski Zielony Ład 269
Europol 205
ewaluacja 98
exposé 48

F

FIN-NET 150
fundacja 104
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji 171
Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci 215
funkcja
  edukacyjna 111
  informacyjna 110
  kontrolna 110
  kulturotwórcza 111
  mobilizacyjna 111
  opiniotwórcza 110
  rekreacyjna (rozrywkowa) 110
fuzja 251

G

globalizacja 250
  gospodarki 251
globalna
  sieć 253
  wioska 251, 253
Globalna Północ 229
Globalne Południe 229
Grupa 77 (G77) 230
Grupa G7 252
Grupa G20 252
Grupa Planowania Nuklearnego 224

H

homogenizacja kultury 253
Human Development Index 230

I

imigracja 235
imigracja zarobkowa 157
immunitet
  formalny 15
  materialny 14
  parlamentarny 14
Inspekcja Handlowa 263
Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności 188
interwencja humanitarna 219, 225

J

Jednolity akt europejski 133
jednolity rynek 159
jednostki samorządu terytorialnego 98
judykatywa 55

K

kampania bezpośrednia 92
kampania wyborcza 90
kapitał społeczny 78
Karta atlantycka 209
Karta Etyczna Mediów 119
Karta Narodów Zjednoczonych 209
klub parlamentarny 14, 86
klub poselski 14, 86
klub senatorski 14
koalicja 86
koło poselskie 14
komisja
  badawcza 244
  nadzwyczajna 13
  stała 13
  śledcza 13, 21
Komisja Europejska 140, 147
Komisja Nadzorcza Państw Neutralnych w Korei 220
Komitet Obrony Robotników (KOR) 79
Komitet Stałych Przedstawicieli 137
Komitet Wojskowy 224
komitet wyborczy 86
komunikat
  informacyjny 90
  organizacyjny 90
  perswazyjny 90
koncepcja
  federacyjna 161
  funkcjonalistyczna 162
  konfederacyjna 161
  konstytucyjna 162
Koncepcja Strategiczna 223
koncyliacja 244
Konfederacja Lewiatan 107
konferencja w Dumbarton Oaks 209
konferencja w San Francisco 211
konflikt
  międzynarodowy 242
  zbrojny 200, 201, 202
konkordat 122
konsul 193, 194
  generalny 193
  honorowy 193
konsultacje 243
konsultacje społeczne (publiczne) 31
konsumpcjonizm 258
Konwencja genewska 237
Konwent Seniorów 13, 14
korporacja transnarodowa 251
Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji 71, 116

Krajowa Rada Sądownictwa (KRS) 60, 71
Krajowy Plan Odbudowy 147
Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności 188
Kreatywna Europa 151
kryteria kopenhaskie 154
kryzys
energetyczny 201
humanitarny 240
migracyjny 201, 238
kryzys klimatyczny 265
kworum 11

L

Liga Narodów 209

Ł

ławnik (sądowy) 57

M

manipulacja 113
Marszałek Sejmu RP 12
Marszałek Senatu 14
Mass media 109
mcdonaldyzacja 254
media
komercyjne 115
lokalne 115
publiczne 115
społeczne 115
tradycyjne 109
mediacja 244
Międzynarodowa Agencja Energetyczna (MAE) 188
Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej 216
Międzynarodowa Organizacja Pracy 214
Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) 268
Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF) 225
Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju 215
Międzynarodowy Fundusz Walutowy 215, 252
Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża 107
Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza 245
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) 213, 245
Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) 256
migracja 235
międzynarodowa 256
wewnętrzna 235
Ministerstwo Spraw Zagranicznych 185

N

Nagroda im. Andrieja Sacharowa 248
Nagroda Nobla 248
Nagroda Pokojowa Księgarzy Niemieckich 248
Najwyższa Izba Kontroli (NIK) 71
Narodowa Strategia Integracji 154
negocjacje 243
Next Generation EU 147
nieposłuszeństwo obywatelskie 32
niestabilność
gospodarcza 201
polityczna 201
społeczna 201
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” 79, 107
NUTS 148

O

odpowiedzialna konsumpcja 258
odpowiedzialność konstytucyjna 50, 66
odpowiedzialność parlamentarna 50
offshoring 251
Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych (OPZZ) 107
ombudsman 179
operacja pokojowa 217
Order Orła Białego 43
organizacja
pozarządowa 103
pożytku publicznego 104
pracodawców 105
Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) 130, 209
Organizacja ONZ do spraw Oświaty, Nauki i Kultury 215
Organizacja ONZ do spraw Wyżywienia i Rolnictwa 214
outsourcing 251

P

pakt migracyjny 167
Pakt Północnoatlantycki (NATO) 222
pandemia 202
Parlament Europejski 138, 178
partia polityczna 84, 86
Partnerstwo Wschodnie 164
partycypacja obywatelska 102
patriotyzm gospodarczy 261
peacebuilding 218
peace enforcement 218
peacekeeping 218
peacemaking 218
petycja 31
Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego 57, 67
plan Marshalla 130
Pokojowa Nagroda Nobla 248
polityka
  horyzontalna UE 145
  konkurencji 148
  ochrony konsumentów 149
  sektorowa 145
  spójności 147
  unijna 145
polityka publiczna 97
polityka zagraniczna 184
Polska Akcja Humanitarna (PAH) 106
Polski Czerwony Krzyż (PCK) 107
Południowe Sąsiedztwo 165
pomoc
  humanitarna 247
  konsularna 194
  rozwojowa 247
Porozumienie paryskie 256, 269
Prezes Rady Ministrów 47, 97, 185
Prezydium Sejmu RP 12
Prezydium Senatu 14
profil ideowy redakcji 118
Program Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP) 216, 269
promulgacja 24
propaganda 202
Protokół nowojorski 237
Protokół z Kioto 256, 269
przestępczość zorganizowana 201

R

racja stanu 185
Rada Bezpieczeństwa 212
Rada do Spraw Ogólnych 137
Rada Europejska 136
Rada Europy 130
Rada Gospodarczo-Społeczna 212
Rada Ministrów 47, 50, 97, 185
Rada Północnoatlantycka 223
Rada Powiernicza 213
Rada Unii Europejskiej 137
Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) 130
Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych ws. zmian klimatu 256, 269
reemigracja 157, 235
referendum ogólnokrajowe 27, 28
reforma sądownictwa 73
rekonstrukcja rządu 49
Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) 79
ruch społeczny 105
rząd
  mniejszościowy 49
  większościowy 49
Rzecznik Praw Obywatelskich 71

S

sankcje
  dyplomatyczne 246
  gospodarcze 246
screening 154
Sekretariat 213
sekretarz generalny NATO 224
Siły Narodów Zjednoczonych ds. Nadzoru Rozdzielenia Wojsk 218
siły zbrojne szybkiego reagowania 225
skarga konstytucyjna 64
skarga nadzwyczajna 57
służba cywilna 52
Sojusznicze Dowództwo
  ds. Operacji 224
  ds. Transformacji 224
społeczeństwo obywatelskie 76, 102
spór
  międzynarodowy 242
  publiczny 97
sprawiedliwość klimatyczna 267
stowarzyszenie 103
Stowarzyszenie Monar 107
strategia Europa 2020 169
system Aegis Ashore 226
system wielopartyjny 85

Ś

Światowa Organizacja Handlu 216, 252
Światowa Organizacja Zdrowia 215
Światowe Forum Ekonomiczne w Davos 254

Światowy Dzień Pomocy Humanitarnej 248

T

terroryzm 201, 204
terytoria powiernicze 213
traktat lizboński 133
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej 135
Traktat o przystąpieniu Rzeczypospolitej do Unii Europejskiej 155
Traktat o Unii Europejskiej (TUE) 133, 135
Traktat Północnoatlantycki 222
Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE) 133
traktaty rzymskie 133
traktat z Maastricht 133
trójpodział władzy 20, 68, 72
Trybunał Konstytucyjny 63
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej 141
Trybunał Stanu 66
Tymczasowe Siły Zbrojne ONZ (UNIFIL) 221

U

uchodźca 237
układ europejski 154
Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT) 252
układ z Schengen 133
Unia Afrykańska 252
Unia Europejska 133, 252
unikameralizm 10
Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów 263
Urząd Regulacji Energetyki 189
Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) 215
Ustawa o zmianie Konstytucji 26

V

vacatio legis 24

W

weto ustawodawcze 24
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (WOŚP) 106
wojewoda 51
wojna hybrydowa 204
Wolne Związki Zawodowe 79
World Trade Center 204
wotum
  nieufności 20, 50
  zaufania 20, 48
Wspólnota Europejska 133
współzależność międzynarodowa 187
wykładnia prawa 141
wykluczenie cyfrowe 255
wymiany młodzieżowe 172
wyścig zbrojeń 201, 202
wysłuchanie publiczne 31
Wysoki Przedstawiciel ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa 141

Z

zagrożenie
  hybrydowe 203
  militarne 202
  zdrowotne 202
zapomoga 195
zasada
  degresywnej proporcjonalności 139
  etyki poselskiej 15
  lojalnej współpracy 135
  permanencji 10
  proporcjonalności 223
  ram instytucjonalnych 135
  równowagi instytucjonalnej 135
  solidarności 223
  udzielenia pomocy 223
Zgromadzenie Narodowe 16
Zgromadzenie Ogólne 211
zmiany klimatyczne 202
Zrównoważona Europa 2030 169
zrównoważony rozwój 231
  17 Celów 232
Związek Nauczycielstwa Polskiego 107
Związek Rzemiosła Polskiego 107
Związek Zawodowy Górników 107
związki zawodowe 105